Magyarország felfedezése

A kuratórium tagjai

Gulyás Gyula
Kiss Márta
Lengyel György
Letenyei László (titkár)
Őrszigethy Erzsébet (elnök)
Szuhay Péter
Tamáska Máté Dávid
Tóth Pál Péter

„Ne félj, a tél meg fog gyötörni"

Válogatott írások szegénységről,
cigányságról,
kirekesztettségről

Szerkesztette

HAJNÁCZKY TAMÁS ▪ SZÁLE LÁSZLÓ

Gondolat Kiadó
Budapest, 2017

A kötet megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem támogatta.

X 269923

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, szerkesztők, 2017

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolat

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Gál Mihály
A kötetet tervezte Lipót Éva
A címlapon Hajnáczky Tamás felvétele látható (Szomolya, 2013)

ISBN 978 963 693 797 3
ISSN 0231-2611

Tartalom

CIGÁNY MUMUS

Rejtőzködő szociográfia

A valóságföltáró szociográfia az egészséges társadalmak műfaja. Nem, pontosítsunk: az egészséges immunrendszerű társadalmaké. Nehezen tudnánk ugyanis bizonyítani, hogy a Horthy-Magyarország vagy a Kádár-Magyarország egészséges társadalom lett volna, pedig mindkettő aranykora volt a szociográfiának. Az első klasszikus szociográfiákat a múlt század harmincas éveiben az írástudók felelőssége hívta életre: a tényeket föltárva hírt adni az elnyomott, elfelejtett Magyarországról – az igazi, mély reformok reményében. Nagy Lajos: *Kiskunhalom* (1934), Illyés Gyula: *Puszták népe* (1936), Kovács Imre: *Néma forradalom* (1937), s a meginduló Magyarország felfedezése sorozat – Erdei Ferenc: *Futóhomok* (1937), Féja Géza: *Viharsarok* (1937), Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság* (1937) és így tovább – nagy társadalmi visszhangot váltott ki, egyik-másik börtönbüntetést is. Igazi, mély reformokat azonban nem. Az 1970-ben újrainduló sorozat – Erdei, Moldova, Végh Antal, László-Bencsik Sándor stb. – emlékezetes munkáival fölmutatta, mi zajlik a mélyben a szocializmus alapjai lerakásának, majd építésének lózungjai alatt, és mi van az általános statisztikák „megnyugtató” számai mögött. De a változás ezúttal is illúzió maradt.

Mindkét éra értelmiségének felelősségérzete működött tehát, és a hatalom is figyelemre méltatta a műveket. A háború előtt cenzúrával, börtönnel, a háború után elfektetéssel, tiltással, tűréssel, támogatással. Hogy a szocialista diktatúra miért engedte „leleplezni” magát, sőt: miért támogatott, olykor ünnepelt efféle műveket, az részint azzal magyarázható, hogy folyamatosan puhult, de talán még inkább azzal, hogy a szociográfiák jellegükből adódóan a részleteket mutatták, többnyire a helyi bajokat tárták fel, ami nem veszélyeztette a kádárista alaptételt: a párt útmutatása helyes, az irány jó, bár kétségtelen, hogy az alsó szinteken, a végrehajtásban „vannak még hibák”.

A szociográfiának persze nem fogyatékossága, hanem legnagyobb erénye a lokalitás és a konkrétság. Az, hogy helyi dolgokról szól, s el tudhat szakadni a manapság (is) mindent átszövő pártpolitikumtól: az általános hazugságok, a voluntarizmus és manipuláció világától. A „helyi dolgok” nem kisszerű, jelentéktelen ügyek halmaza, hanem maga az élet. Az élet

mindig helyben történik. Minden ember helyben lakik, helyben dolgozik, boldogul vagy kínlódik. A politika elorozta az életünk országos dimenzióját, de megmaradt a lokalitás, mely mindenki számára lehetővé teszi, hogy hasson, alkosson, gyarapítson. S minthogy az élet lokális, amiről a szociográfia hírt ad, érvényes országosan is: pars pro toto.

A rendszerváltás után a sorozat újra erőre kapni látszott, több jelentős mű is napvilágot látott – pl. Závada Pál: *Kulákprés* (1991), Őrszigethy Erzsébet: *Birsalmasajt* (1995), Iványi Gábor: *Hajléktalanok* (1998) –, de a hatalom már nem méltatta különösebb figyelemre a műveket. Annyira el volt foglalva önmagával, hogy a végekről érkező vészjelzések fölfogásához már nem volt affinitása. Legyünk jóhiszeműek: talán azért sem, mert a megoldáshoz nem volt se ideje, se potenciája, akkor pedig kényelmesebb volt nem venni róla tudomást, és nem támogatni – hogy ilyen művek ne is nagyon szülessenek.

Az olvasói szokások drámai megváltozása pedig szinte lehetetlenné tette, hogy efféle művek kiadása eltartsa önmagát. Azt pedig végképp, hogy eltartsa a szerzőjét.

Aligha túlzás azt mondani: akikről szól a szociográfia, azok nem olvassák, mert semmit sem olvasnak, akik tehetnének valamit, a „felelős" kormányok, politikusok, azokat nem érdekli, az értelmiségnek az a része, amelyet érdekel, az legfeljebb sajnálkozhat vagy szörnyülködhet, mert semmilyen ráhatása nincs a történésekre. Az elmúlt 25 évben a politika végérvényesen professzionalizálódott, az értelmiség kiszorult az „országjobbító" rétegből, még a tanácsadás szintjén is. Velük együtt a szociográfia elveszítette hasznosságának még az illúzióját is. Úgy fest, igaza van Szuhay Péternek: a legjobbak is csak „hatástalan remekművek".

S a hatástalan remekműveket egy idő után már meg sem írják... 2004-ben mégis újraindult a Magyarország felfedezése sorozat, de – hogy finoman fogalmazzunk – harmincas vagy akár hetvenes éveket már nem tudott produkálni. Minthogy azonban valamit mégiscsak tudni kell ott fenn a „plebsről", a lokalitások, csoportok, problémák, ügyek árnyalt bemutatását vállaló szociográfiák helyét átvették a megrendelt közvélemény-kutatások, és a – sokszor hiteltelen és méregdrága – „háttértanulmányok".

És mégis él a szociográfia: elbújva helyi kiadványokban, rejtőzve-álcázva-töredékesen lapriportokban, kis szociográfiákban, irodalmi művekben, és ritkán, de megmutatkozva teljes fegyverzetben is egy-egy klasszikus szociográfiában.

Szerencsére egészségünk védőrendszere nem hagy el bennünket – halálunkig. A kórokozóknak a láz akkor is nekimegy, ha nem kap érte pénzt. A társadalomismeret és bajföltárás megszállottjai is ilyen „lázas" emberek,

akkor is dolgoznak, írnak, ha nem várhatnak érte sem pénzt, sem figyelmet, sem megbecsülést. Aligha tévedünk nagyot, ha azt mondjuk: nincs olyan munkakör a szakmajegyzékben, amelyben kevesebb lenne az órabér – ha egyáltalán kiszámítható volna –, mint a szociográfusé. Talán némely kutató tudósé vetekedhetne vele.

Hogy miért csinálják? Mert ez a hivatásuk, s mert titkon bíznak benne, hogy eljön az idő, amikor már nem csak azt akarják ott fönn tudni az egyes emberről, hogy kire fog szavazni. Hogy egyszer még ebben az életben újra fontos lesz, mi történik Penészleken, Tardon, az Őrségben, mi a világváros határában, az alulról nézett történelemben.

Ebben a hitben adjuk közre a – kellő támogatás és figyelem híján – most megszűnt *Új Egyenlítő* című folyóirat négy évfolyamának (2013–2016) azokat az írásait, melyek, ha formájukban, műfajukban nem is mindig, de a mai magyar valóság bajait bemutatni akaró szenvedélyükben nagyon is hasonlítanak a szociográfiára.

Magyarországot idestova harminc éve tektonikus erejű változások rázták meg, rázták szét, miközben a körötte lévő szűkebb és tágabb környezet ugyancsak radikálisan megváltozott. Mindennek egyelőre még az illúziótlan, pontosságra törekvő számbavétele is hiányzik, nemhogy a viszonylag kielégítő minőségű megvitatása. Válogatásunk e hiány pótlására tesz kísérletet. Szükségképpen részlegesen, hiszen olyan nagy és aktuális témák maradtak ki, mint pl. a migráció, az oktatás-, az egészségügy, a földkérdés.

Akinek korog a gyomra című fejezetünk a magyar társadalom egyre súlyosbodó betegségét, a szegénységet veszi szemügyre szociográfiák, riportok, tanulmányok segítségével, hogy aztán a közéleti paletta eltérő színezetű jeleseit is leültesse minderről gondolatokat cserélni, vitázni, „párbeszélni".

Szorosan kapcsolódik a szegénység problematikához a „Cigány mumus" fejezet is. Persze erre a témára még sok minden egyéb rakódik rá, ezeket is meg akartuk jeleníteni. A riport – tanulmány – párbeszéd hármasságát ebben a fejezetben is megőriztük, mert az *Új Egyenlítő*ből mindenképp folytatásra érdemesnek tartjuk ezt a módszertani és szemléleti közelítést: 1. Mi van, mit látunk? (szociográfia, riport). 2. Hogyan értelmezzük? (tanulmány). 3. Mit tehetünk közösen a változásért? (párbeszéd). Ez a „szentháromság" alighanem nélkülözhetetlen mindenfajta illúziótlan valóságismerethez.

Ha így nézzük, azt látjuk, hogy nemcsak a folyóirat „vegyes műfaj", hanem maga a szociográfia is. Szinte mindig van benne – legalábbis elemeiben – riport, interjú, statisztika, tanulmány, esszé, publicisztika, a legjobbaknál egy kis szépirodalom is. Mindezt együtt mondhatjuk a szociológia

SZEGED

„könnyűműfajának", amely jó esetben ugyanolyan alapos és hiteles vizsgálódásokon alapul, mint a szociológiai kutatás, még sincs tele számokkal, táblázatokkal, grafikonokkal – hanem emberekkel van tele, sorsokkal, konfliktusokkal. Így olvasmányosabb, átélhetőbb. Másfelől mondhatjuk a riport rokonának is: ha a riport egy lokális kisvilág impresszionisztikus novellája, akkor a szociográfia ugyanennek a szisztematikus regénye.

Aligha véletlen, hogy szociográfusok tulajdonképpen nincsenek. A szociográfiákat többnyire írók, szociológusok, újságírók, jogászok, pedagógusok stb. írták és írják. Aki sok ilyet ír, vagy nagyon jót ír, azt mondhatjuk akár szociográfusnak is, de pl. a műfaj alapműveinek szerzőit, Nagy Lajostól Illyés Gyulán át Závada Pálig, mindenki írónak hívja, s nem szociográfusnak.

Az elejére visszatérve: az egészségegésségre törekvő, igazságtalanság fölszámoló országban a szociográfia legalább olyan fontos lenne, mint a CT vagy az MR a gyógyászatban. Nálunk, úgy fest, nem az. Ezek szerint nem olyan ország vagyunk. Még? Már?

Erősen bízunk benne, hogy ezt a könyvet az újrainduló sorozatban további közérdeklődésre érdemes művek követik majd, s a „lenti" Magyarország – „nagypolitika" ide vagy oda – mégiscsak elindul egy egészségtudatosabb társadalom-életmód felé.

Szále László

AKINEK KOROG A GYOMRA

Szociográfia, riport

Tanács István

Napszámosok

Amikor kijöttünk Romániából, anyámmal ide kerültünk, Imrehegyre. Mindketten dolgoztunk, de engem nem jelentettek be, mert kiskorú voltam. Mondta a főnököm, hogy ha megtudnák, hogy gyermeket dolgoztat, baja lehetne belőle. Nagyon hálás vagyok neki, mert ugyanúgy dolgoztatott ugyan, mint a felnőtteket, de nem fél napszámot adott, mint mások szoktak, amikor gyereket dolgoztatnak. Ennek a kapitalizmusnak az volna a logikája, hogy adnak milliókat a vállalkozónak, hogy fejlessze a vállalkozását, adjon munkát azoknak, akik nem tudnak vállalkozni. De ha jól értem, Nyírő Lajos szerint a gazdagabb ember éppen úgy föléli a költségvetési milliókat, ahogy a szegény ember gyereke megeszi az ingyen ebédet, aztán újra megéhezik. Az Európai Unió várja, hogy majdcsak „lecsorog" a jólét a szegényekhez is, ha már virágzik a gazdaság – a gazdaság azonban sehogyan sem akar felvirágozni.

Azt mondja meg nekem, jár-e babakötvény olyan gyerekre, aki meghalt féléves korában? – kérdi tőlem Kecel és Imrehegy határán álló tanyájában Nyírő Lajos 50 éves napszámos.

Fogalmam sincs. Nyírő nem lepődik meg ezen, más sem tudott rá válaszolni. Azért elmondja, hogy a baba nyitott szívvel született a kiskunhalasi kórházban. Fertőzést kapott, ödémát, azt mondták, Down-kóros is. Az apa szerint minden baja volt szegénynek, de Down-kórja speciel nem. Nem tudok erről véleményt formálni, mint ahogy arról az állításáról sem, hogy Kiskunhalason látták, légzési problémái vannak a kicsinek, mégis kiadták a kórházból. Az apa szerint a papírokat is slendriánul intézték, így, amikor a szülők beadták a Magyar Államkincstárnak az iratokat, hogy megnyithassák a babakötvényt, még a születési dátuma sem volt biztos a csecsemőnek. Igaz, hogy amikor postafordultával viszszajöttek az iratok, azt is kifogásolták, hogy az apa elfelejtette aláírni a kérelmet.

A beteg kisbaba később sokat volt Szegeden, a klinikán. Azért volna fontos, hogy az állami babakötvénynek legalább a 40 ezer forintos alaptámogatását megkapják, mert abból vissza tudnák fizetni annak az 50 ezer forintos kamatmentes kölcsönnek a nagy részét, amelyet a keceli önkor-

mányzat adott, amikor a kisbaba nagyon beteg volt, és sűrűn jártak Szegedre látogatni. Anyagilag teljesen a padlóra küldte őket a baba betegsége. Elromlott a hidrofor szivattyúja, de nincs 25 ezer forintjuk, hogy vegyenek másikat, ezért kézzel húzzák a vizet a csőkútból. Ez nem kevés munka, tízen laknak a házban. Nyírő Lajos és a felesége négy gyermeket nevel, és velük él az asszony elvált húga, három óvodás korú gyermekkel. Biztosan kevesebb támogatást kapnak, mint amennyit a jog lehetővé tenne nekik, ám egy népes ügyvédi iroda is kevés lenne, hogy megmondja: honnan mennyi segélyre lennének jogosultak, és azt miféle kérvényekkel, hányféle jogcímen kaphatnák meg. Nálam többet segíthetne ebben a helyi gyámügy, Nyírőék azonban nem szívesen fordulnak hozzájuk.

– Kijön a gyermekjóléti szolgálat, de nem azt kérdik, hogy mire lenne szükségünk, hanem azt, hogy miért nincs megpucolva az ablak.

Pályája kezdetén Nyírő hivatásos katona volt, szép fizetéssel, saját személygépkocsival. A honvédségtől leépítették, de akkor még biztosnak látta a jövőt.

– A dögkúton dolgoztam Kecelen, azt hittem, az nyugdíjas állás lesz. Nyolcvanezer forint volt a fizetésem a kilencvenes években, de nem sokan pályáztak a helyemre – mondja. A dögkúton addig van forgalom, amíg az élőállat is sok. Csakhogy hamarosan ráfizetéses lett a szarvasmarhatartás, a sertéstartás, a baromfitartás. A hatalmas állományok eltűntek, nem maradt, ami elhulljon. Az önkormányzatok is szegényedtek, drága lett külön munkahelyet fenntartani a dögkúton, amibe úgyis alig dobtak már dögöt. Utána vállalt még hosszabb munkákat szőlősgazdáknál, állattartóknál, de az már egyre bizonytalanabb lett. Mostanában főleg fű- és lucernakaszálást, szőlőkapálást vállal idősebb embereknél. Három-négyszáz négyszögöles hagyományos kis parcelláik vannak ezeknek az embereknek, nem éri meg géppel csináltatni, mert a gépi szolgáltatók a kis darabért is annyit kérnek, mint egy nagyobbért. A hagyományos gyalogszőlőt nem lehet géppel megkapálni. De erre a munkára nem tolakodnak a románok sem – ez még megmaradt Nyírő Lajosnak és a hozzá hasonlóknak. Korán kell kelni, kaszálni csak addig lehet, míg föl nem szárad a harmat.

– Erős karjai vannak – mondom önkéntelenül, mert a pólóból kilátszó izmok nem ötvenes, hanem jóval fiatalabb emberre utalnak.

– Rakok én még kamiont is – feleli büszkén. – A napszám megedzi az embert!

Olykor búcsúsokkal jár, az nagyon jó munka. Legutóbb a dodzsemben segített egész nap, előtte összerakni, utána meg szétszedni a játékokat, fölpakolni a kamionra. Igaz, éjjel-nappal talpon kellett lenni, de 27 órai munkával 15 ezer forintot keresett. Ilyen alkalom azonban nem sűrűn

akad, Nyírő Lajos azt mondja, átlagban nettó 50 ezer forint körül van a havi keresete.

– A napszámosnak nem lehet ugrálni, minden az ő kockázata. Ha esik az eső, nem tud dolgozni – tehát nem fizetnek. Ha tél van, nem lehet dolgozni – vagyis nincs pénz. Előfordul, hogy, mikor elvégeztem a munkát, azt mondja a gazda: most nincs nálam pénz, majd megadom később. Ha egy románt nem fizetnek ki, az sohasem megy többé vissza ahhoz a gazdához. Én meg néha egy hétig várok háromezer forintra. Velem megtehetik, mert pontosan tudják, hogy szegény vagyok, itt lakom a tanyán, nem tudok elköltözni máshová, legközelebb is megyek, ha hívnak.

Az alföldi tanyavilágban, ha vendégmunkásról van szó, a román egyet jelent a romániai cigánnyal. Egyes gazdák lakatlan tanyákat vásárolnak, berendezik valahogy, a mezőgazdasági szezonban 20-30 külföldi is lakik ott. Előfordul, hogy az ilyen szálláskiadó vállalkozó munkát is vállal a lakóinak – a megrendelőnek odavisz egy kisbusszal 10-12 embert, akik néhány óra alatt lényegesen olcsóbban elvégzik azt, ami a helyi napszámosnak egész hétre jövedelmet adna. Nyírő Lajos biztos abban, hogy legtöbbször nem jelentik be a külföldi napszámosokat az adóhivatalnak.

– Mit csinálnak a „románok", amikor tényleg nincs munka?

– A csöndesebbek elmennek haza, a többi meg elindul lopni, rabolni.

Ez utóbbi persze nem tömeges jelenség, de a megtörtént esetek heves indulatokat keltenek. A mezőgazdasági idénymunkákra sok is a munkaerő, meg kevés is. Kérdem Nyírő Lajost, hogy a felesége és annak a testvére el tud-e menni napszámba, hiszen azzal is szaporodna a bevétel. A feleség főállású anya, járandósága megegyezik a mindenkori öregségi nyugdíj legkisebb összegével, 2013-ban 28 500 forint volt. A nyugdíjelszámolásban szolgálati időnek számít, viszont nem számít munkaviszonynak. Mivel Lajcsika hét közben Dunavecsén lakik a bentlakásos speciális iskolában, a rá járó családi pótlékot nem kapják meg a szülők. A családi pótlék három vagy több gyermekre fejenként havi 16 ezer forint. A feleség és az otthon élő három gyermek valamivel több mint 80 ezer forintot kap havonta – ebből 40 ezer mindjárt elmegy egy nagyobb bevásárlásra meg a rezsire. Víz, gáz nincs a tanyán, a villanyszámla 5 ezer forint havonta. Rendszeres költség még a parabolaantenna és a mobiltelefon – ezek a modern élet nélkülözhetetlen kellékei, költségüket muszáj kifizetni, ameddig csak van miből.

– Hiába akarok én egyről a kettőre jutni, ha a hónap huszadika körül már elfogy minden – jegyzi meg Nyírő Lajos.

A szegény emberek aprólékosan szabályozott világában minden ágazatnak, hivatalnak megvannak a maga szabályai – ezek azonban gyakran

beszélő viszonyban sincsenek egymással. A férfit például azért zárták ki a közmunkából, mert hétfőn viszi, pénteken hozza Lajcsikát a speciális iskolából. Ezt a tevékenységét megtéríti a társadalombiztosítás – kísérőként kifizetik az apa buszjegyének a 90 százalékát. Igaz, hogy meg kell előlegezni, a pénzt jóval később küldik postán – de kifizetik. Vagyis elismerik, hogy Nyírő Lajos indokoltan utazik hétfőn és pénteken Dunavecsére, meg vissza. A közmunkánál viszont nem ismerik el – úgyhogy nem lehet közmunkás, ami azzal is jár, hogy nem kaphatja meg a 22 800 forint jövedelempótló támogatást, amikor nincs közmunka.

– De miért is kell Lajcsikát a 90 kilométerre lévő Dunavecsére vinni bentlakásos iskolába? Közelebb nincs ilyen? – kérdem.

– De van, Kiskunhalason, 15 kilométerre ide. Csakhogy mi Kecelen lakunk, ami pedig nem a kiskunhalasi, hanem a kiskőrösi járáshoz tartozik.

Igaz, hogy Nyírőék Kecel közigazgatási területén laknak, de Imrehegy közelebb van hozzájuk. Az imrehegyi buszmegállóból indulnak tehát Lajcsikával – de az Imrehegytől Kecelig való utat nem fizeti ki nekik a társadalombiztosítás. Három buszjárattal jutnak el Dunavecsére: Imrehegytől Kecelig, Keceltől Kalocsáig és Kalocsától Dunavecséig – azt már a pesti busszal.

– Imrehegytől Kecelig meg vissza 500 forintba kerül a jegy. Nézem Kalocsán, megtelik a pesti busz, fölszáll ötven ember, de csak három-négy fizet közülük, a többi nyugdíjas vagy diák. Nem is értem, mitől megy a busz, honnan telik bele gázolajra.

Nyírő Lajos jobban szeretne Imrehegyhez tartozni, mint Kecelhez. Kecelen például a nagycsaládosok gyerekeinek jár ingyen ebéd, de nyáron, iskolaszünetben nem kapnak. Kérdezte miért, azt a választ kapta: nem jut rá. De hogy jut akkor a sokkal szegényebb Imrehegynek? És hogy jut Kalocsának, amely Kecelnél is sokkal nagyobb település? Nyírő olyanokról is tud, akik valójában Kecel területén laknak, de valakihez bejelentkeztek Imrehegyre, így a gyerekük kap ingyen ebédet. Igaz, Imrehegyen az a szempont, hogy ne kelljen bezárni a közkonyhát, az alsó tagozatos iskolát és az óvodát. Azt Nyírőék is el tudták intézni, hogy a tanyagondnoki autó, amely Kecelről hordja a gyerekeket az imrehegyi óvodába, oda úton őnáluk is megálljon, és a felesége testvérének a gyerekeit meg Szandikát, az ő alsós lányukat elvigye Imrehegyre. Ennyi erővel délben haza is hozhatná őket, mert akkor szállítja az ebédet azoknak, akik voltaképpen Kecelen laknak, csak Imrehegyre vannak bejelentkezve, de délben valamiért nem áll meg a tanyabejárójuknál; az asszonyoknak kell hazahozniuk a gyerekeket.

A szegény embereknek rengeteg kedvezmény jár tehát Magyarországon – de ezek kis kedvezmények, gondos vagy hanyag, lelkiismeretes vagy szeszélyes helyi döntéshozóktól függ, hogy megkapják-e őket. És aki megkapja, abban is mindig ott motoszkál az irigy gondolat, hogy más többet kapott, ezért esetleg ő is kaphatott volna többet, mint amennyit kapott, vagyis kevesebbet kapott, mint amennyi járna.

Nyírő Lajosnak az az érzése, hogy a gazdagabb emberek is közpénzből élnek Magyarországon, csak valahogy azok sokkal többet tudnak megszerezni maguknak.

– A szegénynek az a tét, hogy nyáron is kap-e ingyen ebédet a gyereke. Ez pár ezer forint. A gazdagabb meg milliókat kap szőlőtámogatásra, bodzatámogatásra, gázolaj-támogatásra, aszálykár-térítésre, jégverési kártérítésre.

Ennek a kapitalizmusnak az volna a logikája, hogy adnak milliókat a vállalkozónak, hogy fejlessze a vállalkozását, adjon munkát azoknak, akik nem tudnak vállalkozni. De ha jól értem, Nyírő Lajos szerint a gazdagabb ember éppen úgy föléli a költségvetési milliókat, ahogy a szegény ember gyereke megeszi az ingyen ebédet, aztán újra megéhezik. Az Európai Unió várja, hogy majd csak „lecsorog" a jólét a szegényekhez is, ha már virágzik a gazdaság – a gazdaság azonban sehogyan sem akar felvirágozni.

Valaki például kap 2-3 millió forintot, hogy újratelepítsen egy hektár szőlőt. A földet föl kellene mélyen szántani valami nagy géppel – de a szőlő akkor sem jajgat, ha sekélyebben szántják. Úgy kevesebb gázolaj fogy, de az unió vagy a helytartói nem a gázolajat nézik, hanem a számlát. Azt pedig lehet venni tíz százalékért valami számlagyárból. Műtrágyát is előírnak a támogatott telepítéshez – meg szokták venni, megvan róla a teljesen szabályos számla, ellenben nem muszáj mindet a szőlő alá szórni. Egy részét eladják kéz alatt, az ára tiszta bevétel.

Nemcsak a telepítést támogatja az unió, hanem a régi szőlők kivágását, illetve a fajtaváltást is. Meg a biogazdálkodást. Meg az állatjólétet. De például a madárinfluenza és a Négy Mancs akciózása óta kevés a vízi szárnyas a térségben, pedig a tömés és a tolltépés nagyon sok szegény embernek adott jó jövedelmet.

– Én is vállalnék tömést, de alig van májliba – mondja Nyírő Lajos, aki sokszor elképzelte már, hogy ha találkozna a Négy Mancs leselkedő aktivistáival, irgalmatlanul megrugdosná őket. Ő nagyon szeretné, ha itt, a tanyavilágban juttatnának a rászorulóknak választási malacot, kiscsirkét meg tápot. Tudná, hogyan kell fölnevelni őket, mert az Alföldön ennyire mindenki tud gazdálkodni. Nem is érti, hogy Hegedűs Zsuzsa, a miniszterelnök tanácsadója miért a borsodi cigányoknak osztogatja a kiscsirkét,

kismalacot, kiskecskét, amikor a napnál világosabb, hogy ők nem tudnak vele mit kezdeni. Aki meg tudna, az nem kap semmit?

Kecelről úgy látszik, Imrehegyen sokkal jobban törődnek a rászorulókkal. Nyírő Lajos átvezet egy fiatalasszonyhoz egy közeli tanyába – ő már Imrehegy közigazgatási területén lakik. Kiderül, hogy ő viszont az imrehegyi viszonyokkal elégedetlen. Kéri, hogy a nevét ne írjam le, de az nem baj, ha a körülményekből rá lehet ismerni.

– Talán ott követtem el a hibát, hogy nem Imrehegyen tettem le az állampolgári esküt, amikor megkaptam a magyar állampolgárságot – mondja a fiatalasszony. Úgy véli, akkor talán többet segítene neki az imrehegyi polgármester asszony. De akkor meg a keceliekkel lett volna hálátlan: ott mutatták meg neki, hogyan kell az állampolgárságot kérvényezni.

– Itt mindenki utálja a románokat – folytatja a fiatalasszony. – A magyarok háborognak, hogy azért nem kell a magyar, mert a románok leverik a napszámot. Négyezer forint sem sok egynapi munkáért, de a román elmegy 2500-ért is, csak mehessen. Azt mondják a magyarok: utáljuk a románokat! Miért vannak itt? Ez rám is vonatkozik, és nem változott meg azóta sem, hogy megvan a magyar személyi igazolványom. Mindenki úgy tekint rám, hogy én román vagyok, csak papíron lettem magyar. Sőt, én magam is úgy gondolom, hiszen ott születtem, onnan jövök, a románságot csak nem tudom eldobni magamtól.

A fiatalasszony 22 éves, a párja 41. A férfi súlyos beteg lett, mélyvénás trombózist kapott. Előző kapcsolatából volt már két gyermeke, azok után gyermektartást kellene fizetnie, de nincs miből. Egyrészt, mert nem tud dolgozni, másrészt, mert az új kapcsolatból is született három gyermek: egy kisfiú és két ikerkislány. Utóbbi gyerekeket láttam a tanyán – tiszták, jól tápláltak és értelmesek.

– Romániában születtem, apám elhagyott bennünket kicsi koromban. Amikor kijöttünk Romániából, anyámmal ide kerültünk, Imrehegyre. Mindketten dolgoztunk, de engem nem jelentettek be, mert kiskorú voltam. Mondta a főnököm, ha megtudnák, hogy gyermeket dolgoztat, baja lehetne belőle. Nagyon hálás vagyok neki, mert ugyanúgy dolgoztatott ugyan, mint a felnőtteket, de nem fél napszámot adott, mint mások szoktak, amikor gyereket dolgoztatnak.

Albérletben laktak az édesanyjával, ketten kerestek, és sokkal jobban éltek, mint otthon, Romániában. A lány megismerkedett a párjával, az édesanyja ezután elköltözött Tiszakécskére, ahol a testvére telepedett le korábban.

– Elég nagy korkülönbség van önök között. Ön apa nélkül nőtt föl – nem apát keresett?

– Ezt más is kérdezte, de nem. Egyszerűen normális volt velem. Sokat beszélgettünk, elmeséltük egymásnak az életünket, ki-ki a saját kínját. Akkor még nem voltunk szeretők, de tetszettünk egymásnak, és szép lassan egymásba szerettünk. Az ő gyerekei sínylették meg nagyon, én sokáig hibáztattam is magam emiatt, ő pedig vigasztalt, hogy nem miattam mentek szét, hanem már amúgy sem éltek jól egymással.

Elmentek a lány anyja után Tiszakécskére. Úgy tűnt, ott több a munka, a lány azonban hamarosan terhes lett, a férfi pedig nem engedte, hogy tovább dolgozzon. Visszaköltöztek Imrehegyre. Először albérletben éltek, később másfél millió forintért vették ezt a tanyát – egymilliót tudtak kifizetni belőle, a többit hitelbe kapták. Akkorra már megszülettek az ikrek is, egyévesek voltak, amikor kiderült a férfi betegsége.

– Eleinte messze kint laktunk az albérletben, rossz, homokos út vezetett ahhoz a tanyához. Minden hónapban kötelező bejönni a faluba tanácsadásra. Hogy hozzam a kicsi fiút meg a két csecsemő kislányt? Bementem a polgármester asszonyhoz, és megkérdeztem: havonta egyszer nem hozhatna-e be bennünket a faluba, meg vissza az ebédes kocsi? Először azt felelte: nem taxi az! De aztán csak megengedte.

A második segítség az volt, hogy a kisfiú megkapta az ingyen ebédet, a kislányok pedig kaptak mintegy 200 üveg bébiételt az önkormányzattól. Ám amikor megvették a tanyát, és megkérdezték: nem tudnák-e őket legalább 50 ezer forinttal támogatni, az volt a válasz: nincs rá keret. Pedig hallották, hogy más kapott ilyen támogatást. Nehéz kivenni a fiatalasszony szavaiból, hogy pontosan mi lehetett az indoklás: talán az, hogy olyanoknak jár, akik más településről költöznek Imrehegyre gyerekekkel. De ha úgy vesszük, ők is Tiszakécskéről jöttek – igaz, hogy korábban meg elmentek Imrehegyről. Kérdezte, nem tudnának-e az önkormányzatnál legalább javasolni egy olyan helyet, ahol támogatnák őket – de nem tudtak.

A férfi közben kórházba került, nem tudott dolgozni. A párja otthon volt a három gyerekkel, a gyesből és a családi pótlékból éltek. Közben mindhárom gyermek megkapta az ingyen ebédet, csakhogy akkor meg az jelentette a problémát, hogyan menjen el érte, hiszen vinnie kellett mindhárom kicsit. Megkérdezte, nem tudná-e kihozni az ebédes kocsi őhozzájuk is az ebédet. De nem vitte ki, hanem szóltak a párja elvált feleségének, mintha olyan jóban volnának, hogy vigye már el nekik is, ő úgyis hordja az ebédet a tőle született két gyereknek. A fiatalasszony végül megkért egy ismerős lányt, aki hajlandó volt kerékpárral mindennap kivinni nekik az ebédet. Egy ideig elégnek bizonyult az adag, később azonban a konyhán azt kérdezték tőle: nem tehetnék-e bele egy éthordóba a két kisebb gyerek ebédjét? A fiatalasszony azzal érvelt, hogy addig mindegyik gyerek azt hitte: neki is van egy

saját ételhordónyi ebédje. Én inkább úgy sejtem: a szülők is megebédeltek a gyerekek adagjából – ezt a lehetőséget akarta elvenni valaki.

A fiatalasszony kért, de nem kapott egyszeri segélyt, hogy kiváltsa a párja gyógyszereit. Valaki viszont tanácsolta neki, hogy kérhetne gyermekvédelmi támogatást, mert az ő helyzetükben azt nem lehet megtagadni. Így végül meg is kapták; első alkalommal 20 ezer forintot, utána évente kétszer 10-10 ezer forintot, meg 5800 forint értékű Erzsébet-utalványt. Másik tanácsként azt kapta, hogy kérjen óvodáztatási támogatást, de azt nem kapott, mert nem tudtak felmutatni egy egész évre álláskeresési igazolást.

– Amikor Tiszakécskén laktunk, nem kellett könyörögnöm, hogy valaki mondja meg, milyen támogatást kérhetünk. Több alkalommal kijöttek a házhoz az önkormányzattól, és megmondták, hogy ilyen és ilyen támogatás van, nem szeretném-e megigényelni, mert ez jár. Én olyankor sírva fakadtam, hogy léteznek ennyire jó emberek, nem kell szaladgálnod, meg könyörögnöd, megalázkodnod, ha meg vagy szorulva. Sőt, ha nem vagy megszorulva, akkor is van, ami jár, csak te nem tudod. Ilyen szempontból Tiszakécske egy aranybánya volt. Imrehegyen is van arany – csak nagyon mélyen.

A párja erős dohányos volt korábban. Attól féltek, nem sikerül leszoknia – de letette a cigit egyik napról a másikra. Most érműtétre készülnek, de nem tudni, milyen a betegség prognózisa. Az orvos barátságosan azt mondta, annak is örülni kell, ha nem hal bele. Közben azonban, amikor egy kicsit jobban van, a férfi eljár napszámba, mert nehezen viseli a pénztelenséget. Próbálkoztak már a rokkantnyugdíj megszerzésével – ehhez állítólag nem elég súlyos a betegsége –, különben sem lehet még tudni, milyen eredményt hoz a műtét.

Nem tudom megállni, hogy meg ne kérdezzem: nem volt-e felelőtlenség 20 éves korára három gyermeket bevállalni?

– Amikor a kisfiunk megszületett, nem szorultunk senkire. Hétvégén eljártam Tiszakécskén a csokigyárba takarítani – a párom még onnan is kivett, hogy kíméljen engem és a kicsit. Amikor visszajöttünk ide, kicsit sínylődtünk, de aztán kezdtünk egyenesbe jönni. Akartunk még gyereket, de nem olyan hamar. Nem terveztük a kislányokat, de akkor a párom még egészséges volt, tudott keresni. Háromhetes terhes voltam, amikor tudomást szereztem a dologról. Féltem elmenni, hogy elvetessem a gyerekeket. Fiatal vagyok még, és lehet, hogy később éppen emiatt nem eshetek újra teherbe. Mégiscsak az én gyerekeim. Ha meg bírtuk csinálni őket, akkor föl is tudjuk nevelni. Öljem meg őket? Én képtelen voltam erre.

Új Egyenlítő, 2014, (2), 7–8, 42–46.

Szűgyi Jerne

Sodródás

„Fél négykor kelek. A négy óra negyvenessel megyünk, és akkor úgy öt óra előtt bent vagyunk. Hatra kipakolok, vagy még előbb."

Osztályfőnöke vagyok egy szakközépiskolás tizedik osztálynak, Budapesten. Az osztályba hivatalosan 21 tanuló jár, ebből négy azonban sosem jön iskolába, így a tényleges létszám 17 fő. „Bejáróknak" hívják magukat. Második éve vágyunk, a „bejárók" meg én, egy igazi, „ottalvós", többnapos osztálykirándulásra, ám iskolánk pedagógiai elvei szerint ennek célja a közösségépítés, így csak azok az osztályok kaphatnak tanítási szünetet erre, ahol a bejárók kilencven százaléka elmegy a kirándulásra.

Diákjaim talán helyeslik is ezt az elvet, ám azt is tudják, hogy nem sok esélye van annak, hogy mindenki befizesse a szükséges összeget. Keveset ugyan, de valamit mégiscsak sejtenek egymás helyzetéről, egymás családjának anyagi lehetőségeiről, bár a szegénység titkolandó, szégyellnivaló dolog, amelyről nem is szoktak beszélgetni egymás között. Így hát, hogy az „esetleges" anyagi nehézségek ne tegyék lehetetlenné bármelyikük számára a részvételt, elhatároztuk, hogy közösen fogjuk előteremteni a kirándulás anyagi fedezetét. Úgy döntöttünk, hogy ők (szüleik beleegyezésével) mesélnek az életükről, én pedig megírom mindazt, amit tőlük hallottam. Tizennégy hosszú, nehéz beszélgetés készült. Kíméletlenül őszinték voltak. Ezt igyekszem továbbadni még akkor is, ha a szerkesztői feladatok rám kényszerítik, hogy ne egyenként mutassam be osztályom tagjait, hanem tematikusan csoportosítsam mindazt, amit elmondtak.

Az itt következők nem (csak) az osztályomról szólnak, annak ellenére, hogy az általánosításhoz szükséges reprezentatív mintáról szó sincs, és a műfaj alkalmatlan az általa szerzett információk statisztikai elemzésére. Célom a figyelem felkeltése, jelzés, jajkiáltás, hogy a magyar társadalom egyik, egyre növekvő létszámú rétege zsákutcába kanyarodott, perspektíváikat tekintve olyan lefelé tartó spirálba, amelyből a kitörés jelenleg csaknem lehetetlen.

A 10/c egy hangos, öntudatos, sokféle etnikumú (mongol, vietnami, roma és még ki tudja milyen nációjú), többségében lányokból álló osztály.

Olyan kis csapat, ahol gyakori a nevetés, ritkább a sírás, ahol időnként bántják egymást, és ahol meg is tudnak békélni a másikkal. Sok szempontból toleráns közösség. Nem jellemzi őket rasszizmus, nem számít a bőrszín, a származás. Elfogadják a másságot, legalábbis azoktól, akiket szeretnek. Indulatosak és jóindulatúak. Álmaik szerények, és kijózanítóan reális a jövőképük. Mindannyian érettségizni szeretnének, de az ahhoz vezető út hosszú, az akadály sok. Irgalmatlanul nehéz életet élnek, bár nem tudnak róla, így saját sorsukat nem tartják különlegesnek, mint ahogy – s éppen ez az ijesztő – valóban nem az. A szakközépiskolások többsége így él ma Magyarországon, hasonló múlttal, hasonló gondok között – hasonló jövőtlenséggel.

MUNKA, PÉNZ

A szakközépiskolások sokat hiányoznak, és keveset tanulnak. Csak ha már nyakukon a félév vagy az év vége, akkor vesznek erőt magukon, tanulnak és igyekeznek javítani. Kampányszerűen. Többre nincs idejük, erejük.

A szakközépiskolások jó része ugyanis dolgozik. Vannak, akik csak egy-egy nap, mások minden hétvégén, de akadnak olyanok is, akik mindennap, tanítás után, tehát rendszeresen dolgoznak. Mára megjelentek a közoktatásban azok is, akik iskola *helyett* dolgoznak. Ők azok, akik egyáltalán nem járnak iskolába. Tanulói jogviszonyuk révén, egy diákszövetkezeten keresztül igyekeznek némi pénzhez jutni, legalább addig, amíg jogilag az intézményhez tartozva ezt megtehetik. Milyen lehetőségeik lesznek ezt követően? Segédmunka? Idénymunka? Vagy csak a közmunka marad? Hosszú távú terveik nincsenek, családjuk vagy önfenntartásuk mostani, ideiglenes lehetőségének is örülnek.

„Bejáróim" közül tízen dolgoznak, rendszeresen vagy alkalmanként. Öt éve, 2009-ben, amikor az iskolánkban elkezdtem dolgozni, még csak elvétve, a felsőbb évfolyamokon volt jellemző a munka, általában idényjelleggel. Az idei tanévben már az alsóbb évfolyamokon is általánossá vált a munkavállalás.

„Dolgoztam nyáron, és amikor elkezdődött a suli, szeptemberben-októberben még jártam. De novembertől nem. Diákszövetkezet által dolgoztam a Tescónál árufeltöltőként, és hát természetesen a pénz miatt. Hogy tudjak segíteni a barátomnak meg a nagyszüleimnek. Nem sokat lehet vele keresni. Napi nyolc órában kellett dolgozni és 565 forintos órabérünk volt. Benn voltam 11 napot augusztusban és arra kaptam 24 ezer forintot. Szeptemberben már kevesebbet voltam benn a suli miatt, hat napot voltam bent és kaptam 12 ezret."

Az én tizedikeseim nem lázadnak a munka ellen, természetesnek veszik. Néhányuknak ugyanakkor ez ad tartást, önbecsülést még akkor is, ha nagyon nehezek a mindennapok.

„Nyolc hónapja dolgozom, hogy a szüleim válláról levegyem azt a gondot, hogy rólam kelljen gondoskodni. Meg, én olyan ember vagyok, hogy szeretem saját magamnak megkeresni a pénzt. Azt szeretem elkölteni, amit én keresek. Mert tudom, hogy az enyém, és jobban megbecsülöm a pénzt. Nem tékozlom el úgy, mint ha csak kapnám, hanem inkább megfontolom, hogy mire költöm. Hasznos dolgokra próbálom elkölteni. De sajnos annyit nem keresek, hogy tudnék otthon segíteni a szüleimnek."

Keményen dolgoznak, és ennek hatására becsülik a munkát végző embert. Szolidárisak. A munkahelyen többet tanulnak a felnőttek világáról, mint amennyi ilyen jellegű ismeretet történelem, irodalom vagy bármely más tantárgy keretében egy iskola valaha is adhat.

„Árufeltöltéskor minden tárgyat meg kell fogni egy polcon. És amikor csak úgy bemegyek vásárolni egy Tescóba, és látom, hogy egy vásárló össze-vissza dobálja az árut, és tudom, hogy milyen érzés, amikor ezt este meg kell valakinek csinálnia, úgy rászólnék legszívesebben. De nem szólok, mert félek a reakciótól, hogy mi közöm van hozzá. De közben bennem van, hogy valakinek ezt este meg kell csinálnia, és elég necces lesz, ha elvesz innen egy csokit, és csak úgy oda bedobja, vagy egy üdítőt csak úgy letesz valahova. Nagyon rossz. Árufeltöltőnek már csak akkor megyünk, ha nagyon rá vagyunk szorulva. Most is voltunk kétszer, a karácsony miatt. Muszáj voltunk elmenni két éjszakára, de brutális volt. Lenézők, lekezelők voltak a csoportvezetők."

Tudnak a magyar társadalom rákfenéjeként terjedő és erősödő rasszizmusról, cigányellenességről. Az osztályon belül ez egyáltalán nem, az iskolában már némileg jobban érzékelhető, a munkahelyeken pedig legtöbbször erőteljesen, különösen azok számára, akik személyükben érintettek.

„Igazság szerint én azt is szoktam látni, hogy ha zavarja őket, hogy cigány vagyok. Mintha azt látnám rajta, hogy hozzák a péksütit, fú, most meg-

fogta. Meg ilyenek. De vannak ilyen pénzesebbek, pénzes emberek, akik nagyon jól veszik, sőt. Meg kérdezgetik is, hogy mióta dolgozok itt, meg járok-e iskolába, meg ilyenek."

Kérdésemre, hogy miképpen viszonyul riportalanyom saját cigányságához, mértéktartó, de öntudatos választ kapok, amelyben egy elharapott mondat utal a tudott társadalmi problémára.

„Én jól. Én megmondom a frankót a tanárnőnek, most nem ilyen cigányosan akarom mondani, de én tényleg büszke vagyok rá, hogy az vagyok, és arra is, hogy ilyen vagyok. Inkább arra, hogy ilyen vagyok, nem az a... Tudjuk, hogy milyenek."

Nem álltam meg, és megkérdeztem: *Rossz véleményed van a cigányokról?*

„Hát persze! Tanárnő, ez most nem úgy működik, hogy én cigány vagyok, te cigány vagy, és akkor mi most barátok leszünk. Én cigány vagyok, én ilyen vagyok, te is cigány, te olyan vagy, én téged utállak. Én ugyanúgy tudom utálni azt a cigányt, mint például egy rasszista ember. Én ugyanúgy tudom utálni, sőt, talán még jobban, mert miatta lenéznek engem. Sőt, még jobban."

Tovább kérdeztem, mert egész biztosan szerettem volna tudni, hogy jól értettem-e az előző mondatokat: *Cigány feleséget szeretnél?* A válasz megnyugtatott. Jó helyen vagyok osztályfőnök.

„Nem, egyáltalán nem. A származás, a bőrszín engem nem érdekel, egyáltalán nem, ennyire se!"

A bejárók többsége fáradt. Kevésbé szigorú tanár mellett a padra hajtják a fejüket, és bóbiskolnak vagy rendetlenkednek.

„Pénteken itt vagyok a suliban. 21.30-ra ki kellett mennem aznap, másnap reggel fél hétig. Aludtam délután. Ismét 21.30-ra mentem, másnap reggel fél hétig. Vasárnap fél hétkor értem haza, alszok, kelek, jövök iskolába."

Nem egy gyereknek a munka és az iskola mellett nincs egyetlen szabadnapja sem, nincs hétvégéje, vagyis szinte sohasem aludhatja ki magát.

Nem meglepő, hogy úgy érzik, a kötelező hajnali kelés, a munkahelyi robot nehezebb, mint az iskolába járás. Illusztrációként hat, hogy akivel erről beszélgettem, ásítozva mondta:

„Azért vagyok néha ilyen bágyadt, fáradt, mert hétvégén se alszok. Hatkor kell kelnem mindig, hétvégén is. Amikor suliba jövök, akkor meg hat ötvenkor kelek. Szóval, jobban járok, ha iskolába jövök, mint ha oda megyek."

Azokon a hétvégéken, amikor az igazi munka helyett kénytelenek az érettségi feltételeként kötelezővé tett ún. „önkéntes közösségi munkát" végezni, úgy, hogy a megszabott ötven órából mindössze hármat számolhatnak csak el alkalmanként, az oktatáspolitikusok helyett szégyellem magam. A „kötelező-önkéntes" munka ötletével lehetetlen erkölcsileg azonosulni egy olyan iskola tanáraként, ahol a valódi, kényszerűségből vállalt munka és az abból fakadó kimerültség mára mindennapossá vált. Emiatt kísérem el a 10/c-t. Nem tehetek értük többet, minthogy minden ilyen alkalommal velük megyek, és dolgozom én is, akármi legyen is a feladat. Örömmel dolgoznak másokért, szeretik átélni, hogy jót tettek, de e hétvégi munkaakciók számukra erőn felüli teljesítmények, és nem mindig konfliktusmentesek. Azokban a családokban ugyanis, ahol a gyerekek munkájára is szükség van, nehéz elfogadtatni a szülőkkel, nagyszülőkkel, hogy e helyett valamilyen kötelező munka-programban kell részt vennie a gyereknek.

„Vasárnap mama hívott ki a piacra, hogy menjek ki és segítsek. Mondtam neki, hogy nem lehet, mert dolgozom. Közmunka. Nem hitte. Apát felhívtam, hogy mégis mi van?! Beszéljen mamával. Apáéknál szoktam dolgozni hétvégén. Kimegyek tízkor, és hazajövök, mondjuk kettőkor. Akkor megyek, amikor hívnak."

A családi vállalkozásokban könnyebb dolgozni, mint a diákszövetkezetek közvetítettjeként. Kevésbé tűnik fárasztónak a munka, ha a légkör jobb, s emiatt talán könnyebb elevickélni egyik ünneptől a másikig, amikor végre pihenni lehet. Riportalanyom nem igazán tekinti munkának, amit önként, örömmel csinál. A munka jellemzőjének az ellenkezőjét gondolja. Munka az, ami kötelező, unalmas és fárasztó, ami (nemritkán) megalázó. Persze a szívesen vállalt munka is megterhelő, mellette nehezebben megy a tanulás, ki-kimarad egy-egy iskolai nap, szaporodnak az igazolatlan mulasztások.

„Ha nem jövök be, akkor a nővéremnél vagyok. Dolgozik, de én tudok neki segíteni. Én kiszolgálok, miközben ő átveszi az árut. Reggel, most ezen a héten kezdtük el azt, hogy megyek vele, és akkor onnan jövök suliba. És akkor én pakolok ki. Ha jön valaki kávéért, őt már én tudom kiszolgálni. Tulajdonképpen dolgozom, amikor nem jövök be suliba. De nincs rá szükség. Ez az én saját egyéni döntésem. Fél négykor kelek. A négy óra negyvenessel megyünk, és akkor úgy öt óra előtt bent vagyunk. Hatra kipakolok, vagy még előbb. Ezt nem tekintem úgy munkának, hanem, már kiskorom óta ezt csinálom."

Vannak olyanok, akik csak alkalmanként, szülők, családtagok mellett dolgoznak. A gyerekek ilyenkor észre sem veszik, hogy valójában munkát végeznek, legtöbbször fizikailag megterhelőt. Minden bizonnyal azért, mert *elvárható segítségként* könyveli el a család. Az ilyen munkának nincs világos rendje, előre tervezhető kezdete, vége. Általa a napok kiszámíthatatlanná, tervezhetetlenné válnak. Ezt tükrözi a válasza annak a törékeny kislánynak is, akit arról faggattam, hogy dolgozik-e valahol:

„Nem. Jó, hát hétvégén takarítok. Meg járok költöztetni, lomtalanítani, de amúgy nem."

Többet szerettem volna megtudni, így tovább kérdeztem: *Mi a te feladatod a költöztetéseknél, mit kell csinálnod?*

„Ugyanaz, mint bárki másnak. Lehordani a cuccokat, az ilyen falapokat, dobozokat, fölvinni a kocsira, fölrakni. Ilyesmi. De ezt néha szeretem is. Úgy elvagyok. Azután kapok egy kis pénzt, hát ennyi."

Akad olyan is a 10/c-ben, aki a munka miatt betegeskedik gyakran. Pizzafutár. Ha hidegebb van, vagy esik az eső, rendszeressé válik arcüreggyulladása, a torokgyulladása. Mégis csinálja. Fizetni kell az albérletet. Iskola után vagy hétvégéken mopeddel járja a várost. Próbáltam megtudni tőle, hogy télen hogy bírja a motorozást, a hideget. *Elviselhetetlen? Nehéz?*

„Két nadrág, három pulóver, símaszk. Ki lehet bírni... Négy-, ötezer forintot is meg lehet keresni naponta, plusz a jatt. Néha hétezer is kijön hétvégén, ha tíz-, tizenkét órát dolgozok. Így tudok adni anyának is."

Munka mellett könnyen romlanak a jegyek, és javítani nehéz, ha nem lehetetlen. Ugyanakkor, azok a diákok, akik rendszeresen vagy akár csak időszakonként dolgoznak, mintha céltudatosabbak, kitartóbbak lennének, jobban küzdenének az iskolában. Pedig a 10/c-ben, néha úgy érzem, már-már illendő megbukni egy vagy több tantárgyból, legalább félévkor. Elgondolkodtató, hogy a decemberig rendelkezésemre álló adatok alapján, azok, akik nem szoktak dolgozni, a januári bizonyítványosztáskor várhatóan átlagosan 3,1 tantárgyból fognak bukni, míg a munkát vállalók csak 2,3 tantárgyból. A különbség nem nagy, és talán egy nagymintás vizsgálat nem mutatna ki szignifikáns különbséget a két csoport között, de tanulási motivációjukban, iskolával kapcsolatos attitűdjükben én érzékelem a különbséget.

A munkaerőpiac kegyetlen a képzetlenekkel, s ezt szinte minden szakközépiskolás korán megtanulja. Legalább érettségit szeretnének, hogy az iskolából kikerülvén több lehetőségük legyen. Azok, akik már rendszeresen dolgoztak, tudatosabbak, érettebbek, OKJ-s képzést terveznek, szakmát szeretnének tanulni. A felsőoktatásba való bejutásról nem ábrándoznak. Aki mégis elgondolkodik a lehetőségen, ellenzi a tandíj rendszerét.

„Nem fizettetném az egyetemistákkal a pénzt, mert végül is Magyarországon ez szinte lehetetlen, mert olyan magas árak vannak... Szóval, a tandíjat nem mindenki tudja kifizetni, és lehet, hogy van egy tök okos csaj, jók a képességei, de mondjuk, a szülei nem tudják finanszírozni."

Beszélgetőpartnerem okos, érett lány. Nagyon szurkolok neki, hogy eljusson a felsőoktatásba, diplomát szerezzen. Kérdésemre, hogy szülei ki tudnák-e fizetni a tandíjat, bizonytalanul válaszolt. Az arcára volt írva, hogy tudja a választ, csak nagyon nehéz szembenézni vele. Mondatai mögött indulat és sértődöttség lappangott. És a havi 90 ezer forintos jövedelem tudata.

„Hát, hogyha nagyon-nagyon összekaparnák a pénzt, akkor talán. Mert most is a legtöbb pénz a cigire megy el, és egy csomó pénz elúszik, pedig azt másra is költhetnénk, és talán több pénzünk lenne, ha nem kéne cigit venni..."

Tizedikeseim közül azok, akik rendszeresen dolgoznak, általában képesek gyűjteni, és inkább értelmes dolgokra költik el a pénzüket. Akik csak időnként jutnak pénzhez, és főleg azok, akik zsebpénzt kapnak, hajlamosabbak megfontolás nélkül elszórni azt.

„Nincs zsebpénzem. Soha nem volt, vagyis volt, amikor kaptunk, még általánosban, de most nincs... Anya azt mondta, hogyha majd apa jobban fog dolgozni, akkor majd adni fog, mert azt mondta, hogy szeretne nekünk adni, csakhogy nem állunk úgy anyagilag, hogy ezt megtehesse."

„Van zsebpénzem. Anyutól kapok havonta ezer forintot, mamától pedig havonta kétezret. Ruhát veszek belőle. Telefontokot. Vagy elmegyünk mekizni. Mikor mi."

„Nem szokott lenni pénzem. Szülinapomkor kaptam tízezer forint, de azt meg elpiáltuk."

Első töredék, a pénzről

Kérdés: *Ha van pénzed, mire költöd?*

„Hát cigire, meg itt a suliban büfére, üdítőre. Vagy ha elmegyünk valahová, akkor eszek valamit. Vagy a barátnőmmel veszünk bort, vagy valamit. Vagy beülünk valahova, és akkor kifizetjük, amit vettünk."

A kijelentő mondat néha lehet kérdés: *Tehát tulajdonképpen elvered.*

„Ühüm. Semmi hasznosra nem költöm. Jó, hát kajára, meg cigire, meg üdítőre, meg bulira. De az, hogy vegyek egy ruhát, ami majd jó lesz egy fél év múlva, olyat nem."

Megkérdeztem, bár sejtettem a választ: *Miért nem gyűjtesz?*

„Minek? Nincs értelme. Ha kapok ezer forintot, azt úgyis elköltöm, ha kapok tízezer forintot, azt tudom gyűjteni. De most az öt- meg háromszáz forintot hova gyűjtsem?"

LAKÁS, RUHÁZAT, ÉTKEZÉS, EGÉSZSÉG

A családok jó része anyagi gondokkal küzd. Előfordul, hogy nem tudják megoldani télen a fűtést, kénytelenek elviselni a gáz, a villany kikapcsolását, esetleg nincs meleg víz, nehézzé válik a tisztálkodás, a mosás, gondokat okoz az ennivaló megvétele, a gyógyszerek kiváltása.

„Nem a fűtéssel van gond, hanem az árammal. Lekapcsolták, mert volt tartozásunk. Havi ötvenezret vontak anyám számlájáról. Úgy volt, hogy egy hétig nem volt áram. Most meg kódos az áram, ötezerrel van feltöltve."

Az albérletben élő családok helyzete látszólag jobb, mert esetükben a lakbérre és a rezsiköltségekre mindig jut pénz. Pedig nincs másról szó, mint hogy a bérbeadó tulajdonosok még a késedelmes fizetést sem tűrik el, a bérlők pedig el akarják kerülni az utcára kerülést, így hátralék felhalmozását nem kockáztatják. Esetükben, a mérleg másik serpenyőjében, más szükségletek drasztikus visszafogása, vagy erőn felüli munka van.

A családi házaknak a városi lakásokhoz képest nagyobb fenntartási költségei vannak, ezért nagyobb valószínűséggel okoznak gondokat a család költségvetésében. Eladása lehetetlen, a nyomott piaci árak miatt városi lakás nem telne ki belőle, albérletet és annak rezsiköltségeit pedig nem tudná fizetni a család. Ezért a saját tulajdonú ház a hajléktalanság elkerülésének biztosítéka, és megtartására törekednek még azon az áron is, hogy közműtartozást halmoznak fel, fűtés, villany, gáz nélkül maradnak.

Második töredék, a lakásról

Kérdés: *Van fűtés a szobádban?*

„Ja, már leköltöztem. Nincs. Ó, azért tudom esténként végighallgatni a dolgokat."

Tovább érdeklődtem: *Kivel alszol egy szobában?*

„Hát, a nappaliban alszunk a Petike, az Anna meg én, anya még fönt alszik."

Ismét kérdeznem kellett: *Hidegben?*

„Igen. De ő nyilván mindjárt költözik el. És János meg apa alszanak a kis szobában."

Harmadik töredék, a lakásról

Megkérdeztem: *Hárman vagytok a családi házban? Hogy tudjátok fenntartani?*

„Most úgy vagyunk, hogy nincs gáz. Aztán, hát rezsón főzünk, hát, így ennyi."

Egyszavas kérdés: *Fűtés?*

„Nincs. Mert hát a víz is gázról ment, mert olyan régi típusú bojler van."

Nehéz nekem is: *Semmilyen fűtés nincs?*

„Vett anyu most ilyen sziesztát, ami gázpalackkal működik, de az csak a nappalit fűti be, de jobb, mint a semmi."

Kérdés ismét: *Hol alszotok?*

„Hát, én meg a barátom kinn a nappaliban, az anyu meg a szobájában."

Muszáj volt tovább kérdeznem: *A hidegben?*

„Hát, én mondtam neki, hogy vigye be, vagy, hogy aludjon kinn, de azt mondja, hogy még nincs annyira hideg, nem fázik még."

Negyedik töredék, a ruházkodásról

„El akarok menni pulóvert venni. Az se baj, ha egész télen, meg egész évben ezt a nadrágot kell hordjam, meg ezt a harisnyát, csak pulóver legyen, mert ugye ez a kabátom van, ez a dzseki, és ennek direkt ilyen lyukas az ujja, mert ez tavaszi kabát, és ha fúj a szél, most is kettő pulóver van rajtam, és ez hajnalban jó. Csak hát tegnap is, meg tegnapelőtt is a suliba pont ugyanígy voltam öltözve, és semmi nem változott."

Kérdés: *Hol veszed a ruháidat?*

„Tavaly volt pénzünk, akkor szinte bárhol, lementünk a Hádába. A Háda az azért jó, mert tényleg elfogadható árak vannak, és mindenféle stílusba és mindenféle méretbe..."

„Háda", tehát használt ruha: *És idén?*

„Idén még nem voltam ruhát venni. A tesóm, amit csencsel, azt hordom, mert jár egy cigányasszony, az hozza a ruhákat, és a tesóm, hogyha van valami, ami tényleg jó, akkor azt megveszi. Például ezt a harisnyát is tőle vette."

Ötödik töredék, a ruházkodásról

Kérdés: *Honnan vannak a ruháid?*

„Ez? A barátom vette. Vagyis vettem a pénzéből. Meg a nadrágot is. A sálat a nővéreméktől örököltem, a kabátot Juli lomolta, ezt a cuccot a piacon vettem, gondolom, használt volt, mindegyiket vagy lomizzuk, vagy veszem olcsó pénzért, vagy veszi a barátom drágábban."

Hatodik töredék, a ruházkodásról

„Hát, nekem a cipőm az a barátnőmtől van. A gatyám az már öt éve megvan, de gondolom, látszik is. Ez a pulcsi, ez a másik, az meg anyutól. A sapkám a haveromtól, sálam az aluljáróból, a kabát az meg piacról."

A 10/c-be járó gyerekek talán nem éheznek a szó eredeti értelmében, de azt sem állíthatjuk, hogy nincsenek gondjaik az étkezéssel kapcsolatban.

Hetedik töredék, az étkezésről

„Volt egy kis balhé, még év elején. Mondtam anyának, hogy nem jó, hogy mindennap szendvicset eszünk, meg ilyenek. Aztán, gondolom, ő is rájött, mert most már nem mindig csak szendvics van."

Kérdés: *Mi van a szendvicsben?*

„Vaj meg fölvágott."

Kérdés: *Ez volt a reggeli, ebéd és vacsora is?*

„Igen."

Kérdés: *Mennyi ideig?*

„Hát, sokáig."

Jaj, de nehéz...: *Nem volt pénz másra, vagy az anyu nem akart főzni?*

„Mindkettő. De mostanában már a barátom is segít, meg a mama is szokott küldeni pénzt nekünk. Nahát így valamiből mindig összehozzuk. A mama azt csinálja, hogy havonta vagy kéthavonta jön, és egy nagy bevásárlókocsival jön mindig."

Oldódtunk: *Mi a kedvenc kajád?*

„Sok mindent szeretek. Hát, a milánói. Meg a carbonara."

Azt hittem, túl vagyunk a nehezén, úgy kérdeztem: *Mit szeretnél kapni karácsonyra?*

„Semmit. Nem erről szól a karácsony."

Gyógyszerre vagy egészségügyi segédeszközökre sem telik minden családnak. A gyerekek munkájából származó jövedelem jelent csak esetenként megoldást.

Nyolcadik töredék, az egészségről

„A szemüveget is most már ki kell fizessem, mert megrendeltem. Szemüveges leszek januártól. Még soha nem volt szemüvegem. Három éve írta fel az orvos, az itteni orvos."

Érdeklődtem: *Miért nem csináltattál korábban?*

„Igazság szerint nem is törődtem vele, hanem úgy voltam vele, hogy jó, majd. Aztán a rákövetkező évre megint mondta az orvos, felismert egyből. Most tavaly, amikor legutoljára voltunk, akkor is mondta. Akkor se érdekelt nagyon, de akkor már elkezdtem otthon a cirkuszt, mondani nagyon a szüleimnek, de igazság szerint pénz sem volt rá. Most mondta megint az orvos, hogy kéne szemüveg. Azt mondta, ha most nem megyek el, biztos, hogy romlani fog. És romlott is. Mert elmentem a szemészetre egy hónapja. Kiváltottam a receptet, és mondta, hogy romlott."

Kilencedik töredék, az egészségről

Kérdés: *Miért szoktál késni?*

„Sokszor elalszok reggel. Nem érek be az iskolába időben. Azt mondják, hogy a vashiányom miatt, nagyon sokat tudok aludni. Van, hogy 17 órákat."

Kérdés: *Szedsz rá gyógyszert?*

„Kéne, de nem."

Kérdés: *Miért?*

„Mert nem váltja ki anyu."

A számomra (is) nehéz kérdés: *Nincs rá pénz?*

„Nincs."

Kérdés: *Mennyibe kerül a gyógyszer?*

„2500."

Kérdés: *Egy hónapra?*

„Igen."

Csönd telepszik közénk.

SZERELEM, PÁRKAPCSOLAT

A 10/c gyakorlatilag lányosztálynak mondható. Alig akad olyan köztük, akinek ne lett volna már párkapcsolata. Tartós, érzelmi, de nemritkán anyagi biztonságot is jelentő kapcsolatra vágynak, és nem szívesen váltanak partnert. Általában erősen kötődnek. A nagy korkülönbség sem ritka a kapcsolatokban.

Tizedik töredék, a párkapcsolatról

„Öt éve ismerem. Akkor találkoztam vele először, amikor téglát pakoltunk otthon. Úgy volt, hogy volt egy barátunk, és annak a spanja volt. Ez úgy működött, hogy álltunk a kamionon és dobáltuk a téglákat, de akkor még együtt volt az akkori párjával, és attól vannak a gyerekei. Néha átjárt hozzánk, dolgozott. Aztán szétment azzal a csajjal, és akkor jött hozzánk lakni. Ott lakott az én régi szobámban. Szimpatikus volt, mert az idióta humorával meg tudja fogni az embert. Aztán egyszer csak elkezdtem bejárogatni a szobájába, beszélgettünk, aztán, egyszer csak, mielőtt kiment az anyámmal Romániába egy hétre, csókolóztunk egyet, utána nem bírtam ránézni, aztán ennyi. Elmentek, visszajöttek, zavarba voltam egy-két napig, aztán elkezdődött a kapcsolatunk."

Kérdés: *Hány éves voltál?*

„Hát, tegnap voltunk másfél évesek, szóval másfél éve, és most vagyok tizenhét."

Kérdés: *Ez az első kapcsolatod?*

„Nem tudom hányadik. Voltak két-három hetes kapcsolataim, de ez komoly."

Kérdés: *Ő hány éves?*

„A barátom? Harminchárom."

Kérdés: *Hány év is van közöttetek?*

„Tizenhat."

Kérdés: *Miért őt választottad?*

„Nem tudom, fogalmam nincs. Ő azt mondta nekem, hogy max lett volna belőle egy jó szex, ha nem jövünk össze. Na mindegy, akkor ezen jót röhögtünk. Csak kalandnak tűnt, föl se fogtam, mi van. Aztán jó volt, hogy így rejtőzködtünk, senki nem tudta, így buli volt az egész. Nem tudom, hogy miért őt választottam."

Kérdés: *Vele képzeled el a jövőt, az életet?*

„Hát igen. Igazából igen."

A szakközépiskolás lányok közül nem kevesen vannak olyanok, akik nem otthon, nem családjukkal élnek, hanem élettársukkal. Felnőtt életet élni, feleségszerepet vállalni persze nem könnyű. Szinte lehetetlen megfelelni a szereppel járó elvárásoknak, esetenként előrelátható a kudarc.

Tizenegyedik töredék, a párkapcsolatról

„Hát, így az utóbbi fél évben már nem laktam otthon."

Kérdés: *Hol laktál?*

„Hát, a barátomnál."

Kérdés: *Aki hány éves?*

„Harminckilenc."

Kérdés: *Hogy ismerkedtetek meg?*

„Anyu által. Mert anyunak egy régi ismerőse. Egy karácsonyi bulin ismerkedtünk meg. Tavaly, decemberben. Márciusban jöttünk össze, áprilisban költöztünk össze, és egy hónapja nincs, hogy összevesztünk."

Kérdés: *Miért?*

„Mert elkezdett inni. Mert ivott. Ismét alkoholista lett. És olyan dolgokat vágott a fejemhez, amelyekre később nem emlékezett, és nem tudta, hogy mennyire sértő dolgok."

Kérdés: *Például?*

„Hát, hogy mire hazaér a munkából, nem főztem, mostam, nem takarítottam, nem tanultam rendesen, nem foglalkoztam vele eleget, meg ilyenek."

Kérdés: *Megütött?*

„Nem. És szerintem nem is lenne rá képes. Mindennap megkeres, hogy béküljünk ki, meg bocsássak meg neki, de nem. Segített az elején a háztartásban, de az utóbbi két hónapban semmit."

Kérdés: *Most hol laksz?*

„Anyáéknál."

Riportalanyom tizenegy éves volt, amikor megismerkedett jelenlegi barátjával, és tizenkét éves, amikor elkezdődött kapcsolatuk.

Tizenkettedik töredék, a párkapcsolatról

A kezdet érdekelt: *Hogy ismerkedtetek meg?*

„Úgy, hogy apukámnak a nővérét meg annak a családját hozta le mihozzánk látogatóba. Nemcsak mi voltunk nekik rokonok, hanem rajtunk kívül még négy család. És mindig hozta le őket. Volt úgy, hogy napokra, volt úgy, hogy csak órákra, és akkor így minél többször találkoztunk, annál többször melegedtünk össze. Beszélgettünk egy csomót. Eleinte nem jött be a lakásunkba, mindig csak kint volt a kocsiban. Utána már mondta anyu, hogy nyugodtan gyere be, igyál egy kávét. Nem kávézom. Akkor egy üdítőt ivott. Volt úgy, hogy szülinapoztunk, akkor a tesóm tortájából is evett, arra emlékszem Szóval így, minél többször jött, annál többször láttam, éreztem, hogy akar tőlem valamit, és hogy fejezzem ki, hogy nemcsak egyszeri alkalomra kellettem neki és kellek, hanem sejtettem, hogy hosszú távon gondolkodik. És akkor így összemelegedtünk, de nem akkor, hanem a tizenkettedik születésnapom után jöttünk össze így konkrétabban. Arra emlékszem, hogy kaptam ezt a fülbevalót, és akkor utána pár hónappal volt az, hogy jó, akkor jöjjünk össze. Nem tudom sajnos szavakkal elmondani, de így visszagondolva csodálatos volt. Igaz, rengeteg dolgon mentünk keresztül, rossz, és jó dolgokon."

Meg kellett kérdeznem: *Hány év van közöttetek?*

„Ah…, harminc év! Harminc év van köztünk."

Rezzenéstelen arccal kérdeztem tovább: *Mit szólt az anyu?*

„Hát anyukám borzalmasan tiltott, ellenezte, tehát nem engedte ezt az egészet. Éveken keresztül tiltott, nemcsak tőle, hanem barátoktól is, nem engedett sulin kívül sehová, abszolút. Volt úgy, hogy kaptam postán egy telefont, hogy tudjunk valamin beszélni. Aztán egy darabig tudtam titkolni, hogy nekem van tényleg csak telefonálásra való kis telefonom, aztán, volt nekünk kint is kerti vécénk, és mindig oda mentem telefonálni, meg volt lovunk is, és bementem az istállóba telefonálni, és egyszer csak rajtakapott, hogy milyen telefonon kivel telefonálok. És elkobozta tőlem, és visszaadta neki, amikor újból találkozott vele. Hát nagyon rossz volt, hogy nem bírtam vele találkozni. Aztán rájött arra, hogy mi igenis akarjuk egymást. De rengeteg idő eltelt eközött. És rájött, hogy mi szeretnénk egymást, akarjuk egymást, és mi együtt akarunk lenni. És megenyhült a szíve. Lassan, fokozatosan megengedte, hogy együtt legyünk, most meg már tényleg családtag, és ő is sírt velem együtt, amikor Laci börtönbe került."

A fordulat megdöbbentett: *Hogy került börtönbe?*

„Őszintén szólva, nem nagyon tudom, de amit tudok, azt elmesélem. Még szerintem ő se tudja. Azt mondom, amit ő írt le nekem levélbe, meg amit most is mond nekem, hogy van egy kedves barátja, idézőjelbe, aki az irodájába belekeverte a magánügyeit, és a Laci is részese ennek az egésznek, úgyhogy ő is ment a kalap alá. Egy kalap alá vették őt is. Az a baj, hogy nem tudok róla mesélni sok mindent. Ő se tudna. Nem csinált semmit. Most kint van, és februárban lesz még tárgyalás, talán az már a végleges lesz. Nem találtak semmit ellene."

Megkérdeztem: *Együtt éltek?*

„Nem, sajnos nem. De igyekszünk. Én most kollégiumba vagyok. Nem éltünk együtt még, de minden erőnkkel azon vagyunk, hogy végre együtt élhessünk."

Az együttélés hátterében kényszer is lehet, valamelyik fél rossz anyagi helyzete, rendezetlen családi háttere, családjával megromlott viszonya. Annyit tudtam, hogy beszélgetőtársam együtt él a barátjával.

Tizenharmadik töredék, a párkapcsolatról

Kérdés: *A barátoddal mióta vagytok együtt?*

„Már több mint egy éve."

Kérdés: *És mióta laktok együtt?*

„Egy éve. De ismerem már nagyon régóta. Úgy három éve".

Kérdés: *Mit szólt az anyu az összeköltözéshez?*

„Hát, ő szereti nagyon. Jóba vannak."

Az összeköltözés indokait igyekeztem megtudni: *Miért költöztetek össze?*

„Hát, mert a nagynénjééknél lakott, és hát kibaszták. Vagy hát... bocsánat... újságba megy... Szóval mondták neki, hogy költözzön el, ő meg az anyjáékhoz akart menni, de a mostohaapjával nem volt nagyon jóba, aztán mondtam, hogy akkor inkább hozzánk."

Megértettem. Tehát nem külön lakásba, hanem tizedikesem családjához: *Ő hány éves?*

„Húsz."

Kérdés: *Mit végzett?*

„Nyolc általánost. Mert egy félév kellett volna még, hogy a szakközepet befejezze. Csak ő is elment dolgozni. Muszáj volt. Neki se túl jó a családi körülménye.

SORS, CSALÁD

Tizedikeseim, amikor családjukról mesélnek, a valóságot mondják. A gyenge osztályzatok, a tanulás teljes elhanyagolása, a munkavállalás mögött nemcsak nehéz gyereksorsok állnak, de kemény felnőttsorsok is. A történeteket hallgatva ébredtem rá, hogy szinte minden család életében volt valamilyen súlyos trauma, amelynek következményeivel a szülők képtelenek voltak megbirkózni.

A szülők helyzete, munkája, a család valódi anyagi lehetőségei, a pénztelenség, a szegénység mind-mind titkolandó, szégyellnivaló dolog az osztályban. A 10/c-ben senki nem szeretne szegénynek látszani. A szülők is mindent megtesznek ezért. Erejükön felül teljesítenek, és azon igyekeznek, hogy legyen pénze a gyereknek telefonra, ruhára, büfére, cigire. Osztályfőnökként rég tudom, hogy valójában szinte mindenkinek nehéz az élete. A családok többsége mindennapi gondokkal küzd. A szülők testileg-lelkileg egyaránt fáradtak, szörnyűségesen fáradtak. A gyerekek tudják, hogy nem tudnak változtatni szüleik életén, sorsán, és azt, mint saját életük változtathatatlan adottságát, természetes hátterét a világ rendjeként fogadják el.

Vannak egymás előtt vállalhatatlan dolgok is, amelyek megírására nem kaptam engedélyt. Ígéretet tettem, hogy még osztályon belül sem fogják tudni majd azonosítani, hogy pontosan ki és mit mondott a családjáról.

Tizennegyedik töredék, a családról

Talán az egyik legnehezebb dolog gyerekkorban, ha meg kell birkózni valakinek az elveszítésével. A gyász még akkor is súlyos teher, ha nem valamelyik szülőről van szó. Nem egy esetben a nagyszülőkhöz való kötődés legalább annyira erős és stabil, mint a szülőkhöz köthető érzelmek.

„Anyuék dolgoztak, és én mindig a mamával voltam. Volt olyan, hogy nem volt pénz, és a mamával elmentünk valahova, és megálltam, hogy mama, tudod... Szerettem volna, hogy valamit vegyen. Csipszet, vagy akármit, és ami szemem-szám ingere, az biztos, hogy mindig ott volt. Az tuti. Tisztára emlékszem rá. Nagyon kicsi voltam. Ötéves. Nagyon jó kapcsolatot tartottam mamával. Én nem is mamának hívtam, most is fura, hogy mamának hívom. Anyu úgy szólította, hogy Anyu, és én mai napig úgy szólítom, hogy Anyu. Anyát anyának, mamát meg Anyunak."

Miközben hallgattam őt, arra gondoltam, hogy talán éppen most, miközben nekem mesél, oldódik benne a sokéves görcs, elfojtás. Tovább mondta:

„Itt laktunk Pesten, aztán eladtuk a lakást, elköltöztünk B.-be. Vettünk egy kertes házat. Aztán kénytelenek voltunk visszaköltözni egy-két év múlva, mert ott nem volt munkalehetőség a szüleimnek. Elköltöztünk. A mama meg ott maradt egyedül. Rá egy hónapra öngyilkos lett. Nem bírta a magányt. Az akkori fejemmel nem tudtam még felfogni. Kb. úgy három éve tudom felfogni, hogy mi is történt valójában. Amikor a temetésen voltunk, sírni sem tudtam. Nem tudtam belegondolni. Most halottak napján voltunk kint, akkor tudtam volna. Sőt. Talán sírtam is."

A halállal többen is találkoztak már a tizedikeseim közül, és ez kihagyhatatlan eseményekként jelenik meg elbeszéléseikben. Egy másik tizedikesem mesélte:

„Apu? Beteg volt. Igazából sokat ivott, és az volt, hogy egy hétig eszméletlenül feküdt otthon, mert a testvére nem vette észre, hogy nem látja. Egy hét után anyu megtalálta, azután intenzíven volt egy hétig eszméletlenül, és azt mondták, hogy a szívével is baj volt, meg tüdőgyulladást kapott. Nyár volt. Augusztus. A halála előtt egy évig nem találkozhattam vele. És megálmodtam, hogy meg fog halni. Két héttel a halála előtt. Csak annyi volt: egy kép, hogy apu rosszul van, és összeesik. Mondtam anyunak. Táborban voltam, és telefonon hívtam föl."

Ugyanő egy másik, hozzá közel álló ember haláláról is beszámolt:

„Édesanyámnak volt barátja, de meghalt. Nagyon aranyos volt. Nem volt gyereke, de nagyon szerette a gyerekeket. Idősebb volt anyunál sokkal, hatvanéves lehetett, de fiatalos volt. Mestercukrász volt, és nagyon finomakat csinált."

Ő is beteg lett? – kérdeztem, és a válasz alig volt hallható:

„Fagyállót ivott."

Talán percek is eltelnek, mire meg mertem kérdezni: *Mit gondolsz, miért?*

„Nagyon sok volt a tartozása. Meg hát, nem tudta már fenntartani a cukrászdát. Nagy háza volt, egyedül lakott ott, mert az öccséékkel volt ott, nekik volt két gyerekük, de a felesége mindig meglopta őt, meg mindig ő fizetett nekik mindent. Helyettük. Aztán otthagyták. A tartozást is ő fizette ki, a cukrászdának is. Szerintem ezért. Besokallt. De biztos, hogy ő volt a világ legrendesebb embere, az száz százalék."

Az erőszakos halál sem ritka tanítványaim családjában. Ha visszagondolok az elmúlt évekre, minden egyes tanévre jutott egy ilyen gyilkosság. Mesélik az iskolában. Esetleg órai munka keretében fogalmazásképpen megírják. Torokszorító, hogy egy szülőnek írt búcsúlevél dolgozatként kerül hozzám.

Tizenötödik töredék, a családról

„Nyolcéves voltam, amikor apukám meghalt. Nagy munkásember volt, jól keresett, irigyek voltak a falubeliek ránk, vagyis hát anyura meg apura. És a rendes munkája után még elment maszek munkába is, egy öreg néninek lekaszálni a füvet. Esett az eső, és eléggé megázott. Hazajött, lepihent, evett, ivott. Emlékszem, hogy együtt feküdtünk, egy ágyon. Tehát akkor még nyolc óra tájékában lehetett. Megcsörrent apukámnak a mobiltelefonja, hogy menjen a kocsmába, mert az apukája ott van, és részeg, vigye el a kocsmából. Azt mondta, hogy »nem, most értem haza, a családommal szeretnék lenni, mindenki menjen szépen haza.« Nem ment el. Megcsörrent a házi telefon. Még egyszer ugyanaz a személy. Megint nem ment el. Egyszer csak ketten, az egyik a polgármester, odaállított a kapunkhoz, eléggé későn, hogy tényleg jöjjön, mert nagy baj van. Ja, akkor meg már meg is akarták verni az apukáját valakik. Jó, akkor lement. Azt mondta anyunak, hogy mindjárt jövök, hozom haza aput. Így. Elment, várta anyu haza, emlékszem, én is fenn voltam még. Aztán egyszer csak anyunak betelt a pohár, és azt mondta, hogy elmegyek apu után. És ha hiszi, ha nem a tanárnő, papucsban, magára vette a kabátját, és ment széllel szembe, és azt mondta, hogy vigyázz a testvéredre. Aztán látták a szomszédok, hogy anyu fut, mint az őrült. Mert anyu látta, hogy villog a kocsma előtt a rendőrségi autó, meg a mentős. Aztán anyu nagyon-nagyon rosszra gondolt, és kiabálták neki, hogy gyere Gizus, mert meghalt a Feri. És akkor ment. Meg szerette volna nézni aput, de nem engedték. Az történt, hogy a kocsmában volt egy fiatal katona, aki, teszem hozzá, jó barátja volt apukámnak. De volt egy nő az ügyben. Elvileg a Karesz barátnője volt, aki kavart apukám-

mal. Kicsit sántít az ügy, de mástól is hallottam már, szóval nem biztos, hogy füllentés. És kb. ennyit tudunk, hogy mért volt ez a dolog. Bömbölt a kocsmában a zene az éjszakán, és a polgármester kiküldte őket, hogy tessék ott kint megbeszélni ezt az ügyet. Aztán végül is úgy fejeződött be, hogy ez a Karesz befutott a pulthoz, és eltörött egy sörösüveget. Aztán végül is úgy megvágta apukámnak a torkát, a nyakát hogy utána próbálta megfogni, de nem sikerült neki. A legborzalmasabb az egészben, hogy nem segített senki, akik ott voltak. Sőt. Elmentek haza."

A gyerekek életében a szülők döntései is jelentős változásokat, töréseket eredményeznek. A szülői sorsok cikcakkjainak hátterében megromlott emberi, házastársi kapcsolatokat is találunk, de a valódi okoknak sokkal inkább egzisztenciális problémákat, anyagi nehézségeket, nemritkán a teljes ellehetetlenülést kell tartanunk. Egy sors a nekem meséltek közül, amelyet tanítványom először hét mondatban mondott el:

Tizenhatodik töredék, a családról

„Hét-nyolc éves voltam, amikor otthagytuk apámat. Az úgy történt, hogy éltünk egy lakásban, és anyám reggel azt mondta, hogy elköltözünk, és mire apám este hazajött, már nem voltunk ott. El akartunk költözni egy családi házba, de onnan ellopták a cuccainkat, így kerültünk a nevelőanyámhoz. Anyámmal együtt, bátyámmal és a nagyapámmal. Onnan kezdődött az egész. Utána a második az volt, hogy anyám elhagyott minket, úgy kerültünk Boglárkához, a nevelőanyámhoz."

Mint Móricz Boldog embere, riportalanyom is úgy érezte, hogy minden lényegeset elmondott életéről, én azonban tovább kérdeztem: *Hogy történt?*

„Anyám azt mondta, hogy küzdött értem a bíróságon, Boglárka meg azt mondta, hogy hagyta... Nem sokkal rá volt, hogy otthagytuk apát. Olyan nyolcéves lehettem. Nem tudom pontosan, de úgy történt, hogy volt ez a panzió, előtte Boglárka meg anyám veszekedtek, és akkor jött a Klára, Boglárkának a lánya, és mondta Boglárka, hogy menjünk át a másik házba, ahol ők laktak, és akkor átvittek minket. És onnantól szakadék van. Fogalmam sincs. Áthordták a cuccunkat valahogyan. Arra nem is emlékszem igazából, hogy ott hogy éltünk, vagy mit ettünk, nem tudom, nem emlékszem. Csak azt tudom, hogy én másodikos voltam, amikor Boglárkához kerültem."

Tehát sem anya, sem apa, hanem Boglárka... *Milyen Boglárkánál az élet?*

„Mikor hogy. Régen szörnyű volt, szar volt nagyon. Az, ahogy elvert, ahogy viselkedett velem. Volt egy olyan sztori, hogy otthon voltam én, meg a két nővérem, és meg volt beszélve, hogy elmosogatunk, és ők kitalálták, én meg nem akartam, aztán bezártak a kisszobába, és elvertek a lányok. Én kiabáltam, segítség, segítség, és az egész kert, szomszédság, mindenki odajött, aztán elmentek, és aztán kaptam tőle is. Megvert övvel, meg ahogyan éppen talált. Az utolsónak is nyoma volt. Három-négy hónapja. Ha most itthon lesz a barátom, nem is tudom, nem hiszem, hogy merné. Mert barátom biztos visszaütne neki. Valószínűleg."

Muszáj volt megkérdeznem: *Mikor találkoztál anyáddal újra?*

„Én mai napig tartom vele a kapcsolatot. Most már egyre inkább keres, mert régen volt olyan idő, hogy föl se hívott, meg semmi, aztán most már fölhívott, most már sűrűbben hív. Ő a párjával él, és annak a gyerekével. Amikor vissza akart minket ráncigálni, hogy én maradjak vele, és hogy ne menjek el, meg hogy szeret, meg hogy izé... És ott sírt, meg minden. Hát ennyi. A bírósági papírokat akarom elolvasni majd, mert nem tudom, mi áll benne. Nem tudom egyiknek se elhinni, amit mondott."

Azon gondolkodtam, miközben hallgattam a történet folytatását, hogy az egyik lehetséges szereplőről nem történt említés. Megkérdeztem hát: *És mi van apával?*

„Apa hajléktalanszállón él. Tízezer forint, és hárman vannak a szobában. Ő elvan igazából, mert nézi a tévét, cigizik, eszik, mindenféle, csakhogy kirándulni szeretne, mert mindig bent van. Akkor megy ki, amikor megkapja a fizetését vagy a nyugdíját. Elmegy bevásárolni és ennyi. Meg néha kimegy a kisboltba. De hogy kirándulna, vagy menne mindenfelé, azt nem. Nincs, akivel elmenjen. Amikor otthagytuk, akkor kénytelen volt elköltözni. Az utcán élt valameddig, aztán, nem tudom. Hát ő is alkoholista volt, ivott, aztán valahogy odakerült. Ott is már jó régóta van... Minket szeretett, meg nem is bántott. Már csak az albérletre emlékszem. Most nem megy albérletbe. Nincs pénze rá. 55 ezer forint a nyugdíja. Mondta, hogy már ott marad. Onnan fogják elvinni az ágyikóját."

Érdekeltek a beszélgetőpartnerem mindennapjait meghatározó, vele együtt élő személyek: *Kivel laksz most együtt?*

„Boglárkával, a három gyerekével, Tibikével, az már családtag, van két lakónk, és a bátyám. Tibike már nagyon régről, amikor mi odakerültünk, akkor már ott volt. Ő egy alkoholista ember, akit kidobtak. A felesége, vagy én nem tudom kicsoda, és ő tizeniksz éve Boglárkával él. És ő ilyen csicska nálunk otthon igazából."

Tovább faggattam: *Mesélsz a bátyádról?*

„Ő harmincegy éves. És úgy van, hogy az ő szobáján keresztül megyek az én szobámba. Régen mesélte, hogy próbálkozott egy lánnyal, de faképnél hagyták, és nem is próbálkozik. Meg nem is szoktam hallani, hogy neki ilyen nős dolga lenne. Múltkor beszélgettünk róla, kérdeztem a gyerekről is, de azt mondta, hogy majd akkor, ha mindent elő tud neki teremteni. Ő nem jár el se bulizni, meg semmi. Jó, néha elmegy a haverjaival, de nagyon munkaizés. Állandóan a munka, a munka, a munka."

Tehát a báty dolgozik, és a lehetőségekhez képest rendezett életet él: *Mit végzett?*

„Fogalmam sincs. Szakmunkást, azt hiszem. Hogy milyen szakmát, nem tudom. Jé, ilyen apróságok kimaradtak! Én már elfelejtettem a fél életemet igazából. A múlttal annyira nem foglalkozom. Jobb, ha nem. Nekem csak a jövő van."

Könnyes lett a szeme, és elhallgatott. Eddig lehetett kérdezni. Nemcsak az emlékei fájtak, hanem azok a dolgok is, amelyekre nem tud vagy nem akart emlékezni.

Szerencsés esetben a gyerekek a nagyszülőkhöz kerülnek, ha a szülők nem képesek gondoskodni róluk. Talán életkori okok miatt, talán a nagyobb élettapasztalatuknak köszönhetően, a nagyszülők általában nagyon felelősségteljesek. Minden bizonnyal nagyobb gonddal nevelik unokáikat, mint ahogy a gyerekeiket nevelték.

Tizenhetedik töredék, a családról

„Amire nem nagyon emlékszem, csak mesélték, kiskoromban, amikor a nagyszüleim kezdtek el nevelni. Amire legelőször emlékszem az ötéves koromban volt, amikor a rendőrséget hívták, amikor anyám meg apám el akart vinni. És öt órán keresztül kint voltak, hogy kihez kerüljek. Mert

édesanyámék hallották a tévében, hogy visszamenőleg minden gyermekre jár valamennyi pénz, és anyukám éppen anyagi helyzettel küzdött, és ő kért. Csak akkor már el volt intézve, hogy gyámság alá fogok kerülni, és a nagymamám kezében volt egy olyan papír, hogy a szülői láthatóság szünetel. Anya 17 volt, amikor megszülettem, és nem akart foglalkozni velem. Egyszer hozzám vágta, hogy nem akartak, de mondta, hogy megbánta, hogy ezt mondta."

Ha a nagyszülők kerülnek a szülők helyére, a gyerekek hozzájuk kötődnek úgy, mint mások a szüleikhez. Tulajdonképpen formálisnak érzem az érdeklődést, azután rájövök, hogy mégsem az, sőt elvezet a gyerekeim számára legfontosabbhoz: *Milyen nagyinál az élet?*

„Jó. Elég engedékenyek. Most már. Régen szigorúan fogtak, de mindent megkaptam tőlük, amire egy gyerek vágyhat."

Vajon mire vágyott az én tizedikesem: *Mire vágyik egy gyerek?*

„Hát, hogy foglalkozzanak vele, meg hogy szeressék. Érezzem azt, hogy ott vannak mellettem, támogassanak. Leült tanulni velem, mondtam neki, hogy szeretnék elmenni valahova, és nem akartam egyedül menni, elkísért, figyelt rám, nem hagyta, hogy hülyeséget csináljak. Néha haragudtam rá, de megértettem."

A családok szétszakadása, a válások is sok esetben vezetnek ahhoz, hogy a gyerekek elveszítik valamelyik szülőt, leginkább az apát.

Tizennyolcadik töredék, a családról

„Apa is sokat tehet arról, hogy anya megbetegedett, mert sokat idegeskedett miatta. Az apa miatt, mert alkoholista. De nem váltak el, csak különköltöztek. Amikor anya hazajött a kórházból, akkor egyik napról a másikra kitették apát, de apa a jég hátán is megél, szóval talált lakást, meg minden. Eleinte aggódtam érte, mert szerencsétlen, komolyan mondom. Anya meg a mama összecuccoltak neki, és kitették. És utána jött a Tibi."

Tovább kérdeztem: *Milyen volt elfogadni, hogy anyának új társa van?*

„Hát nem tudom. Erre már nem emlékszem. Nem tudom, hogy engem megrázott-e. Végül is nem zavart annyira, hisz eddig se foglalkozott úgy velünk az apa. Mert apa hazajött, aztán aludt, aztán ment dolgozni, enynyi volt. Alig beszélgettünk. Szóval, nem sírtam, és nem izgatott úgy, csak az, hogy találjon munkát, mert nem akartam, hogy hajléktalan legyen."

Nem kellett kérdeznem, tovább mesélt:

„Albérletben lakik. Most halt meg az anyukája, és ő hitelt vett fel, vagy nem is tudom, és azt is törleszteni kell, meg az albérletet, meg a kajára is kéne neki, szóval minden hónapban így elmegy a pénze. De ott dolgozik nálunk a panelban, takarít, meg a kukákat rendezi, az öregeknek is elmegy, bevásárol, aztán gondolom, ők adnak neki pénzt, és abból tud így piát venni, mert még most se szokott le."

Megkockáztattam a kérdést: *Haragszol rá?*

„Nem."

A 10/c diákjainak többsége magától értetődő természetességgel gondol saját sorsára, s fogadja el olyannak, amilyen. Nem ábrándozik, és nem is vágyakozik arra, hogy múltja más legyen, mint ami volt.

Tizenkilencedik töredék, a családról

„Az apu? Nem tudok róla semmit. A nevét se tudom. Nem mesélt róla anya. Hatévesen láttam utoljára vagy hétévesen. Meg párszor, tavaly valamikor beállított hozzám, hozzánk, hogy beszélni akar velem. De anyu nem akarja, nem tartja fontosnak, hogy beszéljek vele, és én se akartam igazából beszélgetni vele. Ránézésre azt tudom, hogy milyen ember. Élettelen ember, élete nincs neki.

Nem értettem: *Mit jelent az, hogy élettelen ember?*

„Hát, hogy ránézel, és látod, hogy nem valami üzletember. Hogy ránézek egy emberre, és látom, hogy megvan az időbeosztása, hogy valamikor felkel, felöltözik, elmegy dolgozni, hazajön, kávézik, megcsinálja a dolgait... Nem. Rá ránézel, és így, reggel felkel, talán lefürdik, ha olyanja van, talán nem. Szóval ilyen."

Vannak családok, ahol komoly indulatok vannak szülő és gyerek között. A gyerek lázad, minden és mindenki ellen. Néha még a saját érdekei ellen is. Ha nő a feszültség a családon belül, csökken a tanulási motiváció, romlanak a jegyek, és rendszeressé válik a lógás.

Huszadik töredék, a családról

„Apa napközben csak alszik, azután elmegy. Este hazajön, iszik három üveg bort, és amikor azt hiszi, hogy már mindenki alszik, akkor nekiáll káromkodni. Mostanában apa már nemcsak este káromkodik, hanem napközben is. Szóval, úgy megy le Petihez a pincébe. Peti négykor végez az iskolában, Gyulával hazajönnek, és akkor Peti azonnal lemegy fűteni, és nemrég apa lement a pincébe, és akkor azt mondta, hogy »Ó baszd meg, még nem fűtöttél? Még nem gyújtottál be?« Szóval egész nap nem csinál semmit, de azért a fiát ki tudja osztani, hogy nem gyújtott be fél óra alatt. Ami lehetséges, be lehet gyújtani fél óra alatt, de akkor is... Biztos tudja, hogy kapok pénzt a testvéremtől. Mert hazamegyünk úgy, hogy van nálunk energiaital, és otthagyjuk az asztalon, és akkor apa meg nekiáll, hogy »Baszd meg, estére igyatok energiaitalt, ne tudjatok lefeküdni, meg hogy ettől nem tudtok fölkelni reggel«. Csak az a baj, hogy ilyenkor nem tudom neki megmondani, hogy lehet, hogy gyorsabban el tudnánk aludni, hogyha nem káromkodná szét az egész házat."

Riportalanyomat ismerve, egyáltalán nem volt formális az érdeklődésem: *Tanulsz?*

„Nem, mert nem érdekel. Semmi nem tud érdekelni, ami ilyen tanulással meg egyebekkel kapcsolatos."

A választ kevésnek, rejtőzködőnek, üresnek éreztem, kérdeztem hát tovább: *Miért?*

„Nem tudom. A pénteket volt a legjobb ellógni, és nem tudom, miért. Pedig a péntek az egyetlen, amikor hat óránk van, meg gyorsan elmegy, lightos órák vannak, de az volt a legjobb. És holnap a Brigi menni akart korcsolyázni, de most már nem. Már egy hete készültem rá, hogy hétfőn ingyenes lesz itt az Arénában a jégterasz, és mondtam a nővéremnek, hogy akkor elmegyünk, ugye, és mondta, hogy igen. Vasárnap kérdeztem, hogy megyünk? Azt mondja, hogy nem, mert holnap lesz vásár. És kérdeztem,

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

hogy nem lehetne, hogy a következőn, de azt mondja, nem, mert egy hónapban csak egyszer van. Hát mondom, ez is egy hónapban csak egyszer van. És utána mondtam apának is, hogy nem lehetne, hogy holnap a nővéremmel… Nem, mert holnap lesz vásár, és mert az ingyenes korcsolyázás több ezer forintba kerül. És amikor apa még tovább is beszél, ott szoktam hagyni, ilyenkor nem érdekel, ha üvöltözik, hogy menjek vissza, figyeljek, hogyha hozzám beszél. Ilyenkor nem tud izgatni. Ilyenkor a baltát keresem. Csak az lent van a pincében."

Nagy szerencse! – jegyeztem meg, és nevettünk.

A szülő-gyerek kapcsolatot jelentősen befolyásolhatja az is, ha valamelyik szülő külföldi munkavállalásra kényszerül, s bizony, ha lehetőség adódik rá, sok család indul el ezen az úton, tekintet nélkül a következményekre.

Huszonegyedik töredék, a családról

„Apa kint van T.-ben, de amúgy együtt élnek. Egy éve lesz lassan, hogy kint van. Az év elején ment ki, asszem, és leginkább ünnepekkor szokott jönni. Mivel már nem volt nagyon itt munka, és akkor gondolom, anyával beszéltek róla, és akkor talált az interneten egy ilyen hirdetést, fölhívta őket, és akkor kiment. Vagy kivitték, asszem."

Mi a szakmája? – kérdeztem.

„Kőműves. Volt vállalkozó is, de az befulladt, és akkor utána ment ki."

T.-ben mit dolgozik? – kérdeztem tovább.

„Ugyanúgy kőműves. Tetszik neki. Hát elmeséli, hogy hétvégente sűrűn szülinapokat tartanak, és akkor buliznak, meg minden. Meg volt egyszer, hogy volt náluk is ilyen majálisszerű, és akkor fölvette videóra, hogy milyen játékok vannak ott, amikre föl lehet ülni. Anyával mindennap szoktak beszélni skype-on. De velünk nem nagyon szoktak, vagyis hát szokott, mert szoktunk neki köszönni, meg ott vagyunk, de velünk ritkábban, mint anyával, mert mi hazamegyünk, tanulunk, és utána fent vagyunk a szobánkban. És akkor szoktunk vele beszélni, de inkább akkor, amikor itthon van. Az könnyebb. Eleinte rossz volt, hogy nem volt otthon, de most meg viszont az a fura, amikor itthon van. És utána mindig azt mondják, hogy egy hetet lesz itthon, de aztán mégis elhúzódik két vagy három hétig, és utána meg elmegy, és akkor az nagyon rossz érzés. Mert, hogy ha egy hétre jön haza, azt lehet, hogy könnyebben viselném. Nem tudom, az Anna hogy viseli, de én mondjuk lehet, hogy könnyebben viselném, mint ezt. Hogy így megszokom, hogy hazamegyek, és tudom, hogy ott van, hogy beszélni tudunk vele, meg minden, utána meg elmegy. Na, fura nagyon."

Mit éreznek az otthonmaradó gyerekek, hogy viselik az egyik szülő tartós távollétét: *Sírsz ilyenkor?*

„Hát nem. Én nem adom ki magamból, az a baj. Vagyis hát néha igen, de nagyon ritkán."

ALKOHOL, CIGARETTA, DROG

Hogy tizedikeseim isznak-e? Igen. Dohányoznak? Igen. Sokan. Füveznek? Néha, és csak kevesen. Nincs rá pénz. Általánosságban elmondható, hogy minél nehezebb körülmények között él egy gyerek, minél magányosabb, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy dohányzik, hogy rendszeresen fogyaszt alkoholt, és ha lehetősége adódik rá, elszív egy füves cigit. Mást nem. Fél, és mert komolyabb drogra végképp nincs pénze. Egyikük sem fog masszívan füvezni, és az osztály fele, vagy kétharmada sem vállalt többet az egyszeri kipróbálásnál. Ennek ellenére, a jogi következmények ismerete miatt nagyon szűkszavúan beszélnek a droggal kapcsolatos élményeikről.

„Ha egyszer kipróbálod, azt mondják, lehet, hogy rászoksz. Meg, amíg nem vagy eszednél, ki tudja, mit csinálnak veled. Nem szeretek így elmenni bulizni, és akkor gyere, próbáld ki, jaj de jó lesz. Nem. Nem vagyok én bolond!

Huszonkettedik töredék, a drogról

„Én még soha nem füveztem. Akartam, de megvettem kétezer forintért egy gramm petrezselymet."

Mosolyogtam: *Hogy derült ki, hogy petrezselyem?*

„Úgy, hogy elszívtam. Az egészet. Isteni volt. Nem lehetett érezni rajta semmit. Nem értek hozzá, mert még általános hetedikben volt, és haveromnak mondtam, hogy, akkor szerezzen. Kétezer forintért tudott biot szerezni. Na, mondom, akkor jó, tessék. Akkor hozta, be is csavarta nekem, adtam hozzá csigát, a cp-t is megvettem hozzá. Cigipapírt. Akkor így becsavarta nekem, odaadta, ekkora joint kijött belőle. Elszívtam az egészet, és másnap mondtam, hogy ne haragudj, te mit adtál nekem, és akkor a másik haver mondta, hogy figyelj, petrezselymet kaptál, nem mást, úgyhogy szoszi van."

Megkérdeztem: *Ki akarod próbálni?*

„Nem, már nem látom értelmét. Tök fölösleges."

Huszonharmadik töredék, cigarettáról, alkoholról, drogról

„Kocadohányos vagyok. De arra most nagyon büszke vagyok, hogy szeptember óta két szál cigit szívtam el, akkor, amikor nagyon ideges voltam. Az helyett inkább csokizok. Az megnyugtat. Tudom, hogy az kövérít, de viszont lelkileg megnyugtat. És erre tök büszke vagyok."

Feltettem a kérdést: *Kipróbáltál valaha drogot?*

„Ö... igen."

Tovább kérdeztem: *Mit?*

„Füves cigit."

Nehéz téma ez, szűkszavúak a válaszok: *Hány évesen?*

„Igaziból tizenöt évesen volt az első, de nem igaziból, akkor még nem is tudtam úgy cigizni se, meg semmi. Tehát ha úgy egy két percet voltam úgymond beállva, akkor sokat mondok, mert akkor nem tudtam letüdőzni."

Óvatosak a válaszok: *Mikor szívtál utoljára?*

„Azt hiszem, két hónappal ezelőtt, amikor voltunk bulizni. Csak akkor, ha ilyen nagyon nagyon nagy buli van, akkor egy kicsit..."

Vajon milyen egy „nagyon nagy", és milyen a „kis" buli: *Milyen gyakran van nagyon nagy buli?*

„Négy-öt hónaponta, nem olyan gyakran. De kisebb bulik azok vannak, azok kéthetente szoktak lenni."

Következtettem: *És akkor nem füvezel.*

„Nem. Akkor viszont piálok."

Tovább faggatom: *Miért füvezel a nagyon nagy bulikon?*

„Azért, mert az úgy szokott lenni, hogy előtte elmegyünk egy házibuliba, és akkor ott már készülünk a nagyobb bulira, és ott szoktunk inni, meg minden, és igaziból ott szoktunk egy kicsit füves cigit szívni, de amúgy megvagyunk. Ha nem tudunk szerezni, nincs éppen pénzünk vagy valami, akkor is elvagyunk."

A fű jó? – érdeklődtem.

„Nem, igaziból nem, mert azt se tudod, hogy hol vagy, meg mindenen röhögsz."

Érdekelt a motiváció: *Akkor miért csinálod?*

„Nem tudom. Ezen már én is gondolkoztam, hogy nem kéne. Szilveszterkor lesz nagy buli, de erre nem szeretnék se cigit, se füvet és a piát is úgy, hogy kordában tartani."

Huszonnegyedik töredék, a drogról

Kérdés: *Mikor füveztél utoljára?*

„Nyáron, a születésnapomkor."

Kérdés: *És mikor füveztél először?*

„Két éve, vagy két és fél?"

Ismét a motiváció, vagy annak hiánya érdekelt: *Miért?*

„Mert a barátom fölhívott, elmentünk barátnőimhöz, elmentünk venni cuccot. Mér' ne próbáljam ki, mert még sose próbáltam ki? Aztán ennyi."

Kérdés: *És miért füveztél újra?*

„Azért, mert az tök jó volt hétvégén."

A motiváció elég gyöngének tűnik, és mégis...: *Milyen gyakran füvezel?*

„Én? Most is lehetne, de nem izgat. Még a nyáron vettünk. Öten fölmentünk az erkélyemre, elszívtunk egy cigit. Bármikor tudnék szerezni. De úgy igazából nem vonz a dolog. Néha. Úgy tök jó. Hogy akkor lesz egy ilyen estém, és akkor nem úgy gondolok mindent, mint a többibe. És ennyi. De nem vonz a dolog. Drága. Minek? Az a baj, hogy hiába, most elszívom, nem lesz jobb semmi. Tök jó kedvem lesz, röhögcsélek... De ehhez elég egy jó társaság is, hogy így rihi-röhi, meg minden. Nem kell ahhoz füvezni. Tanárnő nem próbálta, ugye?"

Mosolyogtam: *Nem.*

„Ne is! Nem is cigizik, ugye?

Megfordult a helyzet: *Nem.*

„Én nem is tudom, mért dohányzom. Olyan megszokás, hogy kaja után elszívsz egy cigit."

Ismét én kérdeztem: *Töltöttet szívsz?*

„Ja, töltöttet. Hát, most épp nincs cigim. A múlt héten volt pénzem, dobozosat vettem. Régebben mindig dobozosat szívtam. Rendeset. De ha egyáltalán nincs pénzem, akkor a töltöttre sincs pénzem. Ha töltöttre van pénzem, akkor van pénzem dobozosra is, csak a töltöttet választom, mert az tovább elég."

Huszonötödik töredék, cigarettáról, alkoholról, drogról

Kérdés: *Milyen cigit szívsz?*

„Töltöttet."

Kérdés: *Hol szerzed a dohányt?*

„Anyu veszi."

Megálltam, és nem kérdeztem, meg, hogy miért. Inkább mást: *Olcsóbb így?*

„Sokkal. Árba ugyanannyi, csak tovább elég. Egy doboz cigi is ezer forint, az egy nap alatt elmegy, a dohány meg két-három napig elég."

Váltottam: *Füveztél valaha?*

„Igen."

Kérdés: *Mikor?*

„14 éves koromban."

Kérdés: *Tartósan vagy csak kipróbáltad?*

„Két hónapig."

Motiváció...: *Miért?*

„Mert akkor rossz korszakom volt. Depressziós voltam."

Tovább kérdeztem: *Hogy múlt el?*

„Hát először azért, mert füveztem, meg piáltam, meg haverokkal voltam. Utána meg csak haverok, aztán lett egy barátom, aztán így, nem tudom. Helyrejött."

Kérdés: Mikor füveztél utoljára?

„Egy hónapja."

Ismét csak a motiváció, az okok érdekeltek: *Akkor miért?*

> *„Mert jó."*

Kérdés: *Milyen gyakran szívsz?*

> *„Hát, ahogy van."*

Kimondtam, amire következtettem: *Tehát ha lenne, akkor füveznél?*

> *„Ja. De ezt a tanárnő úgyse értené. A pia sokkal, ezerszer károsabb. Ugyanolyan, mint a pia, vagy nem ugyanolyan, csak annyi, hogy jókedved van tőle. Boldog vagy, és így semmi rossz nem jut eszedbe, csak jól érzed magad."*

Kérdés: *Ha nem füvezel, rossz dolgok jutnak eszedbe?*

> *„Hát igen, akkor nem vagyok olyan boldog."*

Kérdés: *Mik jutnak eszedbe?*

> *„Hát az élet. A rossz helyzetek. A családé."*

Faggattam: *Ha nem lenne rossz anyagi helyzetben a család?*

> *„Akkor biztos, hogy nem nyúltam volna hozzá."*

Kérdés: *Honnan van rá pénz?*

> *„Hát, néha valahogy összekaparjuk. Két-három óra jókedv, és utána meg alszok egy jót."*

Halkan kérdeztem: *Anya tudja?*

> *„Szerintem sejti."*

Állítottam, nem kérdeztem: *De nem szól.*

> *„Hát, hogyha neki is... Na mindegy!"*

Ha neki is? Elharaptad a végét – jeleztem.

> *„Hát, hogyha ő ihat."*

Értettem: *Nagyon iszik?*

> *„Hát, mindennap. De dolgozik. Hajnali háromkor kel minden nap. Szóval azt rendesen csinálja. Meg amúgy tényleg jó anya, meg minden, csak ez az egy..."*

EPILÓGUS HELYETT

Tanítványaim életéről, mindennapjaikról, gondjaikról, a számukra fontos dolgokról kevesen tudnak. Sokszor még a szülők sem. Sokan érzik magukat magányosnak, vagy kevésnek érzik azt a felnőtt támaszt, amellyel rendelkeznek. A kortárscsoport tagjai is bizonytalanok, sokszor szerepet játszanak, így egymás felé sem mernek teljes őszinteséggel nyitni a gyerekek. Ezért olyan fontos, hogy ne maradjanak magukra, hogy legyen a környezetükben nyitott, számukra megbízható, értékrendet, etikát kínáló, orientáló, hiteles felnőtt. Karizmatikus tanár, vagy az iskola (nemrég megszüntetett) ifjúságvédelmi felelőse, vagy egy edző, vagy az iskolapszichológus, vagy az osztályfőnök, mindegy – csak legyen valaki.

Ha nincs más, és általában nincs, nagyon korán, nagyon-nagyon fiatalon, a párkapcsolat, a nemritkán szülői szerepeket vállaló társ válik életük egyetlen tájékozódási pontjává, egyedüli értelmévé.

> *„Tanulni? Nem. Minek? Hiába tanulok, akkor se lesz jobb. Lehet, hogy egy ideig jól érzem magamat egy ötöstől, két óráig, aztán elmúlik, kész. Talán most, ha itthon lesz a barátom. Ha itthon lenne, akkor tudom, hogy ha hazamegyek, akkor vár otthon valaki, akinek elmesélhetem, aki együtt tud velem örülni, aki tud segíteni tanulni. Meg amíg én tanulok, addig otthon van, csinál mást, és akkor, jaj de jó, gyorsan megtanulok, és akkor neki föl tudom mondani, vagy ha nincs épp otthon, tudom, hogy jön vissza, és hoz egy csokit, hogy tök ügyes vagyok, és várna, vagy mit tudom én. Hogy érezzem azt, hogy nekem is van miért hajtani. Mert eddig csak úgy voltam. Semmi boldogság nem volt az életemben. Hogy legyen valaki, aki megölel, hogy elfelejtsem minden bajomat."*

Új Egyenlítő, 2014, (2), 2, 14–20.
Új Egyenlítő, 2014, (2), 3–4, 26–33.

Tanács István

Akinek korog a gyomra, nem válogathat

A munkaerőhiány sem kényszerít ki magasabb bért és bejelentett állást

Magyarországon ma egyszerre van jelen a tömeges munkanélküliség, a kezelésére létrehozott és egyre burjánzó közmunka, a nyugat-európai kirajzás és a fokozódó hazai munkaerőhiány. Különösen jól érzékelhető ez a munkaigényes hazai mezőgazdasági kultúrákban, ahol a komoly fejlődési lehetőségeknek és a vidék lakosságmegtartó képességének gátja a bizonytalan gazdaságpolitikából és a megélhetés bizonytalanságából fakadó munkaerőhiány.

– A napszámos munkához nem ész kell, hanem megfelelő mentalitás – mondja Ledó Ferenc, a zöldségtermeltetéssel foglalkozó szentesi DélKerTész szövetkezet és a FruitVeb, a Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet és Terméktanács igazgatója. – Van hat hektár saját almásunk egy barátommal közösen. Arra nem lehet állandó munkaerőt alkalmazni, de szedéskor, a legnagyobb munkacsúcsban egyszerre sok napszámost kell találni. Nekem olyankor le-föl jár a gyomrom, mert ott van a fákon a gyönyörű termés, de ha a szedők nem elég óvatosan teszik bele az edénybe, hanem dobják, rázzák vagy magasról ejtik bele, akkor minden egyes alma megsérül, és csak 15 forintért tudjuk eladni kilóját. Ha óvatosan rakják bele, akkor 100-ért. De akit olyankor el tudunk hívni, azt a legkevésbé sem érdekli, hogy én 100 forintért adhassam el az almámat.

A 70 ezer lakosú szentesi járásban durván 1500 munkanélkülit tartanak nyilván, miközben egyre nyilvánvalóbb jelei vannak a munkaerőhiánynak. A térség legnagyobb munkáltatója, a baromfifeldolgozással foglalkozó Hungerit Zrt. (sokan még mindig szocializmusbeli nevén, Barneválként emlegetik) új üzemrészt akart beindítani, ahol 300 munkahely létesült. Meghirdették a lehetőséget a munkanélküliek között. Semmilyen képzettség nem kellett hozzá. A cég vállalta a betanítást, helyben elvégezték volna az orvosi alkalmassági vizsgálatot – mégis mindössze ketten jelentkeztek, hogy ők megpróbálnák. A cég végül megvett egy bezárt iskolát, átalakítják munkásszállásnak, és Kárpátaljáról, ahol nagy a szegénység, és az ukrán állampolgárok nem tudnak továbbállni Nyugat-Európába, hoznak vendégmunkásokat.

A DélKerTésszel kapcsolatban álló egyik nagy zöldségtermelő vállalkozó lakókonténereket telepített a tanyájára, és Dél-Erdélyből hozatott munkavállalókat. Ezt hivatásos, bár rendszerint mélyen a szürkegazdaságban működő, kíméletlen felhajtó cégek szervezik. Aki dömpingmunkák idején megszorul, muszáj hozzájuk fordulnia, mert elveszítheti a termést. De a kertésznek nem jó üzlet ismeretlenek tömegével dolgozni. A felhajtónak emberenként 1000 forintos órabért kell fizetnie, de abból maga a munkás maximum 500-at kap meg – úgy is dolgozik.

Korábban Észak-Erdélyből és a Partiumból vállaltak sokan munkát az Alföldön. Ők voltak azok, akikről egy időben azt írták a lapok, hogy Soltvadkerten kiürített disznóólban szállásolták el őket a szőlősgazdák. Ennek azonban rég vége, ma már az összkomfortos melléképületeket is otthagyják; az észak-erdélyiek is megindultak Németországba és Spanyolországba. Egyik hívja a másikat, hogy sokkal többet lehet ott keresni. Úgy is van. Előfordult egy mórahalmi tanyán, hogy az egésznyári munkára szerződött románok egy márciusi éjjel összecsomagoltak, és reggelre köszönés nélkül elmentek. Persze, még nem a gazda tartozott nekik a ledolgozott hetek árával, hanem ők a gazdának, amiért már a tél végén nála lakhattak, ehettek-ihattak, mert otthon már nem volt mit.

Az alföldi gazdákat legalább 15 évig elkényeztette a romániai szegénység, és az, hogy Németországban vagy Ausztriában csak feketén dolgozhattak a román idénymunkások. A magyar gazdák nagyon haragszanak a helybeli magyar napszámosokra, akik nem átallnak segélyért járni az önkormányzathoz, sűrűn támasztják a kocsmapultot, mert ha egyik nap megkapják a napszámot, nem jönnek újra addig, míg tart a pénzből. Korábban a románok 350-400 forintos órabérért dolgoztak, de ebből levonták a kosztot-kvártélyt. Ennyi pénzért a magyar munkanélküliek nem dolgoznak, mert ennyi a közmunkából és a segélyekből munka nélkül is összejön. Miután azonban a románok közül sokan megkapták a magyar állampolgárságot is, szerették volna áthozni a családjukat. Olcsón vásárolni valamilyen üresen álló tanyát: attól kezdve ők maguk is, a gyermekeik is a magyar szociális rendszer hatálya alá tartoztak volna, és már nem nincsenek annyira kiszolgáltatva a munkaadóiknak. Ezt a folyamatot végül az akasztotta meg, hogy egy román vendégmunkás Mórahalmon meggyilkolt egy idős tanyai férfit, és a lakossági felháborodást meglovagolva a környékbeli önkormányzatok minden eszközzel igyekeztek megakadályozni a letelepedést.

Mióta megerősödött a német eperföldek szívó hatása, már nem kell azzal bajlódni, hogy a vendégmunkás jöhet, de a családja ne jöjjön. Pedig munka, termelési lehetőség, piac volna bőven.

– Jönnek hozzám az integrált termelők, hogy főnök, fejlesztenék, pénzünk is van, meg most jó feltételekkel kapnánk hitelt – de ki fogja megcsinálni a munkát? – meséli Ledó Ferenc.

– Biztosan van az a pénz, amennyiért találnának embert, csak nagyon hozzászoktak, hogy eddig fillérekért is kaptak munkást – jegyzem meg. Válaszul az elnök bemutat Sarusi Kiss Lászlónak, aki a legnagyobb fóliás zöldségtermelő Szentesen.

– 1989-ben 500 négyzetméteren kezdtük a fóliázást – emlékezik a kezdetekre a nagygazda. – Mára a hajtatott fóliás területünk 40 ezer négyzetméterre nőtt. Eleinte ketten dolgoztunk az édesapámmal. Később családtagokat, rokonokat hívtunk, tisztességesen kifizettük a munkájukat. Ezt is kinőttük azonban, és muszáj volt alkalmi munkásokat keresni. Akkor még csak évi 2-3 hónapban volt nekik munka – a többi időben elegek voltunk ketten az édesapámmal. Csakhogy kiderült: éppen a munkacsúcson a legnehezebb alkalmas embert találni. Most naponta átlag 17-20 ember dolgozik a fóliáinkban – és január 2-ától december 30-áig munkát biztosítok nekik, hogy akkor is nálam legyenek, amikor a legfontosabb időszak van.

Sarusi Kiss László munkaadói magatartása szinte egyedülálló a szentesi fóliások körében, ahol változatlanul az a fő szokás, hogy ha kell ember, hívnak, ha nem kell, nem hívnak. Persze, a napszámosok többsége is a pillanatnyi érdeket nézi: ha valaki 100 forinttal magasabb órabért ígér, akkor másnap már ahhoz mennek. Sarusi az idő múlásával rájött, hogy a jó munkásokat csak úgy tarthatja meg, ha nem engedi el másokhoz, hanem egész évben munkát ad nekik. A hajtatott zöldség kényes és értékes dolog: aki felelőtlenül dolgozik benne, nem hasznot hajt, hanem kárt okoz. Öt nap alatt tönkrevághatja egy egész év munkáját. Ennek érdekében még áldozatokra is hajlandó: akkor is fizet, amikor lazább a tempó, hogy akkor is neki dolgozzanak az emberek, amikor hajnaltól késő estig a fóliában kell lenni, hogy kárba ne menjen a termés.

– A piacon csak az extra minőségű árut fizetik meg. Ezért a termést szabályozni kell. Egész évben növő száron, műtrágyával táplált kókuszpaplanon termeljük a paprikát, a gyengébb oldalhajtásokat folyamatosan le kell csípni, hogy csak a főszárhoz legközelebb lévő, legerősebb hajtások hozzanak virágot. Ha ezt nem jól végezzük, sok lesz a termés, de gyenge minőségű – mondja Sarusi.

Szerinte az sem jó, ha egyik termelőtől 2-3 naponként a másikhoz mennek át a napszámosok, mert áthordhatják a növénybetegségeket, kártevőket. Azért, hogy megbízható munkásokat választhasson, és megtarthassa őket, úgy szervezi a termelést, hogy egész évben legyen mit csinálni a gazdaságában. Ennek érdekében fenntartotta a fűtött fóliát, amire gazdasági értelemben már nem sok szüksége volna.

Az egykori Árpád Téesz, amely később Árpád Agrár Zrt.-vé alakult át, a saját ültetvényén egyszer már fűtésre használt, 38–42 fokosra lehűlt termálvizet átadja az ottani vállalkozóknak – szintén a fóliasátruk fűtésére. Így azokban a sátrakban már január közepén lehet a paprikapalántát ültetni, és a hideg téli hónapokban végig van munka. Kezdetben rövid a nappal, kevesebb a munkaóra – de van munka, és van kereset. Fokozatosan mennek át a fűtetlen fóliába is, a napi munkaidő 9-10 óra lesz, olykor 12 is – de vele arányosan a havi nettó kereset is emelkedik. Télen, a leggyengébb hónapokban 100-110 ezer a nettó, amely nyáron fölmegy 200 ezerre is.

– Ehhez képest a közmunkáról a gyerekek számától függően 47–60 ezer forintot lehet hazavinni. Miért nem ide jönnek inkább a közmunkások?

– Mert itt dolgozni kell – mondja kurtán Sarusi Kiss László.

Találkozom a szentesi főtéren két asszonnyal. Közmunkásnak tűnnek, de kiderül, hogy állandó önkormányzati alkalmazottak, akiknek határozatlan időre szóló munkaszerződésük van. A bérük körülbelül nettó 70 ezer forint, ha eljön az ideje, jár a nyugdíj, jár a táppénz. Dolgozni kell, de a munka nem olyan nehéz: szemetet szednek, söprögetnek. Ha nagyon tűz a nap, elmehetnek árnyékba. Ha elered az eső, behúzódhatnak az ebédlőbe. Ha vécére kell menniük, használhatják a főtéri nyilvános vécét.

– Húsz évet dolgoztam a ruhagyárban, mielőtt tönkrement – mondja egyikük. – Oda visszamennék, de az nem nyit ki soha többé. A fóliába nem mennék, mert télen nincs munka, nyáron pedig meg lehet ott rohadni a hőségtől. Dolgoztam kertészeknél, amikor muszáj volt, de 500 forintnál több órabért sohasem adtak.

– És a Hungerit? Az is állandó munka, nyugdíjas állás.

– Oda végképp nem mennék semennyi pénzért. Ott a vécére sem mehet ki addig az ember, míg engedélyt nem kap rá, és nem állítanak valakit a helyére. Meg az állandó hideg, a zaj, a bezártság. Itt is meg kell csinálni, amit kijelöltek, de legalább szabad levegőn vagyunk, és nem járkál utánunk a felügyelő, hogy hajtson bennünket.

– Fölvettek volna egy konyhára – mondja a társa. – Napi nyolc órát kellett volna dolgozni, de csak kettőre jelentettek volna be bennünket. Bruttó 90 ezret ajánlottak, de onnan sohasem mentem volna nyugdíjba, mert négy év alatt telt volna ki egy év szolgálati idő.

Bár ők kiváltságosnak tűnnek a 70 ezer forintos nettó fizetésükkel, és a határozatlan idejű szerződésükkel, mégis félnek. Hallották, hogy az ön-

kormányzatnak nincs pénze, az ő munkájukat pedig közmunkásokkal is el lehetne végeztetni. Pedig a városnak jobb, ha állandó munkások tartják rendben a közterületeket. Eleinte nagyon szégyelltek söprűvel, lapáttal járkálni az utcákon. Be is szólogattak nekik az emberek, az ismerősök meg elfordították a fejüket.

– Minél jobban bujkáltunk, annál jobban fölismertek. De amikor megkaptuk a fizetésünket először, aztán megkaptuk másodszor, már fölemeltük a fejünket. Mert akinek korog a gyomra, meg éhes a kölyke, az nem válogathat. Mi mindketten egyedül tartjuk fenn a családot, nincs mellettünk férfi, aki segítsen. Nekünk nagyon sokat számít, hogy a következő hónapban is biztosan lesz fizetés. És azért azt is megkaptuk már, hogy azóta ilyen szép a város, amióta mi tartjuk rendben.

Sokan azonban menekülnek minden bejelentett munkától.

– Megjelenik egy ismerős a közmunkán, dolgozik két hónapot, és már ott is hagyja. Tudja miért? Mert tartozása van. Amikor bejelentik a munkaügyi központban, azonnal utoléri a bank, és már kezdi is levonni a 33 százalékot. Úgy pedig hiába dolgozik egész hónapot az ember, alig marad több mint a 22 800 forintos segély.

– Azoknak jó a közmunka, akiknek gyerekük van – mondja egy fiatalember a fóliatelepekkel átellenben. Egy régi, vastag termálvízvezeték árnyékában hűsölnek idősebb társával. A vezetékről foszladozik a hőszigetelés. Mellettük motoros fűkasza – a vezeték környékén magasra nőtt gazzal küzdöttek, míg el nem fáradtak.

– Az állam ugyanis ad családi adókedvezményt a gyerekekre, akinek három van, akár 60 ezret is hazavihet. A fóliában meg zsebbe fizetnek, egy óra 500 forint, tesznek rá nagy ívben, hogy hány gyereket kell ebből eltartani.

A fiatalember 36 éves, 22 800 forint segélyt kap, ami azt jelenti, hogy idén már legalább egy hónap közmunkát letöltött, de a több lehetőséget kínáló tavaszi-nyári hónapokban nem akart közmunkás maradni. Így most legálisan kaszálhatja gazt az Árpád Agrár Zrt.-nél. Mindjárt jobb úgy napszámra menni, hogy az embernek nem nulláról, hanem 22 ezer forintról indul a havi jövedelme.

Ledó Ferenc szerint igenis lehetne állandó és hivatalos munkahelyet létesíteni a jelenlegi idénymunka helyett. A fóliás kertészet jelen állapotában évi 9-10 hónap munkát képes adni. Télen semmit, vagy csak néhány órát, nyáron akár 10-12 órát naponta. Évente van körülbelül 250 munkanap, ami hatórás munkaidővel 1500 munkaóra. Vagyis, hatórás, egész éves részmunkaidős állást igenis lehetne teremteni az állandó munkásoknak.

Tapasztalat, hogy akinek állandó munkája van, és számíthat arra, hogy holnap is hívják, annak 30-40 százalékkal javul a munkához való hozzáállása. Az állandóság és a biztonság nagyon fontos – ez az egyik oka, hogy az emberek a közmunka által nyújtott biztonságot nem akarják otthagyni azért, hogy valamivel többet keressenek. Egy többgyermekes ember kap körülbelül havi 60 ezret a közmunkán – ez biztos, és nem kell halálra hajtania magát érte. Az átlagos kertészeti munkás keres nettó 100 ezer forintot – de csak akkor, ha van munka. A biztonságot negyvenezer forint időszakos különbségért nem érdemes otthagyni.

Ha a magyar bürokrácia nem volna annyira rugalmatlan, akkor meg lehetne oldani, hogy a közmunkás – azzal együtt, hogy az állandó munkalehetőségét, és az ott elérhető jövedelmét megtartsa – közben is elmehessen alkalmi munkára. Azokra a napokra nem az állam fizetne neki, hanem a maszek munkáltató, ő fizetné utána a normál közterheket is.

Így a közmunkások közül a szellemileg és fizikailag jobb állapotban lévőket vissza lehetne vezetni a munkaerőpiacra. Itthon lehetne tartani azokat is, akik ma elmennek Németországba, Ausztriába idénymunkára. Ott ugyanis csak néhány hónapig van szükség rájuk, és hiába keresnek 800-1000 eurót egy hónapban, éves szinten úgy is kevés marad a jövedelmük, és bizonytalan, hogy a következő évben is megkapják-e.

A munkaerő megtartása és képzése az ágazat fejlődése érdekében is fontos lenne. A korszerű technika ugyan kevesebb, de képzettebb emberrel működtethető. A tápoldatos technológiához növényvédelmi, műszaki, sőt informatikai tudás szükséges. Ha ezt nem tudják a hazai munkavállalók köréből kiképezni, akkor marad az a bizonytalan helyzet, hogy válságövezetekből, elmaradott, szegény helyekről kell képzetlen embereket ideszállítani, valamilyen tömegszállást biztosítani nekik, az áru minőségét pedig mindvégig meghatározza, hogy nekik milyen a munkához való hozzáállásuk.

Neki jól van így, külföldre sem kívánkozik.

– Ha közmunkára a gyerekesek törekednek, akkor külföldre azok, akiknek se kutyájuk, se macskájuk – magyarázza. – Meg azok, akiknek sok hitelük

van. Ismerek egy csávót, az Norvégiában dolgozott. Egymillió forintot keresett havonta. Akkor jött haza, mikor ki tudta fizetni az összes adósságát. Gondoltuk, hogy utána majd összeáll valakivel, és családot alapít, de már nem érezte jól itthon magát. Akárhová ment, filléreket kínáltak neki – annyit, amennyit Magyarországon fizetni szoktak. Inkább fölkerekedett, és visszament Norvégiába.

Az idősebb férfi legalább 70 évesnek látszik, de mondja, hogy csak 62. Negyven éve dolgozik az Árpád Téeszben meg a jogutód zrt.-nél. Már csak két éve van a nyugdíjig – ha megéri, mondja.

– Neked legalább lesz nyugdíjad – jegyzi meg a fiatalabb.

– És magának? – kérdem tőle.

– Tudja mit, engem nem is érdekel, mert az még olyan messze van. Majd ha én is két-három évre leszek tőle, akkor elgondolkozom, hogy legyen tovább.

Sarusi Kiss László azt mondja, legszívesebben csak 40 éven felülieket venne föl munkára. Őbennük még van felelősségtudat: legalább paprikaválogatás közben, mikor mindkét kezüket használni kell, nem nyomogatják az okostelefonjukat. A negyven év felettiek nagyon meg tudják becsülni, ha kereshetnek egy hónapban nettó 120-150 ezer forintot. A fiatalok meg úgy nézik az egészet, hogy jobb mobiltelefonból csak egy felet adnának annyiért. Jött egy fiú, megunta a piercingjét, kihajította, és akkora lyuk maradt a fülén, hogy át lehetett látni a cimpáján. A másikon meg több százezer forint értékű tetoválás, miközben az anyja azt sem tudja, mit esznek holnap. Miről tudnak egymással beszélgetni? Arról, mit láttak előző este a tévében az *Éjjel-nappal Budapest* műsorban. Hogy mire lehet egyetlen este több százezer forintot elkölteni. A médiában nem azt látják, hogyan lehet megkeresni a pénzt, hanem azt, hogyan lehet elkölteni.

A 17-20 dolgozó jó része nem is szentesi. Sarusi Kiss László vett két mikrobuszt, egyik Gádorosról hozza az embereket, a másik Hódmezővásárhelyről – de azzal egyelőre csak öten jönnek. Két bizalmi emberével, Dragony Szilviával és Berezvai Gáborral is készíthetek interjút. Gábor a téeszből került át Sarusiékhoz, amikor a szövetkezetben „már csak munka maradt, pénz nem". Afféle mindenes a fóliakertészetben: műtrágyát kever, traktort vezet, árut szállít, előkészíti a csomagolóanyagokat. Szilvia három éve újsághirdetésre jelentkezett. Maga is dolgozik a fóliában, emellett felügyel a többiek munkájára, és ha kell, segít nekik.

– Albérletben lakom, egyedül neveltem fel a két lányomat. A nagyobbik már felnőtt, Németországban dolgozik a vőlegényével, rá nem kell költeni. A kisebb viszont Csongrádra jár, a Batsányi János Gimnáziumba. Neki nem mondhatom, hogy nincs vacsora, mert mindent pénzt elvitt

a rezsi meg az albérlet. Éppen ezért kifizetődőbb mezőgazdasági alkalmi munkásként dolgoznom, mintha bejelentenének valahol, mert akkor tömérdek járulékot elvinne az állam. Így viszont naponta csak 500 forintot kell utánam befizetni, azzal letudják az adót és a nyugdíjjárulékot. Az egészségbiztosításra havi 6500 forintot külön kell fizetni – ezt egy ideje már átvállalja a munkáltató.

A szabályok szerint egy mezőgazdasági idénymunkás egy munkáltatónál csak évi 120 napot dolgozhat. Ezt lehet naponta, kisebb-nagyobb részletekben, vagy akár egyben is. Ha ennél többet dolgozna Sarusi Kiss Lászlónál, akkor már be kellene jelenteni állandó munkásként. Hogy ezt elkerüljék, Szilvia – és nyilván mások is – ha letelik a 120 nap, átjelentkeznek Sarusi édesanyjához, vagy anyósához, így egy kertben, de három különböző személynél dolgoznak összesen 360 napot egy évben. Fizetett szabadság és táppénz nincs – szabadságra nem mennek, megbetegedni nem érdemes.

A mezőgazdaságban nemcsak a munkavállalók, hanem a munkáltatók is legálisan spórolhatnak a közterhekkel. Lehet például minden családtag őstermelő vagy családi gazdálkodó, meghatározott összegig – fejenként 6 millió forint árbevételig – nem kell személyi jövedelemadót fizetniük. Sarusi Kiss László, mint őstermelő, nyugdíj szempontjából még rosszabb helyzetben van, mint a napszámosai, neki ugyanis nem jár állami nyugdíj, bár befizethet önkéntes nyugdíjpénztárba.

Kérdem Dragony Szilviától, neki nem kellemetlen-e, hogy nyáron 50 fok és erős pára van a fóliában, mászni és hajladozni kell egész nap. Az asszony sovány, de izmos; azt mondja, bírja a meleget, és szereti, ha mozoghat munka közben. Nem bírná viszont a szalagmunkán a monotóniát és a bezártságot. Nem túl bonyolult a paprikatermesztés, de mégis kell valamennyi érzék hozzá. Vannak emberek, akiket egyszerűen nem lehet megtanítani arra, melyik hajtást törjék le, és melyiket hagyják meg, hogy a legszebb paprikák fejlődjenek ki.

Sarusi Kiss László hetente fizet a munkásainak. Szerinte ők olyan emberek, akiknek nem tartana ki a pénzük 30 napig. Noha Dragony Szilvia nagyon fegyelmezett, azt mondja: ő is jobban ki tud jönni, ha hetente kap pénzt, mint ha havonta kapna.

Sarusi levon a fizetésekből 15 százalékot. Ez kettős célt szolgál. Ha az illető valamilyen kárt tesz, és otthagyja a vállalkozót, akkor a kárt fedezi. Eleinte, mikor bevezette ezt a módszert, nagyon veszekedtek vele, és azt mondták, ellopja a pénzüket. Ám ő mindenkinek számon tartja a tartalékba tett pénzét, és évente kétszer, nyáron és karácsonykor egybegyűjtve odaadja. Aki először dühös volt, később már hálálkodott, mert ő maga

még sohasem tudott megtakarítani egy fillért sem. Volt, akinek ebből lett először bőséges, szép karácsonya, más pedig életében először elment egy háromnapos kirándulásra a családjával.

– Nem keresne többet külföldön? – kérdem Dragony Szilviát.

– Nem hagyhatom itt a kislányomat. Látom a nagyobbik lányomon, hogy kint többe kerül az élet – pedig lakásra gyűjtenek a vőlegényével.

– Mi szeretne lenni a gimnazista lánya?

– Még ő sem tudja. Egyetemre szeretne menni.

– Ön milyen jövőt képzelne neki?

– Nehéz a mai fiataloknak. Ha nyolc általánosa van, az nem elég, ha meg diplomát szerez, le kell tagadnia, mert azt mondják: túlképzett.

– Ha nem itt dolgozna, hol dolgozhatna még?

– Egy másik kertésznél. Csak ott télen nincs munka, ülhetnék két hónapig fizetés nélkül. Azt persze nem bírnánk ki, végső megoldásként el lehetne menni egy-két hónapra a gyárba. Ott állandóan van felvétel, de egy idő után megunják, ha valaki mindig csak télen akar náluk dolgozni.

Berezvai Gábor kiváltságos: napi 4 órás munkára be van jelentve Sarusi Kiss Lászlónál. Neki vannak szolgálati évei a termelőszövetkezetből. Amikor a téeszben kitelt az esztendő, egy időre rokkantnyugdíjas lett, de aztán fölülvizsgálták, és azt mondták neki: munkaképes, egy fillért sem kap tovább, keressen munkát! Családja van, nyolcéves kislánya, külföldre nem menne. Azért sem, mert a sógora már dolgozott Németországban. Az élettársa bátyjánál volt alkalmazásban, de aztán több év munkáját nem fizették ki neki, mert az őt munkáltató rokonát is becsapták, és nem kapta meg a pénzét.

– Mi lenne, ha ez a lehetőség megszűnne?

– Ha muszáj lenne, elmennék a gyárba. Mehetnék a nővéremhez, ő is fóliázik, ki is fizetne, de ott télen nincs munka.

Ledó Ferenc kiemeli: sokkal több zöldségre, gyümölcsre lenne piaci igény, mint amennyi most megterem Magyarországon. Ha lenne nagy mennyiség, kételyen felül álló élelmiszer-biztonság, óriási mennyiségek mehetnének exportra, és nagy vásárló lehetne az idegenforgalom is. Jobb támogatáspolitikával, amelyet még eltűr az Európai Unió, mint például a lengyeleknél, szlovákoknál, gyorsabban lehetne fejleszteni az ágazatot. Sok helyen még mindig úgy működik az egész, mint egykor a háztájiban: családtagok hétvégén dolgozgatnak, kiegészítik a bérüket, vagy a nyugdíjukat a bevételből; egyáltalán nem akarnak növekedni, csak annyit termelni, amihez nem kell idegen munkaerőt igénybe venni. Holott a jobb integráció és a nagyobb üzemméret nagyobb árbevételt, több profitot, visszaforgatva jobb fejlesztési lehetőséget jelentene. Mindez jelentős vidéki térségek foglalkoztatási helyzetén javíthatna.

Megkérdem Sarusi Kiss Lászlótól: mi akadálya, hogy a nála voltaképpen egész évben tisztességesen dolgozó embereknek állandó munkaviszonyt létesítsen?

– Annyi a hasznunk, amennyit az alkalmi munkának adott állami előnyökön megspórolunk. Ha azt a húsz embert hivatalosan alkalmaznám, már rég tönkrementünk volna. Amióta beléptünk az Európai Unióba, nincs igazán nagy haszon a termelésen. Van évi 20-25 százalék profit – de az is függ az időjárástól, a napfényes órák számától. Amikor még vámok védték a magyar piacot, a pesti nagybani piacon egy autó árát lehetett egy éjszaka kiárulni. Én akkor minden bevételt befektettem a vállalkozásba. Ha nem így tettem volna, a szociális otthonban végezném, mint azok a kertészek, akik akkoriban januárban a meleg tengerekre jártak üdülni az árbevételből.

A növekedés másik útja a termelés korszerűsítése. Megvannak a technikák az élőmunka minél nagyobb kiváltására – de Sarusi szerint ez akkora befektetést jelentene, amit az eddigi huszonhét év munkája sem termelt ki. Most meg már nem is termeli – ha három napig kevés a magyar áru, és elindul fölfelé az ár, már megjelenik öt kamion import a pesti nagybani piacon. Azzal a technikával, amellyel ők termelnek, hektáronként (10 ezer négyzetméterenként) átlag 8-9 ember munkája szükséges. Csúcsmunkák idején akár 12-re is szükség van. A legmodernebb technikához nem kell 4 embernél több – csakhogy míg a hagyományos fóliában egy négyzetméter anyagi költsége 3-4 ezer forint, addig a csúcstechnológiában négyzetméterenként 30 ezer forint.

– Hiába vagyok én szép meg ügyes, ha a beruházáshoz nem kapok támogatást, akkor nem tudok beruházni – mondja. – Egy üvegháznak a megépítése is horribilis költség, később pedig fűteni kell, hogy folyamatosan ki lehessen használni. Aki hozzáfér termálvízhez, annak nem kell fizetnie a gázért. Magyarországon azonban nincs kultúrája az együttműködésnek. Korábban tárgyalgattunk arról, hogy az egyik szentesi gyár egy hőcserélőhöz termálkutat fúrat, a csurgalékvízre pedig közösen fóliatelepet létesítünk. A tervből végül nem lett semmi – a csurgalékvizet egy árokban vezetik el. Az egyik élelmes kertész mégiscsak telepített fóliát az árok mellé – egy búvárszivattyúval nyomatja be a fóliába a félig lehűlt, de neki még jó termálvizet – ameddig a cég meg a hatóságok ezt elnézik neki. Ilyen kondíciókra nem lehet egy ágazat fejlesztését alapozni.

Új Egyenlítő, 2016, (4), 6, 28–33.

Szabó Anna

A gyermekkori látássérülés és a mélyszegénység

Mottó: Mezítláb járva nem tudhatod, hol szorít a cipő

Öt és fél évet dolgoztam utazótanárként. Szakterületem a gyermekkorban legalacsonyabb gyakoriságú fogyatékosság, a látássérülés. Utazótanári munkám nem egy járásnyi, nem is egy megyényi területre korlátozódott, az egész országban látogattam azokat az iskolákat, amelyekben gyengénlátó diák tanult.

A látogatások során a tanuló pedagógiai helyzetének, látássérülésből fakadó sajátos nevelési igényének felmérése volt a feladatom. A helyzetfelmérés után pedig tanácsadás, hogy a hátrányok leküzdéséhez milyen eszközöket, milyen forrásokból lehetne, sőt kellene beszerezni az érintett gyermek számára, milyen személyes segítségnyújtásra lenne szüksége, és ehhez az adott környéken hol találnak szakembert. Az ellátásnak ez a rendszere nagy segítség ott, ahol iskola és család együtt akar és tud tenni a gyermekért.

Adminisztrációm során különös tényeken, adatokon akadt meg a szemem, amelyek jelentőségét a hétköznapi életben csak lassan tudtam felmérni. Egyes szembetegségek bizonyos földrajzi területeken halmozódva fordultak elő. Egyetlen kivétellel az ország legszegényebb kistérségeiben, településein. Apránként aztán az is világos lett, hogy a látássérülések kóroki tényezői, szociális háttere és az ezek talaján létrejövő pedagógiai helyzet fényében olyan értékű az én tanácsadói munkám az esetek jelentős hányadában, mintha márkás futócipőkkel házalnék olyan településeken, ahol az akciós strandpapucs is a kiváltságos helyzet jele.

Milyen tények, adatok keltették fel a figyelmemet? A gyermekkori látássérülés egyes formáinak eloszlása területi szempontból nagyon egyenlőtlen. Ezek a kórformák azonban nem az életmóddal, a szegénységgel összefüggő állapotok – nem koraszülés, fertőzés vagy táplálkozási hiányosságok következményei, hanem öröklötesek. Olyan korformák, amelyek a népesség egészében is előfordulnak, sporadikusan, azaz elszórtan, mert a genetikai háttérben rejlő sérülés csak akkor tudott a felszínen is megjelenni, azaz szemészeti elváltozást okozni, ha mindkét szülő hordozta a „betegséget". Néhol látszott, hogy a sok különféle településen, és eltérő

élethelyzetben – nevelőszülőnél, lakásotthonban, gyógypedagógiai intézményben – fellelhető gyermekek vélhetően féltestvérek. Édesanyjuk neve ritka s mégis azonos volt; a köztük levő korkülönbség is lehetővé tette ezt. Másutt közeli településeken lakó népes családokból származó unokatestvérek jelentették a halmozódás okát. Voltak aztán olyan térségek is, ahol a rokonság nem volt ennyire nyilvánvaló, de a térség gettósodott jellege, az élet- vagy házastárs választásának beszűkült lehetőségei miatt mégis nagy volt a hibás gént hordozók egy kapcsolatban találkozásának esélye, s így a szembetegséggel küzdő gyermekek aránya is.

A jelenlegi ellátó rendszer mire képes az ő esetükben?

Egy látássérült gyermek majdani iskolai eredményessége a következő tényezőktől függ:

1. Korai felismerés, diagnózis. Ebben az újszülöttosztályok orvosainak, a védőnőknek és családorvosoknak (zömmel olyan kis településekről van szó, ahol külön gyermekorvosi ellátás nincs) van/lenne kiemelt szerepe.

Nem minden veleszületett szembetegség ismerhető fel születéskor, vagy a születést követő néhány héten belül. A szemfenék elváltozásain alapulókat gyakran nem diagnosztizálják, mert a szemfenék vizsgálata nem rutin újszülöttek esetében. Kivéve, ha már van érintett – szülő vagy testvér – a családban. Ezzel szemben a veleszületett szürkehályog esetében a szem fekete közepe, a pupilla szürkés-fehéres. Ez általában az első néhány élethétben felkelti a szülők figyelmét, gyanúját. A veleszületett zöldhályogban szenvedő újszülött szeme pedig nagy az archoz képest, a színes rész különösen, s az átlátszó szaruhártya mögött akár remeghet is a csarnokvíz, mint szélben a tócsa vize.

A mélyszegénységben élő, veleszületett szembetegséggel világra jött gyermekek esetében gyakori, hogy *a)* szabad szemmel jól látható elváltozásokat is csak késve „ismerik fel náluk"; *b)* korábbi, akár többszörös családi érintettség esetén sem vizsgálják az újszülöttet, hogy esetében nincs-e jelen az elváltozás.

2. A korai felismerést orvosi beavatkozás követi. A fenti két, leggyakrabban előforduló betegség esetében műtét. A szürkehályognál először eltávolítják a beteg szemlencsét, s egy későbbi műtét során a fénytörési hibát részben ellensúlyozó műlencsét ültetnek be. A zöldhályognál igyekeznek a szem belsejében uralkodó, a látóideget roncsoló szemnyomást csökkenteni. A gyerekek életkora miatt a műtéteket csak altatásban lehet elvégezni, kifogástalan általános állapotú csecsemőkön vagy kisdedeken, hiszen nem életet mentenek. „Csak" a látást. A kései felismerést gyakran a látás helyre-

állításához vagy romlásának lassításához szükséges beavatkozások csúszása követi. A gyerek mindig náthás a fűtetlen lakásban, a megelőző laborvizsgálatok olyan lassan gyűlnek össze, hogy érvényüket vesztik, mire a műtétre sor kerülhetne. Ha ezek a családok nem kapnak külső segítséget, akár szociális munkástól az ügyek intézésében, akár a kórháztól, hogy a műtétet ellehetetlenítő banális betegség – nátha – kórházi körülmények között meggyógyuljon, s a szemészeti beavatkozás megtörténhessen, akkor zöldhályog esetében gyors látásromlás a következmény (akár a megvakulásig bezárólag), vagy a korai látásrehabilitáció lehetőségét veszítjük el. Utóbbi már átvezet a pedagógia területére.

3. Az orvosi beavatkozások után rendszeres kontrollvizsgálatokra van/lehet szükség. Általában csak lenne. Az utazás nem egyszerű. A Volán- (ritkábban a MÁV-) menetrend a kistelepüléseken a mindennapokban is rosszabb helyzetet teremt, mint a fővárosiak közlekedési lehetőségei BKV-sztrájk idején. Az utazási kedvezmény érvényesítése sem egyszerű, amíg az emelt összegű családi pótlékkal járó, kedvezményekre jogosító MÁK-kártyát nem kapják kézbe. Előfordul, hogy ennek lehetőségéről nem is értesülnek a szülők, gondozók. Ha vannak testvérek, s általában vannak, az ő felügyeletüket is meg kell oldani. Így a kontrollokra gyakran nem kerül sor, ha a gyerek nem jelez elviselhetetlen fájdalmat (időnként még akkor sem, ha igen).

4. Az orvosi ellátást optikai segédeszköz – általában szemüveg – felírása is kíséri. Hat dioptria alatt a szemüveg teljes költsége a családot terhelné. Általában nem terheli, mert megköszönik a receptet, de nem váltják ki – a több tízezer forint hiányában. Ezeken a szemüvegeken pedig sok múlna. Ha megtörténik a felismerés és az orvosi ellátás, akkor sem beszélhetünk tökéletes látású szemekről. Általában gyengénlátó, késlekedés esetén aliglátó szemek látását lehetne, kellene javítani a szemüvegekkel. Amelyeknek könnyűeknek, karc- és tükröződésmenteseknek kellene lenniük, hiszen gyerekekről van szó. Ugyanezen ok miatt könnyebben meg is sérülnek a szemüvegek, de hamar ki is növik őket a gyerekek. Vagyis ez a több tízezer forintos kiadás nem egyszeri, hanem rendszeresen ismétlődő. Lenne. Különösen kínos és az esetek egy részében fölösleges is lenne a szemüvegre költeni. Ugyanis a Dél-Dunántúlon gyakori szembetegségek – a retinitis pigmentosa betegségcsoporthoz tartozóak – ideghártya-eredetűek, általában nem járnak együtt fénytörési hibával. Az iskoláskor elején hirtelen látásromlásban nyilvánulnak meg, akadályozva az olvasás megtanulását, de a retina elváltozásán a szemüveg nem javít. Így a felírt szemüveg nem

segít, a gyerek nem hordja, a felnőtt környezet csak azt látja, hogy na lám, azt mondja, nem lát, de bezzeg a méregdrága szemüveget nem akarja hordani. Esetükben csak az segíthetne, ha a Balatontól délre, iskoláskor elején hirtelen látásromlással orvoshoz forduló gyermekek esetén rutinszerűen vizsgálnák a szemfeneket is. Ez kicsit időigényesebb egy átlagos szemészeti vizsgálatnál, s általában nem történik meg.

5. A szemüvegét viselő gyermeknek is szüksége van fejlesztésre. Játékos formában, de meg kell tanítani az agyat arra, hogy a szemet használja, lásson, ne csak nézzen. Ez szakirányú végzettségű gyógypedagógus feladata. A szakos gyógypedagógusok abszolút száma talán elegendő lenne az országos feladatok ellátására, de területi eloszlásuk erősen eltér a gyermekkori látássérülésétől: míg utóbbi Északkelet-Magyarországra és a Dél-Dunántúlra összpontosul, a szakemberek zöme a fővárosban él. A vidéken itt-ott élők hiába nyújtanának állami forrásokból fejlesztő szolgáltatást megyei központokban, azok elérése során ugyanazokba az akadályokba ütköznének a családok, mint az orvosi ellátás kapcsán. A segítségnyújtás egyetlen valódi lehetősége helybe menő szolgáltatás lehetne. Ekkor viszont a szakember ütközik a menetrend barátságtalan, az érdemi utazást megnehezítő jellegébe. Az autó használatát nem biztosítja az állam, a saját gépkocsi használatára térített 9 Ft/km átalány nevetséges a valódi költségekhez képest. További nehézség, hogy a gyermekkorban legalacsonyabb gyakoriságú fogyatékosság a látássérülés, azaz egy-egy úttal egy-egy településen általában kevés gyerek látható el, egyik településről a másikra átjutni napközben autó híján szinte lehetetlen – beleszámítva azt, hogy a fejlesztőeszközöket is hurcolnia kell magával a gyógypedagógusnak.

Élnek tehát az országban, apró, elzárt, szegény településeken olyan gyerekek, akiknek a szembetegségét nem vagy csak későn ismerik fel; az orvosi ellátást nem vagy csak nagy késéssel kapják meg. Néhányan olyannyira, hogy meg is vakulnak. A segédeszközre (szemüveg) nincs pénz; ha néha jut, a cserére már nem telik, a szakirányú gyógypedagógiai segítséget, a látásnevelést pedig nem tudják igénybe venni. Ezen nem segített az sem, amikor a szakszolgálatokban még kevesebb akadályt gördítettek a gyermekek ellátáshoz szükséges utazások elé, azaz volt pénz útiköltségre, a segédeszköz-kölcsönző állományának karbantartására, gyarapítására.

Aztán ezek a gyermekek bekerülnek óvodába. Szerencsés esetben az óvónők figyelembe veszik, hogy rosszul, nagyon rosszul látnak. Segítséget, tanácsot azonban nem kapnak a munkájukhoz, mert óvodáskorú gyermek esetében a segítségnyújtás egyéni fejlesztési lehetőség – a fővárosban van (és Debrecenben a Hajdú-Bihar megyéből származóknak). A peda-

gógusok számára pedig a módszertani tudás átadására nyílt napok – a fővárosi gyengénlátók iskolájában. A családok a már ismert problémákkal, az óvodapedagógusok a közlekedési nehézségeken túl az utazás esetlegesen elszámolható költségeivel, a „másutt, nem munkában" töltött idő elszámolásának kérdéseivel kerülnek szembe, ha részt akarnak venni ezeken a programokon. Az óvodában akár hétéves korukig maradhatnak, de a szem-kéz koordinációnak, a nagy- és finommozgásoknak, a vizuális jelzések szűrésének, megjegyzésének, megkülönböztetésének, értelmezésének, a beszéd tartalmi oldalának célzott fejlesztése nélkül ez nem nyereség a gyermeknek. Ahogy nem lenne az iskolába kerülés sem. Felkészületlenül, éretlenül.

ISKOLAPÉLDÁK

I.

Már indultam volna. Nem haza. Csak a megyeszékhelyre. Háromnapos út középső napja volt. Az igazgató búcsúzóul még annyit mondott:

– Úgy tudom, a kisebbek között is van, aki rosszul lát. (Mi közöd neked a kicsikhez? Minek ütöd bele az orrodat? – kiabált bennem a tohonyaság. – A te feladatod a fiú, az iskolás. A 28 elsősből az egyik. – Itt jársz, majdnem az országhatáron. Ki fogja őket megnézni, ha te sem? – szólt belülről valami más. – Láttál ma már elég borzalmat. A lehajtott fejű fiút, ellenfényben. Akinek az ölébe lógott a szeme. Meg az öccsét, akinek majd fog. Nem elég? Neked semmi sem elég? – Dehogynem. Sok is már. – Mégis valami ilyesmi csúszott ki feleletképpen a számon:)

– Akkor látni szeretném a kicsiket is.

– Rendben. Telefonálok a családgondozónak, kikíséri magát. (Szeretnéd? Na, majd azt szeresd, amit látni fogsz, te bolond – sziszegte még a tohonyaság.)

Vártam, megjött, bemutatkozott, indultunk az autó felé. Az elsős nagyfiú is jött velünk. Boldogan: autózni fogunk. A hölgy mesélt. Három kisebb van. Igen, van valami a szemükkel. A nagyobbaknak? Nem, azoknak nincs. Telefonált nekik, ne érje őket váratlanul. Na, jó, nem nekik, valakinek az utcából, aki majd szól nekik.

– Álljon meg, ott jön!

Az anya lélekszakadva jött az iskola felé, oldalán nagylány, előtte babakocsi. Benne egy kicsi. Megálltunk, kiszálltam, bemutatkoztam, de csak azt hajtogatta:

– Mit akar? Mi együttműködők vagyunk.

A családgondozó bólogatott. Igen, ők olyanok. Még nem tudtam, mi a félelem oka, s milyen kulcsszó ez: együttműködő. Elmondtam, miért jöttem, s ha engedi, szeretném látni a kicsiket.

Az apa éppen indult volna, emelte el a kerítéstől a biciklit. Jöttünkre visszafordult. Nyitotta a kaput, nem nagy meggyőződéssel fogadta a bemutatkozásomat. Nem örültek nekünk. Elöl ment, bevezetett a kéthelyiséges házba. A reggel látotthoz képest egy palota. Ott ajtó nélküli előtér, s a belső helyiség is földes. Nagy ágy, heverő és... nejlonzacskók az ablaknyílásban.

A külső helyiség itt is földes, de a belső ajtóig vezető utat kőlapokkal rakták ki. Jólesik a kontraszt. A szobában a földön leragasztatlan linó, a mintája nekem otthonos: mint az első lakásunkban. Ágyak végtelen sora, mindegyiken – sokféleségében is takaros – takaró. Hófehérkéék éppen elférnének. A nyolc ágyon itt 11 gyerek és két felnőtt alszik.

Az ajtó melletti ágyon picike lány ült. Kettőnek tippeltem volna, kiderült, majdnem négy. Arcát emelte az idegen hang irányába. Ahogy felé fordultam, elé guggoltam, felélénkült, karját nyújtotta. Néztem az anyát, emelhetem-e a lányát. Halvány mosoly. Nyúltam a kicsiért, kapaszkodtam, megszagolt, aztán bújt is. Pontosabban fejét, karját a vállamra ejtette, combja, lába feszült. Se pelenka, se fehérnemű. De legalább meleg volt. Fekete szemével közelről fürkészett, a másiknak még szürke volt a közepe. Bújt, öleltem, a kisebbekről beszéltünk az anyjával, miközben a különös tónuseloszlás, a petyhüdt felsőtest és karok, a szorosan, görcsösen hajló lábak, nyomán lassan világosság gyúlt a fejemben.

Soroltam a teendőket a két, még operálatlan kicsi kapcsán. Egyéves és kétéves kislányok, babakocsikban. Járniuk, matatniuk, gagyogniuk, beszélniük kellene már. Csak ültek a babakocsikban, s várták az ebédet. A töpörtyűt... ha majd elkészül. Vakok egy olyan szembetegség okán, amely operálható, a műtétet másoknál néhány hónapos korban elvégzik, és látásneveléssel remek eredményeket lehet elérni. Eszembe ötlik egy kislány ugyanilyen a problémával. Annyi idős, mint akit a karomon tartok. Apja hozta az első, s ekkor még nem tudom, az egyetlen foglalkozásra. Csacsogott, rajzolt, gyurmázott – senki meg nem mondta volna róla, hogy... Ahogy azt se, hogy egy egyszerű hasmenés a halálát okozza. Okozta éppen ezen a napon. Még nem tudom. Amit tudok, így is több a kelleténél. Ez nem egyszerű szürkehályog. Ez egy szindróma, amely romló mozgássérülést és lassú értelmi fejlődést is okoz. A szem operálható lenne, de egy összetett, súlyos sérüléssel kell számolni még a műtét elvégzése után is.

Azt mondogattam tehát sokféleképpen, de újra meg újra, hogy műtét kell. Mielőbb. Ha lehet, tegnap. De nem lehet őket, mert csak altatva le-

hetne, de mindig folyik az orruk. Akkor is meg kell próbálni. Megpróbálták, s elsőre nem sikerült.

– Mert náthásak voltak – mondta az iskolaigazgató a telefonba, mikor a további lehetőségek felől érdeklődött.

– Náthásak is lesznek – felelem. – Fűtetlen házban mit várunk?

– Nem várok semmit, csak szeretném tudni, mit tehetnénk...

– Talán a családgondozó elmehetne velük, s elmondhatná, milyenek az életkörülményeik, s az orvosok kezelhetnék őket a kórházban, hogy...

– Értem, megpróbáljuk.

Sikerült. A kórház befogadta őket, a család kibírta anya nélkül, a kicsik kibírták anyával a kórházban. A szürke lencséket kivették. A fény már bemegy. Szemüveg nincs. Tán soha nem is lesz. A problémák sokfélék: látás, mozgás, értelem. De legalább a fénynek utat nyitottak az ideghártya felé.

II.

Szomszéd falu. A szindróma ugyanaz. Unokatestvérek. A módszer is ugyanaz. Közel harminc elsős között húsznál többnek van szakértői papírja: tanulási, beilleszkedési, magatartási problémák, tanulásban akadályozottság a jellemző okok. Az „enyémnek" csak a látássérülésről szól a vélemény. Pedig van ott értelmi elmaradás és mozgássérülés is.

– Őt akarja látni? Közelről, hogy lássa, mit csinál? Nem csinál az semmit, majd meglátja, de akkor üljön csak mellé.

Beülök mellé. Az utolsó előtti padba. Jó hely az egy gyengénlátó gyereknek. Nem lát. De az óra nem is érdekli. Én is csak kicsit.

– Nem viszel el, nem vihetsz el – mondja többször is.

– Nem viszlek el. Vannak nekem otthon gyerekeim – felelem, ahányszor csak felveti a kérdést.

Lassan megnyugszik, egyszer csak átül az ölembe. Teheti. Mi nem létezünk. Nem itt. A világon se.

III.

A félhomályban az ágyon ült a fiú. Fejét mélyen lehajtva. Nem szégyenkezett. Neki nem volt rá oka. A fény zavarta. Mint minden zöldhályogost. Amíg látnak. Még. Egy kicsit. Apró lábdobbanásokkal megérkezett az öcscse. Mezítláb, trikóban. Pelenka, kisgatya nélkül a fűtetlen, földes padlójú házban, melyben talán kicsit melegebb volt, mint az udvaron.

Tavasz van, milyen szép tavasz – gondoltam, amíg a pulóveremben végigsétáltam a napsütésben a járdán. Ide belépve elmúlt napsütés és tavasz. Csak a fiúcska szeme ragyogott. Mézbarna szeme rezgett is, mint szél

borzolta tócsa vize. Nem akaródzott megérteni, amit láttam. Az utat, a látásvesztés útját, amelyen megy majd a bátyja mögött. Annyi évvel követi, amennyivel fiatalabb.

Az ágyban, a nagyban egy kicsi. A legnagyobbé. A fiúk unokahúga. Óvatosan hajoltam fölé, tartva attól, amit látni fogok. A mosolygós arcocska azonban nem sírt szemész után. Neki mindegy lesz a fény iránya, nem fogja vakítani, bármerről jön is majd.

Jön majd? Te talán tudod, hiszen a testvérem vagy. Mesélj majd róla, ha én már...

IV.

– Miattam?

A kérdés óvatosan hangzott el, hosszas kerengőzés után. Akkor, amikor a tenyérnyi teremben – a kastélynak eredetileg talán egy kisebb hálószobája lehetett – kettesben maradtunk.

– Maga miattam jött ilyen messzire?

Nem javítgattam. Miért tettem volna, egy gyerekkel, aki hosszan kereste a módját, hogy ezt a kérdést feltegye nekem. Bólintottam elszorult torokkal. Azt gondoltam: érted jöttem, és tényleg nagyon messze vagy ebben a kastélyban, amely mellett még a volt istálló is maga a gyönyörűség a barokk kedvelőinek. Az egykori vájáriskola ma gyógypedagógiai intézmény. A klasszikus, soha be nem záró fajtából. Itt gyereknek is alig van hétvége és ünnep. A dolgozóknak még kevésbé. Folyamatos az üzem télen-nyáron, mint egy öntödében. Kéthetente a falubusz jön érted, s hoz-visz. Légvonalban tíz, a völgyek miatt 25 kilométer az út.

Akkor még nem óvott meg téged a gyermekvédelem a jegyző kérésére, így együtt voltatok. Mind az öten a speciális iskolában és a kollégiumában. Akkor már a tapasztalataim alapján tudtam, hogy a testvéreid látását is meg kell néznem, mert ha messze testvéreket találok, inkább néhány fölösleges vizsgálat, mint egy hónap múltán újabb utazás.

A díszteremben mutogattam neked a „C" betűt, ahogy ti gyerekek nevezitek, azaz a Landolt gyűrűt, ahogy a szakma ismeri. A félhomályban kevésbé hunyorogsz, de bizony csak közelről látod, hogy hol lyukas a karika. Öcséd szerencsére nem. Az ő szeme ép.

– Hol vannak a kicsik?

– A betegszobán – felelik, aztán csak méregetik egymást. Látom, mérlegelés folyik, mit tudhat meg ez az idegen. Végül hozzáteszik: – Rihekkel vannak.

Kis idő, míg megfejtem a tájszólást.

– Akkor menjünk a betegszobára – javaslom.

Lelkesen jönnek, az óra már javában tart.

– Fertőznek – mondja az ápolónő.

– Tudom, a fiúk már mondták, hogy...

Bólint. Ha tudom, és mégis menni akarok, csak tessék. A középsőnek már a finn szemész képes vizsgálóeszközét mutatom: ne az esetleges iránytévesztés határozza meg a vizsgálat eredményét. Neki és a még kisebbeknek is hibátlanul megy az ábrák felismerése. Ép a látásuk.

Akiért jöttem, az ötödikes, a „nagy", majdnem szülői aggodalommal várja végig a kicsik vizsgálatát, aztán megkönnyebbülten legyint: rosszak ezek, de jól látnak.

Sétálunk vissza a parkon át a kastélyba. Az igazgatóhelyettes nőnek mondom, mire lenne szükség. Fényvédő szemüveg, de legalább napellenzős sapka. Igen, bentre is, jobb híján. És dönthető lapú pad.

– Nem lesz rá pénz – feleli.

– Nem is feltétlenül pénz kell. Egy rozoga pad és egy ügyes kezű szaki is megteszi.

– Az még akad.

Elvezet a műhelybe. Az asztalos, mikor megérti a feladatot, boldogan elmosolyodik:

– Végre nem lógó konnektor, lekonyult kilincs. Ez asztalosmunka lesz.

Öröm, hogy örül. Búcsúzunk, utazok, viszem vissza a kolléganőt a nagyváros pályaudvarára. Mesél, mesélek. A következő utak lassan kisöprik a fejemből a fiúcskát.

Őszi szünet után e-mail az igazgatótól.

Ezúton értesítem, hogy X számára kollégánk a padot elkészítette. Használni azonban már nem lesz módjában, mert gyermekvédelmi eljárás keretében Y település iskolájában, nevelőszülői háttérrel folytatja tanulmányait. Szűk egy év alatt öt testvér egy megyében háromfelé sodródik – gyermekvédelmi intézkedés jegyében.

A fiú gyakran jut az eszembe. Nemcsak azért, mert története kanyargósan folytatódott, hanem azért is, hogy vajon mi lesz majd vele? Aztán rájövök: semmi. Tizenhatot tölti. Kinek lenne fontos, hogy ő még iskolába járjon, tanuljon? Ha neki az volna, ki dönt majd róla, helyette? Hiszen a tizenhat éves tankötelezettségi korhatár ezt is jelenti: ha rajta kívül nincs más, akinek fontos a tanulása, akkor...

Eljutottam a következő iskolájába. Speciális ez is. Lakásotthonokkal a családjukból kiemelteknek. Az egyikben él, itt meg tanul.

Informatikaóra. Mindenki külön gép előtt ül. Leülnek, indítják a gépeket, rajtuk fejlesztő játékokkal. Az övé számolás. 20-as számkörben. Még a kastélyból emlékszem rá, hogy ő volt az osztályában az egyetlen, aki tudta a szorzótáblát. A többiek nézték a falakon levő képekről. Neki nem volt módja rá: nem látott el odáig az aprócska teremben sem.

Most meg összead 20-as körben.

– Mert ezt látja – mondja a tanára.

Néha rám sandít a neki kijelölt gép elől. Próbálok rá mosolyogni, bár semmi okom rá. Tudja ő is. Ezek itt nem az ő feladatai. Ezek neki nem feladatok.

Csengőszó. Az osztály feláll, és egy szó vagy köszönés nélkül kimennek. Az igazgatónő órájáról.

A fiú is kimegy. Feltelepszik a széles, csempézett párkányra. Térdét felhúzza, karjával átfonja, fejét oldalvást ráhajtja. Szemét lehunyja. Az ablak felé fordul. Kivonul az „itt és most"-ból.

A szünet után a folyosó elcsöndesedik, lejön a párkányról.

Keressük a megfelelő fényviszonyokat a látásvizsgálathoz: esetében a félhomályt. Az eredmény nem rosszabb, nem is jobb, mint egy éve. Nem kérdezem, hogy érzi magát itt. A gubbasztás az ablakban mindent elmondott. A lakóotthonról érdeklődöm.

– A kicsi rontotta el – feleli. – Nem bírtak vele az előző helyen. Pedig ott jó volt. – Kisvártatva hozzáteszi: – Anyáékhoz is vittek minket.

Ezt olyan szomorú mosollyal mondja, hogy elhiszem neki, bármi történt is a szétszóratást megelőző őszi szünetben, jó volt otthon lenni. Azt pedig továbbra sem gondolom, hogy egy éjjel-nappal, télen-nyáron üzemelő intézménybe ne lehetett volna visszavinni őket. Nem hiszem, hogy nem volt más megoldás, csak ez, hogy még egymástól is elszakadjanak.

Hallgatunk kicsit. Aztán előveszem a napellenzős sapkákat. Tombolán nyert, ajándékba itt-ott kapott piros, fekete és fehér sapkák. Céges felirat, rögbicsapat, esemény reklámja.

– Nekem?

– Neked. Küldik gyerekek, akiknek nincs rá szükségük.

Nézegeti. Egyet felpróbál. Aztán kiveszi a táskából a könyveit, és alájuk gyűri az összeset. Úgy vélem, értem a szándékot: most ásta el a kincseit.

Búcsúzunk, indulok. Ő marad. Szerencsére a párkány is.

MEGOLDÓKULCS – LENNE BÁR...

Nincs nálam a megoldás kulcsa. Nem elvesztettem, hanem nem találtam meg. Nem egy embernek való feladat. Nem is tudtam csapatot toborozni, amelynek tagjai elhitték volna, hogy a gyermekkori látássérülés, annak legelhanyagoltabb esetei milyen, az egyén életét súlyosan érintő módon

függenek össze a mélyszegénységgel. Konferenciákon meghallgatták a tényeket, a statisztikákat hüledezve nézegették, majd nem történt semmi. Mert minden szakma kompetenciahatárokat húz maga köré. Azok a családok, amelyek a két szakterület közti keskeny illetékességi mezsgyén eltévednek, nem kapnak segítséget.

– Szociális munkásoknak, szociálpedagógusoknak kellene őket ezeken az ügyintézési akadályokon átsegíteni, ha önerőből nem megy.

– A vidéki közlekedési lehetőségeket ismerve a szolgáltatások egy részét helybe kellene vinni, mert bár országosan kicsi az érintett gyermekek aránya, a kóroki tényezők miatt jellemző, hogy egy-egy autós utazással a gyógypedagógiai tanár és/vagy az optikus többeket is el tudna látni.

– A szemüveg-rendelés támogatási rendszerét újra kellene gondolni, s ahol a gyengénlátás (a teljes látásnak szemüveggel is csak legfeljebb 30 százaléka érhető el), s főleg az aliglátás övezetébe eső (a teljes látásnak szemüveggel is csak legfeljebb 10 százaléka) gyermeknek írnak fel szemüveget, a 6 dioptriás határ alatt is támogatásra lenne szükség.

– Az oktatási integrációban részesülő gyermekek helyzetének rendszeres, legalább tanévenkénti ellenőrzése, tárgyi és szakmai minimum megfogalmazása és betartásuk támogatása, ellenőrzése a gyermekek iskolai sikerességének érdekében.

– Gyermekvédelmi beavatkozás esetén súlyozottan figyelembe veendő tény legyen a látássérülés.

– Biztos vagyok abban – a keresgélés időnkénti tévútján bolyongva is –, hogy a pedagógia már későn lép be ezeknek a gyerekeknek az életébe. Addigra, ha nem is minden, de túl sok dolog eldőlt. Sőt, végleg felborult és összetört. A kisgyermekkori éhezés és az idegrendszer fejlettségének nem megfelelő ingerek – miből túl sok, miből túl kevés –, maradandó károsodást okoznak. Ha mindez társul azzal, hogy a szem is beteg, betegségét nem ismerik fel, nem kezelik, akkor az iskolai pályafutás kudarca szinte bizonyos. Ezért a szülők, gyógypedagógusok, az újszülött osztályok gyermekorvosai, a védőnők, az óvónők tudásának találkoznia kellene. Melléjük állított eszközökkel, lehetőségekkel, hogy tenni is tudjunk, bár már az sem lenne kevés, ha legalább a problémákat meg lehetne beszélni.

A megváltozott munkaképességűek – jelen esetben látássérültek – korlátozott munkavállalási lehetőségei, összefonódva az iskolázatlansággal és a halmozottan hátrányos kistérségek közlekedéshez és egyéb szolgáltatásokhoz történő hozzáférésének ellehetetlenült voltával különösen sötét jövőképet rajzolnak fel a mélyszegénységben élő, látássérült gyermekek elé.

A fenti változtatások némi reménysugarat hozhatnának. Talán…

Új Egyenlítő, 2015, (3), 1, 14–19.

Őrszigethy Erzsébet

Akadémikusnő – a magyar viszonyok gyűrűjében

A szüntelen tanulás szokása a diplomáig sokakat elvezethet, s a statisztikai számok a nemek közötti különbségek mérséklődését bizonyítják – egyfelől. Elmondható, hogy mintegy 180-200 ezerrel több nő szerez manapság diplomát, mint férfi. A főiskolán és felsőfokú alapképzésben oklevelet szerzettek között a nők aránya 62 százalék. A férfiak a felsőfokú mesterképzésben és a doktoriskolát végzettek körében viszont megelőzik a nőket, igaz, hogy csak kettő százalékkal (2011, KSH). Úgy látszik, a fajsúlyosabb végzettségű férfiak csekély előnye is hozzájárul ahhoz, hogy a tanult nők tömegét igazgatva férfiak legyenek a vezetők. Összességében valamennyi diplomás közül 56 százalék nő. Ezzel az aránnyal közelítjük az Európai Unió 60 százalékos átlagát.

TANULNAK, TANULNAK, TANULNAK…

A politikai és a gazdasági elitben a nők aránya 9-10 százalék, a tudományos elitben még alacsonyabb. Az aspiránsok ambícióit visszafogja az a közvélekedés is, miszerint a nő nem a tudományos életbe való. A tudományos pályán a versenyfutás már alsóbb szinteken megkezdődik. Az egyetemi hallgatók között a nők aránya (53,8 százalék) még meghaladja a férfiakét, de már a PhD/DLA hallgatók körében felülkerekednek a férfiak. Az egyetemi tanárok közt már az egyötödöt sem éri el a nők aránya. A tudományos pálya csúcsára igen kevesen jutnak fel: a Magyar Tudományos Akadémia (rendes és levelező) tagjainak mindössze 6,5 százaléka nő.

A leghátrányosabb helyzetben tehát azok a nők vannak, akik tudós rangra, címre pályáznak. Ma a tudós pozíció a legvalószínűbb egy fővárosi, többgenerációs értelmiségi család leánya számára. Egy vidéki származású, munkáscsaládba született lány abszurd a tudományos pályán. Történetem főszereplője, Pálné Kovács Ilona akadémikus magát vidéki származásúnak és elsőgenerációs értelmiségnek tartja – és joggal büszke tudományos karrierjére. 59 éves volt, amikor a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választotta. 2013-ban tartotta székfoglaló beszédét az Akadémián, *A jó kormányzás és a decentralizáció* címmel. Mérvadó politikusoknak okulá-

sára szolgált volna, ha meghallgatják. Talán épp azért lett Ilonából tudós, mert a politikusok nem hallgattak rá, amikor szakmai (közigazgatási, közjogi, kormányzási szisztémákkal kapcsolatos) tanácsokat adott. Vélhetően a pártok nem arra figyeltek, amit mondott, hanem inkább arra, ahogyan mondta – ugyanis tárgyszerűen és közérthetően, pontosan fogalmazott.

Pálné Kovács Ilona 1954-ben született Dél-Magyarország mediterrán hangulatú, attraktív városában, Pécsett. Született pedig a város legkevésbé attraktív negyedében, az Uránvárosban, amelynek lakótelepét a negyven éven át üzemelő uránbánya dolgozói számára építették. Apja az uránbánya felszíni munkásaként nehézgépkezelő volt, anyja különféle üzemi konyhákban dolgozott. A lakótelepi gyerekekhez igazított alacsony színvonalú uránvárosi iskolában könnyedén éltanuló lett. Mivel az osztálytársak közti népszerűségnek ártott a jótanulóság, Ilona, hogy bandavezér lehessen-maradhasson, eminens eredményeit szántszándékkal lerontotta. Szóval rossz, „balhés" gyerek volt, ezért osztályfőnöke nem ajánlotta neki a középiskolát. Szülei tanácsára kereskedelmi tanulónak jelentkezett. A bandavezérség megbosszulta magát: az osztályfőnöki jellemzés miatt nem vették fel ipari tanulónak. És végül is ez a kudarc volt a szerencséje. Az elutasítás után a városi hivatalba ment, hogy segítsenek neki munkahelyet találni. Miközben sorára várt a folyosón, tizennégy évesen nem röstellt sírdogálni, mert ő tanulni szeretett volna. Egy arra járó szakfelügyelő megsajnálta, és beajánlotta egy egészségügyi szakközépiskolába. A kórházi gyakorlatok elvették a kedvét az egészségügytől. Tanárai javaslatára a tanárképzőbe jelentkezett, magyar–történelem szakra. Ide sem vették fel – talán a középiskola politikai komisszárjának komisz jellemzése miatt.

A következő évben a jogi fakultásra készült, közben dolgozott. Úgy ítélte, hogy szülei az ő tanulásának költségeit tovább nem tudják fedezni, s talán nem is igen értik, hogy miért nem lett boltos, aztán ápolónő sem, és most a tanári pálya is kicsúszott alóla. Amikor felvették a pécsi jogi karra, beállt a postára, újságkihordónak. Akkortájt csak az járhatott nappali tagozatra, akinek nem volt munkahelye, Ilona csak esti tagozatra iratkozhatott be. A második évben sikeres tanulmányi eredményeire való tekintettel engedélyezték, hogy napi nyolcórás munkája mellett nappali tagozatra járjon.

Egyetemi évei alatt leginkább a közigazgatási jog, az államigazgatás érdekelte. Nagyra becsült professzora az alkotmányjog hazai és nemzetközi szaktekintélye volt, emellett a szocialista államszervezet és az államigazgatás elméleti kérdéseivel foglalkozott. Ilona a kedvenc tanítványa lett, s a professzornak köszönhette, hogy megismerkedett a tereppel (a helyi közigazgatással) és az államigazgatás szakirodalmával. 1978-ban, miután egyetemi tanulmányait befejezte, a professzor felvette segédmunkatársnak a Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézetébe, amelynek évek óta az igazgatója volt. Ez a központ számos regionális kutatást indított, az itt dolgozó kutatók sokféle tudomány jeles szakértői voltak: a társadalomföldrajzban, a közgazdaság-tudományban, a politikatudományban, a szociológiában, az etnográfiában járatos kutatók – a többség a regionális tudománnyal foglalkozott. Ebben az interdiszciplináris tudományos műhelyben Ilona tehát újfent tanult – kutatásmódszertant, és a jellemzően teambe szervezett kutatások során megismerhette a többi kutató tudományát és a tudományterületekhez tartozó magyar és nemzetközi szakirodalmat.

Kutatásai során főként az érdekelte, hogyan születnek a helyi politikai döntések, s milyen a viszony a helyi kormányzatok és az állampolgárok között. E témakör kutatásából írta meg politikatudományi kandidátusi értekezését – 1988-ban. Akkor már forrongott az ország, a szocialista kormány közigazgatási reformra készült. A véletlen úgy hozta, hogy kandidátusi értekezésének opponense helyettes belügyminiszter lett, s Ilonát a Belügyminisztériumba hívta dolgozni. Azzal bízta meg, hogy segédkezzen az új önkormányzati törvény kidolgozásában. Ekkor került először kapcsolatba a politikusokkal, és nem tetszett neki, amit tapasztalt. A helyettes miniszter ugyan átélt helyesléssel meghallgatta javaslatait, de a törvényben nyoma sem volt annak, amit Ilona mondott. Szaladt hát vissza Pécsre a társadalomkutatók közé. Visszatérte után főmunkatárs lett, s a következő húsz évben igazgatóhelyettes, majd igazgató. 2000-ben akadémiai doktori címet szerzett, két év múlva a pécsi egyetemen nevezték ki egyetemi tanárnak, Politikai Tanulmányok Tanszékre.

Eközben a politikusok egyre kerülgették. Még a nyolcvanas évek végén szakértőnek kérte fel a rendszerváltás utáni első kormányzópárt – Ilona éppen azon a településen kutatott, ahol a rendszerváltók tervezgették a jövőt. Amikor figyelmeztették a pártoskodás veszélyeire, kijelentette, akkor utasítsák rendre, ha a szakértői véleménye és a szakmai publikációi közt ellentmondást látnak. A rendszerváltás után az ellenzékbe került párt szerette volna szakértőként megnyerni vidékpolitikai programjához. A pártba ugyan nem lépett be, de a soron következő választáson képviselőjelöltként indult (sikertelenül). *„Ez egy tévedés volt az életemben"* – állapította meg a minap, amikor beszélgettünk. És hozzátette még, hogy ugyan többször kapacitálták a politikai szereplésre, de a tanácsait sosem fogadták meg, holott két éven át a miniszterelnök tanácsadó-testületének is a tagja volt. Úgy látszik, a magyar politikusok nem sokra tartják a szakértelmet. A jelenlegi (centralizációt pártoló) kormány már meg sem kérdezi.

Pedig Ilonából akár politikus is lehetett volna, hiszen a politikai tudományokban tájékozott volt. Kutatásai révén és a nemzetközi kutatásokból tudta, hogy milyen a jó kormányzási praxis, milyen gyakorlatok váltak be, vagy végződtek kudarccal, és miért. Mégsem való politikusnak, mert a tudományos kutatások és elemzések által feltárt valóság bűvöletében él, s negligálja a pártpolitikai érdekeket. Hogy belőle nem lett politikus, elsősorban a magyar politikai viszonyokat minősíti, és nem a nőket általában, akikről szokás azt mondani, hogy apolitikusak.

Ilonának a tudomány terepe a politikához képest a szabadságot kínálta. Lehetőséget arra, hogy megismerje, hogyan működik a kormányzás intézményrendszere. Publikációinak, konferenciákon tartott előadásainak visszhangja van: a kilencvenes évek óta rendszeres előadó a hazai és nemzetközi szakmai konferenciákon – ez idáig 28 országba kapott meghívást. A pécsi egyetem politikatudományi doktori programjának az alapítója és vezetője. Hét könyve és 28 szerkesztett kötete jelent meg eddig, és mintegy 400 minősített publikációja. A tudományos élet rangos díjakkal ismerte el munkásságát. (A Magyar Politikatudományi Társaság Kolnay Aurél-díja és a Bibó István-díj.)

„Mellesleg" felnevelt két fiúgyermeket, s mellette lett a férje Munkácsy-díjas, Magyarországon és külföldön egyaránt elismert szobrászművész.

KORRAJZ AZ ESÉLYEGYENLŐSÉGRŐL

A legtöbb korunkbeli társadalmi modellben férfiaké a vezető szerep. Nőközpontú társadalmi berendezkedés manapság már csak néhány közösségre jellemző, ilyen törzsek léteznek például Indiában, Bangladesben, Szumátra szigetén. Bevezetésül egy XX. századi matriarchátusról fogok mesélni, amelyben a nőközpontúság nem az előbb említett közösségeket vezérlő termékenységnek, a biológiai nem felértékelődésének köszönhető, hanem a nők társadalmi, gazdasági szerepének. Az új (kvázi) matriarchátust a XX. század hetvenes-nyolcvanas éveiben fedeztem fel Hévízgyörkön, egy háromezer lelkes faluban Magyarországon, a fővárostól ötven kilométerre. Hogy pontos legyek, nem én voltam a felfedező, hanem a lutheránus gyülekezet lelkipásztora, aki olyan presbitériumot hozott össze, amelynek csak nő tagjai voltak. Tette ezt azért, mert a korábbi férfi-presbitériumok hiába határoztak bármiről, az asszonyok odahaza megvétózták a döntést. A szerepváltozás társadalmi-gazdasági okait magam próbáltam feltárni. A piac látszott a vezérlő motívumnak. Ennek a falunak a lakói akkor már nagyjából három évszázada árusítottak a fővárosi piacokon. Míg alkalmas méretű szántóföldjük volt, kocsiszám hordták a zöldséget, a lovat férfiak hajtották, az asszonyok otthon hajladoztak. Ahogy a nagybirtok terjeszkedett, és a parasztbirtokok aprózódtak, a szántóföldi zöldségekhez piaci áruként a konyhakertek termését is hozzácsapták. Az 1945-ös politikai változás és a kollektivizálás még inkább megnyirbálta a földeket, olyannyira, hogy a család eltartására nem látszott elegendőnek. A férfiak a vasúthoz és a villamos vállalathoz mentek el dolgozni, az asszonyok a helyi kollektív gazdaságnál vállaltak munkát, aminek fejében földjárandóságot kaptak. Ezen a földön és a konyhakertekben lehetett termelni a piacra való zöldséget. A piac gondja az asszonyoké lett, s a piaci bevétel hamarosan meghaladta a férfiak fizetését. A férfiak segédmunkások lettek városi munkahelyükön és a zöldséges kertekben is. Komoly hozadék volt viszont, hogy a férfiaknak és családtagjaiknak járt a szabadjegy a vonatra. Így a feleségek a vonaton ingyen vihették a piaci árut. Idővel a termelés mennyiségét is növelni tudták – fóliasátrak felállításával. A képzetlen vasutas férfiak lassan szakmát szereztek: hegesztették a fóliasátrak tartó elemeit, később a sátrakba központi fűtést szereltek. A gazdagodás autót hozott a családi gazdaságba, s a férfiak lettek a sofőrök, munkába menet vitték az asszonyokat az áruval piacra, munkából jövet pedig hazavitték a kiürült ládákat. A családi üzemet az asszonyok látták át, s továbbra is ők irányították. De mivel ez hagyományőrző, tisztességes falu, a világért sem vállalták, hogy az asszonyoké volna főszerep. Amikor a faluban szerzett első tapasztalataimról folyóiratcikkben számoltam be, a következő falusi bálon félrehívott az egyik házaspár, s a férj-feleség egyöntetűen azt bizonygatta, hogy bizony náluk a férfi az úr. Az asszonyi kiválóság manifesztációja a vezető asszonygazdák asszonykórusa.

Ebben a magyar faluban a társadalom szövete determinálta a női és férfi szerepeket, s a nyilvánvaló női elsőbbség ellenére is – a férfiak és a nők közt béke volt.

Ezek az asszonyok nem a jogaik kiharcolásának köszönhették élen állásukat, nem is a szocializációnak – a politikai, gazdasági változások kényszerítették ki az átrendeződést. És ebben az individuumnak, az egyéni ambícióknak nem jutott szerep. Az ambíciók a gyermekek taníttatásában mutatkoztak meg, s talán az már a szocializáció jele volt, hogy több lány szerzett felsőfokú végzettséget, mint fiú (a nyolcvanas években ez még nem általános Magyarországon). De úgy látszott, a falubeli asszonystátus vonzóbb a diplomával betölthető állásnál: az egyik „jó piacos" család diplomás lánya híres budapesti áruház főkönyvelője lett, mégis visszatért asszonygazdának – mert piacolással többet kereshetett. Az individuális sikernél többre becsülte falubeli társadalmi státusát. A helyi társadalmi

szereposztás lehet a véletlen műve. Mindenesetre ma is találkozom falubeli asszonyokkal a budapesti piacokon. De az is tény, hogy némelyik férfi kezd élre törni a kereskedéssel – találkoztam a fővárosi nagycsarnokban olyan férfival, aki már nemcsak a saját termését árusítja, hanem élelmiszerüzletet is nyitott. A család falusi istállójában hátaslovat tartanak. (Az asszony és a leánygyermek lovagol.)

Ma szinte egyáltalán nem látni olyan társadalmat, amelyikben a férfiak vezető szerepét kikezdené a politikai vagy gazdasági változás. Pedig nagy a veszteség a nők háttérbe szorítása miatt. A társadalom felét nők alkotják, tehát igazságtalan és torz helyzet az, hogy a vezető pozíciókat többségében férfiak töltik be.

Ha a társadalomkutatók nőkről beszélnek, a „genderről" mint „társadalmi nemről" van szó – és nem a kromoszómákról. Ugyanakkor a „gender"-kutatók egy része a nőket vizsgálva az individuum teljesítményét, szerepét elemzi. Azzal foglalkozik, hogy a nő egyénként, illetve az egyének összességeként hogyan pozicionálható – a férfiakhoz képest. Tehát *ahhoz képest, hogy nő,* miként minősíthető.

Az egyenlőtlenségen alapuló berendezkedés máig uralkodó tendencia, s tartósítja a nőkkel szembeni előítéleteket, a közfelfogást. Hogy az elpazarolt tudás és képesség a társadalom vesztesége – a politikában, az üzleti életben és a tudományban is megmutatkozik. A nemi alapú egyenlőtlenségek és vélekedések mérséklésére, megszüntetésére a legnagyobb esélye és lehetősége a politikának, a kormányzásnak van.

Az Európai Női Lobby magyar tagszervezete, a Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetsége *A nőtlen évek ára* címmel kötetet jelentetett meg neves genderkutatók tanulmányaival. A 2014-ben megjelent kötet alcíme: *A nők helyzetének közpolitikai elemzése 1989–2013.* A tanulmányok a magyar politikai életben való női jelenléttel, a nemi egyenlőtlenség társadalmi következményeivel foglalkoznak. Az elemzések, kutatási beszámolók hívták fel a figyelmem az egyenlőtlenségeket felerősítő, (olykor csak a kérdés iránt közömbös és nem tudatos) káros politikai tendenciákra.

MAGYARORSZÁGI POLITIKAI VILÁG – NŐK NÉLKÜL

A politikát minősíti, hogy figyelembe veszi, mérlegeli-e azt, hogy az egyes döntések miként hatnak a nemek közötti egyenlőségre – elősegítik-e azt, vagy az egyenlőtlenségeket erősítik.

Ma a közpolitikai döntések pártelvűek – az egyenlőségre való törekvésnek hovatovább az esélyei is elenyésznek. Ezt példázza a társadalmi egyenlőségre való törekvés kormányzati, intézményi szintű képviseletének változása. 1995-ben hozták létre a Nőpolitikai Titkárságot a Munkaügyi Minisztériumban, 2003–2006 között esélyegyenlőségi (tárca nélküli) minisztert neveztek ki. 2006-ban még volt esélyegyenlőségi főosztály, 2010 óta csak Szociális és Családügyért Felelős Államtitkárság van (ezt 2014-ben ráadásul Szociális Ügyekért és Társadalmi Felzárkóztatásért Felelős Államtitkárságra nevezték át, ezzel is hangsúlyozva, hogy a társadalomból kirekesztett csoportok egy másik kategóriába tartoznak, akik csak a lekezelő „felzárkóztatásra" érdemesek, mivel – feltehetően önhibájukból – lemaradtak a társadalom „normális" részétől). A kormányzat érdektelenségét jelzi, hogy a nők és férfiak társadalmi egyenlősége tanácsot 2010 után egyszer sem hívták össze. A jelenlegi kormányzati szisztéma azt sugallja, hogy a nőnek helye és szerepe kizárólag a családban van – mint ahogy ezt az egyik kormánypárti országgyűlési képviselő szó szerint ki is fejtette egy családon belüli erőszakról szóló parlamenti vitában: *„A nők az önmegvalósítás, emancipáció mellett elfelejtenek gyereket szülni.* [...] *Talán az anyáknak vissza kellene térni elsősorban a gyermeknevelés mellé." Véleménye szerint tehát a nők és a velük szembeni erőszak kérdéskörében „Azzal kellene foglalkozni, hogy ebben a társadalomban ne egy vagy két gyermek szülessen, hanem három, négy vagy öt gyermek. És akkor lenne értelme annak, hogy jobban megbecsülnénk egymást, és fel sem merülhetne a családon belüli erőszak".*

Az uralkodó politikusi szemlélet (és a csak nagyon kevesek által megkérdőjelezett szexista közgondolkodás) együttes következménye a 2014-es országgyűlési választások végeredménye. A kormányzó pártkoalíció frakciójában hat százalék a női képviselők aránya, a jobboldali, ellenzékben lévő párt képviselőinek szintén hat százaléka nő. A női kvótát fontosnak tartó ellenzéki pártban az öt képviselőből kettő nő, másik két ellenzéki pártban négyből egy, a 2010 előtti kormánypártban pedig tizenhét százalék. Az egyes pártok parlamenti nagyságrendjéből következően összességében a parlamenti képviselők kilenc és fél százaléka nő. A kelet-közép-európai régióban ez a legalacsonyabb arány. Amikor az egyik ellenzéki párt javasolta az országgyűlésben a kvótarendszer bevezetését, a kormányzati koalíció kereszténydemokrata frakcióvezetője kinyilatkoztatta, hogy a női kvóta az „ultrafeminizmus vadhajtása, torzszülöttje"; ehelyett ő inkább „a természetes fejlődés híve". A parlamenti hangulatnak (beszólásoknak) is köze lehet ahhoz, hogy a 2014-es választáson már nem indult az a hölgy, akit 2011-ben a Bátor Nők Nemzetközi Díjjal tüntetett ki az amerikai külügyminisztérium.

Az Interparlamentáris Unió 2010-es statisztikái szerint Svédországban negyvenhat, Izlandon negyvenhárom, Hollandiában negyvenegy, Finn-

országban negyven százalék a hölgy parlamenterek aránya, további hat európai országban (Norvégia, Belgium, Dánia, Spanyolország, Németország, Macedónia) pedig harminc százalék feletti. Magyarországnál kisebb arányt csak az ukrán és a máltai törvényhozásban regisztráltak. A 135 mért országból a 104. helyen állunk. A régiós országok mindegyike előttünk jár. Magyarországon jelenleg női miniszter sincs: 2014-ben kilenc olyan ország volt a világon, melynek kormánytagjai között egyetlen nő sem kapott helyet: Libanon, Szaúd-Arábia, Pakisztán, Brunei, San Marino, Bosznia-Hercegovina, a Szolomon-szigetek, Vanuatu – és Magyarország. A kormányzati elitnek az elmúlt húsz évben átlagosan alig több mint kilenc százaléka volt nő.

A helyi politikában, a települési önkormányzatokat tekintve sem jobb a helyzet. A főváros huszonhárom kerületéből csak egyetlenegyben nő a polgármester. A harminchárom tagú fővárosi testületben három nő árválkodik. A huszonhárom megyei jogú város közül szintén csak egyet vezet nő, a hatvan legnépesebb település közül pedig ötöt. A kistelepülések javítják a statisztikát. A 2500-nál kevesebb lakost számláló települések húsz százalékának női polgármestere van. A törvényi szabályozásnak megfelelően az ilyen nagyságrendű településeken nem főállású a polgármester. Az önkormányzati képviselő-testületek zöme férfiklubként működik.

Hogy a „férfias" politika kedvére garázdálkodhat, a közvéleménynek is köszönhető. A „nőknek otthon a helye", állítja minden harmadik ember Magyarországon. 2010-ben Reuters/Ipsos felmérés készült huszonhárom országban. Oroszországgal és Kínával jutottunk egy kategóriába: ezekben az országokban harmincnégy százalék állítja azt, hogy a nők helye otthon van. Csak Indiában, Törökországban és Japánban magasabb ez az arány. (A katolikus Olaszországban tizenkilenc, Lengyelországban tizennyolc százalék az arány.)

APRÓ LÉPÉS A MAGYAR ÜZLETI VILÁGBAN

Egy 2014-es felmérés szerint a 200 legerősebb magyar üzleti vállalkozásban az első számú vezetők között a nők aránya épp csak hogy megközelíti a tíz százalékot, a női igazgatósági tagok aránya Magyarországon tizenegy százalék. A helyzet áttekintésére és egy cselekvési program megalkotására gyűltek össze a magyar üzleti világ vezetői a Magyar Tudományos Akadémián – 2014 márciusában. A Hungarian Business Leaders Forum elnökének kezdeményezésére huszonöt női vezető megalakította a 202020 klubot, amely újraértelmezi a jó vállalatirányítás fogalmát. Az elnök egyúttal kinyilvánította, hogy a vállalatoknak önkéntesen követni kell a nemek közötti egyenlőség normáit, növelni kell a női vezetők arányát a szervezetek minden szintjén. A cél, hogy 2020-ra Magyarországon a vállalatok vezetőségében és az igazgatóságokban a nők aránya 20 százalék legyen, vagy annál magasabb. A 202020 klubhoz az alapításkor harminc férfi cégvezető csatlakozott. Ez a kezdeményezés önkéntesen vállalt kvóta, de nem túl magas az európai elvárásokhoz képest. Az Európa Parlament 2020-ra a tőzsdén bejegyzett vállalatok igazgatóságában negyven százalékos a női arányt szeretne látni.

A magyar vállatok vezetésében való női részvétel is a nemzetközi trend szerint alakul: alsó és középszinten magasabb a nők aránya, mint felső szinten – az általános tendencia az, hogy minél kisebb a cég, annál valószínűbb, hogy nő a vezetője. Érdemes elgondolkodni jeles magyar gender-kutatónk (Nagy Beáta) előrejelzésén, miszerint a nemzetközi adatok alapján nem várható gyors változás. Ha a nők vezetővé válásának üteme továbbra is a jelenlegi szinten marad, további hetvenhárom évre lesz szükség, mire a száz legnagyobb cég élén ugyanannyi női igazgató lesz, mint férfi. A politikában viszont, ha nem történik gyökeres változás, további kettőszáz év is eltelhet, mire a parlamentben a nemek aránya kiegyenlítődik.

KITEKINTÉS

Az európai társadalmakban lassabban alakulnak át az évezredek alatt berögződött nemi szerepek, mint ahogyan szeretnénk. Az ENSZ Nemzetközi Munkaügyi szervezete (ILO – International Labour Organization) felmérésének eredményéről a *Washington Post* közölt beszámolót 2015 januárjában. Az ILO 126 országban azt vizsgálta, hogy milyen arányban töltik be a vezetői-igazgatói posztokat nők. A mért országok átlaga egyharmad, a legalacsonyabb arány a közel-keleti és afrikai országokra jellemző, de átlag alatti az arány számos fejlett európai országban is, például Hollandiában, Dániában, Olaszországban, Luxemburgban, Finnországban. A listát közép-amerikai országok vezetik; Jamaicában a vezetők csaknem hatvan százaléka nő, utána Kolumbia, majd Saint Lucia, egy 160 ezer lakosú szigetállam következik – szintúgy ötven százalék fölötti aránnyal. Mindhárom ország a XX. század második felében nyerte el teljes függetlenségét. Talán nem véletlen, hogy az európaiak közül azok kerültek az élbolyba, amelyek a XX. század végén váltak független, önálló országgá: Fehéroroszország (46,2 százalék), Litvánia (45,7 százalék) és Moldova (44,1 százalék).

Persze a vezetők magas arányának gazdasági, nagyságrendi okai is lehetnek. Az ILO becslése szerint világ legnagyobb cégeinek mindössze öt százalékában nők a vezetők vagy a tulajdonosok. A vizsgálatba vont összes céget tekintve a listán Magyarország a harmincharmadik helyen áll (38,6 százalék), Románia pedig a hatvanötödik helyen (31,4 százalék). Ha Magyarországon a kettőszáz legnagyobb céget nézzük, a magyar kutatók szerint a tíz százalékot sem éri el ez az arány.

Az amerikai *Forbes* üzleti magazin minden évben összeállítja a világ száz legbefolyásosabb asszonyának listáját. A lista összeállítói figyelembe veszik a politikusnők, a pénzügyekkel foglalkozók, a médiavezető személyiségek, a műszaki pályán tevékenykedők, az üzletasszonyok, a közhasznú és civil szervezeteket vezető nők és egyéb hírneves és vagyonos nők befolyását. E kategóriákon belül szempont azt, hogy a nők mekkora vagyon fölött rendelkezhetnek, milyen a jelenlétük a médiában, és befolyásuk milyen intenzív, s a befolyás övezete milyen tágas. A száz legbefolyásosabb nők sorában évek óta Angela Merkel német kancellár a listavezető. 2014-ben az ötödik Christine Lagarde, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) vezérigazgatója lett. A befolyásos nők közt egyébként kevés az európai (a százból öt személy), hatvan százalékuk észak-, illetve dél-amerikai, egynegyedük ázsiai.

A száz nő csaknem egyötöde politikus, köztük van az angol királynő, a brazil, a dél-koreai, az argentin, a chilei köztársasági elnök és Banglades miniszterelnöke. A száz nő több mint egyötöde üzletasszony: közülük az egyik legbefolyásosabb a brazil olajtársaság vezérigazgatója, az európaiakat egy világhírű milánói divatcég tulajdonosa képviseli. A műszaki pályán hasonló arányban jelennek meg a nők: itt találjuk az IBM elnök-vezérigazgatóját, a YouTube vezérigazgatóját, a Yahoo! vezérigazgatóját és a Facebook ügyvezető igazgatóját. A pénzügyi szektorban jeleskedik az amerikai jegybank elnöke, az indiai állami bank igazgatója, az orosz központi bank elnöke, bár őt a listán politikusok közé sorolják.

A jótékonysági, közhasznú és civil szervezetek a befolyásos nők tizenkét százalékát adják. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) főigazgatója kínai hölgy, az ENSZ Fejlesztési Programját (UNDP) új-zélandi asszony vezeti, a világbank ügyvezető igazgatója indonéziai.

A befolyásos nőknek mondhatók még az ún. celebrityk, e csapat tevékenysége bajosan körülhatárolható, mint ahogy a média vezetőiről sem gondolom, hogy szereplésükkel javítják a női esélyegyenlőséget. Aztán kétségtelen, hogy némelyik asszony férje révén is befolyást szerezhet, mint például az amerikai first lady vagy a Microsoft alapítójának, Bill Gatesnek a felesége.

Magyarországon egyes médiák szerint a legbefolyásosabb nő a miniszterelnök felesége. Ha így is volna, nem szerzett hírnevet sem politikusként, sem alapítványok kurátoraként. A vagyonáról jelenik meg számos hír a médiában, kevesebb olvasható arról, hogy olykor önkéntes munkát végez karitatív szervezeteknél. A közvélemény, úgy tetszik, nem tartja befolyásosnak. 2011-ben a magyar *Le Femme* női magazin által fölkért zsűri állította össze az ötven legbefolyásosabb magyar nő listáját. (Ezen nem szerepel a miniszterelnök felesége.) E listát szemlélve úgy tetszik, hogy a válogatáskor fontosabb volt a közismertség és a véleményformáló képesség, mint a tényleges befolyás. A világ és Magyarország befolyásos asszonyai közti különbség példázza azt is, hogy a „világlistás" nőknek van hatása a társadalomra, a magyar nőknek viszont alig. A különbség szembeszökő, ha az egyes kategóriákba sorolható nők arányát összehasonlítjuk. A politikusok aránya a világlistán tizenkilenc, a magyar listán mindössze kettő százalék. A műszaki területet a világban tizenkilenc százalék képviseli, a magyar nők közt négy százalék az arány. Az üzletasszonyok aránya áll a legközelebb egymáshoz. A magyar befolyásos nők többsége azonban csupán híresség (celebrity) vagy médiaszemélyiség (összesen 44 százalék), a világlistán e két kategória együttes aránya tizenhat százalék.

A magyar lista készítői nem állapították meg a befolyásosok sorrendjét. Ennek talán az lehet az oka, hogy e társaság java részének inkább presztízse van, mint befolyása. Tekintélye okán kerülhetett fel a listára öt akadémikus, akiknek kompetenciái a maguk tudományában, illetve szakterületén vitathatatlanok, még sincs befolyásuk a szakterületeken illetékes politikai döntéshozókra. A szakértelem és a szaktekintély devalválódását mutatja például, hogy az ez idő szerint utolsó magyar női miniszternek egyetemi diplomája sem volt.

Új Egyenlítő, 2015, (3), 2–3, 31–37.

Peterdi Nagy László

Angyalföldi etűdök

Itt nyugszik
Hagymási Zoltán
1984–2011
Béke poraira!

Egy kis fémlapon volt olvasható ez a sírfelirat, a Dagály fürdő Duna felőli kerítésére erősítve, körülbelül fele úton az Árpád híd és a Rákos-patak között. Hogy a test hol nyugszik pontosan, nem tudhatjuk, és talán, a partszakasz fűzfái között élő sorstársai, a tábla elhelyezői sem tudják, akik a medencékből leeresztett, még langyos vízben tisztálkodtak meg itt esténként. Elsodorta a víz, vagy megfagyott, úgy érte a vég valamelyik fűzfa ágai között? Most már talán, sohasem tudjuk meg. „Csupán" emlékének a megőrzéséről van szó, amely, amúgy is túlnőtt már az ő személyes sorsán.

A parti úton zihálva kocogó, fiatalságukat a tehetségükön jóval tovább húzni igyekvő esszéisták, meg a második, harmadik babakocsit tologató kismamák és nagymamák, továbbá a közeli lakótelep másfél szobás paneljéből előlük elmenekült, és hozzájuk most üres kézzel megtérő horgászok mindig megállnak itt egy-egy polgári szóra. Olyan lett ez a hely nekünk, mint két falu közötti fele úton egy kőkereszt. Meg lehet pihenni nála, és erőt meríteni. De most mindnyájan hallgatunk, és kerüljük egymás tekintetét. Mert a kerítés alján fekete foltok jelzik már csak a mécsesek és virágok helyét. Az emléktábla hűlt helyén pedig ez a kiírás jelent meg: „Építési terület! Életveszélyes! Illetékteleneknek belépni tilos!"

Mindez két nappal azelőtt történt, hogy a miniszterelnök elhelyezte a fürdő parkjában – a kerítéstől néhány méterre – a vizes vb-re felépítendő, gigászi úszó-komplexum alapkövét, amelyet azóta szépen kidekoráltak és be is kerítettek. Márpedig két dudás nem fér meg egy csárdában. Hogyan is lehetne egymás mellett említeni ezt a két dolgot? Az egyik egy „lúzerhez" kötődik, aki bár csak 27 éves volt, de „biztos nem szeretett dógozni!". A másik pedig, egy sor keményen küzdő ifihez, akik fejüket ütemesen jobbra-balra forgatva, elszánt karcsapásokkal szelik a vizet, miszlikbe. Egy világbajnokság! Nehogy már a nyúl vigye a puskát! Meg, a cseresznye rázza a fát! Meg a farok csóválja a kutyát!

Még az olajválság „begyűrűzése" és a Rubik-kocka, a Táncdalfesztivál meg a Szabó család idején találtuk ki ezeket a fura (el)szólásokat. És lám

csak, hogy milyen jól bejöttek! Egyébként meg, mindez teljesen törvényesen történik. A „Dagály-törvény" értelmében, amint a Normafa és a Városliget esetében is, mindent szabad, amit a jogszabály nem tilt. És ez felold szinte minden környezet- és örökségvédelmi korlátozást is. Hát akkor mit gatyáznának itt néhány „illetéktelen" fedél-nélkülivel? Panel-prolival? Közmunkással és munkanélkülivel, esetleg csökkent munkaképességű, rokkant emberrel? Akadékoskodó értelmiségivel, aki igazából nem akar semmi mást, mint hogy továbbra is kapjon bérletet a jó öreg, lábszagú Dagályba?

„AZ ÉLET MEGY TOVÁBB!"

„Vágják az erdőt, repked a szilánk!" – mondják az oroszok ilyen helyzetekben. Amint látjuk, Kádárék legalább holmi hunyorgatós humorral „intézték" az ilyen „ügyeket". De persze még ez sem mentette meg őket. Most meg az van, hogy ezek az életből (családjukból, lakásukból, nemzetükből) kiszorult emberek elkezdték számon tartani egymást. Pedig úgy látszott éppen, hogy egy Trabantért vagy telekért, újabban néhány ezresért vagy ingyen ebédért meg lehet már venni bármelyikünket – akár egymás ellenében is. És még büszkék is voltunk erre. „Jó időre kompromittáltuk a szocializmust, és most aztán, senki sem akadályozhat meg bennünket, hogy ugyanezt tegyük a kapitalizmussal is!", dicsekednek az orosz „illetékteleneк". „Jól összeugrottunk megint!", kommentálta nem kis büszkeséggel nemrég is a Vígszínház körül még jól látható golyónyomokat a XIII. kerületet keresztbe-kasul szelő 15-ös busz vezetője. Nem csupán Farkas Mihály bombabiztos páholyáról történt ilyenkor gúnyos említés, de a Visegrádi utcai és az éppen illetékes pártházról is, meg '56-ról, természetesen. Miközben ügyesen lavírozott a krumpliorrú Barkasok és hegyes orrú ZIL-ek, meg a füstölgő Wartburgok, Trabantok és Zsigulik között, a fáradt, beesett arcú sofőr egy profi idegenvezető szerepét is magára vállalta. Üdvözölte az utasokat, megvárta, amíg felszállnak, leszállnak, és kérte a fiatalokat, hogy adják át helyüket az idősebbeknek. Közben pedig, mutogatta és magyarázta a kerületet. Nem egyszerűen közölte a megállókat, hanem fűzött mindegyikhez egy-egy történetet is.

A Lehel téren bekonferálta mindjárt Kun Béla és Révai József egykori lakását. Aztán elhaladtunk Hegedűs Géza bácsiék mellett, és láttuk azt a házat is, ahol Ruttkai Éva még Gábor Miklóssal és a kislányukkal meg a nagymamával élt együtt. Nagyon fiatalok voltak még. A gyereket a Szigeten levegőztették, sétáltatták. Ha meg kettesben akartak maradni, és ve-

szekedni egy kicsit, akkor le kellett szaladni csak az utca végén a rakpartra. Annyi sok más író és művész is kiadta itt már a gőzt magából egy ilyen séta, kocogás vagy baráti acsarkodás közben!

A Szent István parkban most már csak a – külföldön – legismertebb magyar filozófus, Lukács György sovány, szemüveges bronzalakja álldogál, csüggedten. A hazai sajtóban kevesebbet szerepel már, mint akár Aczél György, akinek egykori ablakait olyan bizalmatlanul méregetik még most is a park túlsó oldaláról. Lehet, hogy akkor sem olvasott hazai esztétákat, amikor a kortárs magyar kultúra „kisgazdája" volt? Lukácsot persze nem az ő véleménye érdekelte akkor sem, hanem mondjuk, Illyésé és Déryé. Most pedig nem lát semmit, nem hall semmit, és nem is mond semmit. Pedig volna mit! Talán csak Fejtő Ferenc magányosabb nála ebben a parkban, aki hosszú életének legtermékenyebb éveit Párizsban élte le, a „népi demokráciák" történetét tanulmányozva. Talán épp ennek köszönheti, hogy halála évfordulóján a mellszobor talapzatára helyezett babérkoszorút valaki a fejére tette fel, megóvni akarván a pajkos gyermekektől. Na, hát, sikerült is neki! Napokig rajta derült itt mindenki.

Mire elér a Körútig a busz, kiderül: a XX. századi magyar művész értelmiség nagyobb és fontosabb része éppen itt, a Vígszínház és Angyalföld között lakott, dolgozott. És itt él ma is, még ha Szegeden vagy Pécsett tanít az egyetemen, vagy a szolnoki színházat igazgatja. Nem a belvárosi korzón, hanem az Újpesti rakparton sétálgat. Nem a Várhegy, hanem a szigeti Víztorony mögött megy le számára a nap. De így is éppen úgy elragadja, megihleti. Somlay Artúr, Várkonyi Zoltán és Horvai István, Háy Gyula, Major Tamás és például Kéthly Anna meg az Adyt mecénáló báró Hatvany Lajos lakott itt. Lehet, hogy az új Dagályban „illetéktelenek" lennének már ők is?

Mindenesetre itt bujkáltak sokan közülük 1944 őszén, telén, és itt is lelték halálukat a Duna hideg, eső verte, piszkosszürke hullámaiban. Nem is mindegyiküknek a származása miatt jutott ez a sors. „Üldözöttek és ellenállók", tájékoztat az emlékműre vésett felirat. Csak a véletlen műve, hogy nincsen közöttük Szép Ernő vagy Szomory Dezső is, akik akkor egy rossz ritmusú mondaton vagy egy banális jelzőn kívül nemigen voltak képesek már ellenállni semminek és senkinek. Vannak korok, amikor ez is éppen olyan nagy hőstett azonban, mint a fegyveres ellenállás. Attól tartok, hogy nálunk csaknem minden kor ilyen. Ki fogja ezt győzni emléktáblával?

„E meggondolás az, / Mi a nyomort oly hosszan élteti." Rossz lelkiismeretünknek áldozunk tehát inkább az emlékművekkel, és ezért kell évente emlékbeszédet tartanunk, hogy jól elmagyarázzuk egymásnak „mind a

rúgást, amellyel méltatlanok / Bántalmazzák a tűrő érdemet". Mécseseket is helyezünk a vízre, persze. Ezek az áldozatok tetemének útját kellene, hogy kövessék, végig a Dunán. Igen ám, de akkor a fővárosi hidak mind le voltak bombázva. A testek – a férfiak arccal le-, a nők pedig felfelé fordulva – szabadon úsztak így lefelé, egészen Újvidékig, ahol már régi ismerősként üdvözölték őket. Most viszont, keringeni kezdenek az újjáépült, csodaszép hidaink lábánál a mécsesek, és besodródnak a vízre hajló bokrok közé. Így aztán végül a hajléktalanoknak az árvízről visszamaradt homokzsákokból eszkábált kunyhóiban kötnek ki. Egyébként a legjobb helyen! 1944 karácsonya után, amikor a budapesti lakásokban és légópincékben kialudt a villany, nagy íróink is ilyen mécsesek mellett írták a legjobb műveiket. Lehet, hogy most is ez lesz talán vége a dolognak? – Dupla fedelű helyett fedél nélküli irodalom?

Nem először fordulna elő mindenesetre, hogy egy jól szervezett birodalom keleti peremén egy ácsmester fia és néhány tanulatlan tanítvány mondja meg a tutit. – Munka és család, hit és erkölcs, valamint fedél híján, egy lapot adnak ki, amelyet maguk terjesztenek. Amíg a profik a jól ismert tévékockákat elemzik újra, ugyanabban a stúdióban, ők azt beszélik meg egymással, amit az utcán látnak maguk körül. Szóval nem is mind olyan nagy bunkók ezek az emberek. A kérdés egyik igazi „illetékesének", Kertész Ákos írónak a becslése szerint közel negyedmillió válási apa él nálunk az utcán. A fedél nélküliek derékhadát éppen ezek a családjukon kívül rekedt, de abba – vagy az új családba – kétségbeesetten, minden erejükkel kapaszkodó, jól képzett és jó képességű emberek adják. Tehát nem a buták, garázdák, munkakerülők és melegek. Nem is a megrögzött agglegények és a függetlenségükre kényes, úgynevezett modern nők. Utóbbiak nem tévesztendők össze az „utcanőkkel" még az utcán sem! Az utca nem a legalsó fok ma már a társadalmi ranglétrán, ugyanis.

„UTCAKÉPES"

Ezzel a „minősítéssel" írják (teszik) ki az átmeneti szállásokról azokat a hajléktalanokat, akiktől meg akarnak, mert meg kell már szabadulni. Hogy megnyugtassák valahogyan az agyongyötört lelkiismeretüket? Vagy egyszerűen csak tovább akarják, kényszerülnek passzolni a labdát, ki, az utcára? Elbert Márta ilyen című, nagyon tehetséges és tisztességes dokumentumfilmjében egy 12 fős cigány családdal történik meg ez. Elmenekültek a kelet-magyarországi vályog viskóból, amely már-már a fejükre dőlt. A főváros meg nem akarja (nem tudja) befogadni őket. Akárhogy is van, a

pesti utcákon ők nem tudnak most bizony túlélni. A mi beteg, elöregedett és elszegényedett, füstben és szemétben fuldokló fővárosunk egyszerűen, nem „illetékes" ennyi menekült befogadására, még ha éppen üldözik is őket külföldön vagy belföldön.

A legutóbbi, kivételesen hosszúra nyúló télen már nemcsak a miniszterelnök, de még a főpolgármester is figyelmeztette az aluljárók lakóit, hogy vonuljanak be szépen a szállásokra. – Ne kényszerítsék rá a BKK fiatal, jóhiszemű vezérigazgatóját, hogy munkaterületté nyilváníttassa, és lezárassa például a Baross téri aluljárót, méghozzá épp a több napig tartó hóviharok idején! De mégiscsak erre kényszerült, szegény. Csoda-e, hogy akkor aztán egyszerre csak mindnyájunkat átsorolt az „utcaképes" csoportba? A főváros egyik legszélesebb és legforgalmasabb terén átvezető, lucskos, csúszós gyalogösvényen kellett csomagjainkkal átcaplatnunk a pályaudvarhoz és a metróhoz a sűrű hóesésben.

Elbert Márta filmje egy „többségi" emberpár sorsát is bemutatja. Ők is echte „utcaképesek". Csak hát, mind a ketten egy-egy olyan házasságból jöttek, amelyben a másik félnek maradt a lakás. Őnáluk pedig, mindegyiküknél, egy-egy kiskorú gyermek maradt. A férfi igavonó állatként dolgozik egész nap, hogy eltartsa négyüket, este pedig, valamelyik játszótéri padon hajtja álomra a fejét. Az anya nappal a városban bolyong a gyerekekkel. Éjszakára valamelyik panelház tetején, a liftakna felett, abban a kis szerelőkamrában húzzák meg magukat, ahol a távfűtés szivattyúja van. A lakók nem szólnak nekik. De a szövetkezet igyekszik gyorsan bérbe adni most már azt a helyiséget is.

Ráadásul végig kell, hogy hallgassák az „ügyükben illetékes" politikusok, szociológusok és egyéb, tiszteletdíjban meg költségtérítésben részesülők nyilatkozatait, ígéreteit és jó tanácsait is. És ez az emberpár vállal még egy gyermeket, az ezzel járó további kötelezettségekkel együtt. Aztán a kismama, aki megszült a magyar hazának egy második fiúgyermeket, úgy lép ki a kórház kapuján, hogy egyszerűen, nincs hova mennie. Mégsem hagyja el magát. Még mindig nem. A statisztikák azt mutatják azonban, hogy egyre többüknek nagyon nehezére esik már ez az élet. Nemcsak az újrakezdők és egyéb renitensek fáradnak gyorsabban. Sorsukon okulva, a fiatalabbak bátorsága is egyre csappan. Nagy kár. Mert egyébként, köztük is igen sok a tehetség és élni akarás – és ez nem csak kivándorlásban nyilvánul meg.

ÉLETKÉPES

Nyissuk csak ki a *Fedél Nélkül* 20. évfolyamában a 493. számot! A lap 9. oldalán a Velencei Bizottság számára készített jelentésről olvashatunk, a hajléktalanság kriminalizálódásáról. De van más is. – „A Hajléktalan Humor Fesztivál szervezői (a Magyar Vöröskereszt Fővárosi Szervezete és a Menhely Alapítvány) »Csöbörből vödörbe« címmel pályázatot hirdetnek az élet árnyékos oldalát derűsen ábrázoló humoros alkotások létrehozására. A zsűri tagjai: Selmeczi Tibor, Nádas György, Varga Ferenc József. – Mindenki pályázhat. »Aki hajléktalan, aki már volt hajléktalan, és aki csak lesz.«"

Az apróhirdetések között olvashatjuk: „Kertépítés. Vállalunk metszést, megelőző permetezést, kerttervezést, kertépítést, kertrendezést, ásást, fakivágást, kaszálást, füvesítést, öntözőrendszer telepítést" – három név és telefonszám. „Kedves Olvasó! Vass-Illés Roland vagyok, az 1646-os terjesztő. Megbízható, jó megjelenésű embernek tartanak. Padlás-, pincetakarítást, festést, javító munkát vállalok, és kertész a szakmám. Kérem, hívjon bizalommal!" – telefon. És: „könyv írásához keresek olyan megunt íróeszközt, (írógép, kis laptop), amivel könyvem meg tudnám írni! Kérem, segítsen! Köszönöm" – telefon.

Ezeket az embereket szívesen látnák talán Nyugaton is, és hamarabb fel is találnák magukat, mint a többi munkát kereső. Tehetségük és rátermettségük legbiztosabb jele, hogy képesek humorosan felfogni a helyzetüket, valamiképp tehát felülről tekinteni erre az egész aluljáróéletre. Kiadnak és maguk terjesztenek egy nagy példányszámú lapot. Remélhetjük, hogy kerül egy kis laptop, és könyv is születik majd. Ettől persze, nem változik meg még semmi. Vagy mégis? Egyszer csak jön valaki, vagy történik valami, ami „összerántja" az egészet?

Bertolt Brecht 1928-ban kezdte el komolyan tanulmányozni a marxizmust, és akkor mutatták be a Vígszínházban most látható *Háromgarasos operá*ját. A Katona József Színház nem sokkal a rendszerváltás után játszotta ezt a művet, szintén nagy érdeklődés mellett, kiemelkedő művészi sikerrel. És biztosra veszem, hogy készülődik már egy új előadás is. Vagy mégis inkább az eredeti művet, John Gay 1728-ban Londonban bemutatott, minden fennkölt eszmét gondosan elkerülő, mégis igen hatásos *Koldusoperá*ját kellene játszani, amelyből – egy hasonló helyzetben – a Brecht-darab született?

Az éppen ott hangversenyező Händel áldásos tevékenységének is köszönhetően, Angliában akkor az olasz opera hódított. Ez mitológiai alakok körében játszódott, aminek nem sok köze volt a felemás polgári átalaku-

lás szétzilálta angol valósághoz. Ráadásul a sztárok, a pazar színpadkép és a különleges világítási effektusok nagyon drágává tették az előadásokat. A jegyek ára a „zemberek" számára szinte megfizethetetlen volt. Márpedig egy opera előadásához legalább fél ház szükségeltetik, az akusztika végett. A *Koldusopera* megszületése valószínűleg a dublini Szent Patrik-székesegyház fő esperesének, a *Gulliver* szerzőjének, Jonathan Swiftnek köszönhető, aki egy 1715-ben írt levelében hívta fel Gay figyelmét a témára.

Egyáltalán nem csak az olasz barokk opera paródiájáról van itt szó, persze. Ez már a bemutató előtt négy évvel, 1724-ben egészen világossá is vált. Egy útonállót, bizonyos Jack Sheperdet az ellene valló Jonathan Wild tanúvallomása alapján kötél általi halálra ítéltek. A koronatanút azonban a tárgyaláson leszúrták. (A darabban Peachum, a rablók és gyilkosok futtatója felel meg ennek a személynek.) A korabeli néző számára ekkor már nyilvánvaló volt, hogy a szatíra valójában a politikai elit ellen irányul, akiket a szerző az egész országot meglopó, közönséges bűnözőként mutat be. (Robert Walpole miniszterelnök megszemélyesítésére Lockit börtönfelügyelőt választotta ki.)

Amint illik, az eredeti *Koldusopera* hepienddel zárult: a közönség kívánságára az ítélkező Színész és a Koldus az utolsó pillanatban felmenti a vád alól a tolvaj Macheathet. Mondom azonban, 1728-ban még a közönség döntött így. Az előadást záró énekes-táncos népünnepélyen a közönség tehát nem „az igazság győzelmét", nem a kegyelmet osztó királyt és nem is Macheathet, hanem a saját igazságérzetét és erejét ünnepelte, amellyel ennek érvényt szerzett. Brecht változatában a – teljesen törvényes – király hírnöke hozza már a kegyelmet Bicska Maxinak. Hozzá is biggyeszt a jelenethez még egy songot a szerző. – „Milyen kár, hogy a hírnökök olyan ritkán jönnek!" (Ennek a kiábrándító ténynek következtében Brecht hamarosan ki is ment aztán Hollywoodba filmezni.)

Kár bizony, hogy nálunk is olyan ritkán jönnek a gyilkos humorú Swifthez hasonlítható, szociálisan érzékeny egyházi főméltóságok, meg a John Gay példájára, az aluljárókban is megforduló, sokoldalú és jó szemű írók! A háború után Brecht hazament ugyan Kelet-Berlinbe, de az időközben befolyt írói és színházi tiszteletdíján meg egy zseniális színészfeleségen túl, felvette egy kicsit Walter Ulbricht szájbarágó stílusát is. A mi József Attilánk akkor megmondta már, kerek perec: „Lásd, harc az élet, ne tékozold bizalmadat." De ő, szegény, nem írt meg életében még egy kabarétréfát sem. Az első könyve megírására készülődő „illetéktelen" sorstársunknak én tehát inkább a *Svejk* témáját javaslom! Az éppen „illetékes" elit összetételétől teljesen függetlenül, a cseh nemzeti jövedelemből állító-

lag hétszer több marad az országban, mint nálunk. Nálunk is elkelne most ez, sok mindenre.

Szegény Hagymási Zoltánnak ez most már édes mindegy, persze. De nem biztos, hogy az lenne a többi „illetéktelen" számára is. Hát, majd kiderül. Őrizzük az emlékét, addig is!

Utóirat: A Hagymási Zoltán ismeretlen sírjára figyelmeztető emléktábla nemrégiben megkerült. Megtalálhatta valaki egy földkupacban, és feldrótozta a Rákos-patak torkolatánál lévő kis híd védőkorlátjára. Amíg csak le nem zárták azt a partszakaszt is, elkocogtam oda minden reggel. És ha én nem téptem is, találtam ott mindig friss virágokat, gondosan a rácshoz kötözve. És látom azt a talpalatnyi szabad helyet a betonkeverők meg kavicshalmok mögött, még most is. Egy jótékony kéz megfordította a táblát, és így most a nyílt folyóra néz. Az elhaladó német, osztrák és svájci luxushajókról készülő fényképeken jól olvasható lesz tehát majd a felirat. Csak ki kell jelölni, és felnagyítani egy kicsit. – Hogy kit érdekel manapság az ilyesmi? Az emberek között mindig van valaki, aki kíváncsi ezekre a kis részletekre. Aki tudja, hogy az ördög, még egy, a legjobb kezekben tartott város esetében is, épp ezekben lakozik.

Új Egyenlítő, 2015, (3), 8–9, 53–57.

Tanács István

„Ne félj, a tél meg fog gyötörni"

„Ne félj, a tél meg fog gyötörni,
Mint máskor, hogyha akar.
Élethez, szemhez nincs közöd,
Gróf i föld ez és magyar."
(Ady Endre: A gróf i szérün)

Lekopogom, a mi településünkön még senki sem fagyott meg, és nem is halt éhen, mondja a Kalocsa melletti Szakmár polgármestere. Ilyenkor télen sok a költség, de se napszám, se közmunka – piaci munkahely pedig nyáron is keveseknek jut. Addig jó, ameddig élnek az öregek, akiknek még hozza a nyugdíjat a postás – az 57 ezer forintos silány téesznyugdíj is csaknem háromszor annyi, mint a 22 ezer forintos segély.

A szakmári polgármesternek percenként csöng a mobiltelefonja. A vonal túlsó oldalán helyrajzi számokat egyeztetnek. Tóth Jenőt láthatóan izgatja a végeredmény, de megnyugszik, amikor kiderül, hogy a két napja érkezett állatgondozó mégsem Szakmár, hanem Dunapataj közigazgatási területén halt meg. Senki nem tudja, honnan jött. Beállt dolgozni, hajtotta a birkákat, egyszer csak fölbukott a mezőn, és meghalt. Úgy szól a törvény, hogy ha valakit nincs miből eltemetni, akkor annak az önkormányzatnak kell állnia a köztemetést, amelyiknek a közigazgatási területén elhunyt az illető. Állítólag azt mondta valakinek, hogy van fia – ha sikerül megtalálni, és van annyi pénze, akkor tőle be lehet vasalni a temetés árát.

De legyen ez most már a dunapatajiak gondja, beszélhetünk arról, amiért jöttem: mennyire gyötri meg a tél a szegény embereket. Ady Endre *A gróf i szérün* című verse adta az ötletet – de az időjárás megtréfál: február 1-én plusz 12 fok van, hét ágra süt a nap. Gombolyag határában a kivert ablakú mázsaház tetején megtermett karvaly sasolja a száraz gazt, hátha előbújik valami rágcsáló. Errefelé sok a nagytermetű kutya. Alig egyméteres láncra kötik őket, de itt, a világ végén állatvédők sem járnak. A kutyák egy idő után hozzászoknak a rabsághoz, örülnek a napfénynek, fölugranak a kutyaház tetejére, ott sütkéreznek. A rozzant tanyák bejáratánál kémény-farakások állnak – a napokban hordták ki az önkormányzat által a fapályázaton nyert tűzifát. Vagy az adminisztráció nehézkessége miatt, vagy célzatosan, de a kiegészítő tűzifát rendszerint a tél közepén szállítják ki a rászorulóknak. Ha kivinnék novemberben, karácsonyra elfogyna – így

azonban mindenki tüzel abból, amit összegyűjtött a tél elejére, és januárban érkezik meg a segítség, amikor már fogyóban a készlet.

– Lekopogom, a mi településünkön még senki sem fagyott meg, és nem is halt éhen – mondja a polgármester, de hozzáteszi: télen sokaknak nagyon össze kell magukat húzni.

Leginkább azért, mert télen végképp semmi munka nincsen. Télre leáll a mezőgazdaság és az építőipar, de még a közmunka is megszűnik. A START Munkaprogramban körülbelül 30 embert tudnak alkalmazni. Teljes munkaidőre 47 ezer forint a havi bér, megélni belőle kevés, éhen halni sok. Azt ígérték, hogy már január 1-étől újraindul a közmunka, de nem adtak rá pénzt. Igaz, csinálni sem nagyon volna mit, de legalább fizetni tudnának. Egyébként ugyanis álláskeresési járadékot (leánykori nevén munkanélküli-segélyt) kapnak a tavalyi közmunkások, amely maximum három hónapig jár, és a közmunka fizetségéből számítva körülbelül havi 30 ezer forint.

– Van, aki önhibáján kívül került nehéz helyzetbe – az ilyeneken nagyon szeretnénk segíteni, de rajtuk sem tudunk – mondja a polgármester. – Külön kell választani az őslakosok és betelepülők helyzetét. Az őslakosok is egyre rosszabbul élnek, de ők azért próbálnak gazdálkodni. Van egy-két hektár földjük, amit bérbe adnak a nagygazdáknak, akik természetben fizetnek. Így kerül takarmány a baromfinak. Sertést eladásra már régen nem tartanak, saját szükségletre még vágnak, de egyre kevesebben. Megművelik a kertjüket, zöldséget, gyümölcsöt raknak el télire. A betelepülők zöme olyan, aki a nagyvárosokban a perifériára szorult, eladta a lakását, és a környékbeli szállásokon vásárolt házat potom pénzért. Amíg volt a különbözetből, addig éltek, mint Marci Hevesen. Miután elfogyott, jönnek az önkormányzathoz segélyért.

Tóth Jenő szerint a betelepültek jó része egyáltalán nem akar dolgozni, a jogaival viszont pontosan tisztában van. Ők azok, akik folyton segélyért kuncsorognak. Közülük is akad, aki minden munkát alantasnak érez, mások a feketemunka mellett vennék igénybe a segélyt. A polgármester igazságtalannak érzi ezt, mert tudja, hogy az őslakosok egy része legalább annyira rászorulna a segélyre, mint a betelepülők, de ők inkább szégyellik és titkolják a helyzetüket.

A szakmári polgármester 28 éve áll a település élén, de azt mondja, ennyire rossz anyagi helyzetben még nem voltak az önkormányzatok. A 2013-as évre annyira beszűkítették a költségvetést, hogy önmagukat is alig tudják fenntartani. Néhány ember lézeng csak a tekintélyes méretű községházán. Az új rendszerben három község tart fenn egy hivatalt, amelynek az összlétszámát első körben 10 főben állapították meg, de az-

tán lecsökkentették 8-ra. Úgy volt, hogy az úgynevezett ügygondnok, aki a helyieket eligazítja, hogy hová menjenek az olyan ügyeikkel, amelyeket helyben már nem intéznek el, helybeli marad. De nem így lett, Kalocsáról jár ki valaki, aki nem ismeri a szakmáriakat, azok sem ismerik őt, és nem nagyon mernek hozzá fordulni a problémáikkal.

Foglalkoztatnak falugondnokot, élelmiszert, gyógyszert visznek az időseknek. Működik a gyermekvédelmi szolgálat, amelytől inkább pénzt várnának, de a munkája nagyobb részét a viselkedészavarokból eredő problémák kezelése teszi ki.

A közmunkások Szakmáron is főként a közterületeket tartják rendben. Két brigád a vízügynek dolgozik, a csatornapartról takarítják el a bokrokat – amikor van rá keret. Idén mezőgazdasági programot indítanak, egyhektárnyi területen ültetnek zöldséget a helyi közétkeztetés számára. A polgármester nincs meggyőződve a terv sikeréről: lehet, hogy aszály lesz, vagy nem veszik észre a krumplibogarakat, és azok lerágják a burgonya szárát, esetleg valamilyen más betegség támadja meg a növényeket.

– Az a legnagyobb baj, hogy a termelő szférában minden pang. Megszűnnek a munkahelyek, újak nem keletkeznek. Nem kellene nekem enynyi közmunkás, mert nem tudom mire használni őket. Egy részük nem is szeret dolgozni, csak hátráltatja a többieket. Ha rajtam múlna, kiválogatnám a legjobbakat, és állást adnék nekik, hogy ők tartsák rendben a falut egész évben.

A Kalocsa környéki szállások tanyabokrok, külterületi szórvány települések, amelyek úgy jöttek létre, hogy a XIX. század végén, a XX. század elején Kalocsáról a lakosság egy része kiköltözött a környező földekre, hogy ott megélhetést találjon a mezőgazdaságból. Két nagyobb település van a közelben, Szakmár és Újtelek, az előbbihez tartoznak a szállások. A szállások lakossága az 1960-as években jelentősen lecsökkent. A rendszerváltozás után azonban a migráció iránya megfordult: sokan költöztek le Budapestről, de vásároltak házakat német és osztrák nyugdíjasok is.

Gombolyag az egyik ilyen tanyabokor: 20-22-en laknak ott. Annyi ócskavas hever a házak körül, hogy Ózd környékén aranybányának tartanák ezt a települést. Itt azonban úgy látszik, nincsenek rászorulva, hogy pénzzé tegyék a rozsdás ekéket, vetőgépeket, kiszolgált biciklivázakat. Megállok egy háznál, ahol egy fekete fejkendős, sovány férfi éppen ganét tol egy talicskán. A nagykapu mellett az egyik oldalon az állatok almozására szolgáló szalma hever az árokban, a másik oldalon halomban áll a tűzifasegély.

– Pestről kerültem ide, méghozzá a „nyóckerből" – meséli a férfi. – 1999-ben tönkrementem mint vállalkozó. Vegyeskereskedésem volt, felhalmozódott egy kis veszteség, és a „barátaim" besokalltak. Először Öreg-

csertőn vettünk egy házat az akkori feleségemmel. Összejöttem egy másik nővel, elköltöztem hozzá, de az a kapcsolat végül nem jött össze, úgyhogy pár hónapig Kalocsán húztam meg magam egy ismerősömnél. Gombolyagra úgy kerültem, hogy amikor megszüntették a Kiskőrös–Kalocsa szárnyvonalat, egy vasutas, aki elvesztette ott az állását, elment külföldre kamionosnak. Nem akarta azonban fölszámolni itt a gazdaságát, és megkérdezték: elvállalnám-e, hogy a lakhatás és némi fizetség fejében gondozom a jószágokat? Elvállaltam, azóta itt vagyok.

– Nehezen szokta meg az állattartást?

– Először csak annyit tudtam, hogy a disznó elől eszik, hátul pedig... De meg lehet tanulni. Pestre nem akarok visszamenni. Taszít az a világ, ahogyan ott viselkednek egymással az emberek. Nekem nagyon tetszik, hogy itt, ha nem húzom föl a redőnyt, amikor szoktam, már jönnek a szomszédok, és kopogtatnak, hogy rendben van-e minden. Pesten rengeteg ember van, de mind csak magával törődik. Ott nemhogy a házadban, de az utcán is megdögölhetsz anélkül, hogy valaki ügyet vetne rád.

– Jó nagy kutyák vannak errefelé. Talán rossz a közbiztonság?

– Régebben elvittek ezt-azt, de mostanában minden éjjel kijön hol a rendőrség, hol a polgárőrség. Mióta ad a község tűzifát, a falopás is alábbhagyott. Tudod, miről lehet megismerni, hogy valahol lopott fával tüzelnek? – kérdi az egykori nyóckeres vagány, miközben tudatosul bennem, hogy tegeződésre váltott.

– Nem én.

– Hát a szagáról. Aki lopja a fát, az nem ér rá megvárni, míg megszárad, a nyers fának pedig jellegzetes, büdös, keserű a füstje. Visszatérve a biztonságra, nekem is van két pulim meg egy komondorom. A komondort azonban nem szoktam elengedni.

– Olyan hamis?

– Embert még nem bántott, de ha elszabadul, élve eszi a disznót.

Errefelé is mindjobban koncentrálódik a föld. Az érsekség birtokából később állami gazdasági és téeszföldek lettek, azokból kisgazdaságok, de már újra több száz, sőt, ezerholdas nagygazdaságok alakultak ki. Munkát azonban nem nagyon adnak, néhány nagy géppel megoldanak mindent. Ebben a gazdasági szerkezetben a lakosság 80 százaléka felesleges. Az, hogy ma még megélnek, annak köszönhető, hogy a rendszerváltozást követő kormányok nem nagyon mertek hozzányúlni a nyugdíjrendszerhez.

Egy másik tanyabokorban, Alsóereken addig ugattatom a nagykapun belül megkötött kutyát, míg kijön a gazdasszony, egy téesznyugdíjas hölgy. Először gyanakodva méreget, de aztán úgy ítéli meg, hogy talán nem rabolom ki, ha beengedem a konyhába.

– Ötvenhétezer forint a nyugdíjam – mondja az asszony. – Városon nem tudnék ebből megélni, télen még a rezsit sem bírnám kifizetni. De ha máshonnan nézem, ez csaknem háromszor annyi, mint a 22 ezer forintos segély, amit például a szomszédasszony kap, aki a kórházban dolgozott, de elbocsátották, amikor lecsökkentették az ágyszámot.

Mire idáig érünk a beszélgetésben, nyomakodik befelé a konyhába egy magas, ősz férfi. Jött megnézni, nem török-e az életére a szomszédasszonynak. Mikor megtudja, hogy újságíró vagyok, kiderül: neki is rengeteg a mondanivalója. Az asszony szavába vágva szidja a rendszerváltás utáni kormányokat.

– 1964-ben végeztem, agrármérnök-közgazdász vagyok. Ezek a mostani politikusok a bokájáig sem érnének Fehér Lajosnak, aki Kádárral együtt először jóllakatta ezt a népet. Osztályvezető voltam a Kalocsai Állami Gazdaságban, van nyugdíjam, de elmegyek napszámra is. Kaszálok, metszek, permetezek, bort kezelek – mindent megcsinálok. Pálinkát főzök. Háromszáz üveg lekvár van a kamrámban! Dolgozni kell. Dolgozni meg imádkozni!

– Az már hit – szól közbe az asszony. – Én nem nagyon hiszek, de rájöttem, arra éppen jó, hogy ne bolonduljunk meg a sok kínlódásban.

Az asszonynak három lánya van, Kalocsán, Szegeden, Esztergomban élnek. A Kalocsán élő lánya munkanélküli. Bolti eladó a szakmája, de csak feketén akarják foglalkoztatni. Azt mondja a főnök, fizet zsebbe napi 2 ezer forintot, és dolgozhat érte 10-12 órát. Ő nem vállalta, de a tulajdonos kapott másikat, még nyomorultabbat.

– Miért engedi meg az állam, hogy a maszek mindent megtehessen? Széthordták a téeszt, az állami gazdaságot. Három-négy embernek ad munkát egy nagygazdaság. Minden más tönkremegy. Eleinte tartottunk tehenet, de már nem vitték el a tejet. Tartottunk disznót, de most már olyan drága a takarmány, hogy nem bírom megvenni a nyugdíjból. Még van egy kis kert, termelek zöldséget, gyümölcsöt, teszek el lekvárt, befőttet, tele a fagyasztó. Veszek tűzifát, nem fázok. De egy fiatal nem él meg ennyiből. Nekem már nem kell se cipő, se ruha, a lányom azonban néha venne új ruhát, mikor a régi leszakad róla.

Egy másik alsóereki háznál fiatalember talicskázza be a kamrába a segélyként kapott fát. Náluk enélkül sincs tüzelőgond, karvastagságú gallyak állnak az udvaron bestószolva, fóliával letakarva. Erdőt vágtak ki a testvérével, az ágakat kapták meg fizetségként. Ő is munkanélküli. Szeptemberig a halastónál dolgozott, de akkor becsődölt a cég. Nem volt rossz munka pedig, kint a természetben, nem is kellett úgy hajtani, mint egy gyárban, ahol teljesítménybér van, és a szuszt kitapossák a melósokból. Nettó 80 ezer forintot

kapott kézhez, bár kevesebbet jelentettek be. Ez abból a levélből derült ki, amit a felszámoló küldött neki. Reménykedik, hogy újraindul a halászati cég – ha nem az eddigi tulajdonos, akkor majd valamilyen bérlő működteti. Nem olyan jó már az egész, mint régen, amikor adtak rá támogatást. Be kellett volna fektetni, hogy fejlődjön, vagy legalább fenntartható maradjon a cég – de a pénzt inkább fölélték. Azt mondja, sok mindent elárul, ha egy halászati vállalkozásnál még háló sincsen – de ez nem az ő dolga. Eddig is elment így a szekér, jó lenne, ha tavaszra újra indulhatna.

Vannak haverjai a községházán, ezért okkal számított rá, hogy hívják, ha beindul a közmunka – de nem hívták, mert nem indult be. Így most már öt hónapja munkanélküli. Nem jár sehová, mert kevés a pénz – legfeljebb a helyi vegyesbolt kocsmarészében szoktak beszélgetni a szomszédokkal. Hivatalosan nem kocsma az, de önmagában nem érné meg friss kenyeret és péksüteményt kihozni. Ha nem lehetne a helyszínen sört inni, akkor a bolt is bezárhatna, és az sem lenne tovább Alsóereken.

Szerencsére nincsen saját családja, se gyerek, se feleség nem kér enni. A testvérével és az édesanyjával élnek a tanyán – a mamának jó nyugdíja van, az a legbiztosabb jövedelemforrásuk. Így is föl kellett élnie a spórolt pénzét. Télen nincs munka a külföldieknél sem. Egy időben csapatostul jöttek erre házat venni a németek, osztrákok. Nem különösebben gazdag németek azok; van, amelyiknek olyan kevés a nyugdíja, hogy odahaza nem élne meg belőle. A másik meg bujkál valami elől. Lehet, hogy be sem engednék Németországba, ha felismernék, kicsoda.

– Amikor idejöttek, nagyon vidámak voltak – meséli a fiatalember. – Akkor még nem volt euró, olyan erős volt a márkájuk a forinthoz képest, hogy minden este megittak egy láda sört. Azóta nekik is rosszabbul megy, vagy legalábbis félnek, hogy rosszabbul fog menni. Dolgoztam az egyik osztráknál, aki megvette a nehéz Bramac cserepet a 100 éves ház tetejére, de olyan sóher volt, hogy az elkorhadt gerendát és a szarufákat nem akarta kicserélni. Majd agyonnyomta a cserép a házát, tavasszal biztosan újra kell kezdeni az építkezést.

A fiatalember maga is vett itt egy házat, mert 100 négyzetméteres, és csak 300 ezer forintot kértek érte. Félig már felújította, az is pénzbe került. Sem beleköltözni nem akar, sem eladni nem tudja kinek. Már megbánta, hogy pénzt és munkát feccölt bele.

Kérdem, mire spórolt, amiről le kell mondania, mert fölélte a megtakarított pénzét. Azt feleli: egy sportíjat szeretett volna venni. Az volt a nagy álma.

– Nincs értelme eladni a házat. De annak sincs értelme, hogy elmenjek a városba, és arra dolgozzak, hogy fizessem az albérletet. Nem is gyűjtök

semmire – a ház meglett, de mire megyek vele? Az íj nem lett meg – kár volt spórolni rá.

– Hát akkor? Az a perspektíva, hogy megy a verkli tovább, mint eddig?

– Valami lesz. Innen a világot nem akarom megváltani. Nincsenek ilyen terveim.

A szélső háztól egy hatvan év körüli férfi jön ki, amikor megzörgetem a kerítést. Nem hív be. Vastagon fel van öltözve, az az érzésem, a házban sincs melegebb, mint kívül.

– Ilyenkor télen nincs napszám. Nincs a népnek pénze – mondja. – Csak az a 22 ezer forint segély. Két éve már, hogy disznót sem tudok vágni. Nem megyek el napszámba sem – annyiból élek, amennyit ad az állam. Énrajtam ne gazdagodjon senki!

Várakozóan nézek rá, hátha mond még valamit. Megérti a pillantást, és megjegyzi: nem télen kell jönni, ilyenkor nincs semmi érdekes. Hanem szeptember első hétvégéjén – akkor van itt látnivaló! Van egy gazdag ember, aki innen származott el. Gyönyörűen felújíttatta a régi kápolnát, és minden évben egyszer, Szent Huba napján ünnepi szentmisét tartanak ott.

– Négy-ötszáz ember is részt vesz rajta. Vadászok. Háromszáz csillogó autó megy el az ablakunk alatt. Az a koma intézi, aki a kápolnát fölújíttatta. Olyankor jöjjön el; mert az az érdekes, nem az, hogy mi itt miből élünk.

Új Egyenlítő, 2013, (1), 1, 37–39.

Tanulmány

Totyik Tamás

Látlelet a magyarországi szegénységről

„Az emberiség megszokta a szegénységet, s nem is tud másként tenni; erőteljes egyéniségek aztán időnként megmagyarázzák neki, hogy időszerűen milyen célból szegény, s ezt legtöbbször hálásan el is hiszi; de ez aztán minden."

Márai Sándor

A TÁRKI szegénységről szóló monitor kutatási eredménye 2013 áprilisában jelent meg. Az első olvasat után az átlagpolgárnak az adathalmaz nem sok mindent mond, de ha megpróbál az adatok mögé tekinteni, rájön arra, hogy mennyire sokan tartoznak a lecsúszó vagy megkapaszkodni alig tudó emberek, családok közé. Nem véletlen az sem, hogy a KSH létminimum számításainak adatai csak 2013 júliusában jelentek meg, amelyek a TÁRKI kutatásainak eredményeit megerősítették. E rövid írásommal csak látleletet adok a szegénység magyarországi állapotáról, megoldást nem, mert arra a terepen dolgozó szociális szakemberek sokkal kompetensebbek lennének (L. Ritók Nóra, Lázi János...). A megoldást keresőknek őket kellene megkeresni és meghallgatni, majd tanácsaikat megfogadva döntést hozni.

A szegénység mást jelent a budai kerületekben, mást Telkiben, mást Ózdon és mást Tiszabőn. Egy dolog viszont közös mindegyik helyen: a szegénység öröklődik, „újratermelődik". Statisztikai szempontok alapján a szegények közé azokat kell sorolni, akik a medián jövedelem 60 százalékánál kevesebből élnek meg. A nettó medián kereset Magyarországon 131 000 Ft, ennek a 60 százaléka 78 600 Ft. Szeretném a figyelmet felhívni, hogy a nettó minimálbér nem éri el ezt az értéket (60 950 Ft). Tehát ez azt jelenti, hogy ha valaki 2012-ben egyedül él, és minimálbért keresett, akkor a szegénységi szint alatt élt 22 százalékkal.

	1987	1992	1996	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Az egyes személyi decilisek átlagjövedelmei									
Alsó decilis	2 352	3 653	5 707	10 668	17 149	20 803	24 205	23 193	21 820
2.	3 161	5 612	8 751	16 278	26 177	31 108	35 628	36 363	38 042
3.	3 621	6 556	10 986	19 830	32 274	38 335	44 035	46 048	49 320
4.	4 043	7 293	12 855	23 210	38 097	44 948	51 144	53 632	60 154
5.	4 479	7 994	14 602	26 425	43 417	51 408	57 923	62 042	71 282
6.	4 944	8 711	16 325	29 712	48 441	57 260	64 992	70 661	80 588
7.	5 499	9 715	18 134	33 318	54 778	64 300	71 818	78 978	90 821
8.	6 208	11 112	20 737	38 276	63 190	73 726	81 400	90 642	103 856
9.	7 301	16 440	25 352	46 741	76 771	91 070	97 717	109 480	126 458
Felső decilis	911 014	21 776	42 835	80 752	138 885	158 497	163 955	167 167	196 625
Átlag	5 262	9 587	17 627	32 517	53 900	63 117	69 258	73 816	83 885

Az egy főre jutó háztartási jövedelmek személyek közötti eloszlásának fontosabb egyenlőtlenségi mutatói Magyarországon (Szivos–Tóth 2013)

	2000	2003	2005	2007	2009	2012
Gondok nélkül élnek	2,5	2,3	2,5	1,5	1,8	1,6
Beosztással jól kijönnek	21,2	27,8	28,5	26,3	21,8	23,3
Éppen, hogy kijönnek	48,8	49,0	47,6	49,9	46,6	40,5
Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	22,9	16,8	17,7	18,6	21,9	25,6
Nélkülözések között élnek	4,6	4,1	3,8	3,8	8,0	9,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Szubjektív anyagi helyzet megítélés a magyar népesség körében százalékban kifejezve
Saját számítások Tárki Háztartás Monitor alapján (Szivos–Tóth 2013)

A szegénység okai lehetnek:

1. jövedelemhiány;
2. motivációs csapdahelyzet;
3. információ hozzáférésének a hiánya;
4. szolgáltatások elérésének a hiánya.

A táblázat egyértelműen kimutatja, hogy a drasztikus elszegényedés megindulása a 2008-as pénzügyi és gazdasági válsághoz köthető. A válságnak négy periódusa volt eddig Magyarországon:

1. 2008 második felében tört ki pénzpiaci válság, amely a megtakarítással rendelkezőket érintette;
2. 2008–2009: visszaesett a foglalkoztatás, nőtt a munkanélküliség. Ezzel párhuzamosan a devizahitelek problémája is jelentkezik.

3. 2009–2011: az állami kiadások drasztikus csökkentése, lakossági elvonások. Az egykulcsos SZJA bevezetése hátrányosan érintette az alacsony keresetűeket.
4. 2011–2012: Szociális és egészségügyi kiadások drasztikus szűkítése.

Ezeknek az eseményeknek az lett a következménye, hogy a II. világháború óta nem volt ilyen nagy és drasztikus elszegényedés. 4,6 millió ember él európai mércével mért szegénységben Magyarországon.

2007 és 2013 között évente átlagosan 2 százalékkal csökkent a háztartások átlagjövedelme. Az eloszlást tekintve az összkép nagyon aggasztó. Az alsótizedben élőknek 6-7 százalékkal csökkent, viszont a felsőtizedben élőknek 10 százalékkal is nőtt a jövedelme évente. Az alsó és felső jövedelmi tizedben élők közötti különbség kilencszeres lett (EU-ban csak Romániában nagyobb ez a különbség). A felső jövedelmi tizedben élő egymillió ember összes jövedelme több mint az alsó négy jövedelmi tizedben lévők (négymillió ember) összes jövedelme. A felső három jövedelmi hányadban élők összes jövedelme négyszer akkora, mint az alsó háromtizedben élők jövedelme összesen. Ezek az adatok egyértelműen mutatják, hogy a magyar társadalom végzetesen kettészakadt. A válság hatására megindult az alsó középosztály lecsúszása. Az elszegényedésének megakadályozása hihetetlen erőfeszítést igényel az alsó társadalmi csoportoktól. Az alsó három decilisben egyre nagyobb azoknak a száma, ahol nincs foglalkoztatott (még közmunkás sem). Ennek az lett az eredménye, hogy az átlagjövedelem felénél kevesebb pénzből 1,2 millió ember él napjainkban. Ők a teljes kilátástalanság és reménytelenség szintjén tengetik napjaikat. Ezekből a csoportokból egyre kevesebb nyugdíjas kerül ki, mivel el sem érik a nyugdíjkorhatárt (62 évet). Ezért van az a hamis látszat, hogy a nyugdíjasok között csökkent a létminimum alatt élők száma.

A jövedelmi viszonyokat az alsó középosztálynál jelentősen befolyásolja a családi pótlék nagysága, ami 2008 óta változatlan nagyságú. Itt van a legtöbb nagy családos, ez a csoport egyáltalán nem tudja igénybe venni a családi adókedvezményeket, még akkor sem, ha munkával rendelkezik. 2005-től az alsó ötöd munkanélkülisége megduplázódott, viszont a közmunka hatására a második ötödtől csökkent a munkanélküliek száma. A fiatal munkanélküliek száma nem nagyobb az európai átlagnál, mivel ebből a korosztályból a mennek ki külföldre dolgozni a legtöbben. Ennek viszont az lett a következménye, hogy 2013 első öt hónapjában már 5,5 százalékkal kevesebb gyerek született, mint az elmúlt évben. A kivándorlás és a születések számának csökkenése miatt, egyre kevesebb nő lép a szülőképes korba. Belekerültünk egy ördögi körbe, ahonnan nem lehet

kitörni, és a következményei nem csak a társadalom alsó rétegeit érinti majdan hátrányosan. Elfogyott a határon túli magyar utánpótlás is. 2030-ra a KSH adatai szerint 43 százalékkal kellene emelkedni a termékenységi mutatóinknak, hogy stagnálást érjünk el (Pakisztánban ez a mutató „csak" 12 százalék).

	2000	2005	2007	2009	2011	2012
Egy főre számítva Aktív korúak háztartásai						
1 felnőtt	34 475	56 408	66 271	75 024	83 941	85 960
1 felnőtt 1 gyermekkel	28 442	46 537	54 674	61 895	69 252	70 917
1 felnőtt 2 gyermekkel	24 707	40 426	47 494	53 757	60 158	61 605
2 aktív korú felnőtt	30 133	49 357	57 987	65 646	73 449	75 215
2 felnőtt 1 gyermekkel	27 580	45 126	53 017	60 019	67 153	68 768
2 felnőtt 2 gyermekkel	24 994	40 896	48 047	54 392	60 857	62 321
2 felnőtt 3 gyermekkel	22 754	37 229	43 739	49 516	55 401	56 734
2 felnőtt 4 gyermekkel	21 260	34 785	40 867	46 265	51 764	53 009
3 aktív korú felnőtt	28 729	47 007	55 226	62 520	69 951	71 633
3 felnőtt 1 gyermekkel	27 149	44 421	52 189	59 081	66 104	67 694
3 felnőtt 2 gyermekkel	25 167	41 178	48 378	54 768	61 277	62 751
3 felnőtt 3 gyermekkel	23 271	38 075	44 733	50 641	56 660	58 023
3 felnőtt 4 gyermekkel	21 916	35 859	42 129	47 694	53 362	54 646

Létminimumértékek idősora (Statisztikai Tükör 2013)

Az igazi gondot nemcsak az jelenti, hogy nőtt a szegények száma, hanem a szegénység mélysége és a kitörés esélytelensége is hihetetlenül megnőtt. Az elszegényedéssel a következő tényezők mutatnak szoros összefüggést:

1. iskolázottság;
2. foglalkoztatottság;
3. gyermekszám;
4. lakóhely földrajzi helyzete.

2007-hez viszonyítva a nélkülözők száma 2012-re 3,8-ról 8 százalékra ugrott, a hónapról hónapra gondokkal küzdők száma 18-ról 26 százalékra nőtt, ami azt jelenti, hogy a magyar lakossága 34 százaléka kilátástalan megélhetési gondokkal küzd. A fiataloknál a legmagasabb szegénységi ráta: 26 százalék. A 8 általánost végzetteknél hússzor nagyobb a szegénység kockázata, mint a diplomásoknál. A roma származás jelenti a legnagyobb szegénységi kockázatot, körükben a szegénység majd 70 százalékos.

A gyermekét egyedül nevelő szülőnél 30 százalék, míg a 3 gyermeket nevelő szülőknek 41 százalék a szegénység kockázata. A 3 vagy több gyermeket nevelő romacsaládoknál az elszegényesedési kockázat 90 százalék feletti értéket képvisel. A gyermektelenek szegénységi rátája viszont nem éri el a 3 százalékot. A felső decilisben statisztikailag alig kimutatható a 3 vagy több gyermeket nevelő családok száma, az alsó decilisben viszont 39 százalék. A Budapesten élőknek a legalacsonyabb az elszegényedési kockázata, a legnagyobb pedig a vidéki kisvárosokban élőké.

Statisztikai szempontból a szegények 47 százaléka aktív foglalkozású (ebben benne vannak a közmunkások is), de csak 25 százalék rendelkezik egész éven át tartó rendszeres munkajövedelemmel.

Egy háztartást akkor nevezünk depriváltnak, ha a lenti felsorolásból három feltételnek, súlyosan depriváltnak, ha négy feltételnek nem tudnak megfelelni:

(1) képtelen a nem várt kiadásokat fedezni;
(2) nem engedhet meg magának évi egy hét nyaralást az otthonán kívül;
(3) nem képes a különféle tartozások törlesztésére;
(4) nem engedhet meg magának hús-, csirke- vagy halételt fogyasztását kétnaponta;
(5) nem képes az otthonát megfelelően fűteni.

A háztartás kénytelen lemondani:

(6) a mosógépről,
(7) a színes tévéről,
(8) telefonról vagy
(9) a személyes használatú autóról.

A háztartások 80,9 százalékának nincs annyi tartaléka, hogy egy váratlan nagyobb kiadást (100 000 Ft nagyságban) ki tudjon fizetni. Ez az érték 2007-ben még a 60 százalékot nem érte el. A fűtés hiánya 20-ról 27 százalékra nőtt az elmúlt két év alatt. A kétnaponta húsféle fogyasztásának a családok 45 százaléka nem tud megfelelni saját bevallásuk szerint. Ez az érték 2007-ben 40 százalék alatt volt. A roma családok 90 százaléka volt deprivált vagy súlyosan deprivált állapotú.

	2009	2012
Az anyagi depriváció elemi indikátorai		
Anyagi okokból nincs autó	28,6	28,6
Anyagi okokból nincs színes tévé	0,6	0,4
Anyagi okokból nincs automata mosógép	10,1	7,5
Anyagi okokból nincs telefon	13,5	3,5
Nem engedhetnek meg maguknak – egy hét nyaralást	75,7	77,1
Nem engedhetnek meg maguknak – húsfogyasztást kétnaponta	41,3	44,7
Nem engedhetnek meg maguknak – a lakás rendes fűtését	19,8	27,4
Képtelenek váratlan kiadás fedezésére	76,8	80,9
Előfordult rezsiköltség nem fizetése pénzhiány miatt	20,8	24,3
Az anyagi depriváció összetett indikátorai		
Egyetlen elemi indikátor szerint sem deprivált	11,2	9,7
Legalább 2 elemi indikátor szerint deprivált	75,2	75,8
Legalább 3 elemi indikátor szerint deprivált	53,2	56,1
Legalább 4 elemi indikátor szerint deprivált (EU2020)	33,7	37,3
Legalább 5 elemi indikátor szerint deprivált	18,9	21,0

Az anyagi depriváció indikátorai a népesség arányában (Szivos–Tóth 2013)

A családok bevételeiből a lakásfenntartás viszi el a legnagyobb hányadot. Egynegyedről egyharmadra emelkedett a rezsikiadások nagysága az elmúlt öt évben. A lakás rezsijére többet fordítanak a magyar családok, mint saját élelmezésükre. Nagyjából minden családnál hasonló nagyságrendben jelenik meg a lakásfenntartás költsége az összbevételi forrásukhoz viszonyítva. Viszont az élelmiszerekre fordított összegeknél ordító különbségek vannak. A felsőtized három és félszer annyit költ élelmiszerre, mint az alsótized. Itt nemcsak az élelmiszerek közötti értékekben, hanem a vásárolt mennyiségekben is komoly különbség mutatkozik. A társadalom alsó ötödének a fogyasztása nem éri el az átlag 60 százalékát sem, míg a legfelső ötöd az átlag másfélszeresét fogyasztja.

Mindent összefoglalva: A válság elmúlt öt évében azok a negatív tendenciák erősödtek fel még jobban, amelyek a társadalom alsóbb rétegeit érintik hátrányosan. A szegénységnek nemcsak a mértéke, hanem mélysége is hatalmas ütemben nőtt. Különösen jelentős volt a szegénységi kockázat növekedése a gyermekek és a fiatalok, az alacsony iskolázottságú és a roma háztartásfővel élők körében, valamint azok között, akik olyan háztartásban élnek, ahol a háztartásfő munkanélküli vagy inaktív.

A parlamenti pártok lemondtak a leszakadó rétegek felzárkóztatásáról, hiszen egyik pártnál sem jelent meg átfogó program a leszakadás további

megakadályozására. A szociálpolitikai kérdések mellett nem látni sem a szociálpolitikában, sem az oktatásban, sem az egészségügyben azokat a célokat és a hozzárendelhető eszközöket, forrásokat, amelyek segítenének a további romlás megállításában. Ha a folyamatokat nem tudja megfékezni az elit, akkor a szélsőséges politikai erők komolyan profitálhatnak ebből.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Statisztikai Tükör (2013): Létminimum, 2012. *Statisztikai Tükör*, 53, 1–5.

Szivos Péter – Tóth István György (szerk.) (2013): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. TÁRKI monitor jelentések 2012.* Budapest: TÁRKI.

Új Egyenlítő, 2013, (1), 5, 2–5.

Kiss Ambrus

Dolgozói szegénység és a létminimum

A munka a társadalom egyik fő szervezőereje. Ez biztosítja a fejlődést, a mindennapi élet, a munka világa számára az utánpótlást, a szabadidő eltöltésének lehetőségét, vagy az egészségünk megvédését, betegségünk gyógyítását. A közösség honorálja a munkánkat, ezzel ismeri el, hogy időnket, energiánkat áldoztuk fel. Ne legyen abban félreértés, hogy a munka után járó béreket a társadalom határozza meg. Vagy azáltal, hogy milyen politikai erőket segít a hatalomba, és tőlük mit „rendel meg" (közszférában dolgozók bére, adórendszer, minimálbérrendszer), vagy éppen mit vár el a versenyszféra munkáltatóitól. Ha a társadalom úgy érzi (talán mindegy is, hogy azért, mert elhitették vele, vagy nem tartja ezt általa befolyásolhatónak), hogy az ő szerepe a gazdaság kiszolgálása, akkor alárendelt szerepet szán magának. Ha a társadalom megrendelőként lép fel a gazdasággal szemben, amitől azt várja el, hogy az ő fejlődését szolgálja, akkor újrarendeződnek a szerepek. Ez egy valódi értékvita, amely többek között arról is szól, hogy a társadalom miért fogadja el, hogy azok, akik dolgoznak, a létminimum alatt éljenek.

MUNKA ÉRTÉKÉBE VETETT HIT MEGKÉRDŐJELEZŐDÉSE

Sok vita övezi a létminimum számítását, sokan támadják a módszertant, vagy tekintik az egész kérdést politikailag motiváltnak. Ez abból is ered, hogy a mindenkori ellenzék a létminimum alatt élőket a nyomorban tengődőknek tartja, és szeret azzal támadni, hogy mekkora szegénység van. A mindenkori kormányok pedig szintén nem szembenézve az adatokkal, és az abból adódó következtetésekkel, inkább visszatámadnak, vagy akár az egész számítást teszik lehetetlenné.

Holott természetesen nem arról van szó, hogy nyomorog, aki 2015-ben nem tudott 88 ezer forintot megkeresni (ennyi az egy főre jutó létminimum összege). Ugyanakkor talán nem is lehet az a társadalmi fejlődés végcélja, hogy csak a nincstelenekkel foglalkozzunk. Már csak azért sem, mert ha a munkát értéknek tekintjük, akkor ezt honorálni is kell.

Hans Rosling svéd statisztikus látványos előadásokat tart arról, hogyan fejlődik a harmadik világ. Adatok segítségével bemutatja, miként győzhető le a szegénység, és ebben milyen szerepe van a munkának. Ebből a szempontból pedig az egyik legfontosabb megállapítása a „mihez képest" kérdésének vizsgálata. Egy afrikai kisfaluban dolgozó család számára az első bicikli megvétele drámai ugrást jelent, hiszen azonnal megnöveli a szállítási kapacitását, amellyel a termékeit a piacra eljuttathatja, vagy képes lesz a beteget bevinni a nem túl távoli kórházba. Számára a következő ugrás a bicikli motorra történő váltása. Ha ezt a fejlődést Európából nézzük, akkor azt gondoljuk, hogy ezek nagyon apró lépések, és lesajnáljuk őket. Innen kis lépés, onnan hatalmas ugrás. Pedig az esemény ugyanaz, csak a perspektíva változik.

Ezért is gondolom, hogy szükséges, hogy vizsgáljuk a társadalmi fejlődést a létminimum és a munka szempontjából is, hiszen a mihez képest kérdés ugyanúgy érvényes a mi viszonyaink között is. Ha fejlődés, előrejutás lehetőségét nem érzi egy társadalom azáltal, hogy dolgozik, elkezdi megkérdőjelezni a társadalmi rend alapjait. Érdemes megfigyelni, hogy egy munkanélküli pályakezdő fiatallal folytatott beszélgetés során milyen gyorsan jutunk el oda, hogy az ő helyzetének, kilátástalanságának gyökerét a demokráciában látja. Van a kettő közötti összefüggés? Nyilvánvalóan nincsen, mégis elkezdi megkérdőjelezni a rendszer alapjait.

Ha nem azt a mintát mutatja egy közösség az új generáció számára, hogy munka által lehet előrejutni, akkor már csalódással, negatív életképpel kerül ki az iskolapadból, sőt már azt sem hiszi el, hogy számára hasznos a tankönyvek társaságában eltöltött idő.

A dolgozói szegénység jobban kikezdi a társadalmi alapelveinket, megkérdőjelezi a jövőbe vetett hitünket, mint azt elsőre gondolnánk. Ebben az írásban a számok segítségével bizonyítom, hogy rövid távon máris nagy baj van.

MI AZ A LÉTMINIMUM?

A létminimum-számítás története Magyarországon az I. világháborúig nyúlik vissza, amikor ún. fogyasztói kosár segítségével publikáltak létfenntartásiköltség-adatokat. Érdekes módon akkor két számítás is készült, a KSH egy 4 fős, míg a Szakszervezeti Értesítő egy 5 fős munkáscsalád fogyasztói kosarát mutatta be. Ezek a számítások 1944-ben befejeződtek. Azután már csak 1968-ra vonatkozóan végeztek efféle minimumszámítást. Ez nem kaphatott nyilvánosságot, mint ahogy az 1984. évi sem,

amelyet szigorúan titkosnak minősítettek. Az országban megkezdődött liberálisabb szemlélettel együtt 1987-től kezdve azonban már a létminimum-számítások fogyasztóiár-indexszel továbbvezetet adatai rendszeresen megjelenhettek.

1990. szeptember és 1991 júniusa között, azaz a rendszerváltás idején érdekvédelmi szervezetek, társadalmi-gazdasági kutatóintézetek delegáltjai, országgyűlési képviselők és statisztikusok vitatták meg a kérdést, parlamenti szakbizottság foglalkozott a létminimum-számítás ügyével. Ennek eredményeként 1991-ben, az 1989-es évre vonatkozóan, elkészült az új létminimum-számítás. E módszer alapján aztán 2015-ig éves rendszerességgel nyilvánosságra hozta a KSH az előző évi aktuális létminimum adatokat. Tavaly azonban bejelentették, hogy a későbbiekben nem kívánják a létminimum-számítást elvégezni. Az indok egy új, korszerűbbnek tartott, módszertanilag új szegénységiküszöb-számítás bevezetése. A Policy Agenda úgy látta, hogy ezt a munkát folytatni kell, mert történelmi hagyományai, módszertani kidolgozottsága olyan, amit nem szabad veszni hagyni.[1]

Az 1990–1991-es parlamenti szakbizottság munkáját rögzítő írás („Létminimum és társadalmi minimum") 31 pontba szedi, hogy miről is szól ez a téma, és milyen hasznosítási lehetőségei vannak. Az e dokumentumban szereplő szakmai állítások a mai napig helytállóak. Ebben az írásban két kategóriát rögzítenek:

1. Létminimum: amely igen szerény fogyasztási szintet jelent, csak alapvető szükségletek kielégítésére nyújt lehetőséget, valamint csak a hónapról hónapra éléshez elég; kisebb rendkívüli kiadás vagy jövedelemkiesés is akadályozza a szükségletek kielégítését.
2. Társadalmi minimum: szerény fogyasztási szintet jelent, az alapvető szükségletek kielégítésén felül, racionális gazdálkodás mellett olyan javak és szolgáltatások fogyasztására nyújt lehetőséget, amelyek a gazdasági, társadalmi, kulturális fejlettség adott szintjén már tömegigénnyé váltak. Ez a minimum némi átcsoportosítási, tartalék lehetőséget is ad rendkívüli esetekre.

Fontos tehát, hogy a létminimum sohasem jelentette azt, hogy az az összeg az életben maradáshoz még minimálisan elégséges mértéket jelenti. Véleményem szerint azonban a társadalmi fejlődés vizsgálatának sok mindenre kell fókuszálnia, így alapvetően fontos a létminimum meghatározása is.

Ennek kapcsán a korábban idézett összefoglaló azt mondja:

[1] A kutatás a Magyar Szakszervezeti Szövetség és a Friedrich Ebert Alapítvány támogatásával valósult meg.

„13. A létminimum-alattiság nem feltétlenül és egyidejűleg azonos az alultápláltsággal, a zsúfolt, egészségtelen lakásviszonyokkal, a társadalmi normáktól teljesen elszakadó ruházkodási, kulturális stb. körülményekkel. Ugyanakkor a veszélyeztetettség-határ a létminimumnál magasabb."

Az 1989-es létminimum számítások szerint a társadalmi minimum (azaz olyan megélhetési szint, amely a társadalmi normák jobb követésére, illetve némi tartalékolásra is esélyt ad) 15 százalékkal magasabb értékű, mint a létminimum összege.

Mit jelent tehát, ha egy család a létminimum alatt él? Nincsenek tartalékok, ha akár átmenetileg csökken a havi bevétel, vagy váratlan kiadás keletkezik. Ez pedig komoly létbizonytalanságot jelent, hiszen egyenes út az adósságcsapdába. Úgy érzik az emberek, ha például a mosógép tönkremegy, akkor csak hitel segítségével tudják megjavíttatni vagy kicserélni. Nyilván a kisebb összegű hitelt még vissza is tudják fizetni, de ez csökkenti a létfenntartásra fordítható pénzeiket. Ha pedig ismét váratlan helyzet adódik, akkor újabb, az előbbire ráépülő hitel, baráti kölcsön vagy uzsora jöhet szóba.

Nyilván ilyen élethelyzetek minden társadalomban vannak, és ezzel szembe kell nézni, a szociális rendszernek valahogy kezelnie kell. A probléma akkor kezdődik, ha ez tömeges lesz. A Policy Agenda által végzett számítás alapján 2015-ben a társadalom 41,5 százaléka olyan háztartásban él, amelyiknél a létminimum összegét sem éri el a nettó bevétel. Ez a szám 2010-ben 37 százalék volt, tehát a helyzet romlott. De nem szabad úgy csinálni, hiszen ez téves szakpolitikai következtetéseket eredményez, hogy a Fidesz előtt minden rendben volt, és a helyzet csak most vált rosszá.

DOLGOZÓI SZEGÉNYSÉG ÉS A LÉTMINIMUM

Amikor dolgozói szegénységről beszélünk, akkor a magyar viszonyok között azt értjük rajta, hogy bár van munkahelye, de a munkáért kapott fizetés nem éri el az egy főre jutó létminimum összegét. Az állam által készített egyéni bér- és keresetstatisztika segítségével megbecsülhető, hogy mennyien kerestek 2015-ben havi 88 ezer forint nettó alatt. Bár a 2015. évi adatfelvétel eredményeit még nem hozták nyilvánosságra, de az egy évvel ezelőtti adatok alapján (figyelembe véve a keresetek emelkedését) modellezhető, hogy mennyi embert érint ez a probléma.

Ebből a szempontból három csoportot kell megvizsgálni. A legkisebb, de leginkább érintettek a kérdésben a közfoglalkoztatottak. Havi átlagban

a tavalyi évben 192 ezer ember dolgozott közmunkában, és teljes mértékben alatta voltak a létminimumnak. Az ő esetükben az is problémát jelent, hogy nem is egész évben biztosított számukra a munka, és ha nem kapnak az államtól lehetőséget, akkor vagy egyáltalán nincsen bevételük, vagy marad a megalázóan alacsony 22 800 forint összegű foglalkoztatást helyettesítő támogatás.

A nagyságrendileg második legkisebb csoport, de a legkevésbé érintett a közszférában dolgozóké. A tavalyi évben 868 ezer ember dolgozott költségvetési intézményekben. Az egyéni bér- és keresetstatisztika alapján 2014-ben a következő volt a keresetnagyság létszám-kategóriánkénti megoszlása:

A havi kereset osztályközei	*Százalékos megoszlás %*	*Kereset osztályköz átlaga Ft/fő, hó*
101 500 és alatta	1,2	101 281
101 501–125 000 között	10,9	117 002
125 001–150 000 között	13,8	136 297
150 001–175 000 között	10,4	162 672
175 001–200 000 között	9,2	187 132
200 001–300 000 között	30,8	250 357
300 001–400 000 között	16,6	333 665
400 001–500 000 között	3,4	442 211
500 000 felett	3,7	684 406

A tavalyi évben a költségvetési szférában a bruttó bérek 5 százalékkal nőttek. Ezeket figyelembe véve számításaink szerint kb. 13-14 százaléka lehet ennek a szektornak, aki létminimum alatt keres. Nyilván itt a családi adókedvezményeket nem tudtuk figyelembe venni.

A legnagyobb réteg a versenyszféra foglalkoztatottjai. Ebben a szegmensben dolgozik 3,1 millió ember. Az ő esetükben nehezebb már a keresetkategóriák alapján becslésbe bocsátkozni, mivel az adatfelvétel nem terjed ki a mikrovállalkozásokra, egyéni vállalkozókra. A 2014. évi keresetkategóriák a következőképpen alakultak:

A havi kereset osztályközei	*Százalékos megoszlás %*	*Kereset osztályköz átlaga Ft/fő, hó*
101 500 és alatta	4,9	95 288
101 501–125 000 között	18,9	116 456
125 001–150 000 között	15,5	137 747
150 001–175 000 között	12	161 797
175 001–200 000 között	9,5	187 644
200 001–300 000 között	18,3	241 970
300 001–400 000 között	8,3	345 681
400 001–500 000 között	4,4	447 130
500 000 felett	8,1	684 406

A versenyszférában 3,9 százalékos volt a bruttó keresetnövekedés. Ezt figyelembe véve a modellszámításunk alapján kb. 27 százalékos a dolgozói szegénység ebben a rétegben.

Ha összesítjük az adatokat, akkor azt kapjuk, hogy a foglalkoztatott létszám 27,4 százaléka annyit kap kézhez, hogy főállásból nem tud a létminimum feletti nettó jövedelmet megkeresni magának. De ez csak azt mutatja, ha önálló háztartásban él, nem nevel gyereket, nincsen eltartott családtagja. A létminimum adatok háztartási szinten ennél sokkal rosszabb arányokat mutatnak.

A KSH által évente készített Háztartási Költségvetési Felvételek nagymintás adatfelvételt jelentenek a háztartások havi költéseiről, annak szerkezetéről. Ennek felhasználásával készül a létminimum-számítás is.

Megnéztük, hogy azokban a háztartásokban, ahol legalább egy kereső van, mennyi a létminimum alatt élők aránya. Miközben a nyugdíjas korú háztartásoknál ez 16 százalék volt, és a teljes lakosság körében 41,5 százalék, addig az aktív korú háztartásoknál 48 százalék (!).

Nyugdíjasok és a létminimum

A nyugdíjasok helyzetének relatív javulása mutatja, hogy akaratkérdése, ha az állami segíteni akar egy társadalmi csoporton. A Fidesz-kormány tudatos politikai döntést hozott már a 2010-es kormányzás elején, amikor elhatározta, hogy a törvényi minimumnál is nagyobb mértékben emeli a nyugdíjakat. Ez nyilvánvalóan két ok miatt történt. Az egyik, hogy nagyon alacsonyak voltak a nyugdíjak, és jelentős réteg élt a létminimum alatt. A másik, hogy politikailag nagyon aktív társadalmi csoportról van szó, ezért a választásokon szükség volt a szavazataikra.

Ennek megfelelően lépett a kormány. 2010 és 2015 között az átlag öregségi nyugdíjak 26 százalékkal nőttek, és a már nyugdíjasok nyugdíja is 21 százalékkal nőtt. Ez az infláció feletti (11,4 százalék volt összesen a pénzromlás mértéke), azaz reálnövekedést jelent. Erre mondható, hogy nemcsak megőrizte a kormány a nyugdíjak reálértékét, hanem több mint egyhavi mértékben növelte is.

2010-ben az egyfős nyugdíjas háztartásoknál 70 862 forint volt a létminimum értéke. Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság állománystatisztikája alapján 2010-ben az öregségi nyugdíjasok 41 százaléka kapott ennél alacsonyabb összeget. 2015-ben 79 214 forint lett a létminimum ebben a körben, ugyanakkor már csak 19 százalék volt az öregségi nyugdíjasoknak ez alatt. Ez vitathatatlan eredmény, és megmutatta, hogy van eszköz a kormány kezébe, ha kezelni akarja egy társadalmi csoport nehéz helyzetét.

Azaz az látszik, hogy miközben volt rá politikai akarat, hogy növeljék a nyugdíjakat, csökkentsék a létminimum alatt élők számát ebben a körben, ugyanez a politikai akarat nem volt meg az alacsonykeresetűek esetében.

A létminimum alatt élő aktív korú háztartások helyzetét érdemes alaposabban is megvizsgálni. Ahogy korábban említettem, ezen háztartásokban élők 48 százaléka tartozik ebbe a veszélyeztetett kategóriába. A család létszámát tekintve a következőképpen néznek ki:

Létszám	*Megoszlás*
1 fős háztartás	13%
2 fős háztartás	22%
3 fős háztartás	26%
4 fős háztartás	22%
5 vagy több fős háztartás	17%

Ha meg akarjuk érteni, hogy miképpen lehetséges, hogy a nyugdíjas korúak háztartásainak a helyzete lényegesen jobb, mint az aktív korúaké, akkor azt kell látni, hogy az állami támogatási rendszer ugyan segíti a gyermekek nevelését, de nem olyan mértékben, ami egy gyermek utáni létminimum összegét eléri.

A létminimum számítás sajátossága, hogy háztartásonként fogyasztási egységet képez, ahol az első felnőtt 1 egységet, a többi 14 év feletti és 60 év alatti 0,75 egységet, míg például az első gyerek 0,65 egységet jelent.

Aktív korúak háztartásai esetében		*Nyugdíjas korúak háztartásaiesetében*	
Első felnőtt családtag	1,00	Első felnőtt családtag	0,90
Többi felnőtt családtag	0,75	További személyek	0,65
Első (0–14 éves) gyermek	0,65		
Második (0–14 éves) gyermek	0,50		
Harmadik és minden további (0–14 éves) gyermek	0,40		

Azt lehet mondani, hogy ha egy gyermek van a családban, akkor 57 210 forintot kell minimum „rákölteni", hogy létminimumot elérje a háztartás jövedelme. Ez nyilvánvalóan két forrásból lehetséges. Az egyik az állami szociális transzferek (ide nem számítjuk bele a természetbeni juttatásokat, mint az ingyen tankönyv), illetve a szülők jövedelme. A szociális transzfer alapesetben a családi pótlékból és az adókedvezményből tevődik össze. Ez utóbbi csak akkor, ha van kereső a családban, akinek a jövedelméből lehet adókedvezményt érvényesíteni.

Háztartástípusok	*Létminimum háztartásra számított összege*	*Gyermekek után járó szociális transzfer (családi pótlék, adókedvezmény)*	*Létminimumhoz szükséges bruttó jövedelem (Ft/fő)*	*Szükséges jövedelem és az átlagbér aránya (%)*
1 felnőtt	88 016	–	134 400	59%
1 felnőtt 1 gyermekkel	145 226	23 700	85 500	83%
1 felnőtt 2 gyermekkel	189 234	49 600	213 190	86%
2 felnőtt	154 028	–	117 580	47%
2 felnőtt 1 gyermekkel	211 238	22 200	144 300	58%
2 felnőtt 2 gyermekkel	255 246	46 600	159 300	64%

Az utolsó táblázatból látszik, hogy egyes családtípusoknál miként változik a szükséges keresetigény, amely átlendíti a családot a létminimum szintjén: Amennyiben gyermekes családokat nézzük, akkor ahhoz, hogy a létminimum felett legyenek, szükséges, hogy a felnőttek az átlagbérhez képest jobban keressenek, mint a gyermektelen családok. De önmagában a gyermek kérdése nem magyarázza a dolgozói szegénységet. Ugyanakkor sajnos ront a „család" helyzetén.

A 18 év alatti gyermeket nevelő háztartások 58 százaléka él létminimum alatt. Ez a gyermeket nem nevelők esetében 31 százalék. Nyilvánvalóan a legnehezebb helyzetben azok a családok vannak, ahol egy szülő van, és nevel gyermeket, náluk 75 százalékos a létminimum alatt élők aránya.

Összességében 62 százaléka a 18 év alatti gyerekeknek él olyan háztartásban, ahol a család bevétele nem éri el a háztartásra számított létminimum összegét. Ez pedig azt jelenti, hogy hiába nő fel olyan körülmények között, ahol azt látja a szülője/szülei dolgoznak, de nem feltétlenül érzi ennek eredményét. A család ugyan nem nélkülözik, de napról napra él, és váratlan helyzeteket nagyon nehezen tud kezelni.

Nagyobb állásbörzék környékén készítenek felmérést a pályakezdők körében, hogy mekkora fizetést tartanának reálisnak. Ezek az igények sosincsenek összhangban a valósággal, és emiatt olyan hangzatos címek jelennek meg a sajtóban, hogy „elrugaszkodottak a fiatalok", „nem tudják mi a valóság". Azt gondolom, hogy ők nem illúziókat fogalmaznak meg, csak azt érzik, hogy az átlag, vagy főleg az alatti fizetésekből alig jön ki a család.

Amikor a kormány azért küzd, hogy több gyerek szülessen, akkor természetesen nem akarom kétségbe vonni az otthonteremtési programok szükségességét, de inkább a munkaalapú társadalom fő elemére a bérekre kellene koncentrálni. Ha több gyereket akarunk, akkor arra kell megoldást adni, hogy ne éljen tízből hat gyerek létminimum alatt.

DOLGOZÓI SZEGÉNYSÉG LEKÜZDHETŐ?

A dolgozói szegénység leküzdése könnyen lehetséges. Már nem is annyira drasztikusan, mint akár évekkel ezelőtt látszott, meg kell emelni a nettó minimálbér összegét, ezzel együtt hitem szerint el kell törölni a közmunkásoknak juttatott közfoglalkoztatottak bére és a minimálbér közötti különbséget. Ha csak ennyit lépünk, akkor elmondhatjuk, hogy Magyarországon 0 ember keres 8 órás munka után a létminimumnál kevesebbet. Ez persze nem fogja azt jelenteni, hogy a létminimum alatt élők számát is nullára csökkentjük.

Sőt! Önmagában az irreálisan alacsony béreket hiába irtjuk ki a rendszerből, általában szükség van arra, hogy az egész bérrendszer elinduljon felfelé. Csak így oldható meg, hogy a gyermekes családok is előrébb juthassanak, és az államnak ne azon kelljen gondolkodnia, hogy milyen természetbeni szociális juttatásokat ad számukra, amely bizonyos költségelemektől mentesíti a család életét. Arról nem is beszélve, hogy a rosszul adott kedvezmények semmilyen anyagi helyzetet sem vesznek figyelembe, és ugyanúgy támogatják a tehetősebbeket, mint a kisfizetésűeket.

A dolgozói szegénység elleni küzdelem nem lehet a társadalmi fejlődés szempontjából végcél. Hiszen, ha csak annyit biztosítunk, hogy a gyermekes és a gyermektelen háztartások legalább a létminimumot elérjék, akkor még csak annyit tettünk, hogy az alapvető szükségleteiket tudják kielégíteni, de már biztonságos körülményeket nem tudnak maguknak teremteni.

Ezért a következő célt már most érdemes kitűzni. Vegyük elő a társadalmi minimumot, amelyet a korábban említettek szerint 1990/1991-ben már definiáltak. Ez olyan összeget jelent, ami már nemcsak alapvető szükségletekre elegendő, hanem átcsoportosításokkal, kisebb rendkívüli kiadások fedezését is lehetővé teszi. Ezt ugyan nem számították ki a rendszerváltás óta, de az akkori definíció szerint ez 15 százalékkal magasabb, mint a létminimum összege. Az adatok azt mutatják, hogy ebben a társadalmi minimum és a létminimum közötti sávban él az emberek 12,3 százaléka. Ők kell, hogy legyenek ennek a lépésnek a célcsoportjai. Szerintem a társadalmi fejlődésünk valódi előrelépése akkor következne be, ha a társadalmi minimum alatt élő 5,2 millió ember számát a mostani érték kétharmadára tudnánk csökkenteni.

Az elmúlt 25 év gazdasági változásai azt mutatják, hogy ez nem történhet meg a piac által levezényelt módon. Nagyon kemény állami beavatkozásra van szükség, amelynek megkerülhetetlen eleme a bérek nettó értékének érdemi, nem évente pár százalékos mértékű növelése. Ennek fedezetét ki kell kényszeríteni a gazdaságból, és ki kell kényszeríteni a költségvetésből.

És ez még csak a rövid távú kérdés. Középtávon nekünk is szembe kell néznünk azzal, hogy a technológiai fejlődés és a munkaerőpiac élőmunkaerő igénye közötti helyzet miképpen alakul, és erre hogyan kell reagálni. Azt hiszem, és talán meglepő lesz a fenti adatok alapján, sokkal nagyobb problémánk lesz ez utóbbival, mint a dolgozói szegénység elleni küzdelemmel. De ez már egy újabb történet...

Új Egyenlítő, 2016, (4), 5, 2–6.

Czipperer Zsófia

Diszkrimináció és ageizmus

Hátrányos helyzet kapcsán általában a cigányságra, a vidéki szegény emberekre, a gyerekekre, a munkanélküliekre vagy a hajléktalanokra gondolunk. Ugyanakkor nem kerülheti el a figyelmünket, hogy a veszélyeztetett csoportba tartoznak az 50+-osok, és az idősek is egyre nagyobb számban. Ez afféle „demográfiai szegénység, hiszen az ember élete során többször is szegénnyé válhat: gyerekkor, gyerekvállalás, időskor szegényebb, szűkösebb erőforrásai miatt" (Laki 2013).

NYÍLIK A GENERÁCIÓS OLLÓ?

Idősödő társadalomban élünk. Egyre kevesebb gyermek születik, és a várható élettartam is növekszik. Bár elmarad még Magyarország az uniós átlagtól, ahol a férfiak 76, a nők 82 évig élhetnek, de azért hazánkban is 70, illetve 78 év a várható élettartam (KSH 2010).[1] Egyre kevesebb aktív korú fogja kitermelni azt a pénzmennyiséget, ami az egyre több nyugdíjas ellátásához szükséges. A problémák nemcsak az ellátórendszerben lesznek láthatóak (nyugdíj, egészségügy, idősgondozás, segítő-hálózat), az idősödés komoly gazdasági, és társadalmi kérdéseket is hordoz („jövedelemtermelő képesség, versenyképesség, növekedési potenciál, költségvetés finanszírozás, pénzügyi rendszer működése, kevesebb befizetett adó és járulék, magasabb költségvetési hiány, egyre nagyobb államadósság") (Kádár 2012). Léteznek már számítások arra nézve is, hogy az öregedési folyamatok valójában mennyibe kerülhetnek az országoknak, amennyiben nem avatkoznak be a szakpolitikákba. Ilyen az Economics and Econometrics Research Institute (EERI) brüsszeli intézet elemzése, amely szerint ha a folyamatok így maradnának, akkor a legtöbb európai országban 5-10 százalékponttal ugrana meg az államadósság 2025-re.

[1] Központi Statisztikai Hivatal: Születéskor várható élettartam. http://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tps00025.html (Letöltés ideje: 2012. szeptember 20.)

Az idősödés majdnem az egész világon tendencia. Leszámítva az elmaradottabb területeket, ahol még mindig a születésszabályozás a probléma, világszerte egyre több idős emberrel találkozhatunk. A világ társadalmai még sohasem találkoztak ezzel a jelenséggel, hiszen korábban nem volt ilyen magas a születéskor várható élettartam a magas halandóság miatt. Gondoljunk csak a középkorra, amikor 20-30 év volt az átlagéletkor, járványok tizedelték a népességet, a higiénia sem volt megfelelő, és a betegségeket sem tudták hatékonyan kezelni. A fejlődő világ magával hozta az orvostudomány fejlődését, az 1800-as évekre már 35-40 év, az 1900-as évekre már majdnem 50 év, és 2000-re már 75 év lett a születéskor várható élettartam (Semsei 2012).

„A jelenlegi trendek folytatódása esetén a gazdaságilag aktívak és a nyugdíjasok közötti arány radikálisan meg fog változni" (Hablicsek 2000: 174). Az ENSZ előrejelzései azt mutatják, hogy ma négy munkaképes korú jut egy időskorúra, 2050-re ez kettőre fog lecsökkenni. A *Z generáció* (1996 után születettek) tagjai már egy ilyen világban fognak dolgozni és termelni. A konfliktusok nemcsak gazdasági vagy szociális szinten jelentkezhetnek, hanem a társadalomban is leképeződnek ezek a tényezők. A köz gondolkodásában ma is meghatározó az, hogy mit gondolnak az idősekről (a nyugdíjasok eltartottak, az idősek inaktívak, *„elesett, beteg, erejében fogyatkozó, sorsukkal megbékélt emberek"* (Majercsik 2008).

Átalakult a generációk közötti párbeszéd is. „Korábban a hatalom és a tudás az időseknél volt. A szocializáció iránya időstől a fiatal felé mutatott. Ez mára megváltozott, megfordult a szocializáció iránya" (Csepeli–Kígyós–Popper 2006: 35). Az idősek szorulnak a fiatalok segítségére, tudására, ha be akarnak lépni a digitális világba, hiszen a fő hangsúly a mai világban az információs technológiákon van. Ez sokkal mélyebben kihat az életre, mint azt valaha is gondoltuk.

Strauss és Howe amerikai kutatók foglalkoztak generációkutatással. 1991-ben megjelent *Generációelméletek* című könyvükben Amerika történetét generációs elméleteken keresztül mondják el. Korábban maximum 2 generáció élt együtt, nem jöhettek elő azok a konfliktusok, amelyek manapság léteznek. Ma 6 generáció él együtt: csendes, baby boom, x, y, z, alfa.

A generációk értékítélete, világhoz való hozzáállása nagyon megváltozott a korábbiakhoz képest. Készült erről egy vizsgálat is, hogy merre tartanak a generációk. A San Diego State University készítette, és az alábbi értékeket és fontosságukat vizsgálták (Pais 2013):

Fontosság (százalék)	*Babyboom (1945–1960)*	*X (1960–1980)*	*Y (1980–2000)*
Gazdagnak lenni	45	70	75
Politikai események ismerete	50	39	35
Környezetért való aggódás	33	29	20
Értelme legyen az életnek	73	67	40

Nagyon jól látszik, hogy a gazdagság mennyire meghatározó lett már az X generáció esetén, és tovább erősödött az Y generációban, az „értelme legyen az életnek" pedig egyre kevésbé fontos érték. Utóbbi kérdést Magyarországon is vizsgálták a Z generáció körében, és az eredmény nem érte el a 40 százalékot. Ezek is mind forrásai annak, hogy a generációk egyre kevésbé értik meg egymást, egyre kevésbé tudnak toleránsak, megértőek lenni egymással.

Átalakultak a családmodellek is. Míg korábban együtt éltek generációk, addigra ma már külön háztartásban élnek a nagyszülők a gyerekektől. Ez fokozza az elszigetelődést is, valamint azt, hogy „az idősek tapasztalatai nem épülnek be a fiatalabb generációk mindennapjaiba".[2] A nemzedékek közötti kapcsolat nehézségét a fiatalok és idősek közötti értékrend és normarendszer közti különbség is okozza.

Az idősekről kialakított képre ráerősít a média is, a negatív példákat erőteljesebben mutatja be, ha egyáltalán foglalkozik velük. Megismerhetünk megtámadott, elesett, magányos, bántalmazott időseket. Ugyanakkor nagyon kevés az a tudósítás, ami arról szól, hogy egy idős mit ért el, milyen sikerei, eredményei vannak, mit alkot, dolgozik, pedig lenne sok példa a pozitívumokra is.

Ebben a tanulmányban egy diszkriminációs formát, az ageizmust, fajtáit és következményeit fogom bemutatni. Ezen keresztül láttatom azt, hogy az 50+-osok és az idősek miért is hátrányos helyzetű csoportjai a társadalomnak, és miért veszélyeztetett az ő korosztályuk. Bár még nem olyan mély a konfliktus, mint más hátrányos helyzetű csoportok esetében, de komoly problémával állunk szemben. Ezért tartottam fontosnak megvizsgálni és bemutatni azt, hogy a mai fiatalok, akik akkor lesznek aktív dolgozók, amikor az idősödés kézzelfogható probléma lesz, hogyan viszonyulnak az idősekhez.

[2] Idősügyi Munkacsoport: Gondolatok idősödőkről és idősekről. http://www.mmikl.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=376&Itemid=119 (Letöltés ideje: 2012. szeptember 20.)

A köz gondolkodásába még nem került bele mélyebben az, hogy fontos az idősödés témájáról beszélni, kell vele foglalkozni. Hosszú folyamat vezetett ahhoz, hogy az idősödés problémáját felismerjük.

„Az életkor hosszabbodása Európában és a fejlett világban a XVII. században indult meg, de jelentős áttörés a XX. században következett be, ekkorra megduplázódott a várható élettartam" (Szám-Lap... 2008). A változások sok mindennek köszönhetőek: javultak az életkörülmények, fejlődött az orvostudomány, így visszaszorultak a járványok. A tudósok szerint ma már 120 évig is élhet az ember. Ez nemcsak a genetikától függ, hanem az életmódtól, a rizikófaktorok csökkentésétől, valamint a szegénység mértékétől is.

Emellett egyre kevesebb gyermek születik a fejlett országokban. *„Napjainkban egy minőségileg új gyermekvállalási magatartás van kialakulóban"* (Spéder–Kapitány 2007: 17). A gyermekvállalási kedvet a családpolitikai intézkedések is befolyásolják. A teljes termékenységi arányszám megmutatja, hogy mennyi a szülőképes korú női népességre jutó születések átlaga (15–49 év). A népesség reprodukciójához 2,1 vagy annál nagyobb szám szükséges. (100 nőnek 200-nál több gyermeke kellene szülessen a reprodukcióhoz.) A számok és a tendenciák[3] alapján az látszik, hogy a gyermekvállalási kedv Nagy-Britanniában, Franciaországban és a skandináv országokban a legmagasabb. Itt különbözőek a családpolitikai intézkedések, mégis ezeken a területeken jól működő a rendszer, hiszen magas a születésszám. (A rászorultabbakat nagyobb mértékben támogatják, vagy rendkívül aktív a családpolitika, illetve fejlett és jól működő a jóléti állam.) *„Általánosságban azt mondhatjuk el, hogy azokban az országokban alacsony a gyerekvállalási kedv, ahol hiányoznak a gyerekellátás intézményei és a munkaerőpiac nem támogatja a részmunkaidős, rugalmas foglalkoztatást, a női munkavállalást"* (Spéder 2012).

A család fogalma és összetétele is megváltozóban van mindenhol, megjelentek új kapcsolati formák, és hazánkban is elterjedőben vannak. Ilyen a gyermekét egyedül nevelő apa vagy anya, élettársi kapcsolatban élők, LAT kapcsolatban élők (látogatói kapcsolat – amikor két ember egymás partnerének vallja magát, de nem élnek együtt) stb.

A nők számára is egyre fontosabb lett a tanulás, majd a karrier építése, a gyermekvállalás ideje így kitolódni látszik. *„A gyermekvállalási kedv csökkenésében sokan az individualizáció újabb jelét látják"* (Pongrácz–S. Molnár

[3] Központi Statisztikai Hivatal: Teljes termékenységi arányszám. http://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdde220.html (Letöltés ideje: 2012. november)

1997). Az első gyermek vállalásának ideje egyre későbbre tolódik. A nők és a férfiak esetében is nő ez az életkor (nők 28-29 év, férfiak 33-34 év – 2011-es adatok) (Őri–Spéder 2012: 35). A gyermekvállalási kedvhez persze sok minden hozzájárul. A nők társadalmi helyzete is igen fontos ebben a kérdésben. Az oktatási rendszer változásai következtében egyre több nő is diplomát szerzett. Az iskolai végzettség meghatározó a munkaerő-piaci részvétel szempontjából. A magasabb végzettségűek többnyire jobb munkát és így magasabb bért érnek el, és a jólét szerepet játszik a gyermekvállalási döntésekben. Magyarországon az a jellemző, hogy a diplomások szinte kizárólag foglalkoztatottként vállalnak gyermeket (Őri–Spéder 2012: 35–36), tehát, amikor már egzisztenciát teremtettek, és van valamilyen jövedelmük. Azonban minden csoportban csökkent a gyermekszám. A gyermekvállalási kedv tekintetében Magyarország 2011-ben pedig az utolsó helyen áll az Eurostat adatai szerint. Fontos tehát a biztos munkahely, ezzel együtt pedig kívánatos lenne az atipikus foglalkoztatási formák elterjedése is (pl. 4-6 órás munkaidő, távmunka), amely segítené a gyesről/gyedről visszatérő nők munkába állását, illetve munkakeresését.

Azt gondolhatnánk, hogy hazánkban a helyzet nem lenne olyan súlyos, hiszen itt alacsonyabb a várható élettartam a nyugati országokhoz képest (kb. 6 év lemaradás van), tehát mondhatnánk azt is, hogy „a társadalom nem is öregszik annyira. Azonban Európában nálunk az egyik legrosszabb a termékenység, ezért a magyar társadalom sokkal jobban öregszik, mint az európai átlag. Magyarországon az elmúlt évtizedben az öregedési folyamat fő motorja az alacsony termékenység volt" (Spéder 2012).

AZ AGEIZMUS

Az ageism kifejezést (diszkrimináció az életkor miatt – főként még az idősekre használva) Robert Neil Butler írta le 1968-ban. Amerikai pszichológusként és gerontológusként sokat foglalkozott a témával, az idősek szellemi képességeit vizsgálta, a szenilitás és idősödés kapcsolatát kutatta. Bebizonyította, és publikálta is eredményeit (*Human Aging* című tanulmánykötetben), mely szerint *„nem szükségszerű következménye az öregedésnek a szellemi leépülés"* (Jászberényi 2011). Butler munkássága meghatározó volt, Pulitzer-díjat is kapott *Why Survive? Being Old in America* című könyvéért. Fontosnak tartotta, hogy beszéljenek a társadalomban az idősödés problémáiról, és ezzel érdemben foglalkozzon a kormány is.

„1975-ben megalapította a National Institute of Ageinget, amely az idősekkel kapcsolatos kutatásokat koordinálja és szponzorálja" (Horváth 2013a).

Az Alzheimer-kórral kapcsolatban is végzett fontos kutatásokat. Butler munkássága meghatározó volt Amerikában, több területen is felhívta a figyelmet az idősödéssel kapcsolatos fontos kérdésekre nemcsak a tanulással, munkával, hanem az időskori szexuális élettel kapcsolatban is. Meghatározta azt is, hogy mit kellene tenni azért, hogy idős korra egészségesebb és kiegyensúlyozott maradhasson az ember.

Az idősödéssel kapcsolatos előítélet nem túl régi. Kutatások támasztják alá, hogy az archaikus népeknél tisztelték, becsülték az időseket, tekintélynek számítottak, tudásuk, bölcsességük, döntéseik elismertek voltak. A modernizálódással kezdődött el az idősekkel szembeni negatív vélekedés, ami fakadhat a haláltól való félelemből, a fiatalságkultuszból, gazdasági megfontolásból; azaz, hogy nem termelnek, nem produktívak, szemben a másik inaktív csoporttal, a fiatalokkal, akik termelni fognak.

Az ageizmus mint a kor alapú diszkrimináció jelensége ismert, létező probléma. 2007 az esélyegyenlőség éve volt, ennek keretén belül készült egy vizsgálat hat védett tulajdonsággal szembeni diszkrimináció elterjedtségéről is az EU államaiban. Ekkor Magyarországon voltak a legtöbben a megkérdezettek arányában, akik a koruk miatt érzékelték a diszkriminációt.

	Etnikum	*Fogyatékosság*	*Szexuális orientáció*	*Vallás*	*Nem*	*Életkor*
Legmagasabb	Svédo. 85	Olaszo. 68	Olaszo. 73	Franciao. 63	Olaszo. 56	Magyaro. 66
EU 25 átlag	64	53	50	44	40	46
Magyarország	66	53	36	19	45	66
Legalacsonyabb	Litvánia 23	Dánia 32	Bulgária 25	Letto. 10	Letto. 10	Írország 30

Hat védett tulajdonsággal szembeni diszkriminációt érzékelő megkérdezettek aránya, 2007. (Sik–Simonovits 2012)

Az ageizmus mint a kor alapú diszkrimináció több területen is jelen van. Todd Nelson írta az *Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self* (Nelson 2005) című munkájában, hogy a faji és a nemi diszkrimináció után a leggyakoribb forma a kor alapú diszkrimináció.

Több fajtája (Jászberényi 2010) is van az ageizmusnak, az egyik formája a *nyelvi diszkrimináció*. Ez nemcsak a jelző szavakat jelenti (pl. szenilis, rozoga stb.), hanem azt is, hogy hangosabban és lassabban beszélünk egy idővel, mert azt hisszük, hogy rosszul hall, vagy nem érti, amit mondunk neki. Ugyanakkor az is tekinthető nyelvi diszkriminációnak, hogy a reklámokban olyan idegen(nyelvű) kifejezések szerepelnek, amiket az idősek

többsége nem igazán ért meg (pl. Nivea Repair and Care, Persil Power Perls, Borsodi Super dry stb.).

Súlyos formája az ageizmusnak a *lakóhelyi diszkrimináció*. Ennek is több értelmezése lehet, hiszen ez szól arról is, hogy egyre kevesebb közösségi tér áll rendelkezésére az időseknek, de beszélhetünk itt a lámpás úttestekről is: több helyen is olyan rövid ideig tart a zöld jelzés, hogy egy lassabban mozgó idős embernek képtelenség átérnie az út másik oldalára. (Pl. a budapesti Rákóczi úti, Uránia mozinál lévő vagy Üllői úti, Corvin negyed közelében található gyalogosátkelő.) Ugyanakkor az utcán más miatt sincsenek biztonságban sokszor az idősek, hiszen az ellenük elkövetett regisztrált bűncselekmények is növekednek. Az elérhető 2007–2008-as adatok[4] azt mutatják, hogy a magyar állampolgárságú személyek ellen elkövetett bűncselekmények száma csökken. Ezen belül a 60 éves és idősebb korosztály elleni bűntettek száma magasnak mondható, és bár csekély mértékben, de növekszik. A többi korosztály esetén csökken a szám.

Gyakori a *családi diszkrimináció* is, ami nemcsak szóbeli sértést, lekezelést, hanem fizikai erőszakot, az időskori leépülés kihasználását, ezzel akár a vagyonból kiforgatást is jelenti. Igen gyakori *„a szülők anyagi kizsákmányolása. Például azé az idős házaspáré, akiket részeges fiúk a nyugdíj érkezésekor rendszeresen felkeres, és a pénzt erővel elveszi tőlük. Vagy egy asszonyt lányai akkor cipeltek ügyvédhez, amikor épp nagyon rosszul volt. Aláírattak vele egy papírt, később jött rá, hogy a gyerekei eladták a lakását. Előfordul az is, hogy a nagymamával közös vásárláskor »véletlenül« cukorka, tábla csoki kerül a retikülbe. Ezt elég néhányszor eljátszani, és máris kérhető a gondnokság alá helyezés. Így érhető el legkönnyebben a cél: kiforgatni az idős embert minden vagyonából"* (Krug 2013).

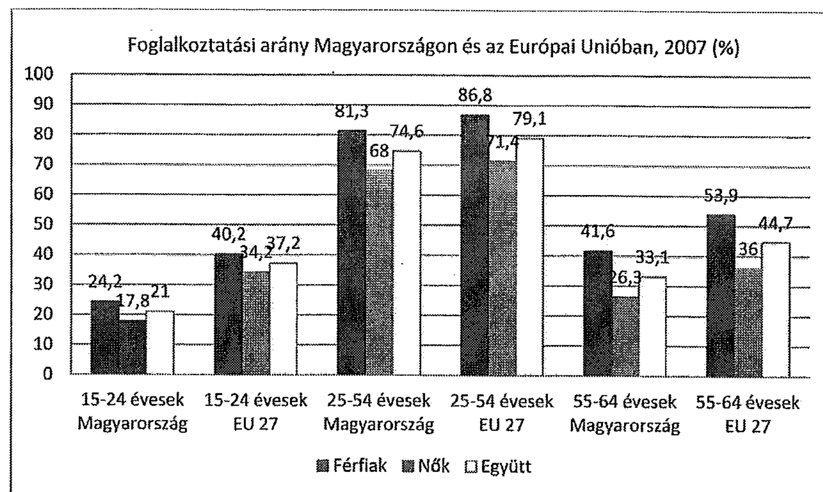
A reklámok világában az ageizmussal összefüggésben a *mediális diszkriminációról* is beszélni kell. Itt kétféle problémával szembesülhetünk. Az egyik az, hogy az időseknek milyen reklámok szólnak, a másik, hogy miként jelenik meg ez a korosztály a reklámokban.

Azok a szociológusok, akik a mediatizált társadalomról írnak, azt gondolják, hogy a médiának többféle szerepe is van. Létezik emancipációs nézőpont, amely azt mondja, hogy a médiának szerepe van abban, hogy előmozdítsa az egyenlőséget, tehát nem mindegy mit sugároz, hiszen annak nevelő hatása is lehet. Egy másik nézőpont azt hangsúlyozza, hogy a média azt sugározza, amire az embereknek szüksége van, tehát ha valami nem kerül be a műsorba, az azért van, mert nincs rá igény. Így a média nem nevelni akarja az embereket, csupán gazdasági szempontjait érvényesíti (Brunczel 2013). Mindkét nézőpont érdekes abból a szempontból, hogy a társadalom miként vélekedik az idősekről. Az idősek vagy más társadalmi csoportok (pl. homoszexuálisok, kisebbség, nők) ábrázolása (vagy éppen nem ábrázolása) meghatározó lehet, következményekkel jár, hiszen a *„televízió az egyik legfontosabb információforrás a világról. A faji vagy szexuális kisebbségek* [hozzáteszem az idősek is – T-Cz. Zs.] *ritkaságba menő és nem realisztikus ábrázolása félrevezető és káros lehet, mivel azt az illúziót kelti, hogy ezek az emberek a társadalmunk olyan tagjai, akiket nem érdemes figyelembe venni"* (Aronson 2001: 326).

[4] Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály: Magyarország Bűnözési és bűnüldözési adatai. http://crimestat.b-m.hu/KulsoLekerdezo.aspx (Letöltés ideje: 2013. július)

Jászberényi József 2007. december 24.–2008. január 10-e közötti kutatása szerint, melyben 350 reklámot vizsgált, kiderült, hogy 77,4 százalékban egyáltalán nem szerepeltek a reklámokban idősek. Ha azt a nézőpontot vesszük figyelembe, hogy a média azt sugározza, amire igény van, akkor elég lehangoló a kép, hiszen a társadalom ezek szerint nem foglalkozik az idősekkel, nem tart rájuk igényt. A maradék 22,6 százalék idős megjelenés sem mondható pozitívnak. Főleg télapóként, statisztaként vagy negatív szereplőként jelennek meg. Így ha az emancipációs nézőpontot vesszük figyelembe, akkor levonhatjuk azt a következtetést, hogy azt a képet sugallja a média, hogy az idősek semmi értelmeset nem csinálnak, többnyire statisztaként vannak jelen, mintegy mellékszereplőként. Amennyiben van a televíziónak nevelő hatása, akkor ez elég rossz üzenet a felnövekvő generációk számára. Nagy veszélyt jelent ugyanakkor az idősekre is, hiszen ha nem látják ők sem saját korosztályukat értelmes, hasznos szereplőként, akkor ez meghatározó lehet a saját életükre nézve is, közreműködhet az önbecsülésük csökkenésében.

A *munkahelyi diszkrimináció* talán a legismertebb, és a legsúlyosabb is az ageizmus megnyilvánulásai közül. Magyarországon 2005-ben alakult meg az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH), amely a különböző eseteket, jogsérelmeket kezeli. Az esélyegyenlőségről a 2003. évi CXXV. törvény rendelkezik, melyben meghatároztak 20 tulajdonságot, amely alapot adhat a megkülönböztetésre. Ezek között szerepel az életkor is. Az EBH volt elnöke szerint „a nők után a legtöbb hátrányos megkülönböztetés az időseket éri, ráadásul ezt a legnehezebb bizonyítani" (Salgó 2006). *Az 55–64 éves korosztály foglalkoztatási számai árulkodóak:*

(Frey 2002)

Foglalkoztatottság szempontjából Magyarország igen elmaradott az EU 27 átlagához képest, minden korosztályban rosszabbul állunk, és több mint 11 százalékkal kisebb a foglalkoztatás hazánkban az 55–64 évesek között.

A lisszaboni stratégia, mely 2000-ben került meghatározásra, abból a célból készült, hogy *„az EU 2010-re a világ legdinamikusabb és legversenyképesebb tudásalapú és fenntartható fejlődésre képes gazdaságává váljon".*[5] A stratégiát aztán 2010-ben megújították, és 2020-ig elérendő célokat fogalmaztak meg. Az egyik legfontosabb célkitűzés a foglalkoztatottság növelésére irányult. A teljes foglalkoztatottsági rátát 63-ról 70 százalékra, majd 2020-ig 75 százalékra kell növelni, a női foglalkoztatottságot 55-ről 60 százalékra, az 55 évnél idősebbekét pedig 40-ről 50 százalékra. Annak ellenére, hogy ilyen célkitűzések születnek, hogy több 55 év feletti embert kellene alkalmazni, mégis az a tapasztalat, hogy az idősebb munkavállalók igen erős diszkriminációnak vannak kitéve. A munkaerő-piaci elemzésekből kiderült, hogy már a 45 év felettieknek is nehéz a helyzetük az elhelyezkedésnél, 50 év felett pedig szinte lehetetlen új munkát találni. Amennyiben mégis sikerül, sokszor alacsonyabb pozícióban vagy alacsonyabb bérért tudnak csak munkát vállalni. *„Az idősödő munkavállalók veszélyeztetett csoportba tartoznak foglalkoztatás szempontjából, körükben*

[5] Európai Bizottság Magyarországi Képviselet
http://ec.europa.eu/magyarorszag/news/current_issues/20070831_lisszaboni_strategia_hu.htm (Letöltés ideje: 2013. november 10.)

jóval nagyobb a tartós munkanélküliek aránya, és jóval hosszabb az álláskeresés időtartama is" (Szászvári 2011: 5). Nemcsak a gazdaságra és a társadalomra van hatással az, hogy az 50 év felettiek nagy száma kiszorul a munkaerő-piacról (eltartás költségei, szaktudás, tapasztalat elpazarolása), hanem az egyén életét is negatívan befolyásolja a tartós munkanélküliség (depresszió, egészségromlás).

A korosztály kedvezőtlen megítélése a gazdaság szerkezeti átalakulásának, és az információs technológiák nagymértékű fejlődésének tudható be. Sokféle tudás értéktelenné, elavulttá vált, és másfajta, újabb, korszerűbb tudásra lett szükség, amire ez a korosztály nem volt felkészülve. Ugyanakkor az idősebbeknek nem romlik jelentősen a teljesítménye, a tanulási képességük is megmarad. Ez rugalmasságot, és fejlődési képességet is kíván, de ezeket a tulajdonságokat inkább a fiataloknak tulajdonítja a társadalom. *„Az életkori sztereotípiák, és ezen belül az idősebb munkavállalók kapcsán megjelenő sztereotípiák hatással vannak az elhelyezkedési esélyekre a munkaerőpiacon"* (Szászvári 2011: 6). Az EBH 2009-es beszámolója szerint az időseket lassabbnak, kevésbé kreatívnak és rugalmasnak, a képzésben érdektelennek, valamint betegesebbnek tartják, de kutatások ezeket nem igazolták. Megjelenik sok pozitív tulajdonság is, ami viszont kimondottan az idősebbeket jellemzi, ilyenek a megbízhatóság, lojalitás, stabilitás, mégis létezik a diszkrimináció ezzel a korosztállyal szemben.

Egy követéses vizsgálat eredménye azt mutatja, hogy létezik generációs szakadék a fiatalok és idősek között. Ugyanakkor *„nehéz egyértelműen állást foglalni abban, hogy a társadalom vajon inkább pozitívan vagy inkább negatívan viszonyul-e az idős emberekhez, de nézetrendszerben az öregek iránti intolerancia, sőt bizonyos fokú előítéletesség is jelen van"* (Dobossy–S. Molnár–Virágh 2003). A munka világában ez a negatívum látványosan megjelenik, mert a kutatásból az is kiderült, hogy „van a közvéleménynek egy olyan része, amely az idősek megítélését a munkában, teljesítményben felmutatott érdemek, hasznok alapján mérlegeli" (uo.).

Állítások	Év	Egyetért	Nem ért egyet	Bizonytalan	Nem tudja
Az öregek munkája többet ér a fiatalok munkájánál (nagyobb tapasztalatuk miatt).	1982	42	28	28	2
	1989	29	37	33	1
	2001	38	45	16	1
A munkahelyeken egyáltalán nem becsülik meg azokat, akik kezdenek kiöregedni a munkából.	1982	28	54	13	5
	1989	33	23	39	5
	2001	50	33	15	2

(Dobossy–S. Molnár–Virágh 2003)

Egyre kevesebben gondolják azt, hogy az öregek munkája többet ér a fiatalok munkájánál, és egyre többen gondolják azt, hogy nem becsülik meg az időseket a munkában. Érdekes kettősség ez, és az élet többi területén sem egyértelmű az idősek megítélése.

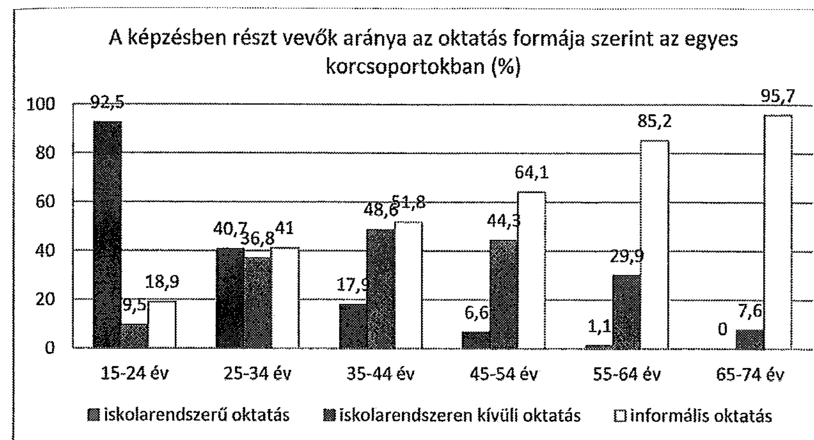
Magyarországon készült egy vizsgálat 2005-ben arról, hogy milyen sztereotípiák élnek a HR szakemberek körében az idősekről. Daxkobler Márta arra az eredményre jutott, hogy *„a munkaerő-piacon létezik az életkori sztereotípia, és a HR szakemberek összességében negatívabban értékelték az idősebb munkavállalókat, mint a fiatalokat. Az 50 éves korosztályról azt gondolják, hogy kevésbé hatékony, kevésbé teljesítményorientált, kevésbé produktív"* (Daxkobler 2005).

Az is probléma a kutatás szerint, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők negatívabban ítélik meg az időseket a fejlődőképesség vonatkozásában. Ezek az emberek általában vezetői szerepben vannak, így valós veszélye van a negatív sztereotípia miatt annak, hogy az idősebbek nem kapják meg a fejlődési lehetőséget, nem képzik őket. Így egész biztosan lemaradnak a fiatalabb kollégáikhoz képest. Emellett más kutatások szerint is a vállalatok nem szívesen fektetnek be az idősebbek képzésébe, mert nem találják hosszú távú befektetésnek, így olyan jövedelmezőnek, mint a fiatalabbak oktatását.

A munkahelyek többsége nem tolerálja a képzés vagy vizsgák miatti kiesett munkaidőt. A felnőtt csak akkor védett, ha a munkahelyével kötött szerződés alapján tanul. A cégek viszont nem törekednek igazán arra, hogy továbbképzést biztosítsanak dolgozóiknak. Az EU-ban 57 százalék az átlag a képzést nyújtó cégek vonatkozásában, Magyarországon csak a cégek 33 százaléka ad ilyen lehetőséget. *„Összességében sajnos az a szomorú helyzet állapítható meg, hogy az idősödő társadalomban az átképzések és továbbképzések az időseket legfeljebb a jelenlegi munkaerő-piaci helyzetük megtartásához segítik hozzá, nemigen járulnak hozzá önbizalmuk és további elhelyezkedési esélyeik növeléséhez"* (Fazekas–Köllő 2008)

Az élethosszig tartó tanulás felméréseiből jól látható, hogy mely korosztályok tanulnak inkább. A KSH 2004-es kutatásából kiderül, hogy 55 év felett drasztikusan lecsökken azok száma, akik valamilyen képzésben részt vesznek.

A kor előrehaladtával látszik, hogy egyre kevesebben vesznek részt iskolarendszerű oktatásban. Ennek oka az, hogy az általános és valamilyen középfokú képzést már az emberek többsége megszerzi a korábbi életéveiben. Ugyanakkor iskolarendszeren kívüli képzésekben is egyre kevesebben vesznek részt, pedig indokolt lenne, hogy minél többen elvégezzenek ilyen

(Csernyák–Janák–Zaláné 2004)

jellegű tanfolyamokat, képzéseket, hogy lépést tudjanak tartani az idősebbek is a változó technológiákkal, tudásokkal. Ugyanakkor az informális tanulás szerepe növekszik, ami azért pozitívumnak mondható. Sajnos a fizetőképes kereslet hiánya közrejátszik abban, hogy sokan nem tanulnak nyugdíjaskorban.

A Gazdaságkutató Intézet elégedettségi felmérést készített különböző paraméterek szerint, ennek eredménye azt mutatja, hogy a kor vonatkozásában az idősödés egyre elégedetlenebbé teszi az embereket. *„Nemzetközi felmérések általában azt mutatják, hogy az elégedettség fiatal (29 alatt) és idős korban (65 felett) magasabb"* (Horváth 2013b). Ez hazánkra nem mondható el. Itt az egészségügyi problémák, az ellátás romló színvonala, a negatív sztereotípiák, a munka bizonytalansága befolyásolja a vélekedéseket. A fiatalokat a fizetős felsőoktatás, a kevés pályakezdő álláshely és az életkezdés nehézségei befolyásolják. A GKI szerint már *„tendencia szinten megfigyelhető egy életkori lejtő: minél idősebb valaki, annál kevésbé elégedett az életével"* (Horváth 2013b).

Nehéz az idősek munkahelyi diszkriminációjára megoldást találni, hiszen hiába vannak kezdeményezések, a sztereotípiák igen erősen élnek ezen a területen. A gyakorlat azt mutatja, hogy az álláshirdetésekben bizony sok helyen kikötik az életkort is, vagy ha ott nem is jelölik meg, a HR-esek látják az önéletrajzban a kort, és eleve nem hívják be az interjúra az illetőt. Nehéz helyzetben vannak az 50 év felettiek, nekik talán még többet kell bizonyítaniuk a munkahelyen vagy az álláskeresés során is. Az

ember egy idő után elveszítheti önbecsülését, *„ha folyton azt sugallják neki, hogy alkalmatlan, haszontalan, értéktelen, tehetetlen. Ennek a képnek egy idő után automatikusan is megfelel az ember, ha ez a társadalmi elvárás.”*[6]

A KUTATÁS

256 fős mintán végzett kutatásomat szeretném bemutatni, ami rávilágíthat arra, hogy az 50+-osokról és idősekről miként vélekedik a Z generáció. Budapesti és szentendrei középiskolásokat kérdeztem meg több témakörben. Néhány tanár is válaszolt a nekik feltett, témával kapcsolatos kérdéseimre. A kutatás nem reprezentatív, viszont jól illusztrálhatja azt, hogy az idősekkel kapcsolatos gondolkodás mennyire fontos (vagy nem fontos) a társadalomban.

A kérdések első csoportjában általános demográfiai adatokra kérdeztem rá. A következő részben az idősödés és idősek jellemzőiről, megbecsültségéről, társadalomban betöltött szerepéről tettem fel kérdéseket. Érdeklődtem arról is, hogy milyen problémákat látnak a társadalomban. Végül pedig próbáltam kapcsolódási pontokat találni a generációk között.

Első kérdéskör – demográfiai adatok

A kérdőívet 256 diák töltötte ki. Mivel a Z generációt az 1996 után születettektől számoljuk, ezért a mintából kizártam azokat, akik nem 1996-ban vagy az után születtek. Így maradt 213 diák. Közülük 82 fiú és 131 lány. Iskolatípust tekintve 119-en töltötték ki a kérdőívet gimnáziumból, 83-an szakközépiskolából, és 11-en szakiskolából.

Második kérdéskör – idősek jellemzői, megbecsültsége, társadalomban betöltött szerep

Kíváncsi voltam arra, hogy a fiatalok hány éves korra teszik az egyes korszakok határát. A felnőttkor kezdetét 20 évre, a középkort 40 évre, az időskort pedig átlagosan 60 évre tették. A megkérdezettek szerint a 3 kor-

[6] Likóné Kovács Anikó: Az álláskeresés buktatói 50-en túl. http://www.cvcentrum.hu/careercenter/az-allaskereses-buktatoi-50-en-tul-2-2-221-778 (Letöltés ideje: 2013. november 20.)

csoport (huszonévesek, 50 év felettiek és a 65 év felettiek) közül az 50 év felettieknek a legmagasabb a megbecsültségük. Ezek a fiatalok úgy gondolták mégis, hogy az idősek inkább terhet jelentenek az egészségügyi ellátórendszernek, és egyértelműen látszott az is, hogy többen gondolták azt, hogy ez a generáció inkább nem járul hozzá a gazdasági fejlődéshez. Ez felveti annak kérdését, hogy akkor miért tartják mégis megbecsültebbnek az idősebbeket, mint a huszonéveseket? A jelen teljesítménye miatt ezek szerint nem, így talán a múltbeli eredményeik, a háború utáni újjáépítés, és a mostani viszonylagos jólét megteremtése miatt gondolkoznak így. Egy későbbi kérdés (miért tartod értékesnek az időseket?) válaszai alapján erre lehet következtetni.

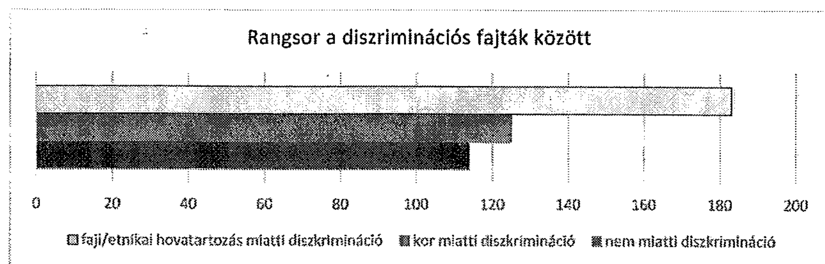
Érdekes volt az is, hogy egyes tulajdonságokat kikhez kötnek, inkább a fiatalokra vagy inkább az idősekre találják jellemzőnek. A következő tulajdonságokat a fiatalokhoz kötötték: aktívak, tevékenyek, rugalmasak, nyitottak az újdonságokra, tanulékonyak. Az idősebbekre a következőket találták jellemzőnek: hozzáértők, erkölcsösek, tiszteletreméltók, bölcsek, zárkózottak, kiegyensúlyozottak, szabálykövetők, felelősségteljesek, türelmesek.

Ebből az látszik, hogy valóban élnek a sztereotípiák a diákok körében (noha ezek nem feltétlenül negatív tulajdonságokra vonatkoznak). Az ő szemükben is egy visszavonuló, már nem alkotó, inkább befelé forduló, régies, maradi generáció az időseké. Nem gondolják, hogy ez a kor is lehet a kiteljesedés kora, és hogy lehet aktív, életteli, eseménydús életet élni ebben a korban is.

Harmadik kérdéskör – társadalomban előforduló problémák

A megkérdezettek túlnyomó többsége nem érzett diszkriminációt a kora, neme vagy faji/etnikai hovatartozása miatt.Vajon érzékelik-e ezeket a problémákat társadalmi szinten? A rangsornál a diákok egyértelműen a faji/etnikai hovatartozás miatti diszkriminációt tartják a legsúlyosabbnak, másodikként a kor alapút, és harmadikként a nemi diszkriminációt.

A tanárokat kérdeztem arról, hogy foglalkoznak-e valamilyen óra keretében az idősödéssel kapcsolatos témákkal? Ők legtöbbször az osztályfőnöki órát említették, de elmondásuk szerint földrajz-, társadalomismeret-, irodalom- és történelemórákon is beszélnek erről a témáról. Szerintük főképp a nyugdíj és egészségügyi ellátórendszerek működése, kérdései és problémái tartoznak ebbe a témakörbe (miből lesz a nyugdíj?, idősek munkavállalása, idősellátás kérdései). A tapasztalatok elég vegyes képet

(Saját kutatás)

mutatnak. Sok tanár megemlítette, hogy a diákokat életkorukból adódóan nem különösebben érdeklik ezek a témák, még nem igazán fogják fel a következményeket. Többen is felvetették, hogy nehezen fogadják el a fiatalok az időseket, cikinek tartják őket, és nem túl megértőek velük kapcsolatban. A válaszok emellett azt is mutatják, hogy bár még távoli és nehezen megfogható a fiataloknak ez a probléma, de van, ahol jó a fogadtatása, és érdeklődnek a téma iránt. Azonban sajnos a kutatás szerint ez a kisebbséget jelenti.

És mit mondanak a fiatalok? Megkérdeztem tőlük, hogy szerintük az idősek értékes tagjai-e a társadalomnak? A gyerekek 84 százaléka válaszolt igennel. Kértem, hogy válaszukat indokolják is meg. Szinte kivétel nélkül azt írták, hogy az idősek azért értékesek, mert tapasztaltak, bölcsek, felépítették az országot, és sokat tudnak az életről, amit átadhatnak a fiatalabb generációknak. Az első 3 tulajdonság, ami egy idős emberről eszükbe jut, az is egybecseng ezzel: bölcs, türelmes, tapasztalt.

A gyerekek egy kisebb hányada (16 százalék) nem tartja értékesnek az időseket, és ezt meg is indokolta. Azt látom, hogy bár lényegesen kevesebben vannak ezen a véleményen, de sokkal erősebb kijelentéseket írtak, mint azok, akik pozitívan vélekednek az idősekről. Csak néhány ezek közül: *„Megkapják a nyugdíjukat, de már semmit sem tesznek az országhoz. Lehet, hogy régen hasznosak voltak, de már nem azok." „Fáradékonyabbak, lassúbbak, hátráltatják a társadalom hasznos részét." „Túl sok pénzt költ rájuk az állam." „Sok van belőlük, nem csinálnak semmit, csak fogyasztják az állam pénzét." „Semmivel nem járulnak hozzá a közösséghez, haszontalanok, elhagyják magukat, nem kedvesek, és elvárja az összes, hogy segítsünk nekik." „Elfoglalják a buszon előlünk a helyet, pedig sokkal kimerültebbek vagyunk, mint gondolnák"* (ezt többen is említették). *„Nem dolgoznak, csak harcolnak a jobb nyugdíjért, vagy épp elveszik a fiatalok elől a munkahelyeket." „Az idősek orvosi ellátása sokba kerül az államnak." „Nem járulnak hozzá semmivel a társadalomhoz, nem vállalnak munkát, betegek, el kell őket tartani." „Nem dolgoznak, mint a cigányok." „Nem szeretik az újításokat, és nem viszik előbbre a társadalmat."* Az első 3 tulajdonság esetén, akik negatív jelentésűt írtak, azok is erre erősítenek rá: idegesítő, lassú, feledékeny, régimódi, büdös volt különböző kombinációkban a leggyakoribb.

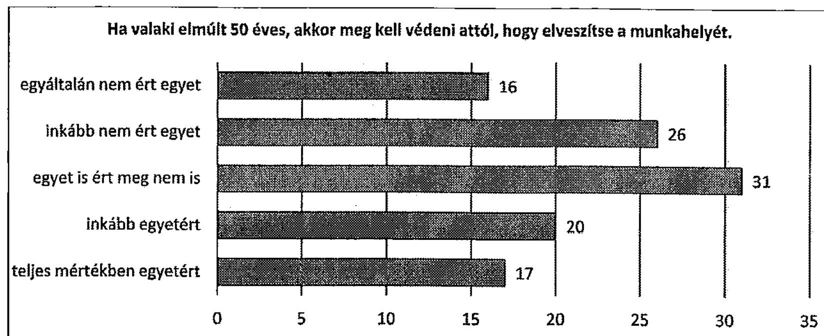
A tanárok többsége azt gondolja, hogy a diákok inkább diszkriminatívak az idősekkel szemben. Az indoklások (szerintük miben nyilvánul meg az, hogy diszkriminálják a fiatalok az időseket) kötődnek ahhoz, amit a diákok is leírtak a „nem értékesek" indoklásaiban. A tanárok tehát ismerik a problémát és az okokat is. *„Nem adják át a helyet." „Szemtelenülviselkednek." „Nem tisztelik az időseket (vívja ki a tiszteletet, ne a korára hivatkozzon)." „Nem tartják értéknek a tudásukat." „Nem elfogadóak." „Alábecsülik az idősek fizikai és szellemi képességét." „Nem foglalkoznak velük, közömbösek velük szemben." „Az idősekhez gyakran a szegénység kötődik a szemükben, és mivel a mai világban a pénz a mérvadó, gyakran le is nézik őket. Az idősebb korosztály tagjai ráadásul járatlanok az internet vagy a legújabb technikai eszközök használatában, ez pedig csak mélyíti a két korosztály közötti szakadékot."*

Ezekből is látszik, hogy milyen súlyos probléma lehet ebből a későbbiekben is, hogy a fiatalok–idősek közötti konfliktusok valósak, és megvan az esély arra, hogy még nagyobbra nyíljon a generációs feszültségolló.

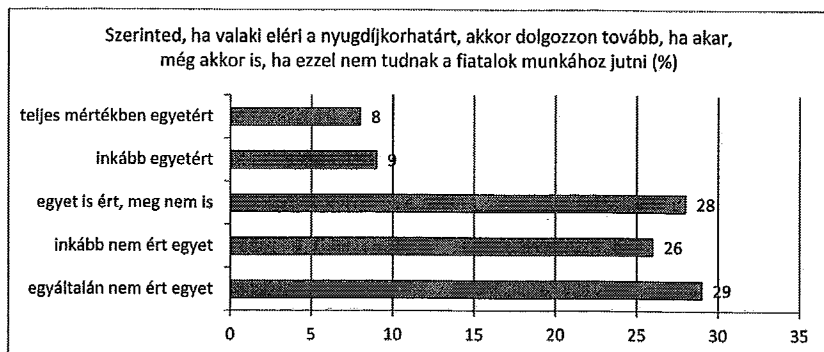
A fiatalok többsége (60 százalék) nem ért egyet azzal, hogy ha most odafigyel az idősekre, és megbecsüli őket, akkor majd idős korában vele is jobban fognak bánni a fiatalok. Ez felveti bennem azt a kérdést, hogy akkor ezek a fiatalok fognak-e energiát fektetni abba, hogy közelebb kerüljenek ehhez a generációhoz, ha nem érzik, hogy mintát adhatnak át ők is ezáltal az őket követő generációknak, hogy ez az ő felelősségük is (kellene legyen)?

A diákok többsége azt gondolja, hogy azért, mert valaki elmúlt 50 éves, ne kapjon több pénzt, ha nem dolgozik jól. Ugyanakkor inkább egyetértenek azzal, hogy ezt a korosztályt meg kell védeni attól, hogy elveszítse munkahelyét. Úgy tűnik, hogy erre a megoldást nem kifejezetten a tanulásban és képzésben látják, mert a válaszolók 42 százaléka nem ért egyet azzal, hogy ha valaki elmúlt 50 éves, akkor több képzésben kell, hogy részt vegyen, mert elavult a tudása.

Itt persze felmerülhet az is, hogy úgy gondolták, hogy ez a tudás nem elavult, ezért nem kell, hogy képezzék magukat az idősebbek, de a kérdések erre nem terjedtek ki (bár a negatív sztereotípiák elég erősen megjelentek a korábbi kérdések során, miszerint nem nyitottak az újdonságokra, és nem tanulékonyak, így ez is állhat a háttérben). A lappangó ellentétek a következő kérdésben is felmerültek:

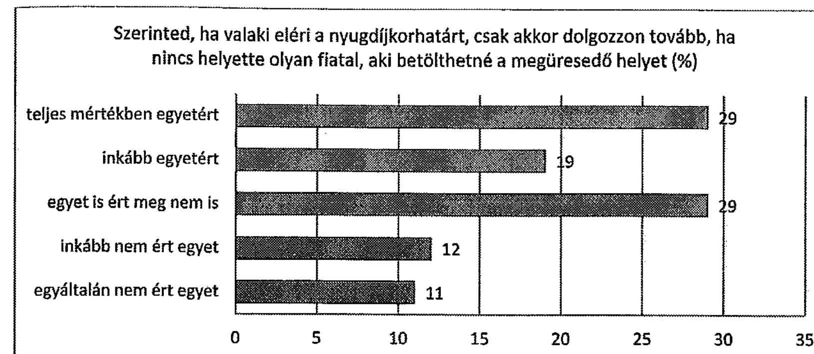
(Saját kutatás)

(Saját kutatás)

Látható a diagramon, hogy többségben vannak azok, akik egyáltalán nem vagy inkább nem értenek egyet azzal, hogy nyugdíjkorhatár elérése után is dolgozzon az, aki akar, még ha ezzel a fiataloktól veszi is el a munkahelyet. Ez egy nehéz kérdés szerintem, konszenzus nyilván nem születhet ebben a kérdésben, hiszen fiatalok és idősek részéről is súlyos érvek merülnek fel.

A fiataloknak ugyanakkor úgy tűnik, hogy nincs ellenére az, hogy valaki dolgozzon a nyugdíjkorhatár elérése után akkor, ha nincs helyette olyan fiatal, aki betölthetné a megüresedő helyet.

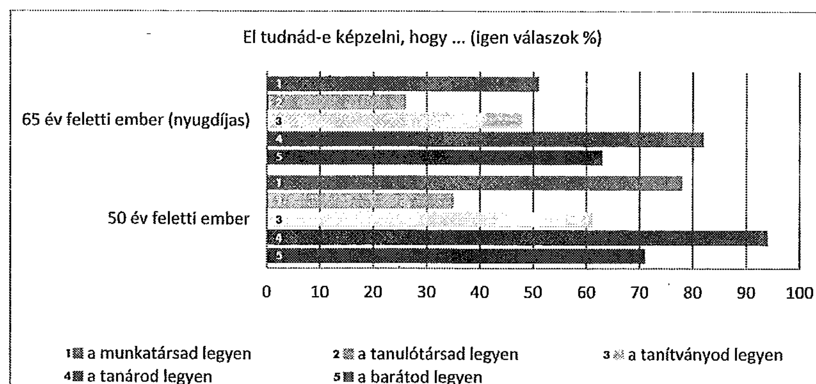
(Saját kutatás)

A Z generációsok a kutatás szerint a család szerepét tartják elsődlegesnek az időseknek nyújtott támogatások kapcsán. Ügyintézésnél, háztartási teendők ellátásánál, betegség esetén és nehéz élethelyzetben egyértelműen a legtöbb válasz arra érkezett, hogy a családhoz kellene fordulnia az időseknek. Családon belül tehát jelen van az idősek megbecsültsége, és az, hogy nem akarják magára hagyni őket. Többen megjegyezték a kérdőívben, hogy nagyon jó a kapcsolatuk a nagyszüleikkel (a többségnek még élnek a nagyszülei – 86 százalék), sok dolgot meg tudnak beszélni velük. Mikroszinten úgy látom, hogy nem élnek a negatív sztereotípiák. Társadalmi szinten ugyanakkor nem igazán látják még át a problémák lehetőségét, amik előjöhetnek az idősödő társadalom miatt. Ezt a tanárok is megerősítették tapasztalataikkal.

Negyedik kérdéskör – kapcsolódási pontok

A fiatalok és idősek lehetséges kapcsolatainak vizsgálata is érdekes eredményt hozott:

A legmagasabb értékeket mindkét korosztály esetében az kapta, hogy a diákok el tudják képzelni azt, hogy a tanáruk legyen egy 50 és egy 65 év feletti ember is. Még a barát és a munkatárs pozíció is elég sok igen választ kapott mindkét esetben. Ami viszont figyelemre méltó, hogy a tanítvány és a tanulótárs elég kevés igen választ kapott a többihez képest. Szerintem ahhoz képest is kevés ez, hogy a legtöbbször arról esik szó, hogy a fiatalok megtaníthatják az idősebbeket az új technológiákra, és hogy ez egy jó kapcsolódási pont lehet a generációk között. Ezek szerint a fiataloknak ez nem olyan magától értetődő, és ideális megoldás. A megkérdezettek mindössze

(Saját kutatás)

61 százaléka tudja csak azt elképzelni, hogy egy 50 év feletti ember a tanítványa legyen. Ez a szám sokkal alacsonyabb a 65 év felettiek esetén, csupán 48 százalék. Az pedig, hogy a tanulótárs szerepében jelenjen meg egy 50 vagy egy 65 év feletti, már-már elképzelhetetlen a többség számára (35, illetve 25 százalék). Ezzel elméletileg máris kiesett egy fontos kapcsolódási pont, hogy együtt tanuljon a fiatal az idősssel.

Két problémát látok az eddig leírtakból következtetve: egyik oldalon a fiatalok tájékozatlansága és érdektelensége; másik oldalról pedig az idősek rugalmassága-rugalmatlansága és a Z generációs kamaszok sajátosságainak megértése lehet a gát. A megoldást abban látom, hogy a fiatalok és az idősek minél többet találkozzanak egymással, így megismerhetik egymást, ami segít leküzdeni a sztereotípiákat. Ezt kellene erősítenie a médiának, és az iskolai nevelésnek is. Az ulmi egyetem szenior képzései (Jászberényi 2014) a generációk párbeszédére épülnek. A fiatalok tanítják az időseket a számítógép használatára, mellettük ülnek, és együtt csinálják. Ilyen alkalmakkal elindulhat a párbeszéd is közöttük. Két nagy területen látok igazi kapcsolódási pontot, és a sorrend sem mindegy. Mivel a kutatás szerint a diákok nem tudják elképzelni, hogy egy 50 év vagy egy 65 év feletti embert tanítsanak, így nem erről az oldalról kellene elkezdeni a kapcsolatépítést. Az iskolai életben sok alkalom adódhat arra, hogy találkozást teremtsünk az idősekkel. Akár tanítási időn belül, akár az egyéb iskolai napokon, kirándulások alkalmával. Ezek a programok mind a sztereotípiák lebontását segíthetnék. Pozitívan értékelem azt, hogy a Z generáció még nem diszkriminálja olyan mértékben az időseket, mint ahogyan az a társadalomban megjelenik. (Pl. a munkahelyi diszkriminációval) Ezért is kellene bővíteni a kapcsolatok lehetőségét az idősek és fiatalok között, hogy megerősödjön az elfogadás attitűdje, és ne forduljon negatív irányba felnőttkorra az idősekkel kapcsolatos vélekedés. Egy beépült attitűdöt ugyanis felnőttkorban igen nehéz megváltoztatni.

A fiatalok számára oly fontos média szerepe is meghatározó: amíg ez a csatorna nem közvetít, vagy azt mutatja be, hogy az idősek betegek, legyengültek, addig elég nehéz elhitetni a fiatalokkal, hogy létezik olyan aktív időskor is, amely nemcsak a vizelettartási problémákról meg a protézisragasztóról szólhat. Ezért kiemelten fontosnak tartom, hogy elinduljanak közös programok, lehetőség legyen a közös találkozásra, és egymás generációjának jobb megismerésére. Erre pedig az iskolai nevelés erősíthetne rá. Ha nem figyelünk oda erre a problémára, akkor kinyílhat a generációs feszültségolló.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Brunczel Balázs (2013): *Modern szociológiai irányzatok.* ZSKF andragógia alapszak, tanári jegyzet.

Csepeli György – Kígyós Éva – Popper Péter (2006): *Magára hagyott generációk. Fiatalok és öregek a XXI.században.* Budapest: SAXUM.

Csernyák Mariann Natália – Janák Katalin – Zalánné Olbrich Anikó (szerk.) (2004): *Az élethosszog tartó tanulás. Lifelong Learning.* Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

Daxkobler Márta (2005): Az idősödő munkaerőről alkotott sztereotípiák a magyar munkaerőpiacon. *Magyar Pszichológiai Szemle,* 1, 91–109.

Dobossy Imre – S. Molnár Edit – Virágh Eszter (2003): *Öregedés és társadalm környezet. Műhelytanulmányok 3.* Budapest: KSH Népességtudományi Kutatóintézet.
http://www.demografia.hu/index.php/kiadvanyok/mhelytanulmanyok (Letöltés ideje: 2013. december)

Elliot Aronson (2001): *A társas lény.* Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.

Fazekas Károly – Köllő János (szerk.) (2008): *Munkaerőpiaci tükör 2008.* Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet – Országos Foglalkoztatási Közalapítvány.
http://www.ofa.hu/hu/munkaugyi+kutatasok+1.html (Letöltés ideje: 2013. November 20.)

Frey Mária (2002): Nők és férfiak a munkaerőpiacon. In Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001.* Budapest: TÁRKI – Szociális és Családügyi Minisztérium, 9–30.

Hablicsek László (2000): A népsség öregedése. In Daróczi Etelka – Spéder Zsolt (szerk.): *A korfa tetején. Az idősek helyezete Magyarországon.* Budapest: Köz-

ponti Statisztikai Hivatal Népességtudományi Kutató Intézet, 153–176. http://www.demografia.hu/index.php/kiadvanyok/kutatasi-jelentesek(Letöltés ideje: 2013. július)

Horváth Gábor (2013a): A kor alapú diszkrimináció feleslegesen bénítja a vállalatot. *HRPortál.* http://www.hrportal.hu/c/a-kor-alapu-diszkriminacio-feleslegesen-benitja-a-vallalatot-20130227.html (Letöltés ideje: 2013. augusztus 23.)

Horváth Gábor (2013b): Elégedettek vagyunk-e az életünkkel. *GKI Gazdaságkutató Zrt,* június 30. http://www.gki.hu/konjunktura/elegedettek-vagyunk-eletunkkel (Letöltés ideje: 2013. november 20.)

Jászberényi József (2010): Az ageizmus. *Polgári Szemle,* 1, 22–36. http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=373 (Letöltés ideje: 2013. augusztus 23.)

Jászberényi József (2011):*A társadalom rétegződése.* ZSKF andragógia alapszak, tanári jegyzet.

Jászberényi József (2014): *Geronto-andragógia.* ZSKF andragógia alapszak, órai előadás, tavaszi félév.

Kádár Piroska (2012): Öregszünk és fogyunk – Mi lesz ennek a vége? Portfolió. A gazdasági hírforrás. szeptember 17. http://www.portfolio.hu/gazdasag/oregszunk_es_fogyunk_mi_lesz_ennek_a_vege.172252.html (Letöltés ideje: 2013. július 12.)

Krug Emília (2013): Családon belüli erőszak, akik csak tűrnek 2. *Marie Claire,* július 22. http://www.marieclaire.hu/itthon/csaladon_beluli_eroszak_2_akik/5164/ (Letöltés ideje: 2013.augusztus 23.)

Laki Ildikó (2013): *A hátrányos helyzetű csoportok.* ZSKF andragógia alapszak BA, feburár.

Majercsik Eszter (2008): Életminőség és közérzet az élet alkonyán. *Magyar Családorvosok Lapja,* 7, 6–10. http://www.geronto.hu/index.php/hu/szakcikkek/43 (Letöltés ideje: 2012. szeptember 20.)

Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.) (2012): *Demográfiai Portré 2012. Jelentés a Magyar népesség helyzetéről.* Budapest: KSH Népességtudományi Kutatóintézet.

Pais Ella Regina (2013): Alapvetések a Z generáció tudomány-kommunikációjához. Pécs: TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016 Tudománykommunikáció a Z generációnak. (Szerző által küldött jegyzet.)

Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit (1997): A gyermekvállalási magatartás alakulása. In Lévai Katalin – Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások: Jelentés a nők helyzetéről.* Budapest: TÁRKI – Munkaügyi Minisztérium, 86–107. http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/ponracz97.html(Letöltés ideje: 2013. július 12.)

Salgó Andrea (2006): Munkahelyi diszkrimináció Magyarországon – körkép 1. *hvg.hu,* október 11. http://hvg.hu/kkv/20061003diszkriminacio/page4 (Letöltés ideje: 2013. november 10.)

Semsei Imre (2012): *Bevezetés a gerontológiába.* ZSKF andragógia alapszak, tanári jegyzet. http://www.mellearn.hu/events/6konf/prezentaciok/b/semsei_imre.pdf (Letöltés ideje: 2013. május 2.)

Sik Endre – Simonovits Bori (szerk.) (2012): *A diszkrimináció mérése. E-tankönyv.* Budapest: ELTE TÁTK.

Spéder Zsolt (2012): Világosan látjuk, hogy mi vár a magyar társadalomra. Portfolió. A gazdasági hírforrás, október 11.
http://www.portfolio.hu/gazdasag/nyugdij/vilagosan_latjuk_hogy_mi_var_a_magyar_tarsadalomra.174028.html (Letöltés ideje: 2013. július 12.)

Spéder Zsolt – Kapitány Balázs (2007): *Gyermekek: vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések.Műhelytanulmányok 6.* Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Népességtudományi Kutatóintézet. http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Muhelytanulm/Muhtan6.pdf (Letöltés ideje: 2013. július 12.)

Szám-Lap… (2008): Meddig élhet az ember? *Szám-Lap A Központi Statisztikai Hivatal Színes Online Magazinja,* július. http://www.ksh.hu/szamlap/hoszszuel_vel.html (Letöltés ideje: 2013.július 12.)

Szászvári Karina (2011): Az idősödő munkavállalókkal kapcsolatos sztereotípiák – doktori értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Intézet. http://pszichologia.pte.hu/files/tiny_mce/D-2011-Szaszvari%20Karina.pdf (Letöltés ideje: 2013. december)

Todd D. Nelson (2005): Ageism: Prejudice Against Our Feared Future Self. *Journal of Social Issues,* 2, 207-221. http://academics.tctc.edu/adn_nursing/Nelson-Ageism-Prejudice Against Our Feared Future Self.pdf (Letöltés ideje: 2013. augusztus)

Új Egyenlítő, 2015, (3), 1, 2–13.

Párbeszéd

Ferge Zsuzsa és Pásztor Béla vitája

Köthető-e feltételhez a szociális juttatás

Egy társadalomról nagyon sokat elmond az, hogyan szedi be, gyűjti össze a közpénzt, s azt hogyan osztja el újra. Az újraelosztásnak viszonylag kicsi, de sokatmondó szegmense a szociális juttatások rendszere. A szociális juttatás jó dolog, mert a jövedelem nélkül ínséget szenvedőnek segít élni, életben maradni, s időt ad visszatérni a munka, az önmaguk irányította élet világába, és egyben megerősítő biztatást jelent a közösség részéről: nem hagyunk magadra a bajban. A szociális juttatás rossz dolog, mert erkölcsromboló hatása lehet: gyengíti az önállóságot, az önbecsülést, a felelősségérzetet, lehetővé teszi a munka nélküli létezést, s kikezdheti az emberhez méltó élet igényét, segíthet beletörődni egy igénytelen vegetatív létbe, ami rossz példát, életmodellt mutathat a következő nemzedékeknek is. Nem vitatva a szociális segélyek, juttatások szükségességét, azt a kérdést tesszük fel a szociális kérdésekkel foglalkozó tudósnak és egy gyakorló polgármesternek, hogy köthető-e feltételhez a szociális támogatás egészének vagy egy részének visszatartása, például ahhoz, hogy a támogatott gyermeke rendszeresen járjon iskolába, illetve hogy a segélyezett tartsa rendben a saját portáját?

PÁSZTOR BÉLA, VERESEGYHÁZ POLGÁRMESTERE

Csaknem ötven év településvezetői tapasztalata mondatja velem egészen határozottan: igen és igen. A társadalmilag – így az egyén szempontjából is – hasznos feltételhez kötést helyeslem. Az ember általában csak kényszer hatására cselekszik. Azért eszik, mert az éhség parancsa erre készteti, azért fizet nyugdíjjárulékot, mert kötelező, azért épít gátat, mert fenyeget az árvíz, stb. Kényszerek közt élünk. A kényszer akadály, megkötés, de egyben az élet, a fejlődés motorja is. A legszabadabb társadalom is tele van kényszerekkel. Oltásokat KELL kapnunk, iskolába KELL járnunk, NEM SZABAD kapanyéllel fejbe vágnunk a szomszédunkat, elvennünk más tulajdonát, stb. Ha egy társadalomnak nincs írott és íratlan szabályrendszere, akkor az vad társadalom lesz, vagy nem lesz társadalom. Az a jó társadalom, amelyben a szabályokat az emberek elfogadják, s belsővé teszik. Ahol

ez még nincs, ott erre kell törekedni: jó szabályokkal és a betarthatóságot segítő társadalmi feltételrendszerrel – benne elsősorban a munkához való diszkriminációmentes joggal és lehetőséggel.

Pásztor Béla (1938)
1965-től Veresegyház településvezetője. Érettségi után szerszámkészítő szakmunkás bizonyítványt szerzett, majd Budapesten politikai főiskolai és tanácsakadémiai oklevelet. 1959-től szerszámkészítőként, 1963-tól üzemvezetőként dolgozott. 1964-ben kinevezték a veresegyházi művelődési ház igazgatójának, 1965-től 1990-ig pedig a település tanácselnöke volt. 1990-től polgármester. Tagja a TÖOSZ elnökségének, a Magyar Faluért Kuratóriumának, a Szlovák–Magyar Határon Átnyúló Kormányközi Bizottságnak, elnöke a veresegyházi Kistérség Tanácsának. Fia, dr. Pásztor László is polgármester, negyedik ciklusát tölti Erdőkertes élén.

Akiknek tehát a portájuk rendetlen, elhanyagolt, azoknak elsősorban munkát kell adni, pontosabban lehetőséget teremteni arra, hogy dolgozzanak. Nem biztos, hogy elfogadják – aminek számtalan oka lehet –, de a lehetőségadás a munkára társadalmi feladat. Az elfogadása viszont már az egyén felelőssége. A tehetetlen, önmagáról gondoskodni nem képes emberekkel kezdeni kell valamit. Meg kell tanítani őket a cselekvésre. Ez kötelessége az adott helyi közösség vezetőinek, testületeinek. A „kezdésnek" elsősorban ösztönzőnek kell lennie, de nem tartom ördögtől valónak a kényszerítés bizonyos formáit sem. Lehet, hogy a cél nem szentesíti az eszközt, de akkor biztosan szentesíti, ha tanulásra késztet.

Nem jó, ha a szociális segélyre szoruló embernek azt mondjuk, még ezt a keveset sem biztos, hogy megkapod. Az viszont jó, ha a gyerek iskolába jár. Szememben az iskolába járás mindennél fontosabb. Aki tanul, aki szakmát, diplomát szerez, az be fog tudni illeszkedni a társadalomba, önállóan tudja szervezni és tervezni a saját és családja életét, s mellesleg nem szorul segélyre sem. Ez az egyénnek és a társadalomnak is elemi érdeke. Ami ezt szolgálja, nem lehet rossz. Ha valaki a gyerekét nem taníttatja – elfogadja, hogy az nem szeret iskolába járni, unja az órákat, stb. – az a gyereknek is, a társadalomnak is kárára van. Föl lehetne vetni, hogy aki segély híján „éhen hal", annak már nem lesz semmilyen lehetősége beilleszkedni a társadalomba. De egyelőre szó sincs a segély megvonásáról, csak annak kilátásba helyezéséről. A döntés a szülő kezében van: elnézi, hogy a gyereke lógjon, vagy ösztökéli a tanulásra, s ha kell kényszerítő eszközöket is alkalmaz: mert tanulni muszáj. Ezért kötelező az általános iskola, sőt most már – nagyon helyesen – az iskola előtti óvoda is. Természetesen tudom, sok gyerek azért nem szeret iskolába járni, mert nem érzi ott jól magát, több a kudarc-, mint a sikerélménye. Tudom azt is, hogy elsősorban a példa nevel, tehát ha a szülő sem járt iskolába, vagy járt, ám ennek ellenére sincs munkája, akkor nem könnyű hatékonyan motiválnia a gyermekét. Az volna tehát az igazi, ha minden gyerek örömmel menne iskolába, ha az iskola fölkeltené és kielégítené a minden emberben ott élő kíváncsiságot és tudásvágyat. Ez ma még sok okból nincs mindenütt és mindig így. Ettől függetlenül tanulni muszáj, önálló, érett, öntudatos felnőtté válni muszáj, s ha a felnőtté válás útjának elején ehhez lökést ad, hozzásegít a szociális segély visszatartásának fenyegetése, akkor ennek alkalmazását helyeslem.

FERGE ZSUZSA, SZOCIOLÓGUS, EGYETEMI TANÁR

Baj is, meg nem is, hogy nem vagyok polgármester, aki közvetlenül felelős egy közösség életéért, működéséért. Hogy miért baj, könnyen érthető. Nem szembesülök Pásztor Béla dilemmáival, amelyekkel kicsit más formában sok pedagógus és szülő is találkozik: rá kéne valamire venni a gyereket, de nem használ se a jó szó, se csábítás, érzelmi zsarolás, ösztönzés. Az eszközök fogytán jön a kiabálás-fenyegetés, és a végén, ha talán ritkábban is, mint egykoron, elcsattan a (súlyosan jogsértő) pofon. Hát valahogy így látom a segély mint a végső menedéket jelentő védőháló elszakítását. A gyakorlat – a tehetetlenség – kikényszerítheti, de nem biztos, hogy erkölcsileg és jogilag helyes a megoldás. Minthogy nem szembesülök nap mint nap a kényszerekkel, megengedhetem magamnak, hogy kicsit más szempontokat is felvessek. Hátha lehet a szempontokat ütköztetni, és valamilyen új középutat találni? Annyiban egyforma helyzetben vagyunk Pásztor Bélával, hogy én is több mint 50 éve próbálkozom, csak én egy archimedesi pontot keresek, ahonnan kiindulva kényszerektől és kihívásoktól mentesen lehetne ilyen dilemmákat mérlegelni. Hadd tegyek föl e morfondírozások nyomán néhány – ténylegesen vagy csak hitem szerint – „objektív" kérdést, még ha tudom is, hogy társadalmi ügyekben nincs igazi objektivitás.

Ferge Zsuzsa (1931)
Széchenyi-díjas szociológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Főbb kutatási területei: társadalmi rétegződés, társadalmi újratermelés, a gyermekszegénység, a kirekesztés, a társadalmi integráció. A magyarországi szociálismunkás- és szociálpolitikus-képzés egyik úttörője. 2006-tól az MTA Gyermekszegénység Elleni Programiroda vezetője. A Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület örökös elnöke, a Szociális Szakmai Szövetség tiszteletbeli elnöke, az Edinburgh-i Egyetem díszdoktora. Több nagy hatású könyv és több ezer tudományos publikáció szerzője vagy társszerzője

Legyen az első kérdés az, hogy miért csak a szegények segélyei esetében gondoljuk, hogy ha ingyen kapnak valamit, az erkölcsromboló? Ha valaki kétmilliárdot örököl, az ő erkölcseit annyira se féltjük, hogy még az örökösödési adót is eltöröltük. Pedig hát semmi garancia arra, hogy az örökség nem teszi lehetővé számára a munka nélküli létezést, vagy gyerekei elhanyagolását. Minthogy elvi kérdésről van szó, mindegy, hogy hányan vannak a szegények és az örökösök. Annyit biztosan merek állítani, hogy – még ha erről nem is veszünk tudomást – nem mérünk egyenlő mércével gazdagot és szegényt. És a szegényeket vajon mindig egyenlő mércével mérjük? Amikor viszonylag kevesen voltak a lezuhanók, mint mondjuk nálunk 1989–90 fordulóján, akkor virágzott a közösségi segíteni akarás, amit akár szolidaritásnak is nevezhetünk. Amikor millió fölé megy a számuk, akkor egyre nő az elutasítás, szaporodnak és szigorodnak a segítség feltételei. Az adófizetők sok mentséget találnak a szigorításra, annál inkább, mert önmagukat is bátorítaniuk kell, hogy nem kerülnek ilyen sorsra. Tartsuk hát a szegények saját hibájának, hogy nem keresnek, nem találnak munkát; hogy elvesztették a lakásukat; hogy túl nagy társadalmi terhet, ráadásul bűnözési veszélyt jelentenek; és még a kapott pénzsegélyt is rosszul költik el. Ez a folyamat a történelemből ismert. Amikor valahol valamiért tömegessé vált a szegénység, többnyire gyengült a segítő, erősödött a büntető szándék. És ha így van, nem a társadalom gyengeségeként kellene-e értelmeznünk, hogy „Retteg a szegénytől a gazdag / s a gazdagtól fél a szegény"?

Kérdés azután, hogy ki mennyire felelős azért, hogy ma az országban sokan nem tudják eltartani magukat, holott 20-25 évvel ezelőtt erre képesek voltak. Kinek a hibája, hogy ma az országban 600 ezer, jobbára tanulatlan munkát kereső állástalan van, akiknek fele *semmilyen* segélyt vagy ellátást nem kap. A rossz (globálisan is rossz) gazdasági rendszer? A rossz gazdaságpolitika? Azok, akik nem igyekeztek gyorsan kikerülni a gödörből, amibe beleestek vagy belelökték őket? És ha a felelősséget megosztjuk, akkor mi a gödörben lévők kötelessége a társadalommal, a társadalom kötelessége velük szemben?

A gödörben azonban nemcsak – akár saját rossz helyzetükért felelősnek is tekinthető – felnőttek vannak, hanem a gyerekeik is. Akik a jövőt jelentenék. Igaz, pompás írott jogaik vannak, amelyeket Magyarország is törvényben rögzített: az „Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy (...) biztosítják [a gyermek] jólétéhez szükséges védelmet és gondozást...". Csak épp a törvény régóta és egyre inkább írott malaszt. Az 1,8 millió 18 éven aluli gyerekből közel félmillió súlyos szegénységben él, messze az elfogadható minimumok alatt, és további félmilliót fenyeget valamilyen súlyos hiány (például élhetetlen, egészségtelen lakás), vagy a kirekesztés valamilyen formája, például a szegregáció. A gyerekkori nélkülözések és hányattatások pedig hosszú távon meghatározók. A szegénységbe születő gyerekek a többieknél mintegy tíz évvel rövidebb életre ítéltetnek. Az iskolázottság kiutat jelentene, de ezt sorompók zárják el. A szegénységben élő félmillió gyerek 30-40 százaléka (az összes gyerek közel 20 százaléka) eddig sem tudott a 8 általánosnál tovább vergődni. A köznevelés átalakítása ezt a helyzetet nem fogja javítani. Az utolsó néhány év kormányzati intézkedései tovább rontották a szegény gyerekek ellátásait. (Csak példaként: a családi pótlék összege öt éve változatlan, a gyerekek segélyeit már nem pénzben, hanem kötött felhasználású kártyán adják, a válság alatt semmi nem történt a gyerekek romló helyzetének megállítása érdekében.) Milyen társadalom az, amely eltűri, hogy a megszülető gyerekek harmada kívül rekedjen az összetartozó társadalmon?

„Minden embernek joga van az élethez" – mondja ki az amerikai alkotmány 1776-ban, és ismétli számtalan fontos nemzeti és nemzetközi karta. A magyar Alaptörvény II. cikke szerint is „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz..." A mondatnak sokféle értelmezése lehet. Azt biztosan előírja, hogy senkit nem szabad meggyilkolni vagy halálra ítélni, és a köz felelőssége ennek a parancsnak a betartatása. De én azt az értelmezést is fontosnak vélem, hogy egy társadalomnak senkit se szabad meghalni hagyni azért, mert szegény. A halál értelmezése sem egyszerű. Csak a pillanatnyi vagy azonnali halál „számít"? Ha a szemünk előtt fagy meg vagy hal éhen valaki? És elég annyit tenni a halál ellen, amit az Alkotmánybíróság a köz felelősségének tartott a hajléktalanokkal szemben? Döntése szerint szállás biztosítására „az állam abban az esetben köteles, ha a szállásnélküliség az emberi életet közvetlenül fenyegeti".

Tulajdonképpen hogyan is áll jog és kötelezettség viszonya? Minden feltételes segély mögött ez a kérdés áll. Sokan úgy gondolják, hogy ezek egyenlő súlyú és összetartozó fogalmak. A harmadik utas „új baloldal" a kötelességet hangsúlyozza jobban, a jog feltételéül a kötelességet szabja: „nincs jog kötelezettség nélkül". Giddens zászlóbontása, azaz 15-20 év óta ez az elv vezérli számos országban a „jóléti államból" a „munka állama" felé tett lépéseket, például a munkanélküli-ellátás valamilyen aktivitáshoz kötését. (Az úton Magyarország jutott legmesszebbre, ráadásul nem is az új baloldal receptjére hivatkozva, de ez más kérdés.) Az angol gyarmatosítás ellen küzdő telepesek fordítva fogalmaztak. A „nincs adózás képviselet nélkül" olyasmit jelent, hogy nincs kötelezettség jog nélkül. Abban a két követelés megegyezik, hogy egyik nincs a másik nélkül.

Az idézett karták, alkotmányok, alaptörvények viszont elsődlegesnek, *feltételek nélkülinek* tekintik az élethez és emberi méltósághoz való jogot. E két jog együtt olyasmit sugall, hogy a köznek van felelőssége az emberhez méltó elemi életfeltételek biztosításában. Vagyis hát talán nem csak akkor keletkezik állami feladat, ha valamilyen veszély közvetlenül fenyegeti az ember életét. Azonban Magyarországon csak néhány csoport kezdett el gondolkodni azon, hogy miként, milyen eszközökkel-módszerekkel érvényesülhet az ember feltétel nélküli joga élethez és méltósághoz? A lassan kristályosodó – világszerte egyre népszerűbb – eszköz az általános társadalmi alapjövedelem, illetve ennek szűkített, kicsit rontott változata, a rászorultsághoz kötött szociális minimum jövedelem. Ha valahol, ebben a kérdésben lenne helye igazi közvitáknak.

A minimális megélhetés feltételek nélküli biztosítása nem azt jelenti, hogy az embernek nincsenek kötelezettségei és felelősségei. Épp ellenkezőleg: megkönnyíti ezek teljesítését. Furcsának hat az állítás. Pedig csak azt mondjuk, hogy a civilizált együttélésnek – pláne egy mai, bonyolult társadalomban – számtalan feltétele van (mondjuk az írástudás, az együttélési normák ismerete, a városi csatornázás vagy épp a védőoltások). Ám a tartósan éhező-fázó, teljes létbizonytalanságban élő emberek kényszerűen elszakadnak a civilizációtól. József Attila ezt is tudta: „Harmadnapja nem eszek, / se sokat, se keveset. (...) Tiszta szívvel betörök, / ha kell, embert is ölök." A civilizációs feltételek pedig nem jönnek létre „maguktól". Jól működő intézményekhez és szolgáltatásokhoz, éppúgy, mint a minimális megélhetési biztonsághoz közös, állami források elengedhetetlenek. Ha a feltételek megvannak, akkor megvalósulhat az a helyzet, „amelyben a szabályokat az emberek elfogadják, s belsővé teszik". (Ezekért a feltételekért fizetünk adót, ezért mondta O. W. Holmes, aki évtizedeken át volt az USA Legfelsőbb Bíróságának bírája, hogy „Az adó az az ár, amit egy civilizált társadalomért fizetünk".) Kicsit másképp fogalmazva: az állam erősebb, mint az egyén. Biztos, hogy a gyengébbtől kell az első erőfeszítéseket elvárnunk?

Az elvi érvek után most már áttérek a feltételhez kötött ellátások egy-két problémájára. Igen, a feltételek kényszert jelentenek, de magam nem gondolom, hogy az emberek főként kényszer hatására cselekednének. Mit kezdjünk más mozgatókkal, érdekekkel és szenvedélyekkel, kíváncsisággal és tehetséggel, ösztönzéssel és életcélokkal? Persze, az bizonyára igaz, hogy ha a követelés rosszul érinti az egyént, legyen gyerek vagy felnőtt, akkor kényszeríteni kell. A kényszer is sokféle lehet, de ez újabb elvi magasságokba vezetne. A munkáról viszont elég régen tudjuk, hogy valóban lehet kényszer, de lehet sokféle cél elérésének eszköze, sőt lehet akár fizikai vagy lelki igény, szükséglet is. A kényszermunka, vagyis a szankciókkal kikényszerített munka a XX. század óta vagy jogi tiltólistán van, vagy büntetés. Ezért keresnek máshol más módot jogok és kötelezettségek kevesebb kényszerrel és szankcióval járó egyensúlyára. Egyrészt – mint erre már utaltam – valamilyen minimum feltétel nélkül „járhat". A segély többi részéért tenni kell valamit, ami jó esetben szerződésben is rögzíthető. A szerződés azt sugallja, hogy egyenlő felek állnak szemben egymással, nem a hatalom és az alattvaló. A feltétel lehet egyéni önfejlesztés akár szolgáltatások igénybevételével, tanulás, munkakeresés, kisebb vagy nagyobb közösségekkel együttműködés. Mindez Magyarországon néhány éven át ismert gyakorlat volt. Vagyis – és ebben Pásztor Bélával egyetértünk – a kényszer csak egyik és végső eszköz lehetne.

Valójában kétféle értelmezése van a feltételekhez kötésnek. Az egyik többnyire a gyerekekbe „beruházást" jelent: ha megteszel valamit a gyerek érdekében, igénybe veszel valamilyen szolgáltatást, amit az állam helyesel vagy javasol, akkor pénzbeli ellátást (angolul CCT-t, Conditional Cash Transfer) kapsz. A másik értelmezés fordított: ha nem teljesítesz valamit, amit az állam követel, akkor az állam a korábbi ellátásodat csökkenti vagy megvonja. *Nevezzük az elsőt ösztönző, a másodikat szankcionáló feltételes ellátásnak.* Brazíliában vagy Mexikóban, ahol az ösztönző CCT-t 15 éve elkezdték alkalmazni, „zöldmezős" szociálpolitika volt, azaz a végtelen szegénységet nem enyhítette semmi. Az új jutalmak az évek során családok millióit mozgatták meg, az eddig ellátatlan gyerekek elkezdtek iskolába és orvoshoz járni. Az ennek „jutalmául" szülőnek nyújtott rendszeres pénzellátás pedig valóban enyhítette a szegénységet. Ugyanez a módszer nagyon keveset ért el ott, ahol a szociális szolgáltatások és intézmények eleve széles körben könnyen hozzáférhetők voltak.

Magyarországon egyetlen új ösztönző CCT van, az óvodáztatási támogatás. Részletes értékelés szerint van pozitív hatás. Nőtt a beíratott kis-

gyerekek száma, és egy (kisebb) részüket valóban a támogatás ösztönözte. Ugyanakkor a hosszabb távú hatások bizonytalanok. Nem volt megfelelő férőhely- és létszámbővítés képzett szakemberekkel, így – főleg a szegény vidékeken – nő a zsúfoltság, romlanak a fejlesztési lehetőségek. És sajnos az óvodai módszerek – kapcsolat a szülővel, a kulturális másság kezelése, sokféle korai fejlesztés biztosítása – nem változtak. Vagyis a CCT segíthetne a szegénység átörökítésén – de önmagában a pénz messze nem elég.

A szankcionáló feltételek sokkal gyakoribbak. Az iskoláztatási támogatás ideiglenes vagy teljes megvonásával fenyegetés teljesen feleslegesnek bizonyult a kisebbeknél és a gimnazistáknál, ott eddig is csak 1-2 százalék hiányozgatott. A nagyobbaknál, főleg a szakiskolásoknál nagyobb a baj. A gyerekek – joggal – reménytelennek tartják az iskolába járást, gyakran ütköznek pedagógusi ellenszenvbe. A támogatás megszüntetése azonban a gyereken nem segít, nem is érdekli őket. A szülőt igen, de eszköztelen. Ha a 12 éven felüli gyereket már felnőttként büntethetőnek tartjuk, miért gondoljuk, hogy nem dönt egyedül az iskolakerülésről? A gyakorlatban az iskolai és szülői tehetetlenség odavezetett, hogy mind gyakoribb e 14 vagy 16 év fölötti gyerekek magántanulóvá nyilvánítása. Ez nagyjából tanulásuk végének garanciája. Amikor belép a 16 évre csökkentett iskolai korhatár, még erre sem lesz szükség: a tanulatlanság garanciája bürokráciamentesebb lesz.

És most kéne áttérnem a közfoglalkoztatás feltételeire. A gyakorlatokról és hatásokról számos kutatás és tanulmány készült, melyekre a már mindent átható politikai megosztottság jellemző. Kormányközeli tanulmányok a megoldást jónak, az embereket megváltónak, a közfoglalkoztatásba bevontak lassan 300, olykor 400 ezerre taksált számát a foglalkoztatás javulásának tekintik. A kritikák más tényekre és számokra épülnek. Az már köztudott, hogy a közfoglalkoztatásból alig van visszaút a munkaerőpiacra. Kevesebb szó van három érdekes negatívumáról, a kiszorító hatásról (pl. korábbi alkalmazott elbocsájtása és közfoglalkoztatottal helyettesítése), a növekvő intézményes kiszolgáltatottságról (hogy ki és milyen közmunkát kap, az kegy) és az új korrupciós lehetőségekről (a kegyek osztásánál). És akkor még nem beszéltünk arról, hogyan érinti számtalan hivatalos lépés a közfoglalkoztatott méltóságát, emberi jogait, és arról sem, hogy milyen veszélyes a magánszféra sérthetetlenségének fokozatos feladása (ami lassan nem csak a szegényeket fenyegeti).

Pásztor Bélát mélyen megértem és sokban egyetértek vele. Ha polgármester lennék, talán ugyanazt gondolnám és tenném, mint ő. Pásztor azok közé a településvezetők közé tartozik, akik humánummal igyekszenek kezelni mégoly kemény szabályokat is, és akik tudják, mi a megélhetési kényszer. Ők azok, akik nem vonják meg a hiányzó gyerek családi pótlékát, vagy a segélyt, ha rendetlen a kert, csak – a jó szó után – fenyegetnek ezekkel a lehetőségekkel; akik tudják, hogy segélyből feketemunka nélkül megélni nem lehet, és olykor behunyják a szemüket. Akik esetleg nem az egész segélyt, csak egy részét tiltják le. (Ezek is szabálysértések? Talán igen. A polgármesterek is vállalnak kockázatokat.) De jó szándékaikat így is legalább két körülmény korlátozza. A mind frusztráltabb „közeg", amelyet gyakran politikai szándékkal is uszítanak kívülről jövő hordák, szegények, cigányok és minden másság ellen. És saját polgármesteri eszközeinek és lehetőségeinek a beszűkülése. Hiába szeretne jobb, befogadóbb iskolát – nincs többé ráhatása sem arra, hogy az iskola miként működik, sem arra, hogy kit foglalkoztat.

Abban biztos vagyok, hogy Pásztor Béla merengéseimet nem elítélő kritikának, hanem közös útkeresésnek tartja.

PÁSZTOR BÉLA

Elöljáróban: lassan elszokunk azoktól a vitáktól, amelyekben a felek tisztelik és becsülik egymást, odafigyelnek és reflektálnak egymásra, s eszükbe sem jut, hogy a másik felet a vitában való fölülkerekedés érdekében lejárassák, hiteltelenné tegyék. Úgy érzem, a mi vitánk ilyen egymást tisztelő, régimódi vita, de abban bízom, majd újra divatba jön, s ez lesz az új módi, mert rájövünk, hogy a vita lényege az eszmék (érvek, vélemények) cseréje, azaz kölcsönös befogadása. Ami természetesen nem jelent feltétlen elfogadást is. Csak fogódzót, továbblendülést a saját teljesebb igazságom, jó esetben a közös igazság felé.

Hogy a választ a végén kezdjem: igen, annak tartom. Bár a közös útkeresést kissé nehezíti, hogy más a helyzetünk, más a nézőpontunk, és más dimenzióban is vagyunk. De talán nem is nekünk kell az utat megtalálnunk, hanem az olvasónak, mi elég, ha csak keressük, ki-ki a maga módján, a maga szemével, a maga eszközeivel. Azt hiszem, mindkét keresési módra szükség van. Én nem tudok úgy keresni, ahogy egy tudós, de ostoba lennék, ha nem ismerném meg elvi-elméleti fejtegetéseit, nemzetközi példáit, statisztikai adatait, s azok értelmezéseit. Ferge Zsuzsa tökéletesen látja a különbséget köztünk, írja is: „Minthogy nem szembesülök nap mint nap a kényszerekkel, megengedhetem magamnak, hogy kicsit más szempontokat is felvessek." Igen, ez a lényeg: ő megengedheti, én nem engedhetem meg, hogy eltekintsek a napi kényszerektől. Az elvek, az elmélet síkján valóban mindegy, hány milliomos van és hány szegény.

A gyakorlatban azonban egyáltalán nem mindegy, mert az elsővel nincs dolgom, a másodikkal van. Jogos Ferge Zsuzsának az a fölvetése, hogy miért csak a szegényeknél gondoljuk erkölcsrombolónak, ha ingyen kapnak valamit, hiszen aki örököl kétmilliárdot, az is ingyen kapta, az is élhet munkátlanul, s el is hanyagolhatja a gyerekeit. Ez elvileg valóban releváns kérdés, az én számomra azért nem az, mert a milliárdos nem kér segélyt, munkátlansága, „erkölcstelensége" a magánügye, a segélyt viszont közpénzből fizetjük. Persze, ha a gyerekét elhanyagolja, s az iskolakerülő lesz, akkor vele szemben is fel kell lépni. Itt is egyedi megoldást alkalmazunk. Ha ilyen előfordul – nálunk ritkán –, kimegyünk a családhoz, a bizottság, vagy én magam is, s addig beszélünk, igen erkölcsi nyomást gyakorolunk rá, egészen addig, amíg meg nem ígéri, hogy a gyerek nem fog hiányozni. Nem kell semmilyen elvonással fenyegetni, csak a méltóságára hivatkozva kérni – persze, a kérés is valamiféle kényszer. Ami pedig a nagy örökségeket illeti: ha megtudom, hogy valaki sokat örökölt, elmegyek hozzá, és szépen megkérem – volt nem egy ilyen eset –, adjon belőle a köz javára, amiből aztán juthat több segélyre is. Lehet, hogy ez is afféle finom erkölcsi nyomásgyakorlás, de hát végső soron a legegyszerűbb kérdés is nyomásgyakorlás, hiszen válaszolni kell rá valamit. Ám valamit ez is segíthet abban, hogy a társadalom szétszakadása ne legyen olyan drasztikus, mert az olló minél szélesebbre nyílik, annál veszélyesebb: az igazságtalanságot az emberek nem viselik el a végtelenségig.

Nálunk Veresegyházon nincs semmilyen feltételhez kötve a szociális segély, s nem csak azért, mert nálunk nincsenek iskolai hiányzási problémák, s az emberek a portájukat is rendben tartják. Ilyen szempontból talán nem is vagyunk tipikus település. Azért sincs feltétel, mert ha segélyre van szükség, akkor annak feltétlennek kell lennie. Aki valóban mindent megpróbált, és nincs munkája, vagy nem tud dolgozni, az természetesen kap segélyt, egyszerit, vagy akár folyamatosan. A szociális bizottság megvizsgálja a kérelmező helyzetét, és dönt. Persze, igazából én vizsgálat nélkül is ismerem az egész várost, szinte mindenkit személy szerint. Ha valaki hozzánk jön segélyért, mi először nem segélyt, hanem segítséget kínálunk neki. A segélyt kifizetni a legegyszerűbb, az csak pénzkérdés. A szociális segélyezésre államilag megfogalmazott skála elégtelen, mert nem alkalmas egyedi problémák megoldására. Márpedig a problémák mindig egyediek és személyesek, rájuk egyedi és személyes megoldást kell keresni. Általánosítani ebben nem lehet. Legalábbis nekem nem. Az a tudós feladata. Ha valaki hozzám jön segélyért, én először tehát munkát ajánlok neki. Hiszen azért nincs pénze, mert nincs munkája. Ha van munkája, s dolgozik, lesz pénze is. Én a munkában hiszek, nem a segélyben. A segély való-

ban a végső védőháló, azoknak kell adni, akik számára a munka egészségi vagy más okokból nem megoldás. De akiknél megoldás, ott az a legjobb megoldás. Kevés a munkaalkalom? Nem igaz. Mondok egy egyszerű példát. Az önkormányzat megbíz egy vállalkozást valamilyen beruházás kivitelezésével. Egy részfeladatra – mondjuk árokásás, csatornaépítés, dréncső-telepítés – ad ötmilliós árajánlatot. Mi akkor ezt nem kérjük, hanem megvesszük az anyagot, s a segédmunkát elvégzi a mi brigádunk, amely volt munkanélküliekből verbuválódott. Egy szakember vezeti őket, s mire végeznek, meg is tanítja nekik a szükséges fogásokat, így nemcsak keresnek, hanem majdnem egy szakmát is megtanulnak. A vállalkozás géppel végezné a munkát ötmillióért és gyorsan. A mi brigádunk kézzel végzi, négymillióért, s nyilván valamivel lassabban. De dolgoznak, keresnek, tanulnak, s még az önkormányzat is spórolt egymilliót. Ez nem közmunka abban az értelemben, hogy nem az állam adja hozzá a pénzt, hanem mi, az önkormányzat. Egyébként bizonyos szempontból minden munka közmunka. Ennek a módszernek van kettős szűrőfunkciója is. Egyfelől kitűnnek az erősek, ügyesek, a szorgalmasak, másfelől kiszűri azokat is, akik csak beszélnek, dolgozni igazából nem óhajtanak. Így viszont lecsökken a segélyt kérők száma is. Mert az ilyenek elmaradnak, nem jönnek segélyért, tudják, először úgyis munkát kínálunk nekik. Egyébként sok évtizedes tapasztalatom, hogy aki látja, hogy másképp nem boldogul, az elvállalja és rendesen el is végzi a munkát.

Azt hallottam a napokban a rádióban, hogy ahol rendszeres iskolába járáshoz kötötték a szociális segély kifizetését, felére csökkent az igazolatlan mulasztások száma. Ferge Zsuzsa a – gyereket büntető, kényszerítő, mindig jogtalan – pofonhoz hasonlítja a segély, mint a végső menedéket jelentő védőháló elszakítását. De hát, ha csökken a mulasztás, a pofon nem csattan el, a „segély mint védőháló" nem szakad el. A védőhálót különben sem az önkormányzat szakította volna el, hanem maga a család, hiszen övék a döntés, hogy reggel a gyerek felkeljen, s idejében ott legyen az iskolában. Az valóban nem az ő hibájuk, hogy szegények és nincs munkájuk, de az részben biztosan az övék, ha nem dolgoznak legalább otthon, hogy a saját életük méltóságát megőrizzék, gyerekeiknek példát mutassanak. Én emlékszem gyerekkoromból, szüleim gyakran emlegették a tisztes szegénységet, aminek a legfontosabb jelzője az volt, hogy „szegény, de tiszta", s a ruhája „foltos, de nem rongyos". Ez volt a szegénység méltósága.

Egyébként szerintem az joggal elvárható az adófizető közösség részéről, hogy minél kevesebb segélyre legyen szükség, s ha a szülőknek szükségük is van rá, legalább a gyerekeknek ne legyen, ha felnőnek. A szegénység, a

tudatlanság, az elesettség újratermelése egy társadalom legnagyobb mulasztásos bűne, s mi ebben a bűnben már jó régóta benne vesztegelünk.

Jogos Ferge Zsuzsa fölháborodott kérdése: „Milyen társadalom az, amely eltűri, hogy a megszülető gyerekek harmada kívül rekedjen az összetartozó társadalmon?" De én ezt a kérdést nem tehetem fel. Illetve föltehetem, s válaszolhatok is rá vérmérsékletem szerint akár káromkodással, az én kérdésem azonban csak az lehet: mit kell tenned, hogy a városodban ilyen ne történhessen meg.

Jogos kérdés az is: „kinek a hibája, hogy ma az országban 600 ezer, jobbára tanulatlan munkát kereső állástalan van, akiknek fele *semmilyen* segélyt, vagy ellátást nem kap." Számomra mégsem lehet első kérdés, hogy ki a hibás. Ha egy gyerek vízbe esett, ki kell menteni, s csak utána lehet keresni a felelősöket: ki hagyta magára, ki lökte bele. Ez az elmélet és a gyakorlat közötti alapvető különbség: az egyik mindig az általános érvényűt keresi, a másiknak mindig az egyedit kell megoldania. Igen, olykor szemhunyással, olykor kicsit szabálytalanul, olykor felnőtthöz nem illő „dedós" módszerekkel. Elmondok még egy példát. Hozzánk költözött egy cigány házaspár a közeli városból. Az asszony bejött hozzám segélyért. Mondtam, segély nincs, de munka van. Azt felelte, ahol eddig lakott, ott kapott segélyt. Mondtam, itt van a ház előtt a buszmegálló, menjen oda, itt csak munka van. Kérdezte, milyen munka? Kertészkedés, kis kapálás, feleltem én. Kapálni, sajnos, nem tudok, mondta, fáj a derekam, nem tudok állni. Semmi baj, kap egy széket meg egy hosszú nyelű kapát, s a széket mindig odébb rakja, csak vigyázzon, ne a virágra tegye, javasoltam én. De ő nem lehet a napon, mert az árt neki, így ő. Mondtam, sebaj, van egy nagy ernyőnk, amit ahol tart, ott mindig leszúrhat a földbe, az jó árnyékot vet. Föladta. Elment. Két hét múlva megláttam a folyosón. Kérdeztem: rám vár? Nem, mondta, magánál nincs segély, csak munka. Pár hét múlva újra jött, hogy neki is meg a férjének is kéne munka. A férjjel egy árok kitisztításában állapodtunk meg. Két nap múlva jött is, hogy kész a munka, fizessem ki. Kérdeztem, kiszedte az iszapot, azt felelte, igen. Jó, mondtam, akkor nézzük meg. Fölhúztam a gumicsizmát, bementem az árokba, s a víz alatt elkezdtem tolni a lapátot. Amikor kiemeltem tele volt iszappal. Mondtam, ez még nincs kész, majd akkor jöjjön a pénzért, ha tényleg végzett a megbeszélt munkával. Három nap múlva fülig érő szájjal magabiztosan érkezett: tessék kijönni, most már jó. Nem megyek, feleltem, elhiszem magának, most már mehet a pénzéért. Kicsit időigényes módszer, de azt hiszem, megéri.

Nagyon fontos felvetése Ferge Zsuzsának, hogy a szegényeket sem mindig egyformán kezeljük: „Amikor viszonylag kevesen voltak a lezuhanók, mint mondjuk nálunk 1989–90 fordulóján, akkor virágzott a közösségi segíteni akarás... Amikor millió fölé megy a számuk, akkor egyre nő az elutasítás, szaporodnak és szigorodnak a segítség feltételei." Valóban: ha egy koldus van, adunk neki, de jön a harmadik, az ötödik, akkor már nem. A gyakorlatból elmélet lesz. Az természetes, hogy egy szegényt kisegítek, ha tudok, de ha sokan vannak, azt gondolom, a szegénységet úgyse tudom megsegíteni. Ebből fakadhat, hogy ha kevés a szegény, erős a szolidaritás, ha sok, akkor már elkezdünk kifogásokat keresni. Ám én úgy hiszem, van még egy fokozat: ha nagyon sok a szegény, újraéled a szolidaritás. Gondoljunk a háborúkra, s arra, hogy az utolsó háború után szinte mindenki szegény volt, s akkor nagyon is segítették egymást az emberek. Mert az életösztön azt súgja, parancsolja, már nem az önzés a túlélés egyetlen esélye, hanem az együttműködés, a szolidaritás.

A közfoglalkoztatásról csak annyit: kétségkívül nem megváltás, inkább kényszer, de több a semminél. S ha nem vezet út onnan vissza a nyílt munkaerőpiacra, annak nem a közfoglalkoztatás az oka, hanem a munkaerőpiac hiánya. A munkanélküliségből és a munkátlanságból még kevésbé vezet vissza út.

Végül: szép gondolat a világszerte egyre népszerűbb „általános társadalmi alapjövedelem", de attól tartok, ez csak az ún. jóléti társadalmak ideája, s nem véletlen, hogy a hozzánk hasonló országok inkább csak „ennek szűkített, kicsit rontott" változatát mérlegelik: a rászorultsághoz kötött szociális minimumjövedelmet. A feltétel nélkülit. Ám még ez is csak a vágyálmok körébe tartozik. Változatlanul azt hiszem, a megoldás: a rászoruló szegények számának radikális csökkentése. Tanulással, azaz az utánpótlás megszüntetésével. Munkahelyteremtéssel, munkára ösztönzéssel, s rá alkalmassá tétellel: továbbképzéssel, átképzéssel stb. Ez azonban, tudjuk, nagyon nehéz feladat, mert bármilyen triviális: kettőn áll a vásár. Egymásra mutogatással biztosan nem megyünk semmire, csak akkor, ha a társadalom „felelősségközösség" is lesz, amelyben a közösség felelősséget érez az egyénért, s az egyén a közösségért. Romantikusabban: egy mindenkiért, mindenki egyért.

Ez még, tudom, nagyon messze van, de ha megvalósul, olyan kevés szociális segélyt kell majd szétosztani, hogy nem is lesz érdemes rajta vitatkozni.

FERGE ZSUZSA

Hát igen, a jó vita alapja a kölcsönös megbecsülés. Én is örülök, hogy mindketten régimódian próbálunk új módit és új eszközöket keresni. Pásztor Béláról – noha önmagáról ritkán beszél – sokat lehet tudni. Lassan 50 (48) éve áll független polgármesterként egykori néhány ezres faluja, ma 17 ezres városa élén. A város fejlődése még a Budapest–Gödöllő vonzáskörzetében lévő településekéhez képest is szédítő. Igaz, vannak pompás természeti adottságai, mint a tó és a termálvíz – de ezeket ki is kell használni. És a jelek szerint a városvezetés nagyszerűen használta az 1990 után szaporodó lehetőségeket. Tervezett, pályázott, hazai és külföldi forrásokat szerzett, megvalósított, és ennek eredményeként környezetbarát gazdaságot, új közösségi intézményeket, eleven kulturális életet és turizmust teremtett. A munkanélküliség aránya alig 3 százalék, az országos átlag töredéke, a segélyezettek száma 100 fő körüli. Ezek szinte skandináv arányok. És valóban, a svédeknél mindig minimális volt a segély szerepe, és (noha jogi keretek között) gyakorlatilag személyre szabták a segítséget. Ha nincs sok szegény, és Veresegyházon az országosnál sokkal kevesebben vannak, az egyéni szükségletekhez igazodás humánusan, jog- és szakszerűen megoldható. Igaz, rengeteg múlik a polgármestereken, a települések vezetőin és szakemberein. Azt hiszem, nem túl gyakori, noha talán nem is mindenben kivételes az, ami Veresegyházán sikerült.

Pásztor Béla és környezete az utóbbi évtizedekben sokat tett azért, hogy náluk másként lehessen föltenni a kérdéseket, mint az ország számos más vidékén. Azt hiszem, tovább folyó vitánk mögött e különbség is meghúzódik. Pásztor Béla olyan helyzetet segített helyben teremteni, amelyben lehet munkát kínálni a vonakodóknak, nem is feltétlenül közmunkát. Erre sok munkahelyteremtő ötlettel törekszenek, amelyekből ízelítőt kapunk. Az megint messze szárnyaló vita lehetne, hogy milyen esetekben célszerű vagy hasznos gépekkel kiváltani a munkahelyteremtés érdekében az emberek nehéz fizikai munkáját, és mikor nem. Ha az ember az olcsóbb, az jó indok lehet a gépek elutasítására. De valóban jó az, hogy nálunk ilyen olcsó az ember? Ez megint nem P. B.-nek szól, országos a probléma. Csak keserves képet ad az ország helyzetéről, hogy a bérek, a tanulatlan munkaerő bére még inkább, alacsonyabb jó néhány környező országénál – kivált ha figyelembe vesszük, hogy a minimumbéreket máshol nem terheli adó. Európán belül nálunk az egyik legnagyobb arányú a szegények között a dolgozó szegények aránya. Magyarország ugyanis nem, illetve csak egyes közalkalmazotti csoportok esetében fogadja meg azt a régi követelést, hogy „megélhetési bérek" kellenek minden szinten, vagy-

is: lehessen megélni a minimumbérből is, vagy a közmunka (ma nettó 49 ezer Ft) béréből is. (A viszonylag tisztes szintű statisztikai létminimum 2012-ben a család nagyságától függően – egy főre számítva – 53 ezer és 86 ezer Ft között mozgott, 70 ezer Ft körüli átlaggal. Ennél kevesebből is meg lehet élni, de növekvő hiányokkal és gondokkal.)

Első válaszomban talán nem hangsúlyoztam eléggé, hogy Pásztor Bélával két dologban mélységesen egyetértek. A szegénység csökkentéséhez két alapvető változásra van szükség: több munkahelyre és több, jobb iskolázásra. Veresegyházon mindkét területen látszik a közeli megoldás. Az ország jó harmadában nem. Sőt, mintha távolodnánk e céloktól. Igaz, a közfoglalkoztatás már tán 300 ezernél is több embert „beforgat" a rendszerbe, de ez csupán töredéküknél jelent tartós (egész évre szóló) megoldást vagy kitörési lehetőséget, viszont a költségvetés nem nyer, hanem veszít rajtuk. (Igaz, formailag ők is adófizetők. A szégyenletesen alacsonynak tekinthető közfoglalkoztatási bérből is 16 százalék az adó.) Annak idején tán Lukács György kérdezte volt 1930 táján, hogy „jó, jó, tudom, hogy milyen lesz a kommunizmus, csak azt nem tudom, hogy mi lesz addig?". Én is tudom, hogy milyen jó lenne sokkal (közel egymillióval) több munkahely, pláne jobban fizetve – de ehhez fellendülő gazdaságban is minimum 5-8 év kellene. És mi lesz addig? Ami most van? Egy harmadnak bizonytalan közmunka, egy harmadnak 22-28 ezer Ft segély, egy harmadnak semmi? És tűrjük, hogy a gyerekek közül százezrek nőjenek föl rossz egészségben, alig-iskolázottan, élethosszig tartó kirekesztésre ítélve?

Pásztor Béla jogosnak tartja ilyen felháborodott kérdéseimet. De neki van válasza. Ezek országos ügyek. Költségvetési források, jó intézmények, új jogszabályok, megfelelő szakemberképzés és ellátottság bizonyára kellenek megoldásukhoz. Ám mindez nem települési kompetencia. Neki önmagához kell a kérdést feltennie, hogy választ remélhessen: „mit kell tenned, hogy a városodban ilyen ne történhessen meg?". És nagyon sokat megtett – feltételes és feltétel nélküli segítségekkel.

Magam és munkatársaim elég sokat dolgoztunk (nem csak kutattunk) szegény településeken a gyerekszegénység elleni küzdelmet segítve. Sokéves tapasztalatunk, hogy a legszebb országos tervekből sem lesz semmi, ha a településeken hiányzik a helyiek reménye, akarata, együttműködése. A pénz önmagában ilyen nehéz helyzetekben szükséges, de messze nem elégséges feltétel. A jogszabály írott malaszt maradhat. A régóta peremhelyzetben lévőknek emberi szó és szakszerű személyes segítség is kell. Ezért írtuk meg minden lehető és lehetetlen helyen, hogy „Lokális szinten dől el, hogy mi valósul meg jól, mi valósul meg rosszul, vagy sehogy egy elvi alapokon nyugvó országos programból". Sőt, ennél is egy kicsit tovább-

mentünk. Azt is többször megírtuk, hogy vannak periódusok, amikor a szegénység ellen küzdő programokban az országos források (okkal-joggal vagy sem) szűkösek, a jogszabályok ellentmondásosak, sok az ellenszél. Mégis, ha lehet, lokális programokkal próbálkozni kell. Úgy láttuk, hogy egy bizonytalanságokkal és bajokkal átitatott világban, amelyben a szegénység és a gyerekszegénység társadalmilag és helyileg fájdalmas problémák, a sikertelenségtől való félelem, a jövőre vonatkozó szorongások sem béníthatnak meg minden jobbító próbálkozást. „Hajózni muszáj." Ha a tengeren nem megy, akkor a kisebb tavakon.

Pásztor Béla és települése lakói joggal büszkék arra, hogy „jól hajóztak". De ő is tudja, hogy rengeteg objektív és szubjektív okból ez nem megy mindenütt. Se víz, se hajó, se hajós. A kérésem hozzá az: fogadja el, hogy legalábbis rövid távon nem tudja mindenki követni a veresegyházi példát. És ott is emberek és gyerekek élnek. Az éhes csecsemőt cukros vízzel csapják be, az éhes gyereknek vagy jut, vagy se a kenyérlevesből, az anya meg a sajátján túl a gyerekek éhségétől is szenved. Az egyéni és társadalmi, rövid és hosszú távú következményeket már sokan elmondták, én is. Akkor pedig nagyon komolyan fel kell tennünk az egykor tréfás kérdést: „és mi lesz addig"? Így nem maradhat.

Igaz, szegény az ország. De messze nem ennyire. Minden számítás és gyakorlatban megvalósított kísérlet (mindkettőből sok van) azt mutatja, hogy nálunk jóval szegényebb országokban is sikerrel bevezethető, igaz, alacsony szinten, a minimumjövedelem. Az ára nem túl nagy, a haszna a kis, kirekesztett közösségekben felbecsülhetetlen. Ahol a GDP, a nemzeti termék fejenként 1000 dollár alatt van, ott a jövedelmi minimum bevezetéséhez kellhet külföldi segítség. Ahol 10 000-nél magasabb, mint nálunk, ott erre nincs szükség. De nagyon fontosnak tűnik legalább három feltétel:

– halasztható kiadások átcsoportosítása – ilyeneknek bővében vagyunk;

– kormányzati politikai akarat – ez egyelőre hiányzik;

– a polgárok jelentős részének elfogadó támogatása – ezzel valahol félúton lehetünk.

Amiben mi, közemberek, civilek, települési vezetők valószínűleg a legtöbbet tehetünk, az az emberek meggyőzése arról, hogy a nincstelenségre, nyomorra nem épülhet se a ma, se a holnap. Ami között választhatunk, az valóban a világszerte egyre népszerűbb „általános társadalmi alapjövedelem", amit Pásztor Béla szépnek, de lehetetlennek tart, meg „ennek szűkített, kicsit rontott" változata, a rászorultsághoz kötött, de más feltételek nélküli szociális minimum jövedelem. Arról kellene meggyőznünk egymást – tények, számítások, példák alapján –, hogy ez messze nem „csak a vágyálmok körébe tartozik". Mellesleg a társadalmi alapjövedelem sem, de legyünk most szerények.

Vitánk tanulságait röviden így foglalnám össze:

– a helyi közösségek, pláne ha jó vezetőt választanak, rendkívül sokra képesek, viszont

– jó helyi közösségek nélkül minden országos program csak kudarcot, vagy látszateredményt produkálhat;

– sok helyi közösség van ma Magyarországon, amely önmagát képtelen megváltani, de külső segítséget nem kap;

– számukra legalább az elemi létfeltételeket, egy „minimális" megélhetési minimumot és az alapvető szolgáltatásokhoz hozzájutást biztosítani kell. Ezek kormányzati kötelezettségek.

Remélem, vitánk szélesebb körben folytatódik.

Új Egyenlítő, 2013, (1), 4, 2–10.

Krómer István

Köthető-e feltételhez a szociális juttatás?

Reflexió a Ferge–Pásztor-párbeszédre

A triviális válasz az, hogy köthető. Létező jogszabályok és intézményi döntések ezt a múltban és manapság is megteszik; hazánkban is, a világ más tájain is. Amit pedig megtesznek, az megtehető, természetesen. Ezzel persze nem szeretném szofista szójátszadozással elbohóckodni a választ. De mindjárt az elején, e konkrét példán keresztül is rá kívánok mutatni, hogy még egy látszólag egyszerű kérdés megfogalmazása is olyan mögöttes tartalmakat rejthet – nem is keveset –, amelyek félreértések, félreértelmezések sorát alapozhatják meg. Nem kell hozzá csak egy kis rosszindulat, gyanakvás, amiből pedig, sajnos, eléggé „jól állunk". Szerencsére a nyitó vita partnerei nagy tisztelettel fordultak egymás felé. Megfontolták a másik álláspontját, horribile dictu még kölcsönösen el is fogadták a másik egynémely felvetését. Ámde más szereplők, más fórum esetén nem sok kellene hozzá, hogy ripsz-ropsz előkerüljenek a megbélyegzés standard eszközei.

MERÉSZELJÜNK-E FELTÉTELEKET SZABNI?

Mondjuk remekül kijátszható Gömbös Gyula egykori véleménye erről a témáról: „Munkaképes emberek munkanélküliség címén való segélyezésének elvi ellenségei vagyunk." Reá mutatva a segélyt feltételhez kötni kívánók máris fasisztának minősíthetők, ami, tudjuk, az egyik leghatékonyabb szellemi bunkó a vitapartner diszkreditálására. Nincs üldözési mániám, de ez a bunkó az adott témában a közelmúltban, a közmunkaprogramok kapcsán már nem is egyszer lecsapott. Arról csak álmodni merek, hogy attól, mert egy állítást, javaslatot balszerencsénkre Gömbös – hogy sötétebb történelmi figurákról a világ bármely tájáról ezúttal említés se essék, végtére az én bátorságomnak is van határa... – a magáénak vallott, miért ne vállalhatnám én is, ha jó lelkiismerettel egyetérthetek a javaslattal? Miért ne azonosulhatnék vele nyilvánosan, annak kockázata nélkül, hogy egész vitatott vagy elátkozott életművének nyűgét a vállamra kellene venni?!

A hazai közbeszéd főáramának kontextusában közvetett kétkedés, roszszallás hallható ki azzal kapcsolatban, hogy a segélyezés kérdésében egy-

általán feltételeket merészelünk szabni. Megsértjük a civilizáció írott és íratlan szabályait, szívtelenek vagyunk, szociálisan érzéketlenek stb. Szóval kiírjuk magunkat a jó társaságból. A párbeszéd szereplői is hajlamosak tojástáncot járva, szégyenlősen kimondani az „igen"-t. S mindjárt mentegetőznek is egy kicsit, hogy jó-jó, tudom, hogy ez nem hangzik jól, de hát én, ugye jobb sorsra érdemes polgármesterként, aki nem íróasztal mellől, messzelátóval szemlélem az élet sűrűjét... Alighanem sok-sok toleranciagyakorlatra lesz még szükségünk (a tolerancia bajnokainak különösen), hogy becsületes emberek félelem nélkül vállalhassák meggondolt, sőt megszenvedett véleményük képviseletét.

A kérdés ezért pontosabban inkább úgy hangozhatna, hogy magára valamit adó közszereplőnek illik-e a feltételszabást akárcsak megpendítenie is. Pásztor Béla nagyjából erre a kérdésre válaszolt, de én most hadd reagáljak először a kérdés primer jelentésére. Miért ne lehetne a közpénzek – hiszen a szociális segély kétségtelenül közforrásból származik – felhasználását feltételhez kötni? Továbbmegyek: miért nem ez a főszabály? Miért az a szokás, hogy rigorózus jogszabályok, igazolások, űrlapok és ellenőrző intézmények garmadájával bástyázzuk körül adóforintjaink célszerű és közérdekű felhasználását, nemegyszer az észszerűség rovására menően? Ha a közösség támogat egy célt, nem az-e a legtermészetesebb, hogy rajta tartja a szemét, hogy a cél minél hatékonyabban valóban el is éressék?

Közpénzért a közösség értelemszerűen valamilyen közérdekű teljesítményt vár el. Még azoktól is, akik magát a közpénzt egyébként megtermelik; ha úgy tetszik, akik csak abból kapnak valamit vissza, amit ők tettek le a köz asztalára. Miért épp azoktól ne kérhetnénk semmit, akiknek – ideiglenesen vagy huzamosabban, önhibájukon kívül vagy saját felelősségük miatt is – egyetlen közérdekű teljesítménye az lehet, hogy betartják az alapvető együttélési normákat és szabályokat? Ha, teszem azt, segítséget kapok a szomszédomtól, egyáltalán elképzelhető-e, hogy ezek után boszszantani fogom? Nem inkább az a logikus, hogy igyekszem a kedvére tenni? Miért lenne más a helyzet, ha az egész közösség húz ki a bajból, s az egész közösség kéri, hogy ezért becsüljem meg magamat? S itt érdemes utalni arra, hogy például a gyerek taníttatásához való pozitív hozzáállás követelménye szinte egyöntetű társadalmi támogatással bír. Az adófizető polgár joggal tehetné fel a kérdést (fel is teszi, legyünk nyugodtak), hogy ha én támogatom rászoruló polgártársamat, miért ne várhatnám el tőle azt, hogy a köz ajánlatát pusztán passzívan elfogadva, tegyen már egy apró lépést azért, hogy legalább a gyerekének jövője reménytelibb lehessen.

Ezen a ponton elkerülhetetlen a kérdés: szembeszegülhet-e egy demokrata egy olyan széles körben megfogalmazódó társadalmi igénnyel, mint

az iskoláztatási kötelezettség minden módon való elősegítése? Milyen felhatalmazással bírálhatna felül egy ilyen közigényt bármely szakértelmiségi, főként egy olyan társadalomban, ahol az örökletes arisztokrácia felszámolása, valamint kiváltképp az állam és egyházak szétválasztása óta az értékrelativizmus – bocsánat, semlegesség... – az állam egyik alappillére?

Értem én az aggályokat. Nagyrészt osztom is őket. Valóban fennáll a veszély, hogy szívtelen közhatalmi figurák a kiszolgáltatott emberek csuklóztatására használják fel hatalmukat, s a szóban forgó probléma erre lehetőséget is ad nekik. Ámde emiatt a lelkiismeretes, koncepciózus, távlatokban gondolkodó közszereplőktől – s miért ne gondolhatnánk, hogy mégiscsak ők alkotják a többséget? – miért is kellene megvonni egy értelmes eszközt? Ez semmiképpen sem tekinthető bölcs döntésnek. S azt is mérlegelni kell, hogy a visszaélés kockázata nem kisebb-e lényegesen, mint az a nyereség, amit az öntevékenységre ösztönzéssel a közösség elérhet? Nem utolsósorban a segélyre szoruló és főként az ő gyermekeinek távlatos érdeke szempontjából! Itt akár meg is állhatnék, megköszönve, hogy elmondhattam a véleményemet ezen a fórumon. Csakhogy a Tisztelt Olvasó nem ússza meg ennyivel.

MÓDSZERTANI KÉTKEDÉSEK

Most következik a módszertani kétkedés. Magam állítottam épp az imént, hogy a feltételszabást értelmes eszköznek gondolom. Ennyiben nyilván Pásztor Béla véleményére hajlok, mi több Ferge Zsuzsának az eszmecsere során megfogalmazott részleges megengedő nézete még meg is erősített ebben. De persze már bele is estem abba a csapdába, amit mindjárt bírálni kívánok. Értelmesnek nevezek egy eszközt, anélkül hogy pontosabban definiáltam volna, mi is az a cél, aminek elérésére használni javallanám. (Ami nem is olyan nagy baj, hiszen életünk döntéseinek, véleményalkotásainak legnagyobb részét ilyen módon „megérzéssel" hozzuk meg – egyszerűen nincs időnk mindig rigorózus diagnóziskészítésre és megfontolt terápiajavallatra.)

De most mégis próbáljunk meg rigorózusan gondolkodni. Mi a cél? Tényleg, mi is? Közpénzekkel bánó tisztviselőnek bizony cél az is, hogy takarékos legyen. Ha sikerül olyan segélyezési módszereket találni, amivel távlatilag maga a segélyezés igénye mérséklődik, a választópolgár (meg a számvevőszék) bizonyára elismerően szorítja meg a jó polgármester kezét. S ha ez nemcsak azt jelenti, hogy elveszem a segélyezettek kedvét a folyamodástól, hanem magát a kiszolgáltatott állapotot sikerül megszüntetnem, akkor még a legigényesebb szociálpolitikus is csettinteni fog. Máris nagy valószínűséggel elfogadhatjuk szinte konszenzusos célkitűzésnek, hogy segélyezésre rászoruló – munkaképes – emberek (jaj, már megint Gömbös kísért...) pedig lehetőleg ne legyenek.

Ez (talán a számvevők is megerősíthetik) mindenféle pénzügyi természetű megfontolásnál fontosabb. Teljesülése mellesleg számottevő pénzügyi nyereséggel is járna. De alapvetően éppen az emberi méltóság miatt lehet ez konszenzusos cél. (Bár mintha lennének olyan (élet)filozófiák, ideológiák is, melyek szerint a munka nem integráns része az emberi méltóságnak, sőt éppen hogy rombolhatja azt. Nem tudom persze, zárójelbe tehetjük-e, marginálisnak minősíthetjük-e az ilyen megközelítéseket? Jómagam szívesen teszem.) Ugyanakkor a megvalósult kapitalizmus, noha kevéssé lélekemelő munkalehetőségeket (kényszereket?) is „kínál", a magam részéről inkább arra hajlok, hogy ezek egy fokkal még mindig jobbak a „sötét gondok közt" henyélésnél, noha az ilyen munkákat sürgősen humanizálni kellene. József Attila lehet közös alap a számunkra? A helyzet nem rózsás: „nincs szabad föld, egy kapa se". De legalább kapa, az van, s talán, bizonyos megszorításokkal, szabad föld is, legalább néhány kapányi. Többnyire parlagon, azok nem kis megbotránkozására és keserűségére, akiknek „öt holdja terem". De hát mégiscsak többet „érlel annak a sorsa", aki – jobb híján – legalább ezt a lehetőséget megragadja, nem? Ama bizonyos feltételszabások pedig éppen erre próbálják noszogatni a sötét gondok közt henyélőket.

A releváns dilemma ily módon nem is az, lehet-e feltételeket szabni. Sokkal inkább úgy szól: célravezető-e ez az eszköz? Mármint hogy elindítja-e a segélyt ma még passzívan várót az öngondoskodás felé? (Ez az „öngondoskodás", a „nincs ingyenebéd"-del, s hasonlókkal együtt szép új kapitalizmusunk vezérmotívumai közé tartozik. Sarkából kiforgatva, a társadalombiztosítás privatizálásának ideológiai segédfogalmaként használtatik – de miért ne helyezhetnénk vissza szép tiszta eredeti jelentésébe?! Mindjárt meg is próbáljuk.) A kérdésre a becsületes válasz első körben úgy hangzik, hogy nem tudjuk, és hipotetikus úton nem is tudjuk eldönteni, hogy célravezető-e. Majd meglátjuk. Ámde ha lehetőséget sem adunk a feltételezés kipróbálására, sosem fogjuk megtudni, hogy az eszköz hatékony-e? Az első körökön azonban túl vagyunk már. Pozitív példa szép számmal akad, példák egész sorát említhetnénk. Ellenben viszonylag szűkösnek tűnik azon gyakorlatok száma, melyek a most szóban forgó típusú feltételszabások, ösztönzők nélkül képesek kimozdítani az érintetteket a sötét gondok közt henyélésből. Lehet, hogy tájékozatlan vagyok? Én lennék a legboldogabb, ha ilyenekre is sok-sok példa akadna! Munkára

ösztönző emberi jogi kurzusok – de szépen is hangzana... Ha a szociálpolitika tudósai működőképes modellek tucatjait kínálnák a polgármesterek figyelmébe, máris más lenne a vita hangneme és menete – s nem csak itt, ezen a párbeszédre tudatosan törekvő fórumon.

SZUBJEKTÍV VÉGSZÓ

Végül hadd térjek vissza pár mondat erejéig az öngondoskodásra. Eredeti jelentésében sok ezer éves trivialitás. Biológiai énünkből következő, társadalmi struktúrákkal, kulturális tradíciókkal, közösségi szokásjoggal, civilizációs alapszabályokkal megtámogatott, magyarázatra nem szoruló, a vérünkbe (sajnos a miénkbe már nem annyira) ivódott valóság. Apám és szomszédjai annak idején ma már szinte felfoghatatlan erőfeszítéssel teremtettek kertvárost egy köves kukoricaföld helyén. Apám munka után éveken át nap mint nap kivillamosozott Buda szélére (a végállomástól még másfél kilométer „séta"), építette házunkat, építette a szomszédok házait, akik ellenben tetőt raktak a miénkre, villanyt szereltek, festettek, egymásnak is. Aztán átvillamosozott Pesterzsébetre, az anyósa szoba-konyhájába, ahol anyám s két apró leánya várta. Hajnalban mindezt elölről. A hétvégeken anyámmal együtt gereblyézték ki a köveket, hogy kertet teremthessenek, fákat ültettek, hogy gyerekeiknek valami friss zöld is jusson. Disznót neveltek. Öngondoskodtak. Sok évszázados tradíció megkérdőjelezhetetlen parancsa ez. Bizonyos korosztályok számára mindez megélt élmény, számukra ezért felfoghatatlan és elfogadhatatlan minden fajta henyélés. Aki erről nem vesz tudomást, közelébe sem jut a társadalmi béke építésének.

Nem csak azon kellene talán töprengeni, hogy a segély feltételhez köthető-e? Azon is, vajon hová lett ez az ősi útravaló? Hogy juthattunk oda, hogy sokak számára már az is teher, hogy iskolakezdés előtt kevéssel felkeljenek, s útba indítsák gyermeküket a tudás, a felemelkedés, a megkapaszkodás felé. És miért jutottunk ide?! A segélyezés helyes módjának meghatározása nem megy anélkül, hogy ne szembesülnénk azokkal a kataklizmákkal, melyek népünket ide-oda szórták szülőföldjén belül. Világháborúk, országcsonkítás, levert forradalmak, „a vas és acél országa", a tradicionális szakmák kivégzése, az ezredforduló „ipari szerkezetváltása" és „államháztartási reform" valósággal letarolták számos társadalmi csoport életlehetőségeit, életterét. (Nota bene, utóbbit nem úgy gondolom, ahogy a nácik, mindössze törekszem a szavak óvatos, de állhatatos visszafoglalására!)

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a „Puszták népét", a „Tardi helyzetet", a „Füstös képeket", s igen Komlónak is tisztelettel kell adóznunk. Az ózdi kohász és a márkushegyi bányász modernkori balladája nélkül nem lehet megérteni jelenkori nyavalyáink okait – hogy megtaláljuk orvosságait. A magyar társadalom olyan bonyolult szerkezetű és előtörténetű, hogy aligha léteznek számára univerzális terápiák. Van, akit a cselédmentalitásból – ilyenné formálta a latifundium meg a téeszcsé – kell a bátrabb kezdeményezés felé segíteni. Mások elől csak a bürokratikus akadályokat kell eltakarítani, míg ismét másoknak – s aki tagadja, növeli a bajt – a kézmosás célravezető voltát is el kell magyarázni. Nem tehet róla! Ide lökte a profitelv és az előítélet.

József Attila jól látta: „Ez a mi munkánk; és..."

Új Egyenlítő, 2013, (1), 5, 18–20.

Németh György

A feltétel nélküli alapjövedelemről

Ideológiai vízió, szociálpolitikai gordiuszi csomó átvágása, vagy társadalompolitikai válasz korunk gazdasági kihívására?

Bevezetésként tisztázzuk, miről is lesz szó az alábbiakban: az állam minden polgárának havi rendszerességgel megélhetését biztosító azonos összeget fizet, függetlenül attól, hogy az (1) rendelkezik-e jövedelemmel (vagy vagyonnal) és milyen mértékűvel, továbbá (2) képes-e és/vagy akar-e egyáltalán munkát vállalni azért, hogy jövedelemre tegyen szert. E jövedelmet kézhez kapni minden állampolgárt feltétel nélkül – hacsak az állampolgárság meglétét nem tekintjük annak – megillető alapjog. Ez a feltétel nélküli alapjövedelem mint korlátozhatatlan állampolgári jog.

Az első probléma, hogy a jövedelem közgazdasági – és nem jogi – kategória. A jövedelem a munka és a tőke tulajdonosát munkája és tőkéje rendelkezésre bocsátásáért megillető ellenérték. Jövedelemtermelésre csak a két termelési tényező: a munka és a tőke képes – az állam nem. Az állam, nem lévén termelési tényező, nem képes jövedelemtermelésre, képes viszont a jövedelemtulajdonosoktól jövedelmet adó formájában elvonni, majd az elvont jövedelmet szétosztani.

AZ ÉREM KÉT OLDALA

Tehát az érem egyik oldalaként lehet ugyan a feltétel nélküli alapjövedelmet állampolgári alapjognak mondani, de ez az érme másik oldalaként a jövedelemtulajdonosok azon kötelezettségét jelenti, hogy jövedelmük jelentős hányadát az államnak átengedjék azért, hogy az állampolgárok egyik alapjogukkal élhessenek. Az állam polgárai egyrészt jövedelmi-vagyoni helyzetüktől függő mértékben az államnak adót fizetnek, másrészt jövedelmi-vagyoni helyzetüktől függetlenül az államtól azonos összeget kapnak.

Az állam nem termelési tényező, így nem jövedelemtulajdonos, és e közgazdasági tény azzal pontosítható, hogy az állam tehet ugyan szert saját jövedelemre, de csak mint tőketulajdonos. Illetve az állam bírja a pénzkibocsátás monopóliumát, így ennek haszna is őt illeti. A pénzki-

bocsátás haszna a seigniorage (ejtsd: szenyorázs; a „kamara haszna"), de az csak növekvő – s így általában növekvő pénzigényű – gazdaság és/vagy magas infláció esetén létezik [s míg az előbbi kívánatos, utóbbi nem], és ennek mértéke összehasonlíthatatlanul kisebb, mint az itt szóban forgó szükséglet.

Fontos még hangsúlyozni a feltétel nélküli alapjövedelem (unconditional basic income; ugyanezen jelentésben használatos még, mint: alapjövedelem [basic income], garantált alapjövedelem [basic income guarantee], állampolgári jövedelem [citizen's income], az univerzálisan/egyetemesen járó jövedelem, végül pedig a universal demogrant[1] – ennek nincs magyar megfelelője) és a garantált bérminimum (Guaranteed minimum income), illetve a létminimum bér (living wage) közötti különbséget.

A garantált bérminimum az a bér, melyet minden munkavállaló okvetlenül kézhez kap, függetlenül tényleges (piaci) bérétől. Ha tényleges bére nem éri el a garantált bérminimumot, akkor számára azt az állami költségvetésből (vagy valamely más közforrásból) a garantált bérminimum szintjéig kiegészítik. A létminimum bér oly módon megállapított minimálbér, mely elegendő ahhoz, hogy abból az emberi alapszükségleteket fedezni lehessen. (Erre a minimálbér megállapításánál – már ahol egyáltalán van, de a legtöbb fejlett országban van – nem okvetlenül vannak tekintettel, de ha mégis, az, hogy végül is mi tartozik az alapszükségletek közé, bizonyos szint után mindig vitatható.) Ezek azonban csupán feltételesek, mert csak a munkavállalók jogosultak rá.

ÉRVEK MELLETTE

A feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése mellett egyre több tanulmány és könyv érvel, tudományos konferenciák tárgya. Elérése érdekében társadalmi mozgalmak szerveződnek, támogatása vagy elutasítása politikai pártok programjába kerül. A téma immár nemzetközi közbeszéd része, és egyre inkább az lesz. Az alábbiakban azt mutatom be, hogy a bevezetése mellett érvelők milyen indíttatásból teszik ezt. Az első nézőpont szerint ideológiai vízió megvalósítása felé tett első lépésről van szó: a második nézőpont szerint ez a szegénységcsökkentő szociálpolitika kudarcaiból ösz-

[1] A demogrant jelentése: „Olyan juttatás, melynek esetében a jogosultság alapja valamilyen csoporthoz (pl. demográfiai, vagy fogyatékossággal élők, gyermekes családok stb.) tartozás." (http://szocialis-gondozo.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom= 657020.#D) A universal előtag a csoport fogalmát az állampolgárok egészére terjeszti ki.

szebogozódott gordiuszi csomó átvágása; a harmadik szerint ez korunk gazdasági kihívásaira adott társadalompolitikai válasz. A feltétel nélküli alapjövedelem melletti érvelésben rendre szerepel három nézőpont.

1. IDEOLÓGIAI VÍZIÓ

A baloldali értelmiség XIX. század utolsó harmadában, a XX. század első évtizedeiben kidolgozott nagy társadalmi-gazdasági világjobbító projektje – a kommunizmus – az 1980-as évek végére véglegesen megbukott, a bekövetkező kudarc már az 1960-as évektől nyilvánvaló volt. Akit nem ábrándított ki 1956-ban a magyar forradalom és szabadságharc leverése, azt kiábrándította az 1968-as „prágai tavasz" eltiprása, legvégül pedig a szovjet afganisztáni bevonulás (1979) és a lengyel szükségállapot (1980), amivel a kommunizmus eszmeileg végképp elvesztette vonzó mivoltát. Persze nem az volt döntő, hogy a kommunizmus eszméje egyre kevesebbeket tudott intellektuális izgalomba hozni, hanem hogy a létező szocializmusoknak egyre sivárabb volt a gyakorlata, gazdasági-jóléti ígéreteinek pedig egyre nyilvánvalóbb a kudarca.

A marxi kommunizmus gondolatmenete azon alapult, hogy a tőkés gazdaság a vezérlő profitmotívum miatt irracionális konstrukció; a tőkések, miközben a maguk jól felfogott érdekei szerint versenyeznek a mind nagyobb profit megszerzéséért, anarchikus állapotokat teremtenek a gazdaságban. Nemcsak arról van szó, hogy profitjuk növelése érdekében fokozzák munkavállalóik kizsákmányolását, akik így nem túl sokat látnak munkájuk hasznából. Hanem arról is, hogy az anarchikus állapotok miatt nem úgy nő a gazdaság, nem oly bőségben állítja elő a javakat, mintha a verseny helyett a gazdasági tevékenység tervszerűen folyna. A tervgazdaság nem csupán a javak nagyobb bőségét teszi lehetővé, de annak egyenlő – de legalábbis lényegesen egyenlőbb – elosztását is. A tőkés gazdaságról a tervgazdaságra való áttérésnek ugyan vannak vesztesei: egy vékony tőkés réteg és közvetlen kiszolgálóik, míg a nyertese mindenki más. Mégpedig nem csupán az egyenletesebb elosztás, hanem a tőkések béklyójától megszabadított gazdaság fejlődési lehetőségeinek növekedése miatt is.

Aligha szükséges hosszan bizonygatni, hogy ez a marxi gondolatmenet nem állta ki a gyakorlat próbáját. Bár a kommunistává lett országok minden addiginál hatékonyabban voltak képesek erőforrásaik koncentrálására – ezért tudta a II. világháborúban a sztálini Szovjetunió legyőzni a hitleri Németországot –, de a számukra történelmileg megadatott évtizedekben hátrányukból nem tudtak ledolgozni, sőt. A kommunizmus

nem tudta teljesíteni azon ígéretét, hogy magasabb jólétet teremt annál, mint amilyen a tőkés országokban van. A tervgazdaságról kiderült, hogy valójában a tervszerűtlenség anarchiáját jelenti; ellenben amit a tőkés gazdaságok anarchiájának véltek, az valójában rendezettség és átláthatóság. A kommunizmus gazdaságilag összeomlott, hívei megfogyatkoztak, s már működtetőiknek sem volt érdeke fenntartása, ezért szabad elvonulásért cserébe átadták a hatalmat.

A baloldali értelmiség belebukott a gazdaságba, bebizonyosodott, hogy számára ez idegen terület, kivonult, s az 1950–1960-as évek fordulójától gazdaságon kívüli világjobbító szerepet és feladatokat kezdett magának keresni. Akikért harcba ment, azok nem a nincstelen, kizsákmányolt proletárok voltak, hanem a nők (feminizmus), a kisebbségek, a volt gyarmatok, majd az onnan bevándorlók. Emberi jogaik kivívására mozgalmakat szervezett, a politikai rendőrség helyett a „politikai korrektség" lett az ellenfelek megfélemlítésére szolgáló fegyver. Ezzel a kommunizmus után megjelent egy új totalitárius ideológia.

Csakhogy aki a totalitás igényével lép fel, az nem teheti meg, hogy a gazdaságról ne legyen mondanivalója. Az viszont nincs. Ebből született meg aztán az, hogy ha a jövedelemtermelésről nincs mondanivalónk, akkor legalább a jövedelemelosztásról legyen. Így jött létre a feltétel nélküli alapjövedelem gondolata, mint az emberek – korlátozott – anyagi egyenlősége. Ez lényegesen kevesebb, mint a kommunizmus célkitűzése a képességei szerint dolgozó és szükségletei szerint fogyasztó kommunizmusban élő emberről, akinél teljesen elválik a jövedelemtermelésben játszott szerep és a jövedelem elfogyasztása. Vagyis az, hogy mennyit tesz be és mennyit vesz ki a bőség kosarából.

Ez nem sok, de mégis valami. Első lépésnek jó az újragondolt kommunizmus felé.

2. A SZOCIÁLPOLITIKAI CSODAFEGYVER

A második világháború után megszülető jóléti államok fő társadalmi célkitűzése a szegénység felszámolása, vagy legalábbis jelentős visszaszorítása volt. Ennek érdekében széles jóléti bürokrácia jött létre, mely a költségvetés legdinamikusabban növekvő kiadási tételeinek elosztásáért felelt. A jóléti rendszer megalkotásának elve az volt, hogy számba kell venni azokat a kockázatokat és biztos történéseket, amelyek az emberi életben bekövetkezhetnek (elöregedés, betegség, baleset, munkanélküliség, gyermek születése stb.), mert ezek szegénységet, a társadalom keretein kívülre kerülést

(kirekesztettséget) eredményezhetnek. E kockázatokat pedig valamiféle pénzbeli vagy természetbeni ellátások nyújtásával kell kiküszöbölni, vagy legalább minimalizálni negatív hatásaikat.

A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy a szegénység felszámolhatatlan – visszaszorítható, de nem szüntethető meg. Hiába igyekeztek újabb és újabb, az előzőnél mindig hatékonyabbnak gondolt, „jobban célzó" szociálpolitikai rezsimeket, még átgondoltabb segélyrendszereket megalkotni, hiába törekednek a lehetséges kockázatok körének bővítésére, mindig azt tapasztalták, hogy a szegénység makacsul megmarad. Továbbá a források jó része olyanokhoz kerül, akik valójában nem is rászorulók (de ügyesen tudják rászorultnak feltüntetni magukat). A rászorulók egy része pedig nem él a lehetőséggel, egyrészt mert túl büszke ahhoz, hogy ezt tegye (úgy gondolja, rászorultsága szégyellnivaló, stigmatizálja őt), másik része meg nem is tud róla, hogy rászorulóként segítségre számíthat. Úgy nő tehát a jóléti bürokrácia és a szociális kiadások összege, hogy nincs látványos és meggyőző eredménye, s az állandó feszültség fennmarad.

A feltétel nélküli alapjövedelem bevezetése képes lehet arra, hogy egyértelmű helyzetet teremtsen. A szociálpolitikai megközelítés úgy szól, hogy a feltétel nélküli alapjövedelem a különböző segélyek, juttatások, ellátások stb. helyébe lép, minek utána azok, mint feleslegesek megszűnnek. Így az azt megítélő és adminisztráló jóléti bürokrácia jó része is feleslegessé válik, hiszen nincsen „feltétel", amelynek a meglétét vizsgálnia kellene. Ha mindenki kap, nincsenek jogosulatlan haszonélvezők és jogosult kimaradók. És van még egy nagyon fontos előny. Mivel az alapjövedelem feltétel nélküli, a munkajövedelem mindig egyértelmű jövedelemnövekedést jelent (még ha a jövedelmet a mainál magasabb adók terhelik is, hogy az alapjövedelem kifizethető legyen). Ily módon kerülhető el az úgynevezett jóléti csapda. Ti. ha a munkával szerzett jövedelem nem magasabb lényegesen, mint az elvesző segélyek (és még dolgozni sem kell érte), akkor az erős érv a munkavállalással szemben – ez a jóléti csapda.

A szociálpolitika oldaláról nézve tehát a feltétel nélküli alapjövedelem afféle tabula rasa, mely véget vet az immár bő fél évszázada folyó kísérletezésnek, mellyel a leghatékonyabb segélyrendszert próbálták megtalálni. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a kudarc beismerése.

3. TÁRSADALOMPOLITIKAI VÁLASZ

A szegénység leküzdésének legjobb útja, ha kellő számban jönnek létre munkahelyek, s a munkavállalók annyit keresnek, amelyből megfelelő szinten képesek fenntartani önmagukat és eltartani családjukat. De mi van akkor, ha a termelékenységnek a technológiai fejlődés által vezérelt növekedése olyan szintre ér, hogy nem jön létre elegendő számú munkahely és/vagy a létrejöttek jó része is nagyon alacsony jövedelmet kínál?

Az ipari-technológiai korszakváltások a történelemben eddig úgy zajlottak, hogy az új technológiák egyre szélesebb körű elterjedése – mely lényegesen nagyobb termelékenységet és jobb minőségű termékek előállítását jelentette, vagyis kevesebb ember rövidebb idő alatt jobb minőségű terméket állított elő – igencsak leértékelte a régi technológiát használó tőkét, ideértve az emberi tőkét is. A munkásoknak ez előbb csökkenő jövedelmet, később munkanélküliséget, durvább esetben földönfutó-létet jelentett, miközben a jobb minőségű és olcsóbb termék jó hír volt a fogyasztóknak. Egy idő után azonban az új technológiák bázisán új ötletek új termékeket, az új termékek pedig új fogyasztói igényeket eredményeztek, s ezen új termékek gyártására új, régebben el sem képzelhető iparágak jöttek létre. Gyárak épültek, amelyeknek munkáskézre volt szükségük. A nyomorgók, a munkanélküliek, a földönfutók munkába állhattak, bérük, ha lassan is, de évtizedeken át nőtt, s végül haszonélvezőivé váltak az ipari-technológiai korszakváltásnak – csak az a kérdés, hogy mennyi idő telt el a két esemény között? Nos, inkább évek, évtizedek, mint néhány hónap...

A kérdés az, hogy most is egy ilyen ipari-technológiai korszakváltások előtt állunk-e? Vagy inkább már az elején-közepén tartunk? Az éles szeműek látják már a szebb jövő körvonalait, élére tudnak a folyamatoknak állni, élvezik hasznait, miközben a többség mindennek egyelőre csak a nehézségeit érzi. Vagy tényleg lehetséges volna, hogy itt a „történelem vége", ha nem is úgy, ahogy ezt a kommunizmus összeomlásakor, 1989-ben Francis Fukuyama gondolta? Lehetséges, hogy nincs tovább? Merthogy a mikroelektronika, a robotika, a digitalizáció stb. olyan fokot ért el, amely a hagyományos termék-előállító ipar munkaerőigényét olyan csekéllyé zsugorítja (egy friss felmérés szerint ötvenmillió ember elég lesz, hogy a 7,5 milliárd földlakó számára szükséges termékeket előállítsa), hogy a többit már nem lesz képes felszívni a szolgáltató szektor, ahogy a mezőgazdaságból élők tömegeit hajdan felszívta az ipar? S ha ez be is következik, milyen béreket fizet a szolgáltató szektor? Alacsonyakat? Ráadásul a határozatlan időre és napi nyolcórai munkavégzésre szóló munkaszerződések

elterjedtsége is visszaesett, határozott időre és nem fix munkaidőre szóló szerződések terjednek helyette. Kialakul egy prekárius réteg, a modern kor proletárjai, s talán még többséget is alkotnak. Mint munkavállalók feleslegesek, de nem feleslegesek, mint fogyasztók.

Mindezt lehet negatív utópiának tartani, s abban reménykedni, hogy most is az fog történni, mint a múltban mindig: ipari-technológiai korszakváltás társadalmi-politikai válsággal, sok emberi szenvedéssel jár, de idővel az új iparágakban elegendő számban teremtődnek új munkahelyek, s a válság egyre halványul a kollektív emlékezetben.

KÖVETKEZTETÉSEK

Vegyük sorra a feltétel nélküli alapjövedelem társadalmi hatásait! Emberek anélkül jutnának jövedelemhez, hogy munkavállalóként részt vennének a jövedelemtermelés folyamatában, sőt anélkül, hogy a részvétel lehetőségét keresnék. Félő, hogy emiatt a társadalom egyre nagyobb hányada elveszti, illetve egyre nagyobb hányadánál ki sem alakulnak azok a képességek, melyek a jövedelemszerző munkavállaláshoz szükségesek. Így már nem arról van szó, hogy az alapjövedelem a munkanélküliség átmeneti időszakában biztosítja a tisztes megélhetést, hanem arról, hogy a társadalom véglegesen két részre szakad: azokra, akik szert tesznek munkavállalói jövedelemre, s azokra, akik egész életük során sem. Félő, hogy ez utóbbiak politikai alkuereje olyan hatalmas lesz, hogy a politikai támogatásukért cserébe az alapjövedelem emelését követeljék. Ennek terhe olyan szintet érhet el, mikor a munkajövedelem-tulajdonosok fellázadnak a konstrukció ellen. E lázadásnak számos formája lehet a polgárháborútól a munkavégzésből való kivonulásáig, azaz a rendszer összeomlásáig.

A történelem során volt egy „emberkísérlet", amely a gyakorlatban mutatta meg, hogy mi történik akkor, ha meghatározott jövedelemszint garantált. (Ez nem azonos persze a mai feltétel nélküli alapjövedelemmel, de így is tanulságos.) Angliában 1795 és 1834 között létezett az úgynevezett speenhamlandi rendszer. A Londontól nyugatra fekvő Berkshire megye bírái 1795. május 6-án összeültek Speenhamland község Pelican nevű vendéglőjében, s úgy döntöttek, hogy a szegényeket bérpótlék formájában segélyezni fogják; oly mértékű segélyt adnak számukra, hogy az keresetüktől függetlenül képes legyen biztosítani családjuk számára a megélhetéshez minimálisan szükséges jövedelmet (ami a kenyér mindenkori árától és a család nagyságától függ). E megyei szintű döntés nem szolgált ugyan később elfogadott és az országban mindenütt kötelező érvényű tör-

vény mintájául, azonban szinte minden megye által átvett gyakorlattá vált Angliában. A döntés mögötti humánum, jóindulat kétségbevonhatatlan: kimondatott a „megélhetéshez való jog". E konstrukció csupán annyiban különbözött a „mi" feltétel nélküli alapjövedelmünktől, hogy cserébe elvárták a munkavállalást.

A „megélhetéshez való jog" azonban halálos csapdának bizonyult – erről egy egész könyvet publikált 1946-ben az angliai emigrációban élő Polányi Károly (Polányi 2004).[2] Ebben szerepel, hogy az 1601. évi szegénytörvény 1795-ig gyakorlatban volt, s amelyet hivatalosan 1834-ben újra írtak (The Poor Relief Act), arra kényszerítette a szegényeket, hogy olyan bérért dolgozzanak, amelyet el tudnak érni, s csak azok voltak segélyre jogosultak, akik (illetve: akiknek) nem találtak munkát. Ehhez képest a speenhamlandi rendszer jogkiterjesztést jelent: ezt követően azokat is segélyezik, akik dolgoznak ugyan, de jövedelmük nem éri el a minimális családi jövedelemszintet. A segély a bért erre a szintre egészíti ki.

Ennek következtében a munkavállalóknak semmiféle anyagi érdeke nem fűződött ahhoz, hogy munkaadója elégedett legyen vele, jövedelme ugyanis mindig ugyanakkora volt, az nem függött a bérétől. Persze ha a munkavállalók nagyobb bért tudtak elérni a minimális családi jövedelemnél, akkor nem ez volt a helyzet, de a kor vidéki Angliájában ez elképzelhetetlen volt, a munkaadók szinte bármilyen alacsony bérért kaphattak munkást. Az eredmény: néhány év leforgása alatt a munkavállalók termelékenysége a paupermunka szintjére süllyedt, s mikor a munka intenzitása, végzésének gondossága és hatékonysága meghatározott szint alá esett, megkülönböztethetetlenné vált a munka látszat kedvéért történő imitálásától, a „lógástól", ami a munkaadóknak joggal szolgáltatott okot az alacsony bérek fizetésére. E rendszer, bár elvben a munkavégzést mindig kikényszerítették, gyakorlatilag mégis közsegély volt, feltétel nélküli alapjövedelem azoknak, akik nem érték el a szóban forgó jövedelmi szintet. Vagyis csak a szegényeknek járt – mely meglehetősen széles réteget jelentett –, s nem mindenkinek. Az alábbiakban idézem Polányit (114. o.), aki Speenhamlandet „társadalmi kalandnak" és „bolondok paradicsomának" nevezte: ***„A szülőknek nem kellett gondoskodniuk a gyerekeikről, a gyerekek pedig nem függtek többé szüleiktől, a munkáltatók kedvük szerint csökkentették a béreket, a munkásokat meg, akár szorgalmasak voltak, akár lusták, nem fenyegette éhezés. Az emberbarátok a könyörületesség, bár nem az igazságosság megnyilvánulásaként ünnepelték az intézkedést, az önzők pedig boldogan megvigasztalódtak azzal a gondolattal, hogy az intézkedés könyörületes***

[2] Az előszót a közgazdasági Nobel-díjas Joseph E. Stiglitz írta.

ugyan, de legalább nem bőkezű. És még az adófizetők is csak lassan jöttek rá, hogy mi történik az adókkal egy olyan rendszerben, amely deklarálja a »megélhetéshez való jogot«, akár megkeresi valaki a kenyerét, akár nem.

Az eredmény hosszú távon rettenetes volt. Bár némi időbe telt, míg az egyszerű ember önbecsülése odáig süllyedt, hogy előnyben részesítse a szegénysegélyt a bérrel szemben, közalapokból szubvencionált bérének végül szükségképpen majdnem a semmivel kellett egyenlőnek lennie, és rá kellett kényszerítenie a közsegélyre. A vidék népe fokozatosan pauperizálódott. Igaz volt a mondás: »Ha egyszer közsegélyből élsz, mindig közsegélyből fogsz élni.« A segélyezési rendszer késleltetett hatásai nélkül nem lehetne megmagyarázni a korai kapitalizmus emberi és társadalmi elfajzását."

A korai kapitalizmus emberi és társadalmi elfajzását Friedrich Engels örökítette meg „A munkásosztály helyzete Angliában" című könyvében. Engels 1842 és 1844 között szűk két évet töltött Angliában, könyvét 1845-ben jelentette meg Lipcsében, német nyelven. Leírásai hitelesek és elborzasztóak, de mindazt, amit látott, kizárólag a proletariátus tőkések általi kizsákmányolásának tudta be. Ellenben Polányitól megtudhatjuk, hogy ebben az „emberbarátok" felelőssége sem volt elhanyagolható, s ezt a tanulságot „[s]em a kormányon lévők, sem a kormányzottak nem felejtették el soha" (uo.). Legalábbis a II. világháború végén és még évtizedekig még ez volt a helyzet.

Mindennek ellenére kétségtelenül új helyzet van, melyre lehetőleg már a közeljövőben, de középtávon feltétlenül választ kell találni. Két rutinszerű válasz hallható. Az egyik, hogy növelni kell az emberek iskolázottságát, aminek keretében olyan képességekre kell szert tenniük, mellyel a robotok nem rendelkez(het)nek, vagy az embernél gyengébb teljesítményre képesek, meg rugalmas tudásra és élethosszig-tanulásra lesz szükség. Ezzel az emberek felértékelődhetnek, értékesebbekké vál(hat)nak a jövő munkaerőpiacán, ami egyben alapfeltétele az alacsonyabbról a magasabb hozzáadott-értékű termelésre való átállásnak, mely a jelenleginél több innovációt, új termékek és szolgáltatások kifejlesztését jelenti, olyan iparágak létrejöttét, melyben a személyközi (interperszonális) készségek dominálnak. (A többi marad a robotoknak.) A másik rutinszerű, ritkábban említett válasz a munkaidő csökkenése, ami mégiscsak történelmi trend.

Erik Brynjolfsson, a bostoni Massachusetts Institute of Technology (MIT) információ-gazdaságtan professzora, az egyetem digitális gazdasággal foglalkozó kutatócsoportjának vezetője és a digitális gazdasággal foglalkozó folyóiratának szerkesztője, akitől távol állnak az ideológiai víziók és szociálpolitikai gordiuszi csomók átvágását sem látszik ambicionálni.

Egy interjújában,[3] miközben optimizmusát hangsúlyozza, elismeri, hogy a robotizáció elől a magasabb iskolázottsággal való előremenekülés idővel egyre nehezebbé válhat, s akkor más megoldások után kell nézni. Olyan megoldások után, melyek „elősegítik az újraelosztást", amihez a magasabb jövedelmek magasabb adóterhelése szükséges, beleértve a tőkejövedelmek nagyobb terhelését is. „Az adórendszeren belül – mondja – sok lehetőség van arra, hogy csökkentsük az egyenlőtlenségeket, és ha a jelenlegi trendek folytatódnak, akkor egyre nagyobb lesz a nyomás a kormányokon, hogy tegyenek valamit azért, hogy az egyenlőtlenségek csökkenjenek."

Ezért nem ellenzi a feltétel nélküli alapjövedelmet (bár, jegyzi meg, még nem vagyunk elég gazdagok hozzá), de – azt állítja – tud jobbat. Ez az állami bérkiegészítés, az USA-ban (2012 óta) létező jövedelemtámogatási rendszer (earned income tax credit, EITC) kiterjesztése, mely „nem adóztatja a munkát, hanem éppen hogy támogatja azzal, hogy egy bizonyos szint alatt kiegészíti a dolgozó munkabérét".

Nos, ez első pillantásra rendkívül hasonlít Speenhamlandre. Ha a világ vezető szaktudósa ezzel áll elő, az két dolgot jelent. Az egyik, hogy az utóbbi két évszázad talán nyomot hagyott az emberiségen, s nem ugyanabba folyóba lépnénk kétszer. A másik, hogy nincs forgalomban olyan válasz, mely feleslegessé tenné a válasz keresését, a problémán való további gondolkodást.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Polányi Károly (2004): A *nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei.* Budapest: Napvilág Kiadó.

Új Egyenlítő, 2016, (4), 5, 7–11.

[3] http://index.hu/gazdasag/2016/04/07/erik_brynjolfsson_ interju_robot_automatizacio_munkaeropiac_munka/.

CIGÁNY MUMUS

Szociográfia, riport

Szále László

Gyerekek „Indiából"

Budai otthonában kerestem fel Cseh Kálmánné Gitta nénit, aki hetvenkét éve végzett a székesfehérvári tanítóképzőben, nemrég kapta meg rubindiplomáját. 1953-tól 1977-ig tanított Pokolhegyen. A hely legfontosabb intézményét, az iskolát vezette majd negyedszázadon át. Nemzedékeket nevelt fel, sokat tudhat a Pokolhegyen élők sorsáról, fölemelkedésük módjáról, esélyeiről. Évtizedekkel ezelőtt elköltözött már Ráckevéről, de reméltem, emlékszik még a régi dolgokra. Nem csalódtam.

– Hogyan került ki Pokolhegyre? A kényszer vitte rá? Vagy így büntették a háború előtti iskolaigazgató pedagógus lányát?

– Szó sincs róla. Magam jelentkeztem az állásra, és szívesen mentem. Ismertem az ottani embereket, mert a közelben volt szőlőnk, gyakran jártunk ki oda, így ők is ismertek engem. Azt nem mondom, hogy abban a rendszerben olyan nagyon kedveltek lettek volna, sokszor a fejemhez vágták: magából sosem lesz rendes ember, mert szolgabíró volt a férje. Ilyen őrültségeket mondtak. 1944 végén Ausztriába mentünk a férjemmel, s csak '45 októberében jöttünk haza. Férjemet mindenütt igazolták, ahol korábban dolgozott – a vármegyénél, Kiskunfélegyházán és Ráckevén –, mégis kitették az állásából, sehol sem tudott elhelyezkedni. Végül itthon az Árpád malomban kapott munkát, ott is úgy, hogy a család jó barátjának, Pethes László főmérnöknek kellett kezességet vállalnia érte. Engem apám és a férjem igyekeztek lebeszélni, hogy elvállaljam a pokolhegyi iskolát, de nem hagytam magam. Ez régi szokásom, s később is a javamra vált. Akkor már évek óta otthon voltam a három gyerekkel, s láttam, hogy egy fizetésből milyen nehezen tud megélni a család. Meghallottam, hogy az addig ott tanító Törőcsik Kálmánt nyugdíjba akarják küldeni, elhatároztam, hogy oda megyek tanítani az 1–4. osztályt, mert akkor Pokolhegyen csak alsó tagozat volt. Ez a Törőcsik nem volt igazán oda illő figura, nem bírt a gyerekekkel, ami egyébként nem csoda, hiszen például az elsősöknek köbszámítást tanított. Amikor odamentem, a 36 beiratkozott tanulóból csak 12 járt viszonylag rendszeresen iskolába. 1953 februárjában kezdtem el a tanítást, s áprilisban már 30 fölött volt a bejárók száma.

– *Ezt miféle csodamódszerrel tudta elérni?*

– Eleinte nem azért jöttek, hogy tanuljanak, hanem hogy ehessenek. Észrevettem, hogy amikor a magammal vitt tízórait kezdem enni, szinte kinézik a számból. Az ötvenes évek elején vagyunk, a padlássöprések idején, az embereknek otthon alig volt ennivalójuk, a gyerekek is örökké éhesek voltak. Bementem a tanácselnökhöz, s kértem, hogy a benti menzáról legalább kenyeret vihessek ki a pokolhegyi gyerekeknek. Szerencsére engedélyezte, aminek aztán hamar híre ment, nagymértékben növelve az iskolába járási kedvet. S akkor, februárban kezdtem el az elsősöket írni-olvasni tanítani. A következő évben kihelyezték mellém Detrichné Kovács Margitot, attól kezdve ő tanította az 1. és 3. osztályt délután, én pedig a 2. és 4.-et délelőtt. Minthogy csak egy tantermünk volt.

– *Hány pokolhegyi cigánygyerek járt akkor rendszeresen iskolába?*

– Egy sem. Ők akkoriban egyáltalán nem jártak iskolába. Később, már a hatvanas évek elején egyszer kijöttek a minisztériumból a kis létszámú iskolákat ellenőrizni, akkor vetették föl, hogy meg kellene szervezni a cigánygyerekek beiskolázását. A Nőtanács és a Vöröskereszt akkori vezetője, Dárday Istvánné segítségével összeírtuk az iskolaköteles cigánygyerekeket, s megszerveztük az első cigányosztályt. Illetve, bocsánat, nem cigányosztályt szerveztünk. Eleinte a cigányok együtt jártak a magyarokkal, úgy lett a cigányosztály, hogy a nem cigányok mind bementek a városi iskolába tanulni. Itt is alkalmaztam a szellemi mellett a testi táplálék vonzóerejét: elintéztem, hogy az egész osztály ingyen kapjon tízórait. Ők 1973-ban fejezték be a nyolcadik osztályt, lényegében lemorzsolódás nélkül, s utána mindenki szakmát tanult, pontosabban csak a fiúk, mert a lányok hamar férjhez mentek, gyerekeket szültek, s velük voltak otthon. Ezeknél a gyerekeknél már természetes volt, hogy tanuljanak. Az első „alom" tagja volt például Kun Pál, akiből festőművész lett, s az ő fia már tanári diplomát szerzett Szegeden.

– *Akkor ez az osztály egyértelműen sikertörténet...*

– De nagyon sok pluszmunkával járt. Kihirdettem például az osztályban, hogy a legjobban tanuló és legjobb magaviseletű tizenkét gyereket nyáron elviszem nyaralni a Balatonra. Nagy dolognak számított ez, hiszen közülük még senki nem látta a Balatont, s minden bizonnyal nyaralni sem nyaralt soha. Olyannyira, hogy az évzáró ünnepségen külön ültek, nagyon büszkén – „mi balatoniak".

– *Honnan volt rá pénz?*

– Nem került sokba. Szinte csak az étkezésért fizettünk, azt pedig a tanács állta. Van egy családi nyaralónk Siófokon, ott táboroztunk a kertjében. Mertl Feri, a Rákóczi téesz elnöke adott két teherautót, egyikkel

vittük le a sátrakat, asztalokat, padokat, a másikkal a gyerekeket. A nyaralónkkal szemben volt a Dunaújvárosi Családi Üdülő, annak a konyhájából hordtuk a kosztot. A Vöröskereszt révén ruhákat is kaptunk. A lányoknak kék szoknya, matrózblúz, a fiúknak ugyanez nadrággal. Amikor átmentünk a csapattal Tihanyba kirándulni, gyönyörűen felöltözve „egyenruhába", azt kérdezték a kompon az emberek: tessék mondani, ezek a gyerekek Indiából jöttek? Nagyon jól éreztük magunkat, mindennap jártunk fürödni a Balatonra, este körülültük a tábortüzet, és énekeltünk. Kun Pali pedig már akkor is állandóan rajzolt. Egy dolog esett nagyon rosszul, az, hogy a többi ráckevei iskola diákjai Zamárdiban nyaraltak, hozzájuk lejöttek látogatóba a község és az iskola vezetői, hozzánk be se köszöntek. S a zamárdiak se jöttek át egyszer sem.

– *Ezt a tábort aztán évről évre megismételték?*

– Csak kétszer tudtuk megismételni, aztán a tanácson azt mondták, nincsen rá pénz, így sajnos abbamaradt.

– *Azt veszem ki a szavaiból, hogy aki sikert akar elérni a cigánygyerekekkel, az nem érheti be a kötelező óraszámmal, annak a szabadidejéből is áldozni kell rájuk, s ha van nyaralója, be kell vetni azt is.*

– Elsősorban szeretni kell őket. Ha megérzik, hogy az ember odafigyel rájuk, akkor ők is odafigyelnek az órán, rendesen tanulnak, s felnőve beilleszkednek a normális életbe. Végül is ez a cél. Persze ez nem csak a cigányokra igaz. Az ötvenes években, amikor még csak magyarok jártak a pokolhegyi iskolába, akkor sem becsöngetéstől kicsöngetésig tartott a munkám. Rendszeresen tartottam TIT-előadásokat – volt hozzá egy keskenyfilmes vetítőgépünk. Szerveztem ifjúsági kört, ahol zenés teadélutánokat rendeztünk – otthonról magunk hoztuk a süteményt –, a gyerekekkel színdarabokat tanultunk s mutattunk be, amivel még pénzt is kerestünk, mert egy forint volt a belépő a színi előadásra. Kétszáz néző is bezsúfolódott olykor a nagyterembe, ami szép bevételt hozott. Szükségünk is volt rá, hiszen Pokolhegyen nem volt mozi. Ezért megkértem a tanácselnököt, hadd vegyek a klubba egy televíziót. Adjanak rá kölcsön pénzt, mi fél év alatt visszafizetjük. Vettünk is egy Munkácsy típusú televíziót, s a bevételeinkből már három hónap múlva visszafizettük a kölcsönt. Természetesen az ifjúsági kört is teljesen ingyen csináltam, de nem mondhatom, hogy nem volt meg a „fizetségem". Előfordult, hogy este kilenckor gondoltak egy nagyot, s bejöttek értem, mondván, nagyon jól érzik magukat, menjek ki még egy kicsit, szeretnék, ha én is velük lennék. Volt, hogy szilveszter este bejöttek Pokolhegyről, s a házunk előtt szerenádot adtak. Behívtuk őket, főztünk boros teát, az előszobában félrehúztuk a bútorokat, s ott táncoltunk. Mentünk többször Pestre is, állatkertbe, úttörővas-

útra – csak néztek bennünket, valósággal csodaszámba ment az ilyesmi. Csináltunk halászleves majálist is. Ingyen kaptuk a halat, és pénzért adtuk a halászlét. Cserna Zsiga főzte, olyan finom volt, hogy 2000 forintot szedtünk be a halászlé eladásából. Ebből vettünk az óvodába játékokat s különféle fölszereléseket. Az óvoda pedig úgy lett, hogy elhatároztuk, az iskola mellé építünk egy termet a kicsik számára, mert a cigánygyerekek sokszor még magyarul sem tudtak rendesen, amikor az iskolába jöttek. Nagyon fontosnak gondoltuk, hogy három-négy éves kortól járjanak óvodába, legalább két évig, hogy fölkészíthessék őket az iskolára. Korábban a hatéveseknek tartottak ugyan pár hetes iskola-előkészítőt, de nyilvánvaló volt, hogy ez nem elegendő. Az óvodaépület is szinte a semmiből jött létre. A téglát ingyen kaptuk Százhalombattáról ismeretség révén, a munka nagy részét pedig a szülők végezték. Varsányi Erzsi volt az óvónő, vele szereztünk a gyerekeknek ruhát a Vöröskereszt segítségével. Reggel jöttek a kicsik, átöltöztek az óvodai ruhába, délután visszavették a régi ruhát, s abban mentek haza.

– *Mivel fűtöttek?*

– Ó, az külön történet. Eleinte szénnel fűtöttünk, nagyon megerőltető volt az asszonyoknak a pincéből minden reggel felcipelni a szenet. Gondoltam, jó lenne olajra átállni. Akkortájt jött divatba az olajfűtés. Addig jártam a tanácselnök nyakára, míg megvették az olajkályhát. Csak akkor jutott eszembe: hol tároljuk az olajat, és miben? Nagy merészen levelet írtam Borovszky Ambrusnak, a Dunai Vasmű nagy hatalmú vezérigazgatójának Dunaújvárosba, bár aligha tudta, hogy nyaranta Siófokon a táborban az ő „kenyerüket" esszük. Kértem, hogy segítsen, a pokolhegyi iskolába két húszhektós tartályra lenne szükségünk. Legnagyobb meglepetésemre azonnal válaszolt, azt írta, hogy anyagot adnak, de a hordókat megcsinálni nem tudják. Megint mentem Tóth Gabihoz, a tanácselnökhöz: most mit csináljak? Azt mondta, semmi baj, megyünk Kiskunlacházára, az ÉGSZÖV-höz, majd ők segítenek. Így is lett, szabvány szerint megcsinálták a hordókat, teljesen ingyen. Nem lennék meglepve, ha még mindig ott volnának a pincében, ahova akkor telepítettük őket. Szóltam az óvodavezetőnek is, álljatok át ti is olajra, van bőven tárolókapacitásunk. Átálltak ők is.

– *Mi lett az iskola és a kályhák sorsa?*

A hetvenes évek végén én abbahagytam a tanítást, hogy utána mi történt, nem tudom. Pestről járt ki valaki még egy ideig, úgy hallottam, hol jött, hol nem. Akkor el is költöztünk Ráckevéről, ha néha visszajöttem, s meglátogattam a pokolhegyieket, mindig nagy tisztelettel és szeretettel fogadtak. A szülők is jól ismertek, nemcsak az iskolából, hanem azért is, mert őket is elvittem kirándulni a Balatonra.

– *Olyan hévvel és szívvel beszél ezekről a régi dolgokról, mintha ma történtek volna...*

– Szerettem a munkám, és szerettem a tanítványaimat is. Amikor nyugdíjazásomat kértem, Tóth Mihályné Valika, az akkori igazgatónő kért, hogy maradjak még, de én úgy éreztem, negyedszázad éppen elég volt. De hozzáteszem, ha újrakezdhetném, újra odamennék tanítani. Nagyszerű érzés volt látni a fejlődést, a szinte kézzel fogható eredményeket, s látni azt is, hogyan boldogulnak a régi tanítványok. Kun Pali, mint mondtam, festőművész lett, Jakab Feri autószerelő, Jakab Pingyi mezőgazdasági szakmunkásképzőt végzett és így tovább. Jakab Laci még a lánya lakodalmára is meghívott bennünket a férjemmel. A református temetőnél laktak, az már nem Pokolhegy, ott volt a lagzi. Emlékszem, a téeszasszonyok főztek, pörkölt volt nokedlivel meg sütemények. A férjem csinált egy csomó fotót nekik a lakodalomról, s látszott, nagyon örültek, hogy elfogadtuk a meghívást. Számukra ez sokat jelentett. Számunkra is.

– *Úgy tudom, a tanyai iskolákban vagy távoli külterületen, nehéz körülmények között dolgozó pedagógusok pótlékot kaptak. Pokolhegy eléggé távolinak számított?*

– Három kategória volt: a falubeli iskolák voltak az A kategóriások, Pokolhegy a B-be tartozott, Újhegy pedig a C-be, mert az még messzebb volt. Szerintem, mi is megérdemeltük volna a C. kategóriás pótlékot, de még a B.-t is elvették tőlünk.

– *Miért?*

– Nem tudom, csak azt, hogy a járásnál engem nem nagyon kedveltek. Tartottak egy felülvizsgálatot nálunk, akkor vették el, mondván: az nekünk nem jár. De nem hagytam annyiban a dolgot, mint iskolavezető fölmentem a megyéhez, s ott nekem adtak igazat. Itthon meg azért kaptam a fejemre, hogy mertem én őket megkerülve a megyéhez szaladgálni. De végül visszaadták a B kategóriás pótlékot, így hét embernek lett nagyobb a fizetése. Nekem például 31 órám volt, ebből 16 a kötelező óraszámom, 15 túlórát kifizettek. Abban az időben minden fillér számított.

– *Honnan tudta, hol tanulta, hogyan kell egy cigány iskolát működtetni?*

– A feladat teremti a módszert. Vagyis leginkább az élet diktálta, mit kell csinálni. Nem sok tanítási gyakorlatom volt. 1941-ben végeztem a székesfehérvári tanítóképzőben – most kaptam meg nemrég a rubindiplomámat, igaz, a hozzá járó kicsi jutalomra az átadóknak nem volt keretük –, aztán pár évig tanítottam a katolikus iskolában, ezt követően otthon voltam a gyerekekkel. Tehát hat-hét év kihagyás után kezdtem el újra tanítani. Jóval később aztán már följártunk továbbképzésekre, Pestre, a Horváth Mihály téri iskolába. Itt egyszer Choli Daróczi József azt mondta

nekem – sosem fogom elfelejteni, mert nagyon igaza volt –, ha maguk ezt nem csinálnák, nagy bajok lennének az országban úgy harminc év múlva.

– *Még ma sem könnyű a cigánygyerekek egy részét rávenni, hogy rendszeresen járjanak iskolába, illetve a szüleiket, hogy járassák őket. Akkor, vélem, még nehezebben ment.*

– Eleinte beiratkozni sem akartak. Később aztán megszokták, megszerették az iskolát, akkor már maguktól hozták be a szülők a gyerekeket. Abból kellett kiindulnunk, hogy rendkívül ingerszegény világból érkeztek. Nálunk az iskolában a nevelésen volt a hangsúly, de mellette nagyon sok ismeretet is kellett adnunk, amit nehezített, hogy a gyerekek sok mindent csak cigányul tudtak. Akkor is ugyanaz volt az alapprobléma, mint manapság: külön vagy együtt tanuljanak a gyerekek. Természetesen az a jó, ha együtt tanul minden gyerek a saját korosztályában. De mi legyen, ha a többen vannak olyanok, akik alig tudnak magyarul? A mi programunk az volt, hogy megtanítjuk őket a közösségi életre, fölzárkóztatjuk őket, aztán mehetnek a többiek közé.

– *Ön tudott cigányul?*

– Bizonyos szavakat tudtam, tudok ma is, de az én célom elsősorban az ő magyar nyelvű tudásuk fejlesztése volt.

– *Adódtak konfliktusok is?*

– Nem volt jellemző, de előfordult. Egyszer például a szünetben két gyerek összeverekedett, s az egyik hazaszökött. Már tartott a következő óra – melyen Nagy Sándor kollégám helyettesített –, amikor becsörtetett a gyerek papája, egyébként szépen felöltözve, sötét nadrágban, fehér ingben, hogy ő majd itt rendet csinál. Észrevettem, én is bementem az osztályba, s közöltem vele, hogy ez nem az ő dolga, s valósággal kilöktem az osztályteremből. Nagy Sanyi utána mesélte riadtan: kedves Gitta, úgy féltettem magát, hogy mi lesz, ha a dühös apa visszaüt.

– *Mit csinált utána a dühös apa?*

– Rögtön visszajött, és bocsánatot kért. Azt tapasztaltam, hogy mindig nagy tisztelettel viseltettek irántam, talán mert érezték, hogy jót akarok, s én is tisztelem őket. Akkor is, ha nagyon szigorú vagyok velük. Mert az voltam. Ha valamelyik gyerek nem jött iskolába, elmentünk érte. Emlékszem, egyszer Jávor Ernővel kimentünk egy házhoz, de a gyereket nem találtuk. Ernőre néztem tanácstalanul, de ő mosolyogva intett, hogy várjam ki a végét. Fölment a padlásra, s a gyerek ott kucorgott a szénában. Nem volt pardon, vittük magunkkal be az iskolába. Egyébként ezt a fiút Csámpinak hívták, meg kell hagyni, irdatlan rossz gyerek volt, s amikor egyszer már felnőtt korában találkoztam vele, azt mondtam neki: hát, Csámpi, ne haragudj, de muszáj volt néha egy-egy pofont adni. Így felelt: bár tet-

szett volna többet adni, Gitta néni. De az igazi fenyítés az volt, hogy aki többször hiányzott, annak a nevét le kellett adnunk, s komoly büntetés járt érte. Pár száz forintos pénzbírság vagy akár ötnapos elzárás. Pénzük nemigen volt, maradt az elzárás. Nekem azonban az iskolába járás volt a fontos, nem az elzárás, ezért mindig csak karácsony táján adtam le a hiányzási listát. Az ünnepen viszont nem akart senki fogdába menni, keservesen, de fizettek. Illetve rájöttek, hogy nincs mese, inkább küldték, ha kellett, zavarták a gyereket iskolába. Persze, azért igyekeztek különféle kifogásokat keresni, hogy például azért nem tud menni a gyerek, mert nincs cipője. Szereztem neki cipőt, s egy ürüggyel máris kevesebb lett. De ahogy mondtam, idővel egyre könnyebb lett a dolgom. Látták, hogy szeretem őket, gondoskodom róluk. Lehet, hogy eleinte muszájból vagy a kedvemért tanultak, de aztán már tudták, hogy elsősorban önmagukért kell tenniük. Hálásak voltak minden jó szóért, gesztusért, s a hálájukat szerették kifejezni is. Tavasszal orgonát hoztak nekem – nem lopták, hanem vásárolták, mert csak az számít ajándéknak. Egy virágárus mesélte nekem, hogy volt nála egy kis cigánygyerek, öt forintot szorongatott a markában, és azt mondta, szép virágot tessék adni, mert a tanító néniminek lesz.

– *Gyakran mondják a cigányokra, hogy nem tisztelik a magántulajdont, s nem tekintik igazán bűnnek a lopást. Ön mit tapasztalt?*

– Előfordultak kisebb-nagyobb lopások, de nem kirívó számban. Emlékszem egy esetre, az iskolával szomszédos Tél utcában történt, ahol nemcsak cigányok laktak, hanem magyarok is. Egy nap jöttek hozzám a gyerekek, hogy a Szabó néninek eltűnt három tyúkja. Nem tudják, ki vihette el, de tegnap a Baklóéknál nagy vacsora volt. Mondtam nekik, menjetek el a Baklóhoz, és hívjátok be az iskolába. Jött is rögtön, én meg csak azt kérdeztem tőle: Bakló, mi van a Szabó néni tyúkjaival? Azt felelte, nem tudom. – Akkor miből volt nálatok tegnap az a nagy vacsora – próbáltam sarokba szorítani. Erre már nem felelt semmit. Nem hagytam annyiban a dolgot, leadtam neki egy nagy szentbeszédet arról, hogy az a néni is szegény, és szeretném, ha valahogy megtérítenék a néni kárát, akár részletekben. Állítólag megfizették, de ezt csak hallomásból tudom. Azt viszont a saját fülemmel hallottam, hogy az én lelki prédikációm után hátrafordult a vele érkezett barátaihoz, s azt súgta: halljátok, ez rosszabb, mint egy rendőr.

– *Milyennek látta Pokolhegyen a cigány–magyar együttélést?*

– Jól megvoltak egymással cigányok és nem cigányok. Hozzá kell tenni, hogy az ott élő magyarok is a legelesettebbek közül valók voltak. De persze létezett az elkülönültség. Már bőven a népi demokráciában éltünk, amikor bizonyos rendezvényekre csak magyarok mehettek be, cigányok nem. Ők az ablakban álltak, és néztek befelé. Egy Katona Feri nevű rend-

őr jött ki ilyenkor mindig, fönntartani a rendet. Legtöbbször semmi dolga nem akadt. Akkoriban minden nyilvános rendezvényre rendőrségi engedélyt kellett kérni. Előfordult, hogy majálist rendeztünk Pokolhegyen, de nem kértem rá engedélyt. A rendőr közölte, hogy így nem engedheti megtartani a rendezvényt. Ott álltunk mindennel fölkészülve, tanácstalanul. Akkor előpattant Nagy Sanyi egy motorral, odakiáltott, üljön föl, Gitta, menjünk be a rendőrségre, kérjünk engedélyt. Megkaptuk. Mulattunk reggelig. Utána hazasiettem, megfürödtem, s szaladtam a vonathoz, mentem föl Pestre meglátogatni a kórházban fekvő férjemet.

– Említette Choli Daróczi József jóslatát. A harminc év eltelt, a baj itt van a nyakunkon. Mit tanácsolna, mit kellene tenni?

– Annak idején József főherceg birtokán házakat építettek a cigányok számára, akik szétszedték őket, az ajtókat, ablakokat eladták vagy eltüzelték. Nyilvánvaló, nem házat kellett volna adni nekik, hanem iskolát. Mi Pokolhegyen iskolát adtunk, szeretetet, tudást. Ők szakmát szereztek, és boldogultak. Ha minden falu megcsinálta volna ezt, nem így állnánk. Gyakran járt ki hozzánk Kelemen Endre az Iskolatelevízióval, sok filmet készítettek rólunk, a Pokolhegyen folyó munkáról. Gondolom, az Iskolatévé archívumában ma is megvannak. Mi is jártunk az Iskolatévé buszával tapasztalatcserére szerte az országban, mindenhova, ahol érdeklődtek a munkánk iránt. Többek közt Csobánkára, Pomázra, ahol pedig gazdag szegkovács cigányok éltek. Akkor úgy látszott, van megoldás, csak akarni kell. És dolgozni, sokat dolgozni. Legtöbbször ingyen. Igaz, a községi tanács is sokat segített. Bár segíthetett volna többet is. Például, hogy fönntarthassuk azt a gyakorlatot, amit kiharcoltam egy időre: a menzára több ennivalót hoztak a katolikus iskola konyhájáról, mint amennyi a gyerekeknek kellett, így az öreg cigányok is vihettek el maguknak ebédet. Ingyen. Szóvá is tette Tóth Gabi, a tanácselnök egy alkalommal, amikor Pokolhegyen voltunk együtt valami mulatságon. Már hajnal felé járt az idő, amikor a férjemnek megjegyezte: Kálmán, én nagyon kedvelem a feleségedet, csak azt nem szeretem benne, hogy olyan makacs. Amit a fejébe vesz, azt tűzön-vízen át keresztülviszi.

– Hogy tudott ilyen nagy hatással lenni a tanácselnökre?

– Talán látta, hogy nem magamért küzdök. Tizenhat évig tanácstag is voltam, s büszke vagyok arra, amit egyszer az orvosunk, Verdes Margit mondott nekem a tanácstag-választásokról: tudod, Gitta, tenálad soha nem volt ellenszavazat.

Új Egyenlítő, 2013,(1), 1, 40–44.

Szále László

Quad és közjó

Kovács Gyula a 2010-es választások óta a ráckevei cigány kisebbségi (most már nemzetiségi) önkormányzat elnöke, de igazából már jó évtizede a cigány ügyek mindeneseként tartja számon mindenki a városban. Bárkivel beszéltem róla, mind egyöntetűen mondta: a Gyula mindent megtesz, amit csak tud. A kérdés az: mit tud, mire képes az adott körülmények között.

– Úgy tudom, tősgyökeres pokolhegyi, kérem, határozza meg nekem, mi Pokolhegy és mettől meddig terjed.

– Valóban ott születtem, most is ott lakom a Béke utca végén, egy régi stílusú parasztházban, amely még a nagyapámé volt. Nincs hivatalos meghatározása Pokolhegynek, úgy mondanám, hogy a város déli, délnyugati csücskében van, a Kórház utcától (ma dr. Mészáros Lajos utca) kifelé eső rész. Ha innen, az iroda felől nézzük, jobbról a Lórévi út, balról a Bercsényi utca határolja. Nagyjából V alakban. Ezen belül a cigányság főleg a Dankó, a Tél, a Béke, a Haladás, a Baross, a Marossy és a Damjanich utcában lakik, meg persze Pokolhegy egyetlen szilárd burkolatú főutcáján, az Iskola utcában.

– Hány cigány él Pokolhegyen?

– Erről sincs hivatalos adat, az én számításaim szerint 8-900 fő lehet. A város más részein további 3-400, összesen hozzávetőleg 1200 roma él Ráckevén. Nem lehet pontos számot mondani, mert elég nagy a mozgás. Nehéz nyomon követni. Meglehetősen gyakori, hogy az itteni fiúk más megyéből hoznak ide lányokat, élettársnak, feleségnek. 2003 körül romániai cigányok vándoroltak be, s telepedett le három-négy család Pokolhegyen a Május utcában. Ezek más cigány nyelvjárást beszélnek, számunkra nehezen érthetőt, az idősebbek sok román szót kevernek a beszédükbe, a fiatalok pedig inkább magyar szavakat. A Bucka utcában – ez már Pokolhegynek is a pereme – is lakik négy új roma család, „szocpol." kedvezménnyel épült házakban. A város északi végébe is költöztek cigány családok Budapestről, a VII. és a VIII. kerületből. A HÉV-állomás mögött, az állomásgödörben épült sorházakban vásároltak lakásokat.

– *A városban önt a helyi cigányság vezetőjének tartják, elfogadják annak a pokolhegyiek is?*

– A többség igen. Minthogy szegények, sok bajuk, ügyük van, ezekkel hozzám jönnek. Szó szerint bármikor jöhetnek: hétköznap, hétvégén, reggel vagy este, nincs hivatalos idő.

– *Milyen ügyes-bajos dolgokkal jönnek, és hol fogadja őket?*

– A lakásomon. Mivel jönnek? Nincs cipője a gyereknek. Nem kapnak segélyt, azt kérdik, miért nem kapnak. Írjak helyettük ilyen-olyan kérelmeket. Ilyesmikkel.

– *Mégis, milyen kérelmeket?*

– A legtöbb cigánynak például nem volt jogosítványa, de azért vezetett autót, amelynek ugyancsak nem volt forgalmija, esetleg rendszáma se, olykor ajtaja se. A rendőr ezért megbüntette őket. Két ilyen büntetést le lehetett dolgozni, a harmadikat elvileg már nem, s be kellett volna fizetni a bírságot. Pénzük nem volt, jöttek hozzám, kérvényezzem, hogy harmadszor is ledolgozhassák nálam. Én voltam ugyanis 2002 és 2010 között a közhasznú munkavezető. Megírtam a kérvényt, hogy engedjék el a büntetést, vagy fizethesse az illető részletre, esetleg azt, hogy nagy szükségem lenne a munkájára, hadd dolgozhassa le harmadszor is. Neki pedig a lelkére kötöttem, hogy ne csináljon sportot ebből, mert nem tudok segíteni a végtelenségig. Persze, voltak, akik visszaéltek vele, még le se tudták az egyik büntetést, mégis beültek újra jogsi nélkül a rendszám nélküli autójukba. Ha elkapta őket a rendőr, azt mondták neki: írj csak föl, majd ledolgozom a Gyulánál.

– *Mi lehet itt a megoldás? Ha nincs pénze, vagy esetleg nem tud írni-olvasni, sose lesz jogosítványa, s ha nem tudja megcsináltatni az autóját, akkor forgalmija sem lesz.*

– Ebből indultam ki én is, ezért szerveztem helyben gépkocsivezetői oktatást úgy, hogy az oktató lejárt Pestről, s havi 10 ezer forintos részletekben lehetett fizetni a tandíjat. 2006 és 2009 között több mint negyven fő szerzett így jogosítványt. Most újra szervezek egy tanfolyamot, egyelőre három jelentkező van, még hét fő kellene, hogy meglegyen a csoport, s akkor a tanárnak már megéri lejárni. Hogy új autót vehessen, abban persze nem tudok segíteni, de minek is venne, a rettenetes állapotban lévő pokolhegyi utakon úgysem tudna járni vele. Szegénység – rossz autó – rossz út – bírság – közmunka: összefüggnek a dolgok.

– *Rossz út és közmunka is összefügghet. Nem próbálták maguk az utak állapotán javítani, ha már az önkormányzat nem tette?*

– Dehogynem. Pár éve mint közhasznú munkavezető megszerveztem az útjavítást. A lakosoktól szedtem össze pénzt, ki mennyit tudott adni: 2-5-10 ezer forintot. Az önkormányzat vállalta, hogy a burkolóanyag árát fizeti, az Ipari Park Kft. pedig, hogy segít a szállításban. Megállapodtam egy vállalkozóval, hogy 1000 forintért elhozathatom a mart aszfaltnak köbméterét. Ki is hozták, a közmunkások elgereblyézték, aztán kézi erővel lehengereltük, majd jött rá a nagy hengerelő gép. Így csináltuk meg 2007-ben a Béke utcát. De sajnos, a vállalkozó nem kapta meg a pénzét az önkormányzattól, végül a Béke utcában fölhasznált aszfalt áráról lemondott. 2010–11-ben az Iskola utca fölújítását már az Önkormányzat csináltatta, ennek a részleteit nem ismerem.

– *Járda sincs sehol. A Tél utca pedig esős időben alig járható.*

– Sajnos, nincs. Örülünk egyelőre, ha az úttesten lehet járni száraz lábbal. A Tél utcát is javítgattuk, finom sóderrel próbáltuk feltölteni a nagyobb lukakat, az Ipari Park itt is segített a fuvarral, s minden család maga csinálta meg a háza előtti részt. De hát ez csak ideiglenes megoldás.

– *Ezek szerint az embereket lehet mozgósítani a saját környezetük rendben tartására?*

– Vegyes a kép, de ha van értelme a munkának, akkor igen. Bár hozzá kell tennem, olyasmi ez, mint a Déva vára: amit kitisztítunk estére, újra szemetes lesz reggelre. Van a Tél utca és a Damjanich utca végén egy régi homokbánya, amelyben illegális szeméttelep alakult ki. Mindenféle hulladékkal van tele, az autógumitól, a rossz ágyig, a lábatlan foteltól a lukas lábosig, műanyagzacskókig bezárólag mindennel. Rengeteg benne a patkány, s ha fúj a szél, hordja szét a szemetet a lakóházak felé.

– *Miért nem lép az önkormányzat?*

– Nincs pénz rá. Azt mondták, majd megoldja a Gyula. 2008-ban lezárattam, hogy ne lehessen több szemetet odavinni. 2009-ben három hónapon át takarítottunk, száz köbméter szemetet hordtunk el konténerekben. Megjegyzem, a konténert nem merik kint hagyni, nehogy elvigyék.

– *Kik dolgoztak ott?*

– A közmunkások és a szabálysértők. Rengeteg és nehéz munkát végeztek, de szinte hiába. Majdnem ugyanott vagyunk, ahol voltunk. Hiába zárattam le nagy betontömbökkel az illegális szeméttelepre vezető utat, az ott lakók kinyitották, s újra csak oda hordják a szemetet. Nemcsak ők, a városból is sokan járnak ki megszabadulni fölösleges dolgaiktól. Kértem mindenkit arra is, hogy takarítsa ki a saját portáját, a hulladékot ingyen elszállítja a ráckevei szemétszállítást végző – akkor még – Bekker-Pannon Kft. Pár család élt a lehetőséggel, a többiek nem. Most úgy oldjuk meg a dolgot, hogy csináltattam a kukásautónak fordulót az utca végén, mert az olyan keskeny, hogy különben nem tudna megfordulni. Minden héten

csütörtökön jön ki az autó, aki kukába gyűjti a szemetét, azét elviszi, aki nem, azét nem.

– A közmunka szabályai 2010-ben megváltoztak. Ez ront vagy javít a helyzeten?

– Inkább ront. 2010-ben 72-ből 35 fő dolgozott nálam. Akkor a nyolcórai munkáért megkapták az 59 600 forintot. Most négy órát enged a rendelet, így 31 000-et fognak kapni. A segély összege pedig 28 000 forint. Nem valami nagy ösztönzés, az biztos.

– A szigorítás hívei azzal érvelnek, hogy sok volt a visszaélés meg a fölösleges „munka", ahogy mondani szokás: a közmunkások vizet gereblyéztek. Igaz ez?

– Visszaélés mindenütt van, ezen a területen is ügyeskedik, aki tud. De rengeteg az elvégzendő feladat, a közmunkásokra tehát nagy szüksége van egy településnek, ha már nincs pénze mindenre vállalkozót fogadni. Ároknyitás, esővíz-elvezetés, csatornatisztítás, utcasöprés.

– Hogy megy ez a gyakorlatban? Például, akit közmunkára ítéltek, annál hogy megy az „ítélet-végrehajtás"?

– Tudom, a városban milyen munkákat kell elvégezni, s melyikhez mennyi idő kell. Azt mondom az elítéltnek, itt van tíz méter csatorna, pucold ki, és mehetsz haza. Harmincnapos jelenléti ívet vezetek, rajta az elítélt neve, adatai. Én beírom, mikor mit csinált, hány órában, aláírom és elküldöm a rendőrségnek, ők pedig továbbítják a Büntetés-végrehajtásnak.

– Milyen a kapcsolata a rendőrséggel?

– Jó. Mint cigány önkormányzati elnök is közvetlen kapcsolatban állok velük, gyakran hívnak, ha valamilyen konfliktus elrendezésében segítségre van szükség.

– Miféle konfliktusokról van szó?

– Már említettem a gépkocsi-használat körüli vitákat, amelyek úgy kezdődnek, hogy „kérem a jogosítványt és a forgalmit", s úgy folytatódnak, hogy „de hiszen csak ide megyek a szomszédba". Abból is kerekedhet veszekedés, hogy a rendőr igazoltatni akar valakit, de az nem hajlandó odaadni a személyijét, mondván: itt lakom, nincs nálam a személyim. Ami teljesen életszerű, mégis szabálytalan. Vannak persze komolyabb ügyek is. Egyik roma például tavaly összeveszett a nem cigány sógorával, s elkezdtek lövöldözni az utcában. A sógor kihívta a Magyar Gárdát, én pedig a rendőrséget. A gárdisták autóval jöttek valahonnan, nem csináltak semmit, csak álltak, demonstrálva, hogy itt vannak. Odamentem hozzájuk, és kértem: menjenek el, hiszen a maguk szervezetét betiltotta az állam, kihívtam az életvédelmiseket, majd ők megoldják a problémát. A gárdisták el is mentek, a rendőrök jöttek, az indulatokat lecsillapították, a közvetlen veszélyt elhárították. Aztán én mentem a cigányokhoz, akik megtámadták a sógor házát, hogy jöjjenek be a bíróságra tanúskodni. Bejöttek, kihallgatták őket, aztán hazamehettek. Én végig ott voltam, meghallgattam a vallomásaikat, aztán pedig napokig kijártam hozzájuk, hogy kibékítsem őket. Hát valahogy így mennek a dolgok.

– A békítgetésnél többre volna szükség, hiszen legtöbbször a rossz életkörülmények szülik a konfliktusokat. Mit tud tenni önkormányzati elnökként a cigányság összefogása, helyzetük javítása érdekében?

– A lehetőségeink nagyon kicsik, így nem sokat tudunk tenni. 2002-től vagyok a cigány önkormányzatban, de a testület hamar szétzilálódott, amikor az akkori vezető ellen eljárás indult, öt tagból négyen kiszálltak. Egyedül maradtam vinni a dolgokat. A vezető az eljárás miatt megsértődött, nem akart semmit aláírni, azt sem, ami nagyon fontos lett volna, mint például a munkaterv, s a pénzekkel való elszámolás. A 2006-os választásokra összeszedtem egy csapatot a változás érdekében, de nem jól sikerült. 2010-ben új testület alakult már az én vezetésemmel, benne van a nejem és két új tag, Kun János a Haladás utcából és Rostás Jenő a Dankó utcából.

– Magának mi az eredeti foglalkozása?

– Nehézgép- és stihl-szerelő a szakmám, a nyolcvanas években a Közép-magyarországi Vízügyi Igazgatóságnál dolgoztam, a Kvassay zsilipnél volt a munkahelyem, és ott is laktam a munkásszálláson.

– Hogyan választotta ezt a különös szakmát?

- Úgy kezdődött, hogy hetedikben abbahagytam az iskolát – igaz, már 16 éves voltam –, s elmentem dolgozni a helyi Vízművekhez. Itt először betanított kőműves lettem, aztán raktáros. Újra tanulni kezdtem, előbb estin befejeztem az általános iskolát, aztán tanultam ki ezt a szakmát.

– Mit gondol, mi az oka annak, hogy a roma gyerekek közül még most sem mindenki végzi el a nyolc általánost, s még kevesebben szereznek szakmát, tanulnak tovább?

– Bonyolult kérdés. Erre a választ nálam okosabb emberek sem tudják, még kevésbé a megoldást. Az biztos, hogy ahol az embert kudarcok érik, oda nem megy szívesen, s nem tesz erőfeszítéseket, ha úgy érzi, nem éri meg, vagy azt látja maga körül, hogy anélkül is el lehet boldogulni. Én igyekszem mindent megtenni, hogy a gyerekek járjanak iskolába, és tanuljanak, de ez a minden nagyon kevés. Van ugyan egy ösztöndíj, amelyre lehet pályázni, és ha valaki az általánosban eléri a 3,8-as átlagot, akkor 25-30 ezer forintot is kaphat, de ezt az eredményt csak három-négy fő éri el. Így aztán kevesen jutnak el a szakközépiskolába. De van jó példa

is. Egy pokolhegyi kislány, Gráf Juliannának hívják, Szigetszentmiklóson érettségizett 4,8-as eredménnyel. Aztán a jogi karra jelentkezett, ahol 180 pontot ért el a felvételin. Ami szép eredmény, de nem volt elég ahhoz, hogy ingyen tanulhasson. Így az egyetem kétmillióba kerülne neki, amit előteremteni számukra képtelenség. Az édesapja meghalt, a kishúgának az egészsége is veszélyeztetett, képzelje el, jobboldalt van a szíve. Fölhívtam a minisztériumi ismerősömet, hogy segítsen.

– Segített?

– Igen, elintézte az állami kvótát, a kislány már meg is kezdte jogi tanulmányait.

– Mit gondol, mi a kislány sikerének a titka?

– Az, hogy okos, szorgalmas és törekvő, de aligha sikerülhetett volna neki, ha nem lett volna egy szigetszentmiklósi nyugdíjas tanár, Lakatos Mihály, aki fölkarolta, és segítette a tanulásban.

– Milyen esélye van egy pokolhegyinek munkát kapni, ha elvégezte a nyolc általánost és milyen, ha nem?

– Nagyjából ugyanannyi: semennyi. Ez persze, így nem egészen igaz, az iskolázottnak a semminél valamivel több esélye van.

– Mégis, mivel foglalkoznak most a pokolhegyiek?

– A többség szociális segélyen tengeti az életét. Vannak néhányan, akik hulladékfém-kereskedelemmel foglalkoznak, állatot tartanak, az asszonyok a csirketelepre járnak csirkét pakolni, a régi 1200-as telepen pedig almát csomagolnak dobozokba, ilyesmi. Régóta gondolkodom azon, hogyan lehetne valamilyen üzemet fölállítani itt, Pokolhegyen, hogy helyben legyen munka. Lehívtam 2008-ban dr. Ürmös Andort, az akkori Szociális és Munkaügyi Minisztérium roma integrációs főosztályának vezetőjét, aki megígérte, hogy a minisztérium ad egy könnyűszerkezetes raktárépületet, mi szerezzük meg hozzá a telket. Kértük az Önkormányzatot, hogy a Haladás és a Dankó utca közötti játszótér területét adják oda erre a célra. Volt egy kínai vállalkozó, aki kínai mesekönyveket akart itt nyomtatni, hozta volna hozzá a gépsorokat, és 120 embernek adott volna munkát. Az épületben lett volna két szolgálati lakás is – a telep őrzője és gondozója számára.

– Jól hangzik, de ha csak „volna", akkor ez nem valósult meg. Miért?

– Mert az önkormányzat nem adta oda a telket.

– Miért épp a játszótér helyére akarták fölépíteni, van itt elég hely máshol is?

– Azért, mert ez mindenkinek közel lett volna, s megközelíthető gépjárművel is. A játszótér pedig már régóta nem működött. Annak idején fém hintákat, mászókákat és egyéb játékokat állítottak fel, ám az uniós

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

csatlakozás idején ezeket leszerelték, mert nem feleltek meg az EU-szabványnak.

– Akkor miért nem kapták meg a telket?

– Azt mondták, a terület fele magánkézben van, s a tulajdonos csak azzal a feltétellel adta oda, ha játszótér működik rajta. Amikor az megszűnt, a jog visszaszállt a tulajdonosra. Hogy aztán nem tudták fölvenni vele a kapcsolatot, vagy nem is akarták, azt nem tudom.

– Miért hagyta, miért nem járt a nyakukra, miért nem keresett más helyszínt?

– Van, amikor az embernek elege lesz mindenből. Én is azt mondtam, vége, nem csinálom tovább.

– Mégis csinálja.

– Amikor jöttek hozzám, s mondogatták, hogy ne hagyd abba, mi lesz velünk, akkor nem lehetett nemet mondani. Írom tovább a kérvényeket, a leveleket, intézem, amit tudok.

– Fölütötte-e itt a fejét az uzsora? Tudjuk, ha az embereknek már végképp nincs semmi pénzük, kétségbeesésükben gyakran elfogadnak olyan feltételeket, amelyeket aztán képtelenek teljesíteni.

– Uzsoráról nem beszélhetünk, mert az, ha van is, nem a nyilvánosság előtt történik, de legális kölcsönökre gyakran rászorulnak az emberek, s azokkal is nehezen bírnak. Voltak itt pár éve a Provident hitelekkel kapcsolatos visszaélések. Olyanok például, hogy „ügynökök" jöttek, mondván, kapsz 50 ezer forintot, ha bejelentesz a lakásodba valakit, aki persze nem lakott ott. Ennek a nevére aztán fölvették, mondjuk, a 200 ezres kölcsönt, ebből 150 ezer megmaradt az „üzletkötőnek", sőt még fölvette a cégtől a kölcsönkihelyezésért a jutalékot is. Aztán eltűnt. Amikor pedig jött a két kigyúrt pénzbeszedő az adott címre, az illető mondhatta, ő ugyan nem vett föl kölcsönt, s ilyen nevű ember itt nem lakik, nem is lakott soha. Ha elkapták a csalót, lecsukták, ha nem, a Provident leírta a veszteséget. Gondolom, van miből, mert nagy kamatra adja a pénzt. Vettek fel családok legálisan is kölcsönt, de a többség képtelen fizetni a részleteket. Úgyhogy a Provident ide nem jön, a térképükről alighanem kitörölték a Pokolhegy nevet. Ha nagy baj van, a családok segítik ki egymást.

– Csak a munka segítene...

– Ha volna. Kulcsár István polgármestersége idején mindig volt munka, aki akart, dolgozhatott. Azóta, ha pályázik is valamire az önkormányzat, az nem Pokolhegy.

– Miért nem pályázik a cigány önkormányzat?

– Csak a települési önkormányzat pályázhat, én hiába mentem együttműködési ötletekkel, hiába. Pedig lenne csinálnivaló bőven. Itt van pél-

dául a parlagfűirtás. Az önkormányzat nyert rá pár éve 22 milliót, de még a saját területein sem vágatta le. Ugyanakkor a romákkal aláíratták a papírt. Ők meg jöttek hozzám, főnök, aláírtuk, de mi semmilyen parlagfüvet nem irtottunk. Most erre mit mondjak? Hogy ne foglalkozzon az ember közügyekkel? Azt hiszem, ezt a kérést én már nem tehetem fel magamnak.

– *Ha nincs munka, akkor azt is nehéz megkérdezni, hogy mit csinál a cigányság szabadidejében. Van e hely és igény a kultúrára, hitéletre, szórakozásra?*

– Természetesen van. A régi iskolában például istentiszteleteket tartottunk. Ez úgy történt, hogy egyszer Dányban jártam, ahol láttam egy csapat fiatalt, akik nagyon szép, zenés istentiszteleteket tartottak. Cigányul énekelnek, zenélnek, imákat mondanak. Beszéltem velük, kiderült, hogy Kispestről járnak ki, s amikor megkérdeztem jönnének-e Ráckevére is, igent mondtak.

– *Eljártak az itteniek az istentiszteletekre?*

– Eleinte öten-tízen, ha voltak, a végén már százan-százhúszan. Gyerekek, idősek, fiatalok egyaránt. A régi iskolát kifestettük, kijavítottuk az ajtókat, ablakokat, szereztünk hatvan régi irodaszéket. Minden héten jöttek, pénteken vagy szombaton – előtte telefonáltak, hogy melyik nap –, sokszor hoztak ajándékokat, játékot, cipőt, ruhát. Annyira szerettek az emberek idejárni, hogy elhatároztuk, építünk egy hívőházat. Pályáztunk 25 millió forintra a beruházáshoz, de nem kaptuk meg, mert örököltünk egy 18 milliós tartozást az előző cigány önkormányzattól.

– *Miből jött össze ez a hatalmas adósság?*

– Az is pályázat volt, de az a ház, amire kapták, nem épült meg.

– *Mi lett az istentiszteletekkel?*

– 2009-ig jártak a kispestiek, tovább már nem tudtak jönni. Most saját zenekar megteremtésében gondolkodunk. Sok tehetséges gyerek van, s vannak jó zenészeink, akik tanítanák őket. Például Rafael László (a Nyálas), aki tamburán és gitáron játszik, meg Kun János, aki dobos és gitáros. A Családsegítőben lenne egy termünk, ott folyhatna az oktatás.

– *Miért a feltételes mód?*

– Mert nincsenek hangszereink. Beadtunk egy pályázatot, egymilliót kértünk zenei cuccokra: hegedűre, brácsára, elektromos gitárra, bőgőre, tamburára, erősítő berendezésre. Sajnos az ESZA-nál is van 1,8 millió adósságunk, amely azonban szerintünk már elévült, a bíróság tavaly lezárta az ügyet. Ezt azonban a pályázat elbírálásánál nem vették figyelembe, a pénzt nem kaptuk meg.

– *A szavaiból azt érzem, ez a közösségi munka a szenvedélye. De mi a magánkedvtelése?*

– A hobbim a quad és a motorozás. A fiam tizenkét éves, és már hatéves kora óta motorozik, mondhatom, nagyon ügyesen.

– *Azt értem, hogy ő miért kapott kedvet rá, de az édesapja kitől látta?*

– Jött magától. Arra emlékszem, hogy gyerekkoromban nagyon szerettem szánkózni. A Béke utca végén volt a Nagyhegy – amiről azt mondják, ott állt régen az akasztófa –, oda jártunk télen szánkózni, meg a Csiba hegyre.

– *Miket játszottak még gyerekkorukban?*

– Természetesen fociztunk a Bajcsy-Zsilinszky utcai játszótéren, csúzliháborúkat vívtunk kukorica lövedékkel, a bicikli kerékvillájára hipós dobozokat kötöttünk, s a küllők kerepeltek rajtuk. Vagy karikáztunk, ha csak egy puszta kerekünk volt. Ha semmink sem volt, akkor bújócskáztunk az elhagyott zsidótemetőben.

– *Jártam a zsidótemetőben, de olyan nagy volt a dzsungel, hogy alig lehetett átvergődni rajta. Nem gondozza senki? Mintha egyes sírok körül gyomlált volna valaki, s láttam virágcsokrokat is, igaz, hervadtakat.*

– Két éve fölhívtam a Mazsihiszt, mert az ágak annyira elburjánoztak és kilógtak, hogy nem lehetett autóval elmenni mellettük. Kérdeztem, levághatom-e a kihajló ágakat. Meg láttam azt is, hogy a temetőből vittek el fát, s kérdeztem, ők adtak-e rá engedélyt. Mondták, hogy ők nem adtak ki semmiféle engedélyt, de nem is tudnak egyáltalán foglalkozni a temetővel. Én fölajánlottam, hogy kitakarítom ingyen, de azt felelték, ne tegyem, hagyjam úgy, ahogy van. Így hát nem nyúltam hozzá.

– *Mióta áll így gondozatlanul?*

Nem tudom. Amikor gyerek voltam, akkor jártak még ide öregek, gyertyát gyújtottak, virágot hoztak, aztán amikor – gondolom – meghaltak, nem jött többé senki. Illetve előfordult, hogy börtönből szökött rabok bújtak itt el. Szóval nem jó itt Pokolhegy közepén ez az elhagyatott senki földje.

– *Laktak itt régen zsidók is?*

– Nem hiszem. Csak a temetőjük volt itt, Pokolhegyen meg a szőlőbirtokaik. Egy részt Szigetbecse felé most is zsidószőlőknek hívnak.

– *Mit tud arról, hogy a cigányok honnan jöttek ide Pokolhegyre és mikor?*

– Annyit tudok, hogy a vándorló cigányok először nem itt, hanem keletre, a Szigetbecse határában lévő gát kubikgödreiben telepedtek le. Először fóliasátrakban laktak, aztán kiegyenesített fémhordók fedte putrikban. Később vályogházakat építettek magunknak. Ott, a kubikgödör legelején született a feleségem, Jakab Zsuzsanna is egy hosszúkás parasztházban. Onnan jöttek át később a családok ide Pokolhegyre, ott ma már nem lakik senki. Egy ház még félig-meddig áll, egy másik hét-nyolc éve

leégett, nyoma is alig van már annak a cigánytelepnek. Tudomásom szerint az onnan jöttek a legrégibb pokolhegyi cigányok. Később jöttek családok a Dunántúlról, Perkáta felől, Szabolcsból is költöztek ide drizárók nyolc-tíz évvel ezelőtt.

– A drizáró rájuk nézve nem sértő, nem megbélyegző kifejezés?

– Önmagában nem. Olyan, mint a cigány. Attól függ, hogy mondják. Ők magukat is nevezik drizárónak.

– Akkor mégis mi a különbség?

– Az, hogy elkülönülten élnek, nagyon kisigényűek, mindenhová együtt járnak, és nagyon erősen őrzik a tradíciókat. Hagyományos ruhákban járnak, például egy nő nem vehet fel nadrágot, s nem engedheti le a haját. De erről inkább őket kérdezze, ők jobban tudják.

– Vannak közöttük ismerősei? Segítsen találkozni velük.

– Rendben van. A cigány önkormányzat egyik képviselője drizárónak mondja magát.

Új Egyenlítő, 2013, (1), 5, 6–10.

Balogh Zoltán

Csak egy köpés

Párizsban van egy fura kis tér, a Vendôme. Aki számít itt, a Ritzben száll meg, vagy helyet bérel, a fáma szerint, négyzetméterekért világcég-tulajdonosok képesek ölre menni. Ezen a téren, ahol Madonnának is van egy tizenöt négyzetméteres valamije, nem illik lehajolni az elejtett százeurósért. Gilvánfán, nem a fáma szerint, ha elejtesz egy tízforintost, nem koppan.

A baranyai Gilvánfa, sok éve – amellett, hogy Magyarország legszegényebb településeinek listáját vezeti –, másként is szerepel, rendre, a híradásokban. Volt, hogy míg a rendőrök helyszíneltek a boltbetörésnél elöl, hátul már bontották a falat a cigányok. Megírta az újság, azért kell időközi választás, mert a polgármesternek, akkor két éve, be kellett vonulnia, köztörvényesen, a karcerbe – a falubusszal jártak lopni. Itt nem csodálkoznak, ha valakiről hónapokig, évekig csak – szólnak.

Gilvánfán kicsit más az élet, mint máshol. Oltatlan kutyahadak csatangolnak az út mentén, normális, hogy víz az út szélén van csak, a vacsora sokszor cukros víz. Normális, hogy az alpolgármester, aki késik a megbeszélt találkozóról, pontosan huszonkét percet szab meg, a világhírhez. Az alpolgármestert Palkó Lászlónak hívják, míg késik, bejön a hivatalba bizonyos Ignácz, jelentőségteljesen mondja, hogy ő képviselő – ennek itt megélhetési rangja van. A Móni nevű, harminckét éves bogárszemű, kever egy kávét. Tizennégy volt, amikor szülte az első gyerekét, és most jó neki, mert januárig van pénze, meg az urának is. Biztos közmunkások.

Palkó megjön, azt mondja, Gilvánfán százkilencvennyolc százalékos a foglalkoztatás... Persze. Százkilencvennyolcan dolgoznak éppen, közmunkában. Szebb lett a falu, söpörnek rendesen, de nem ez a világhír. Hanem: épül is. Rendesen. Van a központ, hivatallal, már a bolt is nyitva néha, meg a telepen új házakat szülnek. Építenek.

A Telep csatornányira van a központtól, három éve elöntötte a Feketevíz-patak, tocsogtam benne, átadtam a homokzsákok fölött a kiló rizst meg a narancsot, akkor is szűk volt a tér. Ismerős a környék.

Gilvánfán, amit nyolcvanhat család lakik, ezt szorozzuk föl átlag hárommal, naponta egy fehér ember fordul meg, rajtam kívül, az is a távol-

sági busz sofőrje – mondom Orsósnénak. Katalin hadonászik a kapuban kicsit, aztán int a három pulinak, beengednek. Ha nem lenne a három puli, már betörtek volna hozzá.

– Cigányok vagyunk – mondja –, baj?!

Néz, nagyon kéken, és úgy néz Tomola Ferenc is, az unokavő, aki azon túl, hogy elmúlt harminc, és nem akar a semmire családot, értsd: gyereket, éppen ott és azon dolgozik, amiből világhír lehet, amire idevetett a jó szerencsém. Ebédidő van, hazajött, a morzsák után lerázza magáról a maltert, mehetünk. Megnézzük a cigánytelepen épülő új cigánytelepet. Megyek utána, mint egy puli, a kék, akárcsak a zöld szemek, nem hazudnak.

Szégyellem magam kicsit, ahogy bandukolunk. Nincs számítógép-kezelői, targoncavezetői és más munkaügyi-központos képesítésem, mint Ferinek, meg alacsonyabb is vagyok nála. De a malterhoz én is értek, mondom, erre csak pislant, oldalra. Ám a különbség eltűnik a szeméből, amikor bizalmasan megnyitja az első, majdnem kész ház ajtaját, és megsimogatom a friss vakolatot.

Beléptem a világhír-birodalomba. A világhír nyolc darab negyvenöt négyzetméter vályogház, a gilvánfai közmunkásokból húszan ezeket építik. Értékteremtés, kétség nincs, nem a temetőhöz vezető utat söprik újra meg újra.

De a kék cigányszem sarkában is incselkedik az ördög. Nézd meg, mondja Feri, a bejáraton egy tisztességes bútort nem lehet behozni, a padláshoz olyan lépcső jár, amin a kéményseprő fölmehet, a lépcső meg a padlás másra nem jó. Aztán van az egy szoba, ahol legfeljebb egy gyerekkel lehet lakni, tisztességesen.

Mondom, számoljunk kicsit. A spájz másfél négyzetméter. A fürdőszoba legalább három, de a csövek alapján, akár az előtér-konyhában, lesz benne víz. Hogy honnan, nem tudom, mert nem akarom, a kövezetlen telepi utca túloldaláról majd irigykednek, ha valaki megnyitja itt a csapot.

Számolunk tovább Ferivel, már a vályoggépnél. Ez már a harmadik gép. Az elsőt Devecserből vetette le magáról a katasztrófavédelem, a vörösiszapár után. Ott nem vált be, gondolták, bevethetik majd valahol, például Gilvánfán, hiszen van valami országos vályogprogram: Csak természetesen, természetes anyagból! Taposs magadnak! – a cigányoknak jó lesz.

Nem lett jó. Palkó, a jó húszperces alpolgármester, miután megvette a község az amúgy ingyen gépet, kiszúrta a hivatali interneten, hogy van jobb, kölcsön is kérték, a Tisza mellől, aztán a minap, éppen a nyolcadik ház falazásához, nyertek megint egyet. Kormányprogram, vagy mi a szösz! Muszáj volt nyerniük, hetvenmillió forintot, a nyolc házra.

Nem mesélem, csak magamban tartom, a közelben volt egy időközi választás, az nyerte, akinek a faluban a legnépesebb a családja, a programja egy játszótér volt, mert arra lehetett pályázni, kell is az, erdő-mező közepén!

Feri nyom egy vályogtéglát, a kedvemért, de nem hagyjuk abba a számtant. Miközben természetesen kiveszi a természet adta anyagot: föld meg szalmatörek, egyre nagyobbra kerekedik a tekintetem. Gilvánfán, bárhogy finomítom, nyolcmillió forintba kerül egy bő negyven négyzetméteres ház. Mondom neki, pályázzon rá! Vagy költözzön, ennyi pénzért, a fővárosba. Nem áll kötélnek, helyben, értem én, miért! Hiszen vályogot nyomni, vakolni a legkönnyebb, de megfelelni: más. Mondom, hogy mások megfelelnek, pedig még láncfűrész-vizsgájuk sincs. Majdnem elfelejtettem, Tomolának az is van, de minek? Hiába a papír, fűrészelni, csak úgy, nem lehet.

Becsukjuk a kirakatot, bandukolunk vissza, megugatnak az éhes kutyák.

Egy lépés. Kettő. Száz. Viszem az eszemben a programot, Feri a hátán cipeli a demokráciát. Azt mondta, nagyon régen, egy francia író, Anatole France, hogy a demokrácia lényege: a szegénynek és a gazdagnak egyaránt joga van a híd alatt aludni. Szóval, Feri a hátán cipeli a demokráciát, soha nem találkozott Anatole France-szal, tőlem is csak morgást hall, amikor sorolja, hogy jövőre megint lesz nyolc ház. Amiket úgy osztanak ki, mint ahogy most sem tudni, mi alapján: vagy a Kormány dönt, vagy a helyi képviselők voksolnak, vagy népszavazás lesz. A Kormányon valami hivatalt kell érteni, ami, aki nem tudja, mi van itt. Illetve, sejti talán az Aki vagy az Ami, azt mondja Feri, a százegyedik lépésnél. Jött egy államtitkár, ellenőrizni az építkezést, falusilag jól megnézték, nemcsak a kék szemek: az ember nagyon furcsán állt, bele a cementfelhőbe, amikor kiborították a zsákot, biztos kellett egy jó fotó.

Az államtitkárt az a tíz perc meg az a cement köti Gilvánfához, lépjük meg Ferivel a százkettediket.

Az önkormányzat? – hunyorít rám Sándor, a kert végében. Sándor arcát hatvankét év barázdálta, Orsós Katinak a férje, lassan kiismerem magam. Nagy bográcsban nagy halászlé, ponty, amur, kárász. Maga fogta, elhiszem, miképpen fogta, nem érdekel. Inkább belenézünk a tányérba. – Csíp? Csíp.

November közepére készen lesznek a házak, mert a cigány nem lusta, épít, csak mutassanak munkát! – mondja az unokavő, a Feri.

Volt valamikor egy tévésorozat, *Egymillió lépés Magyarországon,* ezzel a címmel. Gilvánfán, most, nem emlegetem föl, hiszen a százharmadik lépés is messze van…

Új Egyenlítő, 2013, (1), 6, 17–19.

Balogh Zoltán

A létig érő császárfa

Kínában, ha leány születik, császárfát ültetnek, majd amikor a gyermek felnő, és férjhez megy, a fát kivágják, ebből készítik az ifjú pár művészi bútorait. Egy életre szól az ültetés. Csányoszróban is ültettek császárfát, az idén először, nem is egyet, pedig lánygyerek nem született az ormánsági faluban. Ha született is volna, a fák nem látnák meg a felnőttségét, nem tűzről pattant menyecskére, hanem nyolc év múlva magára a tűzre kíváncsiak. Ennyi idő alatt nő meg húsz-huszonöt méteresre a császárfa, a lombját takarmánynak, ölnyi törzsét, ágait a falu tüzelőjének szánják.

Az Ormánságban, a rendszerváltás óta, egy falu most tervezett legalább nyolc évre előre, eddig a következő nap megélése volt a cél, a művészet. Most maguk is csak apránként ébrednek, de a köz megint nyílik arra, amit egyszer már elfelejtett: a munkára. A sok helyen lenézett, ócsárolt, kihasznált, néhol szitokszónak számító közmunkára.

Alig egy tucat kilométerre van ide az ugyancsak ormánsági Gyöngyfa, ahol januárban azért horgadt fel, és mondott le a polgármester, mert a falu negyven, a Vízügyhöz kirendelt közmunkása hónapokon át naponta nyolc centi hosszú árkot tisztított meg. A volt polgármester azóta jobban érzi magát, a gyöngyfai közmunkások is, mert a megerőltető árokpucolás helyett most az utat söpörhetik, faluhatárig meg vissza.

A tavalytól új csányoszrói polgármester a múlt télen azért horgadt fel, mert a hétszáz lelkes falu sok portáján egy szem takarmány nem volt annak a kevés jószágnak. Megkereste a pár nagygazdát, adtak első szóra, de valamit biztos vártak cserébe. Kaptak is, azóta megy az adok és kapok, így tehát télre tehető, hogy kicsírázott a „köz" és a munka a faluban.

A kilenc hónapra az amatőrségből maga kihordta tényleg-polgármester, Nagyfi Endre elszántan, egyetlen lendülettel visz végig, fehér pólóját már az első megállónál lepi a por. Falat vernek, majd vakolnak, eddig tyúkokat tartottak a rozzant házban, pár hét múlva már itt gyülekeznek eligazításra, a későbbi álmok szerint asztalos- vagy más műhelymunkára a közmunkások. A hetvenhat egyike a szakértő kezű, őszes Bódis Attila, kőműves volt egy vállalkozónál, az nem fizetett, otthagyta, végre jött a május, neki is a közmunka, ha ötvenegyezer havonta, hát ötvenegyezer, más nincs errefelé, mondja, aztán fordul vissza a falnak, ami már a falué. Ostobán nézhetek, mert a polgármester, kérdés nélkül, fordultában szól csak oda, honnan is volt az önkormányzati szegénységben százötvenezer forint a házvételre. Nem volt, de megegyeztek a tulajdonossal, aki szociális otthonokat tart fönn a megyében, hogy terménnyel fizetnek. Hiszem, ha látom.

Meglátom a határban, a homokút végén, messze, paradicsomtáblába vesző mértani paprikasorok állítanak meg. Szem gaz nincs bennük, akik járják, ismerik a kapát. Illetve: megint ismerik, mint Erika, pontosabban Hosszú Jánosné, aki hosszan az utolsó téeszidőkben fogta a nyelét. Azóta sok homokot elfújt az útról a szél, amelyik Erikát is fújta ide-oda, utoljára a pécsi Elcoteq szalagja mellől a munkanélküliségbe, sok száz ormánságival együtt akkor őszült meg ő is. A férjét, a fiát is a közmunkások közé fújta a szél, de ők nem falubrigádban, hanem vállalkozónál dolgoznak.

Szóval itt a kapocs a nagygazda meg a falu között, találom ki, de a hirtelenséget megállítja a munkavezető. Rémlik, hogy Czigler Józseffel találkoztam már, régen volt az is, a csányoszrói kocsmában, amikor meghívtam, mert a második fröccsre már nem tellett neki. Akkor felváltva világot váltottunk meg, most csak legyintünk az elmúltra, inkább a gazdakérdést feszegetjük. Először is, aki gazdánál dolgozik, az már kifelé áll a közmunkából, ha letelik az állami ideje, a gazda fizeti tovább, maradhat, mert bevált. Lett egy új munkahely. Másodszor, ha a falu földjére kell szántás, boronálás, a gazda első szóra beleáll a drága géppel, a gázolajat se kell fizetni. És nem azért teszi, mondja a munkavezető, mert ha dinnyét kell szedni, bálázni, akkor besegítenek a közmunkások, hanem a gazda is szereti, ha nemcsak ő gyarapodik, de a falu is, és közösség lesz belőle.

Nehéz ezt hinni, de biztosan van benne valami, ha a közösség négy hektárja mellé nagyon sokan átadták használatba a parlagos kertjeiket. Amit kapnak érte: termény, közmunkások nevelte olcsó csirke, amelyik soha nem látott tápot, tojás, gyümölcs – mert el ne feledjem, barackosuk, meggyesük, almásuk is van. Ami nem kell a falunak, megy majd a piacra, a gyümölcsből kétféle üvegben is: vagy dunsztosban, vagy pálinkásban, azt sem kell megvetni, ha Isten megadta a belevalót.

Cziglerre azt mondják a brigádosok a háta mögött, hogy kemény ember, sokszor kiabált. Ezt így, múlt időben. Czigler csak mosolyog, mostanában már nem kell kiabálnia, mindenki tudja a dolgát a földeken, azt, amit ő gyerekkorától, megszakítás nélkül, sokszor szakadásig tett. Ha kell, már itt is meg lehet szakítani az embereket, ha ültetés van, ha szedés, nem számít a letelt nyolc óra, a szombat, a vasárnap, morgás nélkül jönnek, és szemmel is simogatják a kezük nyomát.

Újabb nekirugaszkodás, meg kell nézni a fóliát. Nagy kunszt, láttam már eleget életemben, mondom a polgármesternek, de csak csippent a szemével, nem tököl, megyünk a fóliához. Megérte, mert mutatós benne az uborka, a közmunkások kapnak is a hétvégére két-két kilót, százfelé fut a bab, érik a mázsányi paprika. Ám az igazi attrakció a fólia mellett van, ezért nógatott a polgármester, hogy lássam, van vidámabb oldala is a munkának, az pedig a versenytök-ültetvény. Bárki vehetett a faluban száz forintért egy szem magot, már ha volt száz fölösleges forintja a nevezésre, a tökök mindenszentekre érnek be, de a szeptemberi falunapkor már lemérik őket. Akié a legnagyobb, kap egy malacot, kikötés, hogy nyilvánosan meg kell húznia a jószág farkát.

Hogy visszakanyarodjak a csányoszrói császárfákhoz, nemcsak hallomásból szeretnék tudni róluk, ezért arrafelé fordulunk. Már térdig érnek, az utóbbi eső alatt sokat nőttek. Lehet, jelképnek szánták, hogy a régi temető mellett nyújtóznak az ég felé.

Új Egyenlítő, 2015, (3), 6–7, 32–33.

Tanulmány

Hajnáczky Tamás

Amikor nem volt tiszta víz a cigánytelepeken

Történelemlecke mai törvényhozóknak

Az elmúlt időszakban megrettentő hírek árasztották el a sajtót; az ózdi cigánytelep lakóitól a legelemibb szükségletet, a vizet tagadta meg a helyi vezetés. Ózd önkormányzati testülete 2013. július 17-én kelt határozata értelmében a város közigazgatási területén számos közkutat felszámolt, vagy azokon nyomáscsökkentőket helyezett fel. Az ülésen előterjesztett javaslat a következőkkel indokolta az eljárást: *„A jogszerű használat mellett azonban igen elszaporodott a közkifolyókról történő illegális vízvételezés (autómosás, locsolás, medence feltöltése, cél nélküli folyatás stb.), azok részéről is, akik rendelkeznek vezetékes ivóvízzel, azonban a számukra ingyenes megoldás alkalmazása során kívánnak vízhez jutni.”*

Az imént idézett sorok egy jogos problémára hívják fel a figyelmet, a közkutak valóban nem arra vannak, hogy autómosásra vagy medence feltöltésére használják őket. Ózd városában 123 közkifolyó üzemelt, melyeknek lakossági használata évente 11-12 millió forintot rótt az önkormányzatra. A kiadások csökkentése érdekében 28 közkutat elzártak, 61-en nyomáscsökkentőt helyeztek el. A fennmaradó 34 közkút esetében nem rendelték el a nyomáscsökkentők felhelyezését, mivel az így kieszközölt megtakarítás nem fedezte volna a szerelés során felmerülő kiadásokat.[1]

A fentiekre alapozott határozat a cigánytelepi lakosokat is érintette, akik bizonyára nem az említett módokon használták a közkutakat, hanem mindennapi nélkülözhetetlen szükségleteik kielégítésére. Továbbá a közkutak használata miatti kiadásoknak töredék részét okoznák a cigánytelepi lakosok, például a Hétes telepi és az Akácos úti közkutakon vételezett vízmennyiség éves díja kb. 900 ezer forint volt az előző évben.[2] Ahhoz, hogy

[1] Javaslat a közkifolyókkal kapcsolatos döntések meghozatalára. http://www.ozd.hu/content/cont_51c15c83514216.66390597/9_napirend_Kozkifolyokkal_kapcs_dontes.pdf (Letöltés ideje: 2013. augusztus 22.)

[2] Javaslat a Hétes telepi és Akácos úti lakossági ivóvízvételei helyekkel kapcsolatos döntések meghozatalára.
http://www.ozd.hu/content/cont_50ceeaa7a06637.28374066/5_napirend.pdf
(Letöltés ideje: 2013. augusztus 22.)

az ózdi önkormányzati testület döntésének az érintett cigánytelepi lakosságra mért hatásáról képet kaphassunk, indokolt a szocialista korszakbeli cigánytelepek körülményeit feleleveníteni, mivel a rendelet következetes végrehajtása hasonló állapotokat idézhet elő. A következőben a szocialista korszakbeli cigánytelepek tiszta ivóvízzel való ellátottságát ismertetem, valamint a pártállam azon törekvéseit, melyet a tarthatatlan körülmények megszüntetésével kapcsolatban fejtett ki.

„A cigánytelepek kommunális ellátottsága rendkívül alacsony szintű, egészségügyi viszonyaik ijesztőek. A hiányos és rossz vízellátás, árnyékszékek hiánya s az elhanyagolt környezet különböző fertőző betegségek melegágya" – írta az MSZMP KB Politikai Bizottsága, az 1961. június 20-án kiadott határozatában.[3] A megyei tanácsok és a KÖJÁL a párthatározat kiadását megelőzően is kiemelt kérdésként foglalkoztak a cigánytelepek tiszta vízzel való ellátottságával. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Közegészségügyi és Járványügyi Állomás 1960-ban kelt jelentése beszámolt arról, hogy a megye területén fekvő cigánytelepek 4 százalékán nem volt kút, 21 százalékán megfelelőnek és 37 százalékán tűrhetőnek minősítették. A fennmaradó telepeken az ellenőrzés során ugyan találtak kutakat, de azokról megállapították, hogy vizük közegészségügyi szempontból nem minősíthető ivóvíznek.[4] Szabolcs-Szatmár megyében is hasonló problémákkal szembesült a helyi vezetés, a megyei főorvos jelentése a következőkről számolt 1957-ben: *„Közegészségügyi helyzetüket nézve a cigánytelepek ivóvízellátása általában nem kielégítő. Sok helyen egy közönséges gödör szolgáltatja az ivóvizet. Ököritófülpös községben a volt fülpösi telep lakói a holtszamos vizét isszák"* (Nagy 2010: 183).

A fenti forrásokkal kapcsolatban kritikaként fel lehet hozni, hogy a tanács vagy a Köjál alkalmazottainak cigányok iránti ellenérzése miatt a valóságosnál botrányosabb képet festettek a cigánytelepekről, azonban ezt az érvet az 1971-es Kemény István nevével fémjelzett kutatással kapcsolatban már egyáltalán nem lehet. A vizsgálat a következőket állapította meg a cigánytelepek közegészségügyi helyzetéről: *„Az egészséges ivóvíz, az árnyékszékek hiánya, a szétdobált szemét miatt sok a fertőző betegség, vérhas, hastífusz, fertőző májgyulladás"* (Kemény–Rupp–Csalog–Havas 1976: 26). Továbbá a felmérés szerint a magyarországi cigánylakosság közel felének

[3] MNL OL M-KS 288. f. 5/1961/233. ő. e. Lengyel Gabriella szerint az idézett részlet a párthatározat számos más részével ellentétben a valóságnak megfelelő leírást adott a cigánytelepek helyzetéről: *„A telepi körülmények leírása viszont igen érzékletes és valósághű, ez szóljon a megszövegező mellett"* (Lengyel 2006: 71).

[4] MNL BAZML XXIII-3a-243/1962

a vízellátása megoldatlan, ezért gyakran szennyezett vizű árkokból, vagy rossz kutakból nyerték a vizet (uo. 24).

A pártállam felső vezetése a fenti probléma orvoslásáról az 1961-es párthatározatban rendelkezett[5], a konkrét teendőket pedig a végrehajtására kiadott 1-72. számú utasításban írták elő: *„A cigánytelepek megszűnéséig fokozottabb mértékben gondoskodni kell azok kommunális ellátottságának növeléséről. Fokozni kell az egészségügyi ellenőrző és felvilágosító munkát"* (Hajnáczky 2013a: 246). Az Egészségügyi Minisztérium pedig körlevélben szólította fel a megyei, megyei jogú városi és a fővárosi tisztiorvosokat arra, hogy működési területükön tegyenek lépéseket a cigánytelepeken *„főleg a jó minőségű ivóvíz biztosítása"* érdekében (Füzes–Márfi 2003: 118).

Az előírtaknak megfelelően az illetékes tanácsok a cigánytelepeken kutak építésébe kezdtek, valamint a már meglévő kutakat közegészségügyi szempontból fokozottabban ellenőrizték. Az 1970-es évek második felére a helyzet valamelyest javult,[6] amiben az is közrejátszott, hogy a telepfelszámolási program következtében számos cigánytelep megszüntetésére sor került (Hajnáczky 2013b, Berey 1990). Ugyanakkor a határozatok végrehajtását a tanácsok időnként mellőzték vagy elhanyagolták. Ezt jól szemléltette egy magyarországi megye közegészségügyi helyzetét taglaló jelentés, mely beszámolt arról, hogy a megye területén fekvő cigánytelepek 60,7 százalékán ásott kútból, 18 százalékán forrásból nyerték a vizet a lakosok és 21,3 százalékán pedig a vízellátás semmilyen formában nem volt megoldott (Dr. Horváth 1983: 287). A tanulmány szerzője az 1974-es adatok ismertetése után a vízellátással kapcsolatban a következő megjegyzést tette: *„Mindez jelzi azt a tényt az orvos vagy védőnő számára [...] hogy még az ivóvizet is az esetleg szennyezett erdei forrásból vagy patakból kellett meríteni. Ez nem ritkán okozott különböző (tífuszos, bélhurutos stb.) megbetegedéseket, sőt járványokat"* (uo. 288). A cigánytelepek számottevő részét az 1980-as évek végére sikerült felszámolnia a pártállamnak, melynek eredményeképpen a tiszta ivóvíz biztosításának a kérdése is feledésbe merült.[7]

Összességében tekintve; az ózdi önkormányzat lehet, hogy néhány százezer forintot megtakarít a cigánytelepeken a közkutak elzárásával és a nyomáscsökkentők felhelyezésével, azonban ennek rendkívüli következményei is lehetnek a cigány lakosságra nézve, melyek kezelése jelentősebb kiadásokat róna az önkormányzatra. Az ózdi önkormányzat illetékesei az-

[5] MNL OL M-KS 288. f. 5/1961/233. ő. e.

[6] MNL OL M-KS 288. f. 41/1974/226. ő. e.

[7] MNL OL M-KS 288. f. 41/1984/434. ő. e.

által, hogy elzáratják a cigánytelepeken a vizet, egy olyan tarthatatlan állapotot élesztenek újjá, amit az előző rendszerben a pártállam felső vezetése felismert, és helyi szinten az érintett tanácsok akarva vagy akaratlanul, de kezeltek. Továbbá ez a tény különösen kellemetlen egy olyan világra nézve, ami az előző rendszerrel szemben határozza meg magát.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Berey Katalin (1990): A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása 1961–1986. In Berey Katalin – Horváth Ágota: *Esély nélkül.* Budapest: Vita Kiadó, 5–72.

Dr. Horváth Mihály (1983): A cigány lakosság egészségügyi helyzete egy magyarországi megyében. In Szegő László (szerk.): *Cigányok honnét jöttek merre tartanak?* Budapest: Kozmosz Könyvek, 284–299.

Füzes Miklós – Márfi Attila (szerk.) (2003): *Dokumentumok a pécsi cigányság történetéből 1959–1990.* Pécs: Baranya Megyei Levéltár.

Hajnáczky Tamás (2013a): Az 1961-es párthatározat margójára. *Múltunk,* 1, 237–272.

Hajnáczky Tamás (2013b): „Karhatalommal a cigánytelepekért." *Kritika,* 7–8, 30–31.

Kemény István – Rupp Kálmán – Csalog Zsolt – Havas Gábor (1976): *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó; 1971-ben végzett kutatásról.* Budapest: MTA Szociológiai Kutató Intézetének kiadványai.

Lengyel Gabriella (2006): Cigánytelepek egykor és ma. In Kállai Ernő – Törzsök Erika: *Átszervezések kora. Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2002-2006.* Budapest: Eökik, 56–91.

Nagy Pál (szerk.) (2010): *„Ugyanolyanok, mint mindenki más ember". Válogatás a Szabolcs-Szatmár megyei cigányság történetének forrásaiból (1951–1961).* Nyíregyháza – Gödöllő: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár – Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar.

Új Egyenlítő, 2013, (1), 6, 15–16.

Hajnáczky Tamás

A csenyétei ruhaosztásról – másképpen

„Pankrációvá fajult ruhaosztás Csenyétén. A Mazsihisz és a Magyar Iszlám Közösség közös segélyakciója fulladt botrányba Magyarország legszegényebb településén. Akinek csak felemás cipő jutott, eltüzeli" – az iménti fülszöveggel jelent meg egy videó 2013 novemberében az Indexen.[1]

Az említett videó rövid időn belül bejárta a világháló számos hírportálját, az olvasókból komoly érzelmeket, indulatokat kiváltva. Voltak, akik az *Index*et bírálták, ízléstelen médiafogásnak titulálva a videót. Nem meglepő módon elhangzottak olyan vélemények, hogy a – csenyétei – cigányság érdemtelen bárminemű támogatásra, adományra. Volt, aki a Mazsihiszt és a Magyar Iszlám Közösséget (MIK) tette felelőssé a történtekért, amellett érvelve, hogy megalázták a csenyétei cigányságot. Az utóbbi megközelítés nemcsak kommentként jelent meg a hozzászólások mélyén, hanem külön publicisztikává türemkedett elő a *444* hírportálon a következő címmel: *„A Mazsihisz és a Magyar Iszlám Közösség együtt alázták meg az ország legnyomorultabbjait."*[2] A szerző írásában erőteljesen bírálta mindkét szervezetnek a csenyétei ruhaosztáson részt vevő illetékeseit. Véleménye szerint a Mazsihisz képviseletében jelen lévő személy *„mosolyogva figyeli, ahogy a fél pár elkopott cipőért úgy ölik egymást, mint malacok a moslékért".*[3] A Magyar Iszlám Közösség elnökének egy a videón elhangzott mondatához az alábbi megjegyzést fűzte: *„Na, ennél a pontnál már arra gondoltam, hogy ezek nem is annyira gonosz emberek, mint amennyire idióták."*[4]

A világhálón számtalan olvasó figyelmét felkeltő, komoly kritikákat megfogalmazó írást maguk az érintettek sem hagyták szó nélkül. A Mazsihisz elnöke a bírálatokra rövid közleményében kifejtette, hogy a csenyétei kezdeményezést helyesnek ítélte meg, illetve a Magyar Iszlám Közösséggel

[1] http://index.hu/video/2013/11/18/pankraciova_fajult_ruhaosztas_csenyeten/ (Letöltés ideje: 2014. február 02.)
[2] http://444.hu/2013/11/21/meg-jol-meg-is-alazak-az-orszag-legnyomorultabbjait/ (Letöltés ideje: 2014.február 2.)
[3] Uo.
[4] Uo.

való együttműködés pozitív üzenetét emelte ki. Továbbá a csenyétei ruhaosztás vitatott kimenetelével kapcsolatban elismerte, hogy bizonyos szakmai normákat nem tartottak szem előtt, amit a jövőben mindenképpen figyelembe kívánnak venni, ugyanakkor megjegyezte, hogy az élelmiszerek kiosztása rendben lezajlott. A Magyar Iszlám Közösség viszonylag terjedelmes nyílt levéllel válaszolt, melyben többször részletesen kitért arra, hogy a *444* hírportál szerzője, valamint a szerkesztősége etikailag és szakmailag kifogásolható módon űzik tevékenységüket. A szerző esetében határozott rosszindulatot feltételeztek a csenyétei lakosokkal és az illetékes szervezetekkel kapcsolatban. A MIK is jelezte a kiadott dokumentumban, hogy együttműködésük a Mazsihisszel egyrészt válasz, másrészt valamiféle kiútkeresés a tartós társadalmi törésvonalakra, konfliktusokra.[5] Továbbá a csenyétei ruhaosztással kapcsolatban leszögezték, hogy a közölt videó korántsem fedte a valóságot: *„Azok, akik a szerzővel ellentétben a helyszínen voltak, vagy legalább megnézték pár – nem kifejezetten a balhéra kiélezett beszámolót, azok tudhatják, hogy a csenyétei akció abszolút nem abban a hangulatban folyt, amit a szerző néhány másodpercnyi videófelvétel alapján feltételez. A csenyétei lakosok közül sokan lelkesen vettek részt az akció kivitelezésében, segítettek a pakolásban. A többiek nagy többsége jó hangulatban bármiféle probléma nélkül vett részt az akcióban.”*[6]

A csenyétei ruhaosztás során történtek megértéséhez nélkülözhetetlen a település történetének némi ismerete, pontosabban az, hogy milyen társadalmi és gazdasági folyamatok vezettek oda, hogy egy jó szándékú kezdeményezés ilyen fordulatot vehessen. Mindenekelőtt azonban érdemes leszögezni, hogy a községben nem ez volt az első botrányos kimenetelű ruhaosztás, ezt nemzetközileg jegyzett szociológusok már korábban papírra vetették.

A csenyétei cigányság a szocialista korszak hajnalán a községen kívül, cigánytelepeken lakott. A nem cigányok nagymértékű elköltözése, valamint a rohamosan csökkenő ingatlanárak következtében a cigányság a „szerepkörnélkülinek" nyilvánított településen házakat tudott vásárolni. Az 1980-as évekre Csenyétén már nagyrészt cigányok laktak, akik az eladhatatlan házaik következtében a faluban rekedtek. Az általános iskolát döntően elvégezték, azonban további tanulmányokat nem folytattak. Ezért csak betanított, esetleg segédmunkásként tudtak elhelyezkedni, a legnehezebb vagy legkevésbé vonzó munkakörökben, amikhez hozzá tar-

[5] http://444.hu/2013/11/25/a-mazsihisz-az-iszlam-kozosseg-es-a-reklamosok-is-megszolaltak-az-izleselen ruhaosztasok-ugyeben/ (Letöltés ideje: 2014.február 2.)
[6] Uo.

tozott a rendszeres ingázás. A rendszerváltást követően a végzettséget nem igénylő munkahelyek beszűkülésével, a paraszti közvetítő kereskedők, valamint a vállalkozó hajlamú cigányok elköltözésével a Csenyétén maradt cigányság a kirekesztettségbe sodródott. A mindennapi megélhetést pedig a szociális segélyekre, a családi pótlékra, a rokkantnyugdíjra, illetve a szürke- és feketegazdaságra alapozták (Ladányi–Szelényi 2003).

Az 1990-es évekre a szocialista korszak település- és cigánypolitikája, valamint a rendszerváltást követően a munkaerőpiac nagymértékű szűkülése erősen rányomta a bélyegét a csenyétei lakosok mindennapjaira. F. Havas Gábor, aki hosszú évekig a község sorsának élhetőbb mederbe terelésén munkálkodott, a következőképpen összegezte a fentebb említetteket: *„A korábbi évtizedek a falu megmaradt lakóit védtelenül kiszolgáltatták a rombolás erőinek, nem csoda hát, hogy a végeredményre, a kilátástalannak tűnő helyzetre csak a »lássuk, uramisten, mire megyünk ketten« önsorsrontó indulatával, és az emberi kapcsolatokat is megmérgező, kóros lelki reakciók sorozatával tudtak válaszolni. Az együttműködés megmaradt formáit is kikezdte a bizalmatlanság és a mélységesen mély meggyőződés, hogy itt már soha nem fognak jóra fordulni a dolgok, hogy a pusztulás kivédhetetlenül és megállíthatatlanul tovább folytatódik”*[7] (F. Havas 1991a: 11).

Csenyéte hanyatlását a – néhány szociológus által szorgalmazott – felvirágoztatására hivatott helyi szintű kezdeményezések nemhogy visszafordítani, de lassítani is csak kevéssé tudták. A községben létrehozták a Phralipe Független Cigány Szervezet helyi apparátusát, mely viszonylag komoly érdekvédelmi tevékenységbe kezdett. A korábban megszüntetett általános iskolát újraindították, valamint a település történetében először óvodát alapítottak (F. Havas 1991a, F. Havas 1991b). A Csenyéte Alapítvány, az Autonómia Alapítvány és a csenyétei önkormányzat a jelentős munkanélküliség, valamint a mindennapi nélkülözés enyhítésére különféle programokat próbált meghonosítani a községben a posztkommunizmus időszakában: erdőtisztító brigádok, közvetítő kereskedelem, kosárfonási

[7] Az említett szerzőéhez hasonló véleményt fogalmazott a település egykori tanítója, az önsorsrontást, illetve a küldő körülmények kényszerítő erejét szintén hangsúlyozva: *„A bomlási folyamat a csenyétei cigányságra is kedvezőtlenül hatott. Látszólag ők jártak jól, mert segélyekből is megélnek, és a falu birtokosai lettek. Fájdalmas nyereség ez. […] A helyzet nehézségét csak fokozta az is, hogy örökölték a falut, de nem örökölték a parasztsággal együtt járó életformát. Az addigi virágzó kertek elgazosodtak. Az istállók, az állattartáshoz szükséges épületek lebontódtak. A földek műveletlenek maradtak. Rengeteg gyümölcs- és más haszonfa pusztult el. Sőt, sokszor a házak nagy részét is lebontották. Tavaly földig rombolták a falu legszebb középületét, a református parókiát, a még viszonylag épségben álló templom bútorzatát felvágták és eltüzelték”* (Kereszty–Pólya 1998: 51) Lásd bővebben Pólya 2001.

projekt, koszorúfonó szövetkezet, mintafarm, földprogram, házfelújítási programok (Ladányi–Szelényi 2004: 88–104). Valamennyi kezdeményezés rövid időn belül kudarcba fulladt, melynek hátterében az állt, hogy a kényszerpályára sodródott községben a nagymértékű nincstelenség következtében kialakult a szegénységkultúra, melynek számos jellemzője közül a következők kiemelendők: szélsőséges egyenlősdi, a tekintély hiánya, a beszűkült időhorizont (uo. 104–114).[8]

A Holland Alapítvány ruhaprogramja is hasonló sorsa jutott az említett tényezők következtében, mivel többen azt hitték, hogy a másik jobb, esetleg több ruhát kapott, ezért lett „tragikomikus" a kimenetele. A 2013 novemberében lezajlott adományosztás is ezért alakult a fentebb említett módon, az élelmiszerek kiosztása azonban zavartalanul folyt le, mivel abban az esetben mindenki ugyanazt kapta. A segélyakciók csenyétei cigányság általi fogadtatásáról, a településen huzamosabb ideig közösségszervezőként tevékenykedő személy visszaemlékezéséből nyerhetünk némi betekintést: *„Az fájhat nekik, hogy mindenhol lenézik őket. Az ingyenes segély a lenézés legrosszabb formája. Ahonnan küldik, a gazdagabb helyeken ez szép gesztusnak készült, a faluban pedig csak megerősítése annak a tudatnak, hogy a segélyektől függnek, mintha azt mondanánk nekik: »Tessék! Itt a segély! Fogadd el tőlünk, mert tudjuk, hogy nem vagy képes magadról és a tieidről gondoskodni«...* " (Kereszty–Pólya 1998: 293).

A hajdani közösségszervező soraiból kiviláglik, hogy egy jó szándékú kezdeményezést nem egyértelműen pozitívan könyvelnek el az érintettek, ami feltételezhetően összefüggésben állt a ruhaosztásokra adott reakciókkal.

Összességében megállapítható, hogy a csenyétei ruhaosztás kudarcanem etnikai okokra vezethető vissza, hanem az elmúlt ötven-hatvan év kedvezőtlen társadalmi, gazdasági folyamatainak eredőjeként, a községben kialakult szegénységkultúrára. Továbbá a Mazsihisz, illetve a MIK ruhaosztásával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy bizonyos módszertani szempontokat valóban figyelembe vehettek volna, vagy előre tájékozódhattak volna, hogy mire számíthatnak ilyen esetben Csenyétén. Egyáltalán nem lehet azonban őket rosszindulattal, a cigányság megaláztatásának szándékával vádolni vagy akár csak meggyanúsítani. A sajtó ez irányú tevékenysége viszont komoly bírálatot érdemel. Nem hiszem, hogy a hírverésnek, az olvasottságnak alá lehet rendelni az így is erősen stigmatizált cigányság társadalmi megítélését. Ezen nem azt értem, hogy egy helyi cigány közösségre nézve kedvezőtlen híreket el kell hallgatni, hanem azt, hogy árnyaltabb, az okokat feltárni kívánó keretbe kéne illeszteni.

[8] Lásd bővebben Lewis 1968.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

F. Havas Gábor (1991a): Csenyéte-blues. *Beszélő,* 31, 11–12.
F. Havas Gábor (1991b): Csenyéte-blues. *Beszélő,* 32, 16–17.
Kereszty Zsuzsa – Pólya Zoltán (szerk.) (1998): *Csenyéte antalógia.* Csenyéte–Budapest–Szombathely: Bár Kiadó.
Ladányi János – Szelényi Iván (2003): A csenyétei cigányság társadalomtörténetének vázlata 1857–2001. 3. rész. *Kritika,* 5, 16–19.
Ladányi János – Szelényi Iván (2004): *A kirekesztettség változó formái.* Budapest: Napvilág Kiadó.
Oscar Lewis (1968): *Sánchez gyermekei.* Budapest: Európa Könyvkiadó.
Pólya Zoltán (2001): Kilenc év Csenyétén. In Andor Mihály (szerk.): *Romák és oktatás.* Pécs: Iskolakultúra, 107–116.

Új Egyenlítő, 2014, (2), 3–4, 34–36.

Hajnáczky Tamás

Tiszteletet a törvényhozóknak?

A miskolci gettóügy

„Az avult telepek üzemeltetése gazdaságtalan, megszüntetésük karbantartási oldalról jelentős megtakarítást eredményez. Az avult telepek és ingatlanok felszámolásával a Város értékes és jól hasznosítható területekhez jut, ugyanakkor a környezetükben lévő ingatlanok jelentős mértékű értéknövekedése is bekövetkezik. A telepfelszámolásokkal a szociális kiadások mértéke is csökken."1 – Ezzel az indoklással módosította Miskolc Megyei Jogú Város közgyűlése egy korábban kiadott rendeletét.

A módosítás a telepek hatékonyabb felszámolását kívánja elősegíteni az-által, hogy fizetnének a nyomortelepek lakóinak, amennyiben a környező településekre költöznek. Továbbá az előterjesztésben kitértek arra, hogy a telepfelszámolás előrehaladtával nagymértékben csökkenne a hulladékterhelés, valamint megszűnnének a hulladéklerakás következtében kialakult fertőzésgócok.[2]

A fentebb említett rendelet módosítása nagy visszhangot váltott ki a sajtóban, volt, aki egyenesen embertelenséggel[3] vádolta az illetékes törvényhozókat. Az esetet sokan miskolci gettóügynek nevezték el. Magyarország,[4] valamint a város történetében közel sem ez volt első, komoly tiltakozást, sajtóvisszhangot kiváltó telepfelszámolási kezdeményezés, melyet a fentebb említett megnevezéssel illettek.

A 1980-as évek második felében Miskolcon közel 10-12 ezer cigány lakos élt, a város lakosságának több mint öt százaléka. A miskolci cigányság 28 százaléka lakótelepeken rendelkezett lakhellyel, kétharmaduk az Avason, egyharmad részük pedig a város többi lakótelepén. Miskolc *„erősen*

[1] Javaslat a lakások bérletéről szóló 25/2006. (VII.12.) önkormányzati rendelet módosítására. http://todo.miskolc.hu/hcr/6phdoc/ 3330.pdf (Letöltés ideje: 2014. június 20.)

[2] Uo.

[3] Embertelenségből versenyez a miskolci Fidesz a Jobbikkal. http://nepszava.hu/cikk/1019842-az-embertelensegbol-versenyez-a-miskolci-fidesz-a-jobbikkal (Letöltés ideje: 2014. június 20.)

[4] Lásd bővebben Ladányi 1991, Ladányi 1998, Ladányi 2010, Messing 2003, Zolnay 2000.

leromlott", illetve *„szörnyű lakótelepekkel"* tarkított északkeleti, valamint délnyugati iparterületein élt a miskolci cigány lakosság több mint 20 százaléka. A megyeszékhely cigányságának a fennmaradó része a város slumjaiban, valamint a belső történelmi városrészekben lakott (Tóth 1988: 33).[5] Egy korabeli felmérés a miskolci cigányság lakhatási helyzetéről a következőképpen számolt be: *„A cigányok által lakott lakóépületek 26,0%-a volt új, korszerű és jó állagú »lakótelepi« lakóépület, és egy másik 26,0% avult, elhanyagolt lakóház. Romos, életveszélyes házakban a háztartások 2,4%-a lakott, és minden ötödik cigányok által lakott épület volt nagyon rossz állagú, nyomorúságos lakóház (felújíthatatlanná vált épületek)"*(uo. 35).

Az első miskolci gettóügy az 1980-as évek végén bontakozott ki a borsodi megyeszékhelyen, mely elsősorban a belső, történelmi városrészek cigányságát[6] érintette a következők miatt: *„Az 1980-as évek közepén a helyi tanács döntést hozott a történelmi városmag teljes felújításáról.* [...] *A városfelújítás ambiciózus tervében sétálóutcás és nagyvárosias bevásárlóközpont létrehozása is szerepelt. Ezeket lényegében a budapesti belváros provinciális változataként kell elképzelnünk. A terv célul tűzte ki még azt is, hogy a régi bérházakban teljesen modernizált, nagyméretű, polgári lakásokat hoz létre, gyaníthatóan elsősorban a helyi káderek számára. A cigányok, akiket a helyi tanács azért költöztetett a tönkrement belvárosba, mert senki más nem akart ott élni, nem illettek bele ebbe a nagyszabású tervbe"* (Ladányi 1991: 46). A cigánysággal szemben meglehetősen elutasító[7] városvezetés először Miskolc más részein kívánt lakást adni a belvárosban élő cigányságnak, azonban ezt a leendő szomszédok tiltakozása meghiúsította. Ezért olyan lépésre kényszerült, hogy a város peremén, a Sajó partján jelöljön ki egy belvizes területet, ahol rögvest felhúzott, alacsony komfortfokozatú házakba költöztette volna az érintetteket. A helyi párt és tanács illetékesei végül a tervet illetően meghátráltak, többek között a Raoul Wallenberg Egyesület, illetve a Gettóellenes Bizottság által sürgetett tiltakozások, sajtónyilvánosság következtében (Ladányi 1991: 45–54).

[5] Lásd bővebben Tóth 1987.

[6] Lásd bővebben Tóth 1990.

[7] „[...] *a helyi hivatalnokok, akik gyakran nyíltan is hangoztatták, hogy a cigányok »alaptermészetüknél fogva« utálnak dolgozni (ekkor a munkanélküliség már erősen nőtt Miskolcon és a munkanélküliek között városi arányuknál jóval több cigány volt) s visszaélnek a szociális juttatásokkal"* (Ladányi 1991: 50). *„Ez a fekete egyének által legsűrűbben lakott környék az országban. A budapesti elvtársak vigyék el az egyik felét, a másik felét mi itt boldoggá tesszük"* – jegyezte meg az egyik képviselő a tanács ülésén (Messing 2003: 60).

Napjaink miskolci gettóügye mögött látszólag a fentebb említettekhez kísértetiesen hasonló indítékok munkáltak a hatalom illetékesei részéről: megszabadulni a cigányoktól, bármi áron.

Számozott utcák

„A telep határát jelentő Szinva-patak mellett a 6-os utca magasságában elképesztő szeméthegy húzódik, a város hiába takaríttatja el időnként, újra és újra összehordják –, mint említettem, a kupacokba patkányok veszik be magukat. [...] Bár a szemétdomb orrfacsaró bűzt áraszt, próbálom megállapítani, hogy miből áll össze. A tetején papír halmozódik, a Szinva felől kerekedő szél fel-felkapja, és szétteríti a telepen, az óvoda udvarára is besodorja. Alatta női és férfi ruhaneműk látszanak, fél pár cipők, konzervdobozok, egy üvegezett táblakeret, a maradék szilánkok mögött még kivehető a felirat: »Isten tíz parancsolata«, törött cserepek, használt pelenkák. Mintegy kárpótlásként a dombtól nem messze kibontja szirmait egy magas lila vadvirág. [...] Tovább megyünk, a vas közkifolyókból hordják a vizet, a kertekben bádoglemezekből összetákolt nyári konyhákból füst száll fel. Mindenütt a már régen tartó nyomorúság jelei tűnnek fel: a villanyórák dobozaiban több helyen is csupasz drótok jelzik, hogy kikapcsolták az áramot. Gyümölcsfákat sehol sem látunk, gondozott virággruppot is csak egy helyen – kiderül, hogy egy öreg öntőmunkás lakik ott. A luxus egyetlen formában jelentkezik: music centerek, zenetornyok szólnak szinte minden házban"

(Moldova 2009: 217–218).

Az ár jelen esetben családonként 1,5-2 millió forint! Tehát egy-egy cigány lakos elköltözése a városból több százezer forintot is megérne az illetékeseknek, míg korábban egy egész telepet építettek volna fel az érintetteknek. Most nem a belső, történelmi városrészek cigánysága került terítékre, hanem az úgynevezett számozott utcák, a Lyukó-völgy, a Tetemvár és a Hideg-sor döntően cigány lakossága.[8] Miskolc 2008 júliusában napvilágot látott, viszonylag terjedelmesre sikeredett Antiszegregációs Terve az imént említett településrészekről meglehetősen lesújtó képet festett.

A számozott utcák lakosainak több mint nyolcvan százaléka alacsony iskolai végzettséggel rendelkezett, valamint a foglalkoztatott nélküli háztartások aránya meghaladta a hetven százalékot. A házak szinte kivétel nélkül alacsony komfortfokozatúak voltak, önkormányzati tulajdonban

[8] Akkora siker volt a budapesti hajléktalanok ellehetetlenítése, hogy most Miskolc jön. http://444.hu/2014/05/06/akkora-siker-volt-a-budapesti-hajlektalanok-ellehetetlenitese-hogy-most-miskolc-jon/ (letöltés ideje: 2014. június 20.)

álltak, és kimondottan kedvezőtlen lakhatási körülményeket biztosítottak:[9] *„Az épületek többsége alapozás nélkül készült, vizesedik. A területen viszonylag nagy a népsűrűség, egy lakásban átlagosan közel négy fő lakik, mely érték akkor tűnik kimagaslónak, ha figyelembe vesszük, hogy a lakott lakások több mint fele egyszobás lakás."*[10] Az alacsony infrastrukturális ellátottságú Tetemvár és Hideg-sor település részeken szintén a rendkívül alacsony iskolai végzettség és a nagymértékű munkanélküliség jellemezte a lakosokat, sokan rendszeres szociális segélyből biztosították mindennapi megélhetésüket. Az alacsony komfortfokozatú házak, sokszor hajdani présházakból lettek átalakítva, továbbá a lakott pincelakások sem számítottak ritkaságnak.[11] A megyeszékhely Antiszegregációs Terve Lyukó-völgynek az ott élő népesség lélekszáma, valamint a megoldatlan társadalmi problémák sokasága miatt egy részletesebb fejezetet szentelt. Az alig-alig közművesített Lyukó-völgy területén nagy mennyiségű építési törmelékről és háztartási hulladékról számolt be a tervezet, valamint megemlítette, hogy az alábányászott domboldalon gyakran földmozgások vannak. Az ott lakókra, akik sokszor be sincsenek jelentve, a nagymértékű munkanélküliség és az alacsony iskolai végzettség volt a jellemző.[12] A *Népszabadság* hasábjain, 2008-ban megjelent újságcikk az alábbi leírást adta a lakosokról: *„a környék a városi lakásukat fenntartani nem tudó nyugdíjasok, hajléktalan lét határán tengődő nincstelenek, a városi nyomor elől a falusi nyomorba menekülő nagycsaládok gyűjtőhelyévé vált."*[13]

Az imént röviden ismertetett, a „város szégyenfoltjának", a *„bűnözés melegágyának"* bélyegzett nyomortelepek felszámolását az illetékes törvényhozók oly módon tervezik, hogy az érintett családok 1,5-2 millió forintot kapnának abban az esetben, ha elhagyják az önkormányzati lakásaikat, és más településeken vásárolnak házat maguknak. Az így vásárolt ingatlanokra ötéves időtartamra elidegenítései és terhelési tilalmat jegyeznének be, *„a visszaszivárgások és a visszaélések elkerülése érdekében".*[14] A tervezet végrehajtása által az érintett családok valószínűleg jobb körül-

[9] Integrált Városfejlesztési Stratégia Miskolc, Antiszegregációs Terv III. Kötet. 2008. július 3. http://www.miskolc.hu/sites/default/files/dokumentumok/csatolmanyok/1670785-3510-2008 3ivs_antiszegregacios_terv_3_kotet.pdf (Letöltés ideje: 2014. június 20.) 60.

[10] Uo. 60.

[11] Uo. 77–78.

[12] Uo. 95–96.

[13] Uo. 95.

[14] Akkora siker volt a budapesti hajléktalanok ellehetetlenítése, hogy most Miskolc jön. http://444.hu/2014/05/06/akkora-siker-volt-a-budapesti-hajlektalanok-ellehetetlenitese-hogy-most-miskolc-jon/ (Letöltés ideje: 2014.június 20.)

mények között élhetnének, azonban ezért nagy árat kellene fizetniük. Hagyományos közösségeik felbomlanának, területi hátrányuk fokozódna, az új településen nemcsak a hivatal, hanem a cigány és nem cigány lakosság elutasításával is szembe kéne nézniük.[15] Továbbá a telepfelszámolási programmal a nyomorúságos lakókörnyezet okait korántsem szüntetnék meg, így azok idővel újratermelődnének.

Számozott utcák

„A Szinva-patak fölött több vashíd is átível a telep mellett, de az egyik után hirtelen véget ér a szeméthegy, egy eldobott papírfecnit sem látni. A környéket egy itt lakó rokkantnyugdíjas cigány ember tartja rendben, egy percre megállunk beszélgetni az ajtaja előtt.

– Dolgozik még? – kérdezem a negyven év körüli férfit.

– Nem, húsz évet nyomtam le a Digép gyárban, ennyi idő alatt mindenki elhasználódik. Cukros lettem, megugrott a vérnyomásom, nem is hallok rendesen. Mind így jártunk a családban: a feleségem is munkanélküli, a két fiam sem tud elhelyezkedni.

– Nincs szakmájuk?

– Dehogy nincs; az egyikük hűtőgépszerelő, a másik a savanyítóiparban dolgozik, de cigánynak sehol sem adnak munkát. A múltkor is kerestek embereket, vagonokból kellett téglát kirakni, telefonáltam, azt mondták, bőven van hely, ki is mentem, de mikor látták, hogy cigány vagyok, csak annyit mondtak: »sajnáljuk, betelt a keret!«"

(Moldova 2009: 217–218).

A miskolci gettóügynek további kérdése az, hogy vajon miért a fentebb említett nyomortelepek felszámolását tűzték ki célul? Az önkormányzat miből fizetné ki a nyomortelepek lakóit, illetve az illetékeseknek miért érné meg? Miskolcon számtalan slumosodó rész, nyomortelep található, továbbá az említett telepek felszámolása – mivel több ezer embert érint – hatalmas összegbe kerülne, ha valóban minden háztartásnak kifizetnék a rendeletben rögzített 1,5-2 millió forintot.

A kérdés megválaszolásához fontos adalékul szolgálhat az önkormányzati rendelet következő sora: „a Város értékes és jól hasznosítható területekhez jut, ugyanakkor a környezetükben lévő ingatlanok jelentős mértékű értéknövekedése is bekövetkezik."[16] Továbbá fontos megemlíteni, hogy az említett területekkel kapcsolatban már az Antiszegregációs Terv is megemlített előnyöket. Például a borospincékkel tarkított Tetemvárral kapcsolatban megjegyezte, hogy közel helyezkedik el a belvároshoz, valamint remek a kilátása.[17] A számozott utcákkal kapcsolatban pedig kifejtette, hogy városfejlesztési szempontból kifejezetten értékes területen fekszenek, a belvárost Diósgyőrrel összekötő út mentén, melynek a két végén kereskedelmi célú fejlesztési övezet található. A tervezet szerint a nyomortelep helyére bevásárlóközpontot, kereskedelmi létesítményeket építenének. Továbbá ötszázmillió forint értékben sportcélú beruházásokat szorgalmaznának, illetve Szinva parton tervezik tehermentesíteni a diósgyőri összekötő utat.[18]

Összességében megállapítható, hogy a miskolci gettóügyek hátterében elsősorban nem a cigányság száműzése állt, az ezzel kapcsolatos tiltakozások, megnyilvánulások kissé elhomályosítják a valós indítékokat. Mindkét esetben a városfejlesztés, kisarkítva az építkezések, beruházások, közbeszerzések, financiális érdekek szövevényes világa érhető tetten. Mert ahol nagyberuházás van, ott mindenki jól jár! Kivéve a felszámolásra ítélt nyomortelepek lakói, akik úgy keverednek a történetbe, hogy a területet, amin élnek, valaki kiszemelte magának egy kedvező befektetés reményében. Hiszen a hathatós érdekképviselet, valamint a lakások feletti magántulajdon hiánya miatt könnyűszerrel el lehet őket űzni.

[15] Szegényszagot áraszt itt minden. http://index.hu/belfold/2014/ 06/07/avult_telepek/ (Letöltés ideje: 2014. június 20.)

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Ladányi János (1991): A miskolci gettóügy. *Valóság*, 4, 45–54.

Ladányi János (1998): Gettóügyek rendszerváltás előtt és után. *Mozgó Világ*, 1, 77–86.

Ladányi János (2010): A székesfehérvári gettóügy üzenetei. In Ladányi János: *Egyenlőtlenségek, redisztribúció, szociálpolitika. Válogatott tanulmányok (1975–2010).* Budapest: Új Mandátum Kiadó, 818–827.

[16] Javaslat a lakások bérletéről szóló 25/2006. (VII. 12.) önkormányzati rendelet módosítására. http://todo.miskolc.hu/hcr/6phdoc/ 3330.pdf (Letöltés ideje: 2014. június 20.)

[17] Integrált Városfejlesztési Stratégia Miskolc, Antiszegregációs Terv III. Kötet. 2008. július 3. http://www.miskolc.hu/sites/default/files/dokumentumok/csatolmanyok/1670 785-3510-2008-3ivs_antiszegregacios_terv_3_kotet.pdf (Letöltés ideje: 2014. június 20.) 84.

[18] Uo. 60–61.

Messing Vera (2003): Változás és állandóság. Kiköltözéses konfliktus médiabemutatása a rendszerváltás előtt és után. *Médiakutató,* 2, 57–73.
Moldova György (2009): *Érik a vihar. Riport Miskolcról. I.* Budapest: Urbis Könyvkiadó.
Tóth Pál (1987): Slumok, depressziós zónák és rekonstrukciós területek („hátrányos helyzetű" városi körzetek.) In Utasi Ágnes (szerk.): *Peremhelyzetek. Rétegződés-modell vizsgálat VIII.* Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, 129–180.
Tóth Pál (1988): Cigányok egy vidéki nagyvárosban (Szociológiai felmérés Miskolc cigánylakosságának körében) *Borsodi Szemle,* 1, 33–40.
Tóth Pál (1990): A miskolci cigánylakosság belső tagozódása. *Borsodi Szemle,* 1990, 1. sz. 20–21.
Zolnay János (2000): Pro Urbe. Telepösszevonás Nyíregyházán. *Beszélő,* 9–10, 112–118.

Új Egyenlítő, 2014, (2), 7–8, 50–53.

Párbeszéd

Hajnáczky Tamás

Cigánypolitikák egykor és ma

„A cigány–magyar együttélés kulcsa annak megértése, elfogadása, hogy mindenki igazsága megérdemli a végiggondolást, a komolyan vételt. [...] Amíg egy társadalomban kizárólagos igazságok vannak, s ezek egymást kizárólagos hazugságoknak bélyegzik meg, s amíg vannak egyfelől a »széplelkű« jogvédők, másfelől a »fajgyűlölők« sosem lesz mód árnyalt párbeszédre, közös jobbító cselekvésre" – írta Szále László a *Pokolhegy* című riportkötetében. Hasonló véleményt fogalmazott meg Németh György szociológus-közgazdász, aki az elmúlt időszakban megosztó kijelentéseivel, valamint írásaival sokakat megbotránkoztatott, azonban többek elismerését és biztatását is kiváltotta – a hozzászólásokat olvasva. A szociológus-közgazdász „rózsadombi szociológusokra" és „rasszistának bélyegzettekre" osztotta fel a világot, azok antagonisztikusnak beállított ellentétét hangsúlyozva. Debreczeni József nagy port kavaró *Ne bántsd a cigányt!* című kötetében is megjelenik az imént említett konfliktus, csak éppen „balliberális jogvédők" és szintén „rasszistának bélyegzettek" képében. Majtényi Balázs pedig a sokak által méltatott, ám bíráló hangvételű recenzióktól sem mentes *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010* (társszerző: Majtényi György) című kötetében a következőket jegyezte meg a kérdést illetően: „Talán a párbeszéd hiánya miatt is van, hogy a romákkal szolidáris társadalomtudósokat, értelmiségieket, a politikusok és a közvélekedés egyaránt elfogultnak, illetve a valóságtól eltávolodott »rózsadombi« szemlélődőnek tartja." A vélt vagy valós ellentétek miatt az *Új Egyenlítő* hasábjain párbeszédindító sorozat kezdeményezésének szükségessége kétségtelen. Ehhez kívánok támpontul szolgálni az alábbi írásommal, melyben nagy vonalakban összefoglalom az elmúlt közel hatvan évben a cigányság helyzetét érintő állami beavatkozásokat, valamint helyzetükre mért hatását.

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1961-ben kiadta *A cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról* című határozatát, mellyel lefektette a pártállam kényszerasszimilációs cigánypolitikájának az alapjait. A párthatározat megszüntette a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét, és leszögezte, hogy a cigányság bizonyos néprajzi sajátosságok ellenére sem tekinthető nemzetiségnek, és az ezzel a tétellel szem-

behelyezkedő elképzeléseket nemcsak tévesnek, hanem egyben károsnak is ítélte. A Politikai Bizottság határozata a kényszerasszimiláció zálogát a cigánytelepi lakosság nem cigányok közé történő széttelepítésében, valamint az állandó bérmunka világába való betagozásában vélte felfedezni, továbbá célként jelölte a cigány gyermekek teljes beiskolázását.[1] Rövid időn belül azonban szembesült a pártállam a cigánytelepek rendkívül magas számával, valamint felszámolásának nehézségével, ezért létrehozták az úgynevezett CS-lakásprogramot (Hajnáczky 2013b: 238–243).[2] Az 1960-as évek végén a „probléma sokoldalúságára" hivatkozva életre hívták a Tárcaközi Koordinációs Bizottságot (TKB), hogy hangolja össze a minisztériumok, valamint társadalmi szervezetek cigánysággal kapcsolatos munkáját, a TKB rövidesen a „cigánykérdés" talán legfőbb letéteményesévé avanzsálódott. A központi szerv mintájára megyei, helyenként járási és városi Cigányügyi Koordinációs Bizottságokat hoztak létre, behálózva az államigazgatást (Kozákné Keszei 2001: 26–31, Hajnáczky 2014c: 117–118). Az 1970-es évek közepe táján a pártállam a cigánypolitikájának részleges kudarcát beismerve, a következő megállapításra jutott: *„A cigányság helyzetének a javulása mellett ugyanakkor az is megállapítható, hogy a fejlődés üteme nem kielégítő, az előrehaladással párhuzamosan a problémák egyelőre tovább növekednek, s egyre jelentékenyebb társadalmi hatásuk. Ennek oka abban található meg, hogy szaporodásuk aránya jelentősen nagyobb, mint helyzetük javítását célzó intézkedések hatása."*[2]

Közel húsz év után, 1979-ben került ismét terítékre a cigányság helyzetének a megvitatása az MSZMP KB Politikai Bizottságának az ülésén. A Politikai Bizottság határozatában kifejtette, hogy a cigányság társadalmi beilleszkedésének érdekében tett intézkedések összhangban voltak az 1961-es párthatározatban rögzítettekkel. A beszámoló a cigányság foglalkoztatási helyzetével kapcsolatban megjegyezte, hogy a cigány férfiak jelentős része ugyan rendelkezett állandó munkahellyel, de nagyrészt, a korábbi évekhez hasonlóan segédmunkásként tudtak csak elhelyezkedni. Különböző cigány munkakörök alakultak ki, amik jellemzően nehéz, veszélyes, egészségre ártalmas és piszkos foglalkozásnak számítottak. Továbbá megoldatlan problémaként jelentkezett a 15–18 éves cigány fiatalok, valamint a cigány nők foglalkoztatása. A cigányság oktatási helyzetében a beszámoló szerint komoly előrelépések következtek be az 1961-es párthatározatot követően; számottevően nőtt a cigány gyermekek beiskolázása, többen jutottak el az általános iskola felső tagozatába. Ugyanakkor az általános iskola nyolc osztályát csak töredékük végezte el, szakmunkásképzőbe pedig alig-alig kerültek be, melynek hátterében részben az állt, hogy sokan tanultak *„eleve hátrányos oktatási feltételek között"*, ami annyit jelentett, hogy képesítés nélküli pedagógusok foglalkoztak velük, rosszul felszerelt iskolákban, valamint összevont osztályokba jártak. Sokukat gyakran indokolatlanul gyógypedagógiai intézményekbe sorolták, vagy pedagógiai megfontolásokra hivatkozva – az elkülönítésük érdekében – úgynevezett cigányosztályokat hoztak létre a részükre. Az imént említettekhez hasonlóan a cigánytelepek felszámolásával kapcsolatban szintén kétes eredményeket könyvelhetett el a pártállam felső vezetése. A jelentés szerint 1961-ben a cigányság közel 70 százaléka cigánytelepeken lakott, ami 25 százalékra csökkent, azaz még mindig 81 ezer személy lakott tarthatatlan viszonyok között. A cigánytelepről elköltözött családoknak a lakáskörülményei sem lettek sokkal jobbak. Rendszeressé váltak a CS-lakások építése során a visszaélések, valamint sokszor egy tömbbe építették őket a cigányság elkülönültségét fenntartva (Hajnáczky 2014a: 321–326).[3]

[1] MNL OL M-KS 288. f. 5/1961/233. ő. e.
[2] MNL OL M-KS 288. f. 41/1974/318. ő. e.

Pozsgay Imre – HNF főtitkára (1986)

„Valamennyien kezdők, tanulók vagyunk ennek a problémának a megoldásában. Hiszen hosszú ideig azt, hogy cigánykérdés van Magyarországon, nem nagyon ismertük el egyszerűen a cigányság szociális beilleszkedési problémáiról esett szó, és ebből az aspektusból megközelítve az ügy bizonyos fokig lesüllyedt településpolitikai, szociálpolitikai kérdéssé, és ezzel együtt valamiképpen a lakásosztássá, a beilleszkedést és az asszimilációt sürgető politikai magatartássá. [...] Tehát egész politikai szemléletünkben előrelépés történt, amikor a tisztán szociális és beilleszkedési problémakör etnikai kérdésként vetődött fel"

(Murányi 1986: 5–6).

Kozákné Keszei Veronika – TKB titkára (1986)

„Ma már tudjuk, hogy téves volt az az elképzelés, amely a hatvanas évek közepén alakult ki, hogy a cigányok széttelepítésével megoldódik a cigánykérdés. Sokan úgy gondolták, hogy a telepi családok szétköltöztetve más családok közé automatikusan átveszik a környezetük szokásait, és teljesen beolvadnak a lakosság közé"

(Kozák 1986: 7).

[3] MNL OL M-KS 288. f. 5/1979/770. ő. e.

Erre az időszakra nyilvánvalóvá vált a pártállam kényszer-asszimilációs cigánypolitikájának a részleges kudarca, valamint az, hogy a helyi szintű bástyái, az illetékes tanácsok, oktatási intézmények, vállalatok akadályozták meg annak teljes kibontakozását. Komoly ellentét feszült a felsőbb akarat, a központi irányelv és a helyi szintű funkcionáriusok, valamint a nem cigány lakosság érdekei, elgondolásai között. Általánosságban megállapítható, hogy a „cigánykérdésnek" valamennyi területén az egymással ellentétes irányú törekvések eredményeképpen félmegoldások sorozatai keltek életre. A tanácsok a közigazgatási területükön lévő cigánytelepeket nagyrészt felszámolták, de „modernebb cigánytelepeket" hoztak létre az egy tömbbe épített CS-lakások által (Demszky 1980, Berey 1991, Csongor 1991, Hajnáczky 2013a, Hajnáczky 2013c). A cigány gyermekeket ugyan beiskolázták, de gomba módra szaporodtak a cigányosztályok, illetve gyakran gyógypedagógiai intézményekbe sorolták őket, fenntartva az elkülönültségüket. Hasonló folyamatok játszódtak le a foglalkoztatás terén is, munkát adtak a cigány munkavállalóknak, de sokszor *„cigánybrigádokba"* osztották be őket, és „cigányszakmák" jöttek létre (Hajnáczky 2014a). Nagyrészt az imént említettek miatt a pártállam felülírta kényszer-asszimilációs cigánypolitikáját, beismerve annak hibáit is, ezért az 1980-as évek közepétől utat engedett a cigány nyelvek és kultúra megőrzésének, népszerűsítésének (Hajnáczky 2014c: 134–143),[4] továbbá 1988-ban lehetővé tette, hogy a cigányság kezdeményezze nemzetiségként történő elismerését.[5]

A cigányság nyelvi és kulturális jogai elismerésének meghatározó pontjának tekinthető a sokat vitatott – 2005-ben módosított – 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól, mely többek között biztosította a kisebbségi önkormányzatok rendszerét. Amik azonban csak részben váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, számos viszszásság felmerült működésük során (Cserti Csapó 2000, Kállai 2005). A parlament létrehozta az etnikai és kisebbségi jogok országgyűlési biztosának hivatalát. 1996-ban megalakult a Cigányügyi Koordinációs Tanács, melynek az volt a feladata, hogy összehangolja a minisztériumok és országos hatáskörű szervezetek cigánysággal kapcsolatos munkáját (Majtényi–Majtényi 2012a: 107–113). Napvilágot látott a 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról, 2005-ben létrejött az Egyenlő Bánásmód Hatóság. Mindezek mellett számos területen megjelent az egyenlő bánásmód elve, valamint jogsérelem

[4] MNL OL M-KS 288. f. 41/1984/434. ő. e.
[5] MNL OL M-KS 288. f. 5/1988/1043. ő. e.

esetén különböző hivatalokhoz lehetett fordulni. Kormányonként különböző intézkedési tervek születtek, mint például a 2005-ben induló telep-felszámolási program, melyben évente csak közel tíz település került be kedvezményezettként (Balogh–Kádár–Majtényi–Pap 2010: 63–124), vagy 2011-ben kiadták a sokak által vitatott Nemzeti Felzárkózási Stratégiát (Dinók 2012, Majtényi–Majtényi 2012b, Zolnay 2012).

A nemzetiségi jogok biztosítása, valamint a diszkrimináció visszaszorítását célzó rendelkezésekhez képest a cigányság helyzetén érdemben változtatni tudó és ténylegesen szándékozó intézkedések rendre elmaradtak. A cigányság lélekszáma folyamatosan emelkedett (1. táblázat), így a problémák kinőtték a szegregáció különböző megnyilvánulási formáit, korábbi kereteit.

1. táblázat. *Adatok a magyarországi cigányok lélekszámáról*

Év	*Cigányok száma*
1971	270 000–370 000
1993	420 000–520 000
2003	520 000–650 000
2012	620 000–680 000

(Cserti Csapó–Orsós 2013: 100, Bernát 2014: 249)[6]

A szocialista korszakban már elkezdődött a sokszor szerepkör nélkülinek nyilvánított, határ menti aprófalvak gettósodása, melynek hátterében a nem cigány lakosság elköltözése, elhalálozása, valamint a cigány lakosság magasabb gyermekszáma és gyorsabb generációváltása állt (Virág 2010, Virág 2006). Hangsúlyozandó, hogy a gettósodás folyamata a belső-perifériákon is éreztette a hatását, óriásfalvakban és kisvárosokban is megfigyelhetővé vált a jelenség. A rendszerváltást követően a folyamat tovább erősödött, gettósodó kistérségek jöttek létre, melyek léte idővel felveti a gettósodás megyei szintű vonatkozásait is. A cigányosztályok is kinőtték magukat, napjainkra cigány iskolák jöttek létre, melynek hátterében egyrészt az áll, hogy egy olyan településen, ahol csak cigány lakosok élnek, értelemszerűen az iskolában is csak cigány gyermekek fognak tanulni. Másrészt a nem cigány szülők, ha tehetik, a kistérség központjába küldik gyermekeiket tanulni, ahová cigány tanulókat alig-alig vesznek fel (Virág 2010: 159–178, Virág 2003). A cigány gyermekek sokszor indokolatlan

[6] Az adatok összehasonlításánál figyelembe kell venni, hogy a 2012. évi vizsgálat nem azonos módszertannal készült, mint az azt megelőző három.

gyógypedagógiai intézményekbe való sorolása napjainkban is bevett gyakorlatnak számít (Erőss–Kende 2008). Az imént említett falvakban, kistérségekben rendkívüli méreteket ölt a munkanélküliség, melyet részben az eredményezett, hogy a rendszerváltást követően a nehézipar fokozatosan leépült, valamint a helyi szintű munkalehetőségek beszűkültek (2. táblázat). Továbbá a cigányságot jelentős mértékben sújtja a területi hátrány (3. táblázat), valamint meghatározó részük községekben él (4. táblázat).

2. táblázat. *A cigány férfiak és nők foglalkoztatottsága a rendszerváltás előtt és után – a munkaképes korúak százalékában*

	1971	1978	1987	1993	2003	2010
Férfiak	85,2	77,3	74,4	28,8	28,0	26
Nők	30,3	47,0	49,3	16,3	15,1	16

(Kemény–Janky–Lengyel 2004: 101, Hörömpöli–Koplányi 2011: 91)

3. táblázat. *A cigányoknak a teljes cigány népességhez viszonyított aránya*

	1971	1993	2003	2010
Észak	20,4	24,3	32,1	31,2
Kelet	23,0	19,8	19,7	20,1
Alföld	16,0	12,0	9,4	9,2
Budapest iparvidék	19,0	18,2	17,8	18,7
Dél-Dunántúl	20,0	22,8	17,5	16,9
Nyugat-Dunántúl	1,4	2,9	3,5	3,9

(Kemény–Janky–Lengyel 2004: 14, Hörömpöli–Koplányi 2011: 78)

4. táblázat. *A cigány lakosság település szerinti megoszlása*

	1971	1993	2003	2010
Budapest	7,9	9,1	10,4	10
Vidéki városok	13,9	30,4	49,7	42,8
Községek	78,2	60,5	39,9	47,2

(Kemény–Janky–Lengyel 2004: 16–17, Hörömpöli–Koplányi 2011: 78)

A gettósodó falvak lakosságának immáron az ingázás sem jöhet szóba, egyrészt a járatok ritkássága, valamint az utazás költségei miatt. Az elköltözés szinte szóba sem jöhet, mivel az ingatlanok elértéktelenedtek. Az ott élők nagyrészt különböző segélyek, ilyen-olyan jogcímen adott pótlékokból, támogatásokból biztosítják úgy-ahogy a megélhetésüket. Különböző megélhetési stratégiák alakultak ki a mindennapi betevő vagy tüzelő biztosítása

érdekében: alkalmi munka, böngészés, mezgerelés, gyűjtögetés stb. (Szuhay 1999: 53–61, Vidra 2013). A szociális földprogramok nem oldották meg az ott élők helyzetét, csak enyhítették azt (Szoboszlai 2003), fontos megemlíteni, hogy a gettósodó aprófalvak – amikor sok helyen még cigányok sem laktak – száz évvel ezelőtt sem tudták eltartani az ott élő lakosságot, és már akkor is csonka társadalmak alakultak ki (Erdei 1974: 92–98). A telepfelszámolási programok csekély száma az ismét növekvő cigánytelepi lakosság problémáit nem tudta megoldani. Előfordultak jó kezdeményezések, hihetetlen odaadással dolgozó szakembereknek köszönhetően azonban ezek csak egy-egy közösség lakáskörülményein tudtak javítani, országos gyakorlattá nem váltak. A cigánytelepek „feljavítását" vagy felszámolását célzó intézkedésekkel kapcsolatban érdemes idézni Szabó Zoltánnak egy 1930-as évekbeli barlanglakás-felszámolási akcióhoz fűzött mondatait, melyek aktualitásukból szemernyit sem vesztettek: *„Az ok megmarad, csak a következmény tűnik el... [...] A koldust jobb ruhába öltöztetik, Tibolddaróc szegényei olyan házat kapnak, mely a szegénységet eltünteti, és nem világgá kiabálja, mint a barlanglakások. Mert a barlanglakás csak következmény, végső fokon, bármilyen furcsán hangozzék is, a barlanglakás illik ahhoz az élethez, melyet a tibolddaróci barlangokban lakó nép él"* (Szabó é. n.: 159). A „szegénységkultúra" kialakulása még mélyebbre rántotta a gettósodó falvakat, mivel sok helyen lehetetlenné tették a különböző kezdeményezések eredményes kimenetelét. Ennek egyik emblematikus települése lett Csenyéte, egy borsodi aprófalu. Ezen a településen valamennyi kezdeményezés kudarcba fulladt: ruhaprogram, közvetítő kereskedelem, koszorúfonó szövetkezet, földprogram stb. (Ladányi–Szelényi 2004). A gettósodó falvak másik nagy problémája a házak állagának fokozatos romlása – jobb esetben 70-es, 80-as években épült házakról van szó –, mivel helyben nem lehet építőanyagot vásárolni, valamint az érintetteknek anyagi fedezetük sincs rá. Napjainkig nem született megoldás az érdekek hiánya és a probléma nehézsége miatt a részben vagy teljesen cigányok által lakott, peremre szorult települések helyzetének a javítására. Persze Budapesten (Csanádi–Csizmady–Kocsis–Kőszeghy–Tomay 2010: 73–132, Ladányi 2010) vagy egyes vidéki városokban (Ladányi 1998, Hajnáczky 2014b, Ladányi 2010) a szlumokat rögvest fel lehetett számolni – teljesen megfeledkezve az ott élők további sorsáról –, amennyiben az önkormányzatnak az volt az érdeke.

Összegzésképpen megállapítható, hogy az 1960-as évektől némi előrelépés megkezdődött a cigányság helyzetét illetően, a pártállam jogtipró, visszásságokkal teli intézkedéseit figyelembe véve is, melynek hátterében a cigánypolitika állandóságának meghatározó szerepet kell tulajdonítani.

A rendszerváltást követően a cigányság foglalkoztatottsága jelentősen lecsökkent, valamint nagyrészt a peremre szorult településeken rekedt, jelentősen nőtt a lakóhelyi és az iskola szegregáció egyaránt. A rendszerváltást követő időszakot nézve nincs állandó cigánypolitikája az országnak, egyszerre változik az éppen prosperáló kormánnyal. Amíg nincs a politika szélkakas természetétől függetlenített, konszenzuson alapuló cigánypolitikája Magyarországnak addig a cigányság helyzetében érdemi változás nem fog bekövetkezni, sőt a probléma folyamatosan gyarapszik a cigányság folyamatosan növekvő lélekszámával párhuzamosan. Az állam szerepe kimagasló a kérdést illetően, hiszen a szükséges erőforrások a helyzet megoldására egyedül nála összpontosulnak.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Balogh Lídia – Kádár András Kristóf – Majtényi Balázs – Pap András László (2010): *Antidiszkriminációs és esélyegyenlőségi alapismeretek.* Budapest: L' Harmattan.

Berey Katalin (1991): Cigánytelepek felszámolása és újratermelődése. In Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes (szerk.): *Cigánylét.* Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 106–144.

Bernát Anikó (2014): Leszakadóban: a romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014.* Budapest: TÁRKI, 246–264.

Csanádi Gábor – Csizmady Adrienne – Kocsis János Balázs – Kőszeghy Lea – Tomay Kyra (2010): *Város tervező társadalom.* Budapest: Sík Kiadó.

Cserti Csapó Tibor (2000): *A nemzetközi és hazai kisebbségvédelemről.* GypsyStudies – Cigány tanulmányok 2. Pécs: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.

Cserti Csapó Tibor – Orsós Anna (2013): A mélyszegénységben élők és a cigányok/romák helyzete, esélyegyenlősége. In Varga Aranka (szerk.): *Esélyegyenlőség a mai Magyarországon.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 99–120.

Csongor Anna (1991): A cigánygyerekek iskolái. In Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes (szerk.): *Cigánylét.* Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 179–200.

Demszky Gábor (1980): CS. *Kritika.* 1980, 10, 18–21.

Dinók Henriett (2012): Stratégia vs. oktatásügy. *Fundamentum,* 1, 63–66.

Erdei Ferenc (1974): Magyar falu. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Erőss Gábor – Kende Anna (szerk.) (2008): *Túl a szegregáción. Kategóriák burjánzása a magyar közoktatásban.* Budapest: L'Harmattan Kiadó.

Hajnáczky Tamás (2013a): A tibolddaróci barlanglakások felszámolása, avagy nem cigányok a CS-lakás programban. *Valóság,* 10, 80–98.

Hajnáczky Tamás (2013b): Az 1961-es párthatározat margójára. *Múltunk,* 1,

Hajnáczky Tamás (2013c): „Karhatalommal a cigánytelepekért. *Kritika,* 7–8, 30–31.

Hajnáczky Tamás (2014a): *„Érzékeltetni kell, hogy az a kínlódás, amit 1961 óta folytatunk nem volt hiábavaló."* A pártállam cigánypolitikája az 1960-as, 1970-es években. In Cserti Csapó Tibor (szerk.): *III. Romológus konferencia.* GypsyStudies – Cigány Tanulmányok 33. Pécs: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 297–326.

Hajnáczky Tamás (2014b): Tiszteletet a törvényhozóknak? – avagy a miskolci gettóügy. *Új Egyenlítő,* 7–8, 50–53.

Hajnáczky Tamás (2014c): Titkos ügyiratok a pártállam cigánypolitikájából. *Romológia,* 6–7, 110–143.

Hörömpöli Erik – Koplányi Emese (2011): A magyarországi roma népesség 40 éve, az 1971-ben kialakított Kemény-féle módszertani keret alapján. In Kurucz Erika (szerk.): *Roma kutatások 2010. Élethelyzetek a társadalom peremén.* Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 71–97.

Kállai Ernő (2005): *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon.* Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003.* Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Kozák Istvánné (1986): *Útmutató a cigányság lakóhelyi beilleszkedésének segítéséhez.* Budapest: Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium.

Kozákné Keszei Veronika (2001): *Cigánypolitika Magyarországon. Elmélet és gyakorlat az 1960-as évek elejétől a 90-es évekig.* Szekszárd: Romológiai Kutatóintézet.

Ladányi János (1998): Gettóügyek rendszerváltás előtt és után. *Mozgó Világ,* 1, 77–86.

Ladányi János – Szelényi Iván (2004): *A kirekesztettség változó formái.* Budapest: Napvilág Kiadó.

Ladányi János (2010a): A székesfehérvári gettóügyek üzenetei. In Ladányi János: *Egyenlőtlenségek, redisztribúció, szociálpolitika. Válogatott tanulmányok (1974–2010).* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 818–827.

Ladányi János (2010b): Rehabilitáció budapesti módra. In Ladányi János: *Egyenlőtlenségek. redisztribúció. szociálpolitika. Válogatott tanulmányok (1974–2010).* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 399–404.

Majtényi Balázs – Majtényi György (2012a): *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010.* Budapest: Libri Kiadó.

Majtényi Balázs – Majtényi György (2012b): Üveggyöngyhatás. *Fundamentum,* 1, 67–70.

Murányi Gábor (szerk.) (1986): *„Egyszer karolj át egy fát!" Cigányalmanach.* Budapest: TIT Országos Központja Cigány Ismeretterjesztő Bizottsága.
Szabó Zoltán (é. n.): Mikszáthfalvától Tibolddarócig. In Erdész Ádám (szerk.): *Ifjúság és falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle köteteiből.* Békéscsaba: Tevan Kiadó, 153–162.
Szoboszlai Zsolt (szerk.) (2003): *Cigányok a szociális földprogramban.* Budapest: Gondolat Kiadó.
Szuhay Péter (1999): *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája.* Budapest: Panoráma.
Vidra Zsuzsanna (2013): A szakképzetlen bérmunka szerepe a falusi romák megélhetési stratégiáiban. In Kovács Katalin – Váradi Mónika Mária (szerk.): *Hátrányban vidéken.* Budapest: Argumentum, 57–74.
Virág Tünde (2003): Gettósodó térség, gettósodó iskolarendszer. In Kállai Ernő (szerk.): *A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején.* Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 127–138.
Virág Tünde (2006): A gettósodó térség. *Szociológiai Szemle,* 1, 60–76.
Virág Tünde (2010): *Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
Zolnay János (2012): Katasztrófapolitika. *Fundamentum,* 1, 71–74.

Új Egyenlítő, 2015, (3), 6–7, 17–21.

Németh György

Mi a cigány, és mi a baj a gázsókkal?

A cigány az a nép, melynek örök sorsa, hogy áldozat legyen. Bármerre is keresett jobb életet, elhagyva indiai őshazáját – melyben csak a társadalom legalján jutott neki hely, „érinthetetlen", a négy főkaszt egyikébe sem tartozó pária, vagy ahogy inkább magukat nevezik, dalit (jelentése elnyomott) volt –, és ma a világ negyven országában élve ugyanúgy csak a társadalom legalján jut nekik hely. A cigányok páriák, elnyomottak ma is. Mindez azért, mert ahol csak cigány megjelenik, ott ellenükben kitör a rasszizmus, eluralkodik a velük szembeni előítélet, sztereotípiákat alkotnak róluk, és csak akként látják őket, másságuk intoleránssá teszi még a más másságokkal szemben toleránsakat is. Mindennek eredményeként lett évszázadokon átívelően folyamatos gyakorlattá kirekesztésük, diszkriminációjuk, szegregációjuk stb. A cigányok meg csak nyeltek, nyeltek, ha pedig sorsuk nagyon rosszra fordult, inkább arrébb mentek, ha veszélyt éreztek, inkább elmenekültek, mintsem szembeforduljanak elnyomóikkal. De ennek immár vége! A szétszórva élő cigány nép egyesíti erejét, és felemeli fejét, ellenségei által beszennyezett neveit (így a magyar cigányt) egyetlenegyre, a saját nyelvén szóló romára cseréli, és a velük szolidáris társadalomtudósok, értelmiségiek, politikusok és bármely rendű-rangú tisztességes ember támogatásával harcba indulnak, hogy kivívják az őket megillető, de tőlük évszázadokig megtagadott jogokat. Mert nem örökre elrendeltetett, hogy a romani nép áldozat, hogy elnyomott legyen, hogy a társadalmak legalján kelljen élnie!

Nos, ha én a gázsó – így nevezik a cigányok a nem cigányt –, a cigányokkal szolidáris társadalomtudós/értelmiségi kitüntető címre és olyan cigány polgárjogi aktivistának nevezett vezetők kitüntető barátságára vágynék, mint például Horváth Aladár, Setét Jenő, a Mohácsi testvérek (Erzsébet és Viktória), Daróczi Gábor, Zsigó Jenő stb., vagy gázsók közül a Majtényi testvérek (Balázs és György), a Fleck testvérek (Gábor és Zoltán), Szuhay Péter, Ladányi János stb., akkor azt vallanám és azt hirdetném, ami a fenti bekezdésben szerepel. Csakhogy nem fogadom el, mert az abban foglaltak hamisak és ideologikusak, nekem meg nem célom kitüntető címekért és

barátságokért cserébe tudományos-szakmai engedményeket tenni. Én a problémát – mi a cigánykérdés, és miként állt elő – szeretném megérteni, mármint az igazi problémát és annak okait, míg a fent nevezettek céljai politikaiak és ideologikusak. A cigányokat inkább megértem: övéik helyzetéért mindenki mást, a teljes rajtuk kívüli világot felelőssé – bűnbakká – tenni, olyan lelki tehertől való megszabadulás, amit hosszabb távon nagyon kevesek lennének képesek egészséges pszichével elviselni. A gázsók meg egyszerűen egy szerep betöltői – túlzás lenne szerep eljátszóiként tekinteni rájuk, talán hiszik is, amit mondanak –: ők az elnyomottak, az elesettek, a gyengék, a megalázottak védelmezői és segítői, ők a szennyes árral szembefordulók, az aljasságok és alantas szándékok leleplezői, ők a jót akarók, akik majd felmagasztosulnak egy jobb, igazságaikat megérteni tudó korban. Magam úgy vélem, hogy mindkét csoport, a „cigányokkal szolidáris" társadalomtudós/értelmiségi társutasok és a cigány polgárjogi aktivistának nevezett vezetők egyre inkább a probléma, mintsem a megoldás részei.

Mielőtt hozzákezdenék, fontosnak tartom saját helyem tisztázását. A paletta egyik szélén a cigány polgárjogi aktivistának nevezett vezetők által osztatlanul tisztelt (ami az akadémiai világban már egyáltalán nem elmondható) Marsovszky Magdolna áll, aki a cigányok helyzetéért egyetlen, mindenhol és mindenkor jelen lévő tényezőt, az általa anticiganizmusnak nevezett cigányellenes rasszizmust tartja felelősnek (M. M. 2015). Szerinte a cigány csak olyan lehet, amilyenné a szinte hézagmentes rasszista környezet formálja, így a cigánynak nincs mit szemére hányni, nem is lehet másmilyen. Amilyen az adjon Isten, olyan a fogadj Isten. A másik szélen magam állok. Szerintem is a rasszizmus a probléma gyökere, csak éppen a cigányság kulturálisan mélyen kódolt rasszizmusa, melyet – megkülönböztetésül a modern, a XIX. század utolsó harmadában a liberális eszmerendszer, a biológia fejlődése és a gyarmatosítási tapasztalatok hármas eredőjeként megszületett modern rasszizmustól – törzsi rasszizmusnak nevezek. Értelmezésemben a törzsi rasszizmus jelentése a saját csoport minden más csoport fölé helyezése, a végső identitás, mely a cigányoknál annyiban sajátos, illetve túlhajtott, hogy minden más csoportot egyformán és nagyon távol esőnek tekint önmagától, és ezt a nagy távolságot meg is tartja, rokontalan. (Innen a más nyelvekben nem létező gázsó kifejezés; a zsidó gój csak vallásra vonatkozik, jelentése azonos a „pogány"-nyal.) A törzsi rasszizmus mindig is létezett, míg a kereszténység el nem söpörte, és helyére egy magasabb fokú identitást állított, melyből aztán az egyenlőség elve származott: mindnyájan Isten gyermekei vagyunk, s egyformán kedvesek Istenatyánknak. A cigányságtól ez távol áll,

ezért kultúrája nem is tekinthető európainak; nem az egységben képvisel egy sajátos színt, mert a rajta kívüli világhoz nem köti semmi, mindenki mástól egyenlő távolságra van, sőt azokkal nem is egy világban él. Csupán egy dolog közös minden cigány csoportban: annak tudata, hogy a cigány nem gázsó. A cigányt cigánnyá nem valamely hagyományokhoz, értékekhez, közös múlthoz, vérségi leszármazáshoz stb. való viszony teszi, hanem annak tudata, hogy ő nem gázsó. Ő más. Ő különbözik.

Ennek eredete pedig a tisztaság-tisztátalanság dichotómia, melyre cigányságot kutatók csak a közelmúltban, alig fél évszázada figyeltek fel. E dichotómia szinte minden népnél létezett, feladata volt a tárgyi és nem tárgyi világ felosztása (jó-rossz, egészséges-egészségtelen, ártalmatlan-ártalmas stb.) a túlélés, a fennmaradás stb. érdekében. Csakhogy míg más csoportoknál a marimé társadalmi vonatkozásban a szexusra korlátozódott, illetve addig húzódott vissza (a házasság előtti szüzesség mint a tisztaság jele és követelménye stb.), addig cigányok esetén a nem cigányok egésze minősült tisztátalannak. Ezt már csak egy hajszál választja el a rasszizmustól: aki tisztátalan, azzal nincs szimmetrikus viszony – a tiszta a tisztátalan felett áll –, azzal szemben nem kötelez az adott szó, attól lopni, azt becsapni, azt megtéveszteni nem bűn. A gázsótól való ellesés, eltanulás önszennyezés – tiszta csak tisztából következhet, tisztátalanból soha. A gázsóval kerülendő a találkozás is, még inkább a közös tevékenység. A kapcsolatok olyan minimálisra korlátozandók, amennyire csak lehetséges, illetve amennyire a megélhetés miatt okvetlenül szükség van. Ezt nemzetközileg ismert cigány vezetők a maguk politikailag korrekt módján úgy fogalmazzák meg, hogy a cigány kultúra nem támogatja a más kultúrákba tartozókkal való kapcsolatfelvételt.

Egyáltalán nem biztos, hogy a cigányok története leírható – sőt szinte biztos, hogy nem írható le – úgy, mint az őshazáját elhagyó nép vándorlása. Vagy ha mégis, a GypsyLore Society alapítója és első elnöke, Charles Godfrey Leland szerint – és ezt a véleményét osztotta a mi József főhercegünk is – a cigányok nem az érinthetetlenek, a páriák, a dalitok leszármazottjai, hanem a harcos nemesek kasztjáé (Ksatrija), mely az uralkodókat adta, akiket az ellenük fellázadó alsóbb kasztok fosztottak meg hatalmuktól, és űztek el országukból. Erre a következtetésre a cigányok munkát elutasító viszonyából jutottak – a munka az alacsonyabb kasztba tartozók vagy kaszton kívüliek osztályrésze. Ezt a teóriát látszik igazolni a már említett Szuhay Péter azon megfigyelése, hogy a cigány kultúra egyik jellemzője „a nem cigányok fölé kerülés" (Szuhay 1999: 97) és – a Magyarországon a rendszerváltás körül években oláh cigányok között kutatást végző Michael Stewart nyomán – a „lenézett nem cigányokkal való szex dicsőítése"

(uo. 136); persze cigány férfi szexszel gázsó nővel, s nem fordítva. A szex nem két ember szerelmének testi beteljesülése, vagy egyszerűen csak szexuális vágyak kielégítése – hanem a cigány (férfi) gázsó (nő) fölé kerülése.

A valóban tudományos kérdés, hogy a cigányoknak van-e közük egyáltalán Indiához. Nemcsak genetikailag, hanem kulturálisan. A nyelv nem perdöntő: a honfoglaló magyarság nyelve finnugor eredetű, de népessége nem az. A cigány talán közvetítő nyelv volt, és ilyenként maradt fenn. Egy figyelemre méltó elmélet szerint, melyre közvetlen bizonyítékot aligha lehetséges találni, a „cigány" egy közösségtípus, mely a világ több pontján egymástól függetlenül és nagyjából egyszerre jelent meg, s azok alkották, akiknek sorsa a párialét volt vagy lett. Vagy azért, mert kívül kerültek a gazdasági rendszeren, vagy azért, mert nem akarták/tudták vállalni a technikai fejlődéssel szükségessé vált modernizációs váltást. A „cigányt" a relatív túlnépesedés vagy a nagy társadalmi-gazdasági váltások vissza-visszatérő időszakai „termelték ki", amikor a népesség akár tizedének (vagy még nagyobb arányának) lába alól kicsúszott a talaj: csavargókká, rablóvá lettek; hadurak önkéntes vagy kötéllel fogott és előbb-utóbb csatában elesett katonái; lázadó és fosztogató, majd jogos önvédelemből lemészárolt csőcselék; Isten háta mögötti vidéken éhen haltak stb.

Kisebb hányaduk azonban „cigánnyá" lett. Egy olyan közösség tagjává vált, mely birtokában volt, vagy szert tett azokra a technikákra, hogy miként lehet ilyen kedvezőtlen körülmények között is életben maradni. És nemcsak individuumként, hanem egy teljes, bár igen kis – legfeljebb néhány nagycsaládnyi – társadalom tagjaként. E sokban különböző és egymással semmiféle kapcsolatban nem álló közösségeket környezetük egyetlen szóval cigánynak nevezte – a cigány legvalószínűbb eredeti jelentése szegény. Mert kívülről nagyon hasonlónak látszott, ami belülről nagyon is különbözött. A(z egységesnek gondolt) cigányságot valójában a nem cigányok hozták létre. Kivétel azért akad: az ír utazókat (Irish Travellers) mondják ugyan cigánynak (gypsy), de e megnevezést magukra nézve nem fogadják el. És a cigány etnikai eredet is kizárható, az életforma viszont „cigány".

E közösségek közös jellemzője volt, hogy mindenben azok ellenében határozták meg magukat, akik kellően szerencsések és/vagy ügyesek voltak ahhoz, hogy talpon maradjanak. Elvágtak minden köteléket, mely földrajzi helyhez vagy nagyobb közösséghez kötötte őket; a hatalmi hierarchiát és a tekintély intézményesítését elutasították (illetve elutasították létrejöttét), helyette sajátos közvetlen demokráciát működtettek, kommunisztikus vonásokkal. A belső szabályok képlékenyek és alakíthatók. Az esetleges „belső ellenzék" egyszerűen kivált, és saját közösséget (kumpánia) hozott létre, vagy – jobb időkben – „visszament" a környező társadalomba. A kizárás volt a közösség legsúlyosabb büntetése, ami egyáltalán nem volt közel azonos a halálos ítélettel, mint a törzsi társadalmakban. A „cigány" a törzsi társadalomszerveződés utáni világ sajátos újtörzsisége. És nemcsak a földrajzi helyhez vagy nagyobb közösséghez tartozást jelentő köteléket vágták el a túlélés megkönnyítése érdekében, hanem – Európánál maradva – sutba vágták az Assisi Szent Ferenc korára (XIII. század eleje) már a társadalom legalsó rétegét is átjáró keresztény erkölcsi alapokat. A cigány lemondott saját Isten-gyermekségéről, hogy az ne legyen pszichés gátja a gázsók kizsákmányolására erősen építő megélhetési stratégiájának. (A szociálpszichológus Elliot Aronson szerint az áldozattá tételt könnyebbé teszi, ha előtte megvonják emberi mivoltát. A gázsó nem rom, nem ember. A gázsó tisztátalan.)

A cigány megélhetési stratégia két, egymást csak kivételesen nem átfedő részből állt. Az egyik a gázsókkal folytatott és mindkét fél megelégedettségére szolgáló csere, a másik – ahhoz lazábban-szorosabban kapcsolódva – a gázsók meglopással, becsapással történő kizsákmányolása. Már akit elér: a falvak, tanyák népéé. (Kevés szó van, amit egy cigány megvetőbben tud mondani, mint a paraszt.) A cigány férfi cigány felfogás szerint nem kereső, hanem „szerző", s bár kínál produktív szolgáltatást a gázsóknak, azért nem mulasztja el, hogy ellenszolgáltatás nélkül is „szerezzen", míg a cigány nők semmiféle tényleges ellenértéket nem kínálnak (leszámítva a pszichológiai igény kielégítését), a jóslással és varázslással a gázsó butaságát, tudatlanságát, hiszékenységet használja ki, miközben alkalmat keresnek és teremtenek a lopásra. A cigány gyermekek szüleiktől nem a gazdálkodni tanulnak – sőt: a cigány kultúrában a gazdálkodni tudás megvetett képesség –, hanem a gázsók kihasználásának furfangjait, a lopás technikáit és a gázsók becsapására szolgáló verbális technikákat sajátítják el. Ami a gázsó szemében közönséges lopás, az a cigány számára a javak megszerzésének természet adta módja, mely elé azonban – számára sajnálatos módon – akadályt gördítenek a gázsók személyükben és intézményeiken (csendőrség, bíróság, börtön stb.) keresztül. Ezért a cigány számára gázsókérdés van, ha paradox módon is: gázsó nélkül könnyebb lenne hozzáférni a javakhoz, de ha nincs gázsó, nem lenne, aki megtermelné azokat a javakat, melyekhez érdemes hozzáférni. A cigány nem a gázsó földjét, műhelyét, boltját, foglalkozását stb. akarja, nem helyébe szeretne kerülni – mert ha azt akarná, beszennyeződne, tisztátalanná válna, s ezzel megszűnne (tiszta) cigány lenni. A gázsó számára a XVIII. század közepétől létező cigánykérdés lényege, hogy miért vannak olyan csoportok, melyek meglopják, becsapják, sőt ki is rabolják, miközben munkájukkal

is lenne módjuk az így ebül szerzett jószágokhoz jutni. Vagy miért koldul az, akit egészsége nem tett elesetté, aki nem elnyomorodott? (A cigány szerint koldusként ő szolgáltatást nyújt: az adakozóban önmaga altruizmusa miatt keletkező jóérzést állítja elő...)

A cigánykérdés nem etnikai kérdésként keletkezett. A társadalmi folyamatok saját identitással, valamint identitás- és biológiai reprodukciós képességgel rendelkező, de „saját" etnikumból származó csoportokat hoztak létre. A jelenség a bűnüldözés hagyományos eszköztárával felszámolhatatlan, vagy csak oly módon lett volna felszámolható, ami Nyugaton bő fél évezrede alkalmazhatatlan (kivételt a Hitler-éra jelentette). Ráadásul e csoportokban volt annyi taktikai érzék, hogy ha nagyon szorult körülöttük a hurok – ha a fosztogatottak kardra, kaszára-kapára kaptak –, találjanak olyan védelmezőt, akinek felajánlhatták szolgálataikat. Legfeljebb a vihar elültével megszöktek...

A cigánykérdés tehát nem etnikai kérdésként keletkezett, de etnicizálódott, etnikai kérdéssé vált. Mert az etnogenezisnek számos útja-módja lehetséges, olyan is, hogy a társadalom alatti társadalom etnoszként definiálja és etnosszá alakítja önmagát Az utóbbi néhány évtizedet leszámítva a cigány átmeneti kategória: onnan ki és oda be lehetett kerülni. A cigány válhatott nem cigánnyá, és a nem cigány elcigányosodhatott – cigánynak lenni egy életforma élését és az azt indokoló kultúra vállalását jelentette. A cigány kultúra a társadalmon kívüliség kultúrája, mely cserébe az otthagyott társadalom tagjaival szembeni magasabbrendűség tudatát nyújtja. A vándorlás, a „cigányszakmák" művelése, a földművelés elutasítása csupán ideológia. „Cigány vagyok, nem életforma" – hangzott a tiltakozás 2014-ben Mucsi Erika bírónő egy ítéletbeli megfogalmazása ellen. Pedig a tudományos-történeti igazságot vetette papírra, nem előítéletes és megbélyegző módon, hanem tárgyszerűen, s még akkor is igaza lett volna, ha ebbe beleérti a „cigánybűnözés" kifejezést. Az 1930-as évek elejétől kezdett alakulni a cigány etnikai tudat, aminek megindulásában nem elhanyagolható szerepe volt egy Adolf Hitler nevű, a népcsoportok jogait és önszerveződésük fontosságát hangsúlyozó, a későbbikben igencsak elhíresült politikusnak.

A fenti leírás természetesen a szociológiai értelemben vett ideáltipikus cigányé. A cigány kultúra által meghatározott életforma addig működőképes, míg nincs túl sok cigány és – emiatt sem – okoznak túl sok sérelmet környezetüknek, s míg valóban produktív termék- és szolgáltatáskínálatukra van piaci kereslet. Ha utóbbi bőven van, akkor előbbit nullára csökkenthetik, de nem értékválasztás, hanem feleslegessége okán. Azonban a gazdasági rendszerbe való nagyfokú integráltság és a problé-

mátlan „együttélés" kegyelmi időszakai meglehetősen ritkák. A problémát mindenekfelett az jelenti, hogy a cigány produktív termék- és szolgáltatáskínálata nagyon szűk palettán mozog, s nehezen vált, mert számára a foglalkozás nem csupán a megélhetéshez szükséges jövedelemhez jutás eszköze, hanem identitásának része, még a magasabb jövedelem lehetősége ellenében is. Ráadásul a gazdasági-technológiai fejlődés, a modernizáció eredményeként a munkamegosztási rendszerek egyre bonyolultabbak, ennek következtében egyre hierarchizáltabbak lettek, ami a proletarizálódására támasztott igényt. (A proletarizálódás csupán annyit jelent, hogy a jövedelemhez jutás eszköze a hierarchizált szervezetet működtető termelőeszköz-tulajdonos munkaadónak az egyre inkább tudásalapú munkavégző képesség áruba bocsátása munkabérért cserébe.) Az „igazi" cigány a maga ura és gazdája, mert így tudja leginkább távol tartani magát a gázsóktól. Nagy létszámú szervezetben okvetlenül együttműködnie kellene gázsókkal, sőt gázsó főnöke is lenne, amit nem a modernitás hozta szükségként, hanem társadalmi alávetettségként élne meg. (Ahogy cigány főnökkel szemben is, bár talán kevésbé.) Talán ennél is fontosabb szempont, hogy könnyű munkával lehessen jövedelemhez jutni; ha csak nehéz és fáradságos munkával lehet magasabb jövedelemhez jutni, inkább lemondanak róla. A cigány gondolkodásban a munka nem vált etikai kategóriává, viszont a csak bizonyosfajta munkákhoz társítható ügyesség szinte minden más érték felett áll. (Viszont a lebukásmentes lopáshoz elengedhetetlen az ügyesség...) Amikor a gázsók azt mondják a cigányról, hogy nem akar/nem szeret dolgozni, erre gondolnak.

A jövő szempontjából nagy jelentőséggel bír, hogy a cigányok nem vagy alig korlátozzák gyermekeiket (fizikai fenyítést egyáltalán nem alkalmaznak), s nem is orientálják, hacsak nem arra, hogy maradjon cigány. De mivel cigánynak lenni abszolútum, azon belül nincs követendő részcél – ami a cigányok között tekintélyt adhat, az a szerencsével párosuló ügyesség, de erre nem lehet orientálni. A tudás nem öncél, csak akkor ér valamit, ha közvetlen hasznot hajtó. Mindennek eredménye az iskolában fegyelmezetlen, tekintélyt nem tisztelő (a szülő nem tudja tekintélyét a tanítóra ruházni, mert a gyermek szemében neki ilyen nincs, mert sosem rögzítette az átléphetetlen határokat, és nem büntetett azért, ha az átlépés mégis megtörtént), nem motivált. De minek is legyen más, amikor cigánynak lenni abszolútum, ennél több nem lehet, meg nem is érdemes lenni. Az iskola a cigányokon tett gázsó erőszak.

A cigányság szegénysége, halmozottan hátrányos helyzete nyílegyenesen következik a cigány kultúrából – a végeredmény egészen egyszerűen nem lehet más. A cigányság társadalmi-gazdasági felemelkedésének alap-

feltétele, hogy kultúrájának lebomlása, az akkulturáció befejeződjön, és befogadjon a modern gazdasági rendszerek működtetésével kompatibilis értékeket (például a proletarizálódás és a nem cigányokkal való együttműködésnek nem csupán szükségességét, de kívánatos voltát is elfogadja). Az ideáltipikus cigány kultúra évszázadok óta bomlásban van, de ez a bomlás az egyes csoportok esetén nagyon különböző mértékben történt meg: vannak, amelyek esetén befejeződött, vannak – például a legutolsóként letelepedett vándorcigányoknál –, akiknél alig két-három generáció óta tart. A legfontosabb az akkulturáció felgyorsítása és befejezése volna. Ezután már csak „egyszerű" szegénységproblémával, a szegénység kultúrájával (mely nagyon sok vonatkozásban rendkívül hasonló a cigányság kultúrájához, de nem azonos azzal!) állnánk szemben, s immár hiányozna a cigány (etnikai) elem.

Cikkében Hajnáczky Tamás 1961-től a jelenig tekinti át a kormányzati cigánypolitikát, és egy-két dicsérő szót leszámítva lesújtó véleményt fogalmaz meg. Írásában megszólít, mint aki a valóságtól elrugaszkodott rózsadombi balliberális „jogvédők" és valóságismerő rasszistának bélyegzettek kibékíthetetlenül szemben álló táborára osztja fel a kérdésben megnyilatkozókat, és aki megosztó nyilatkozatokat tett. (Szerencsétlen kifejezésemet – a cigányság mint bomlás-termék – fentebb tisztázva, továbbra is állítom, hogy 1944–1945-ben Magyarországon nem volt cigány holokauszt, itt senkit nem öltek meg csak azért, mert cigány volt.)

Írásom fentebbi része annak megindokolására született, hogy miért tartom valóságtól elrugaszkodottaknak a „rózsadombiakat", s hátha egyszer beugrik nekik, hogy nem is annyira a cigányság felemelkedésének, mint Európa utolsó rassz-alapú nacionalizmusának társutas-harcosai. Vajon miben szolidárisak a romákkal a Majtényi testvérek által hivatkozott társadalomtudósok, értelmiségiek, politikusok? Abban, hogy az akkulturáció megálljon, sőt visszaforduljon, nehogy a romák belsővé tegyék a modern gazdasági rendszerek működtetésével kompatibilis értékeket?

Sajnálatosan Hajnáczky minden értelmezése a rassz alapú roma nacionalizmus keretén belül mozog. (Magam azért használom következetesen a „cigány"-t, mert a roma ennek az értelmezési keretnek a fogalma.) Először is kisebbségpolitikai szakértőként szerepel – amiről nem tehet, ez hivatalos címe –, de ez a problémahalmaz nem többség és kisebbség viszonyának kérdése. A történet egészen egyszerűen másról szól. A kényszerasszimiláció a roma nacionalizmus hívó szava, amelynek hívei a cigányság társadalmi-gazdasági felemelkedésében csak akkor érdekeltek, ha ők állnak az élén; ha nem, akkor a problémák fokozódására játszanak, s minden kormányzati lépést cigányellenes galádságnak minősítenek. A szerző szerint az a kulcskérdés, hogy a cigányokat elismerik-e nemzetiségnek, mert bármiféle előrelépésnek ez a záloga. Ez tévedés. Fentebb amellett érveltem, hogy a cigány nem etnikum, de etnogenezis létrehozhat cigány etnikumot. A szegregáció, a gettó nem matematikai kategória, hanem társadalmi, a társadalomként való működés képességének, illetve gyakorlatának hiánya. Nem a szegregációnak nevezett jelenség a probléma, hanem az, ha az iskola nem az a hely, mely nagyot képes lendíteni az akkulturáción. A nyíregyházi Huszár-telepi iskola – és sok egyéb szegregálónak bélyegezett egyházi és nem egyházi iskola – többet tesz és tud tenni az akkulturációért, mint a „deszegregált" iskolák. Ennek ellenére azért támadják, mert a szegregációs váddal a többségi társadalom tehető felelőssé a cigányság helyzetéért (Iulius Rostas által eddig a legrészletesebben kifejtett érvek manipuláltak és mondvacsináltak. www.hir24.hu/belfold/2015/05/06/labon-lojuk-magunkat-a-romak-elkulonitesevel/).

Végső konklúziója, hogy a kormány nem tett és tesz eleget a cigányság érdekében, illetve a probléma felszámolására nem fordít elegendő forrást, azzal mindig és mindenkor egyet lehet érteni. Abban viszont nem bízom, hogy konszenzuson alapuló cigánypolitika lehetséges, mert a szereplők nem érdekeltek a konszenzusban. Magam azonban azt kívánom, hogy a Balog Zoltán – mint a problémák okait eddig a legjobban megértő politikus – által fémjelzett törekvések folytatódjanak, csak legyen még több pénz, paripa, fegyver. S abból elsősorban olyanok kezébe adassék, mint a rózsadombiak és a roma nacionalisták által olyannyira gyűlölt Bogdán László, Cserdi község polgármestere. Ő pontosan tudja, hogy a cigányságnak át kell menni a túlsó partra. Mert a part nem fog mozdulni.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

M. M. (2015): *Üldözők és üldözöttek. Anticiganizmus Magyarországon.* Szászország Lipcse: Rosa Luxemburg Alapítvány.

Szuhay Péter (1999): *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája.* Budapest: Panoráma.

Új Egyenlítő, 2015, (3), 6–7, 22–28.

Csepeli György

Csoport határok nélkül

A társadalomtudományok átka, hogy túlságosan kötődnek a szavakhoz, melyek nélkül képtelenek lennének tárgyaikról szólni, ugyanakkor a szavak, melyeket használnak, kisiklanak a pontos meghatározások kötelmei alól, jelentésük homályos, bizonytalan, változó, kétértelmű, éppen úgy, mint az emberi világ, melyben megfogalmazódnak. A szemantikai nehézség forrása látszólag a hétköznapi szóhasználat, mely eleve a beszédhelyzetek foglya, de közelebbről megnézve azt látjuk, hogy a társadalomtudományi szakszavak esetében is illúzió a valóságra való pontos vonatkoztatás. Sehol annyira nem nyilvánvaló ez a tétel, mint az emberi csoportok jelölésére szolgáló nevek esetében, melyek az őstörténettől fogva érzelmekkel, félelmekkel, bizonytalanságokkal voltak tele, s jelentésük attól függött, hogy a saját vagy a másik csoportra vonatkoztatták őket.

Különösen rosszul jártak azok a csoportok, melyek odáig sem jutottak, hogy megszerezzék maguknak a saját nevet, melynek segítségével kihasíthatták volna a világnak azt a szegletét, melyben önmagukat láthatták viszont, melyet ismerősnek, értelmesnek, derűsnek tarthattak az idegen csoportok ismeretlen, értelmetlen, szorongató világaival szemben. Akikről Hajnáczky Tamás és Németh György ír, azok tragédiája, hogy úgy váltak a társadalmilag megkonstruált valóság részévé, hogy nem volt saját maguk által saját maguknak adott nevük, hanem be kellett érniük a velük találkozó más csoportok tagjai által létrehozott nevekkel, melyeket nem érezhették magukénak, hiszen nem ők adták maguknak, hanem mások aggatták rájuk. Európai térbe kerülve a csoport két nevet is szerzett, de egyik név sem volt olyan, hogy érzelmi azonosulást, a világ csoportközpontú megszerkesztésének képességét hozta volna létre a csoport tagjaiban.

Mindkét névben kifejezésre jutott az adott névvel ellátott csoport és a névadók távolsága, mely az egyik esetben a titokzatos Egyiptomhoz való kötöttséget, a másik esetben a törvényen kívüliséget, a kívülálló státust jelentette. A magyar nyelvben az utóbbi jelentésnek megfelelő „cigány" változat honosodott meg, melynek forrása görög ατσιγανος. A politikailag

korrekt, a csoport tagjai által választott „roma" név megjelenésére 1971-ig kellett várni, amikor egy magát Első Roma Világkongresszusnak nevező testület Londonban megtalálta a nevet, mellyel felcserélni vélte az idegenek által 1000 évvel korábban adottat.

A probléma persze nem szemantikai belügy, hiszen belátható, hogy nem lehet értelmesen beszélni egy olyan csoportról, melyről nem tudjuk, hogy tagjai hányan vannak, hol vannak, honnan származnak, mivel foglalkoznak. Vannak ugyan ismereteink, de azok érvényességének ellenőrzésére nincs semmi fogódzó a kezünkben. Hajnáczky cikkében statisztikai adatokat mutat be, de nyilván ő is tudja, hogy nincsenek, nem lehetnek pontos statisztikai adatok arra vonatkozóan, hogy hány „cigány" él Magyarországon (és egyáltalán, a világon). Az adatokat befolyásolja a kérdezés helyzete, helyszíne, a kérdezés módja, a kérdező vélt identitása. Ahány adatfelvételi változat, annyiféle adat (Csepeli–Simon 2004). Szerencsésebb a helyzet akkor, ha a szemantikai problémát félretéve csak arra vagyunk kíváncsiak, hogy a nem cigány környezet miként konstruálja meg a „cigány" kategóriát, s illeszti be azt a maga politikai, kulturális, gazdasági világába. Hajnáczky Tamás cikke lényegi részeiben ezt teszi, kritikusan megállapítva, hogy soha, senki nem volt képes a magyar politikában a cigány szóval megjelenített valóság adekvát kezelésére, bár mentségként megemlíthette volna, hogy az általa elemzett források szerzőit is sújtotta a szemantikai átok, hiszen nem tudták, kikről beszélnek. Súlyosabban eshet latba az a kifogás, hogy a negativizmus jegyében összemossa a különféle korszakok cigánypolitikáját, s nem veszi vagy nem akarja észrevenni, hogy az államszocializmus idején a teljes foglalkoztatottság akarva, nem akarva, a cigányok helyzetét is javította, melyen a rendszerváltozás után bekövetkezett és kezeletlenül hagyott folyamatok (munkanélküliség, kiszorulás, kirekesztés) radikálisan rontottak. Németh Györgyöt sem kínozza a szemantikai probléma. Ő magától értetődőnek veszi, hogy a maga által használt „cigány" szó megjelenít egy csoportot, melynek keletkezéstörténetét megpróbálja rekonstruálni. Gondolatmenete nem nélkülözi az eredetiséget, ám önmagát vitaképtelenné teszi azzal, hogy megismétli a CEU-n már egyszer élőszóban is előadott, gondolatmenetéhez szervesen nem tartozó, botrányos tételét, miszerint *„1944–1945-ben Magyarországon nem volt cigány holokauszt, itt azért senkit nem öltek meg csak azért, mert cigány volt"*. Hajnáczky bizonyosan nem osztaná Németh kincstári optimizmusát, mely a szerző a jelenlegi kormány romákkal kapcsolatos akcióival kapcsolatosan jut kifejezésre.

A névprobléma azonban csak egy az igazi vitát megnehezítő nehézségek sorában. Ha lenne is megegyezés arról, hogy mi az a populáció, melyre

a „cigány", vagy ha úgy tetszik, „roma" név vonatkozik, a név által jelzett csoport megismerésével kapcsolatos problémák ezáltal még nem oldódnának meg. A kérdés ugyanis az, hogy a név révén a populációhoz rendelt jellemzők milyen mértékben adnak fogalmat arról, hogy kik is az adott csoport tagjai, milyen jellemzők vonatkoztathatók rájuk? Ez a kérdés természetesen minden emberi csoport esetében felmerül, s ha nem adunk rá választ, akkor minden esetben szabadjára engedjük a túláltalánosítás, az erőltetett homogenizáció, az előítéletes leképzés félreismerő tendenciáit. Ha a névhasználat bizonytalanságai folytán a csoport határai rosszul láthatóak, akkor a csoport jellemzőire vonatkozó megállapítások még inkább félrevezetőek.

A „cigányok", „romák" elképzelése során a cigányként vagy romaként megnevezett csoport tulajdonságai többnyire úgy jelennek meg, mint amelyek a csoport minden tagjában ott vannak, a csoporttagság lényegét képezve, s egyben megkülönböztető erővel rendelkezve minden más csoporthoz képest. Sem Hajnáczky, sem Németh (s nyomukban sok más szerző) nem gondol arra, hogy amikor a cigányok jellemzőiről írnak, akkor az adott jellemző nem feltétlenül vonatkozik minden „cigány"-ra, s az sem biztos, hogy nincsenek más csoportok, ahol az adott jellemző ugyancsak előfordulna.

Allport előítéletekről írt ma is mérvadó munkája alapján világosan kell látnunk, hogy bármely csoportról is van szó, az adott csoport tagjainak tulajdonított megkülönböztető erejű tulajdonságok közül nagyon kevés olyan tulajdonság van, mely csak és kizárólag az adott csoportra vonatkozik (Allport 1999: 123–149). Súlyos félreértések forrása, ha egy-egy tulajdonság esetében nem mérlegeljük, hogy a tulajdonság előfordulása az adott csoport tagjainak mekkora arányára jellemző. A Magyarországon 1893-ban végzett cigányösszeírás során az összeírók a „csavargást" tekintették a cigányok „faji jellegéből" fakadó tulajdonságnak. Ez a tulajdonság az összeírók szemében a természeti szükségszerűség erejénél fogva jellemző minden cigányra, akikről azt írják, hogy bolygásaikban „van bizonyos ösztönszerűség, időszakosság és természetes szabályosság, mint a vándor állatok vonulásában vagy az üstökösök görbe pályáiban" (Cigányösszeírás 1895: 3).

Amikor a különféle szerzők a cigányokról írnak, beszélnek, akkor elvileg szinte kizárt, hogy csak a cigányokra, s azon belül minden cigányban megtalálható tulajdonságokat említsenek, mivel nem tudható, hogy kik tartoznak a cigányok körébe, s kik nem. A cigányokról szóló beszéd a semmibe vész. Erre jó példa Debreczeni József nemrég megjelent könyve, melyet Németh György méltat (Debreczeni 2015).

Igen gyakori, hogy a csoportokról való szövegekben a szerzők olyan tulajdonságokra hivatkoznak, amelyek valóban csak az adott csoportban fordulnak elő, más csoportban nem, ám a tulajdonság előfordulása ritka. Ebben az esetben az adott tulajdonság kiterjesztése az egész csoportra a sztereotípia-képzés vagy az előítéletes csoport reprezentáció tiszta esete. A cáfolat többnyire azért nehéz, mert az adott tulajdonság az adott csoport esetében ténylegesen létezik, tapasztalható, ám aki erről beszámol, nincs vagy nem akar tudatában lenni annak, hogy tapasztalata az adott csoport világában előforduló egy-egy elszigetelt esetre, s nem a teljes csoportra érvényes. Jellegzetesen ilyenek a „cigánybűnözés" sémáját megszülő tapasztalatok, melyek rögzülésében a kisebbségekről alkotott képeket megmérgező „illuzórikus együtt járás" is szerepet játszik. Kisebbségek esetében ugyanis a többséghez tartozó személyek előfordulásához képest tapasztalt ritkaság figyelemfelkeltő ereje, és a bűnözés tényei által ugyancsak felajzott figyelem összekapcsolódik, létrehozva a „deviáns kisebbség" észlelési sémáját.

Az emberi csoportok megismerése során alkalmazott tulajdonságok zöme azonban minden csoportban előfordul. Ez nem meglepő, hiszen az antropológiai állandók hatalma alól egy csoport sem képes kivonni magát. Mindenütt születnek és meghalnak az emberek, a kérdés csak az, hogy a születés és a halál között milyen kulturális minták szervezik az életüket. Az egyes csoportok között abban van különbség, hogy az egyes tulajdonságokat mutató értékek miként oszlanak el a csoportokban. Az eloszlás minden csoportban normális, de a csúcsok más és más ponton lehetnek. Az intelligencia például minden csoport minden tagjában ott van, de az intelligenciaértékek eloszlásában lehetnek különbségek. Ráadásul az idő rendjében, az új nemzedékek eljövetelével az adott értékek is változnak, javulnak. Az intelligencia esetében az iskolázás hatásai jól láthatóak az idősebb és a fiatalabb nemzedékek értékeinek javulásában.

Végül meg kell említeni azt a tulajdonságtípust is, mely szintén minden csoportban előfordult, de vannak csoportok, ahol az adott tulajdonság szignifikánsan (azaz a véletlent meghaladó mértékben) gyakrabban fordul elő, mint más csoportokban. Vannak betegségek, melyek egy-egy csoportban gyakoribbak, mint más csoportokban, s nyilván ilyen eset, amikor az öngyilkosság, az alkoholizmus vagy éppen a boldogságérzés gyakoriságainak különbségeit tapasztaljuk a különféle etnikai, vallási, társadalmi vagy éppen életkori csoportok között.

Mi következik mindebből a hazai roma populációval kapcsolatos közpolitikai cselekvések lehetőségeit illetően?

DEZIDEOLOGIZÁLÁS

Elsőként a dezideologizálást emelném ki, ami azt jelenti, hogy meg kellene próbálni Bibó és Bocskai szellemében „a dolgot magát" nézni, függetlenül attól, hogy ki milyen ideológiai és politikai pecsenyét kíván sütni a romaprobléma tüzénél. Függetlenül az episztemológiai nehézségektől, cigányok nyilván vannak, s ha a megismerési módszerek sokféleképpen jelenítik meg ezt a populációt, akkor a sokféleséget meg kell őrizni, abból kell kiindulni.

DIAGNOSZTIZÁLÁS

A meghatározási problémákon túllendülve a következő feladat a diagnosztizálás lenne, melynek révén azonosítani lehetne a beavatkozási területeket, a konfliktusforrásokat, meg lehetne mondani, hogy a „cigány" kategória hatálya alá tartozó társadalmi valóság egyes területein mik az erősségek, a gyengeségek, lehetőségek és veszélyek. A diagnosztizálás során meg kell különböztetni az exogén és az endogén tényezőket, melyek ugyan kölcsönhatásban vannak egymással, de más és más beavatkozási módokat igényelnek. Nem lehet mindent a diszkriminációra fogni, de az sem tartható, hogy megváltoztathatatlannak tartjuk a tanult tehetetlenséget, a saját sors uralására való törekvés hiányát.

BEAVATKOZÁS

A dignosztizálást követően jöhetne el az egységes nemzeti stratégia készítésének ideje, mely rögzítené a célokat, az eszközöket, a menetrendeket, és létrehozná az ellenőrzés, a visszacsatolás rendjét. A jelenlegi rendszer legnagyobb anomáliája, hogy nincs ilyen stratégia, illetve ami van, az üres szólamok halmaza, melynek paravánja mögött egymással semmilyen kapcsolatban nem lévő „projektek" zűrzavara uralkodik, garantálva a hatékonytalanságot. Nem mentség, hogy 2010 előtt sem volt más a rendszer, csak a szólamok tértek el.

TESTRESZABÁS

A stratégia csak akkor működhet, ha a testre szabás elvét követve reflektálna a „cigány" kategória által megjeleníthető társadalmi valóság sokféleségére, tarkaságára, érzékenyen követné a többségi-kisebbségi kontextus változatait, az egyes beavatkozási területek sajátosságait. Ahány település annyiféle változat, s ennek megfelelően annyiféle cselekvési mód.

NEMZETKÖZIESÍTÉS

Az EU helyesen tenné, ha az eddigieknél komolyabban venné a romaproblémával kapcsolatos konfliktusokat, s a fentebb kifejtett elvek jegyében, az összes tagállamot bevonva számon kérhető, gyakorlati eredményekkel járó cselekvéssorozatot kezdeményezne a tagállamokban, különös tekintettel az elsődlegesen érintettekre. Magyarország, Szlovákia, Románia, Bulgária tartozik ide.

BEVONÁS

Sem Hajnáczky, sem Németh nem írnak az új roma középosztály felbukkanásáról, melynek tagjai szakítva elődeik közömbösségével, tevőleges részt vállalnak a roma identitás újraalkotásában, az öngyűlölet sémáival való szakításban. Nélkülük s az őket remélhetően követő százezrek nélkül kudarcra van ítélve a legjobb stratégia is, hiszen ha a romák – határozzuk meg bárhogyan is őket – nem vállalják, és nem akarják a modern polgári létet, akkor helyettük ezt nem akarhatja más. Mutatis mutandis ez a feladat a nem romák milliói esetében is sürgető, hiszen nem lehet nem látni, hogy a romák lelki és társadalmi nyomora a többség nyomorának tükörképe.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Czigányösszeírás (1985): A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott czigányösszeírás eredményei. Budapest: Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Athenaeum.

Gordon W. Allport (1999): *Az előítélet.* Budapest: Osiris.

Csepeli, György – Simon, Dávid (2004): Construction of the Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 1, 129–150.

Debreczeni József (2014): *Ne bántsd a cigányt! Politikai vitairat.* Budapest: DE. HUKÖNYV.

Új Egyenlítő, 2015, (3), 8–9, 42–45.

Bíró András

A cigány mumus

A cigánykérdés privilegizált terepe az értelmiségi feudumok csatáinak. A vitát a címkézés helyettesíti. Monológok mennek el egymás füle mellett, hiszen a másik tábor ideologizált, politikai megfontolásokból építi fel mondanivalóját, vélik, tehát az figyelmen kívül hagyható. A helyzetet alapvetően színezi, hogy az érintettek eddig némán szemlélték a róluk szóló marakodást, bár kis részben maguk is szereplőivé váltak. Szerencsére újabban változás észlelhető. Fiatal, szolid akadémiai felkészültséggel felvértezett roma kutatók lépnek halkan a porondra, és próbálják feszegetni az eddigi paramétereket. Hátha túllendítik a témát mostani sajnálatos állapotából.

A fenti állítás igazolására talán nem lehetett paradigmatikusabb képviselőket kiválasztani, mint a két írás szerzőit. Míg Hajnáczky Tamás az emberi jogi megközelítést képviseli, Németh György a kormány felzárkózáspolitikájának híve. Ami azonban mindkét írásban vagy álláspontban közös, az a téma egyértelműen hatalomcentrikus megvilágítása, pontosabban a megoldás keresésében a kormányzati politikának szánja az egyedüli meghatározó szerepet. A róluk-nélkülük hozott döntések tartós gyakorlata adja meg szerintem az eddigi kudarcok valóságos magyarázatát is.

Hajnáczky írása korrekt kronológiája a cigányokat célzó kormányzati politikák, illetve hiányuk fél évszázados történetének, azonban megáll – mint a legtöbb, talán valamennyi, hasonló típusú írás – az eseménytörténet határán. A cigányság sanyarú sorsát a mindent átható anticiganizmussal magyarázza. Németh határozottan tagadja ezt az állítást és a romákat vádolja törzsi (?) rasszizmussal, amit egy nagyívű történeti narratívával kíván alátámasztani.

Szerzőinkkel egyetemben a gazdag kutatási irodalmunk sem vette kellő bátorsággal górcső alá az előző rendszer romaintegrációs folyamatának a cigányságra gyakorolt – antropológiai értelemben vett – kulturális hatását. Amíg Hajnáczky e periódus diszkriminatív karakterét húzza alá, addig Németh egyenesen ignorálja létezését. Hajnáczky a diszkrimináció kontinuumát, míg Németh feledékenységével a periódus általános legitimitáshiányát érzékelteti, mint ahogy ezt alaptörvényünk teszi.

MÁSFÉL GENERÁCIÓ

A valóságban évszázados életforma tört meg a magát szolgáltatásból fenntartó cigányságnak a termelésbe történt erőszakos integrálásával. E keretben egy sor változás vette kezdetét. Bevonásuk a szabványosított termelésbe közvetlen ellentétben állt az idő érzékelésének hagyományos módjával. Az új idő rendszerszerű és rendszeres jellege volt az, amit el kellett viselniük, és fokozatosan elfogadniuk. A rendszeres jövedelem a pénzhez való viszonyt is befolyásolta. Most, történelmük során először, a családok kezdtek hozzászokni a szerény létbiztonsághoz, az egészségügyi ellátáshoz, a javuló lakhatáshoz, és elfogadni a gyerekeik számára kötelező iskoláztatás előnyeit. A társadalmi mobilitás is megnyílt némileg számukra, egyesek művezetőségig vitték. A párttagság is utat nyitott felfelé, egyeseknek az egyetemi diploma is elérhető céllá vált. A vajdaszerep megszűnése is rést ütött a hagyományokon. A proletarizálódási folyamat a státusváltozást szolgálta akkor is, ha a diszkrimináció puhább formai tovább éltek. Ugyanakkor a periféria perifériáján lévőket e kísérletnek nem sikerült radikálisan befolyásolni. Ez a típusú integrációs modell kétséget kizárólag – akulturációval párosulva – megváltozott status quót eredményezett a cigányságra számára. A demográfiai növekedés és az urbanizálódás fizikai közelségbe hozta. Másfél generációs időtartamtól nem várható el több.

A piacgazdaság bevezetésével beállott általános munkanélküliség felgyorsuló ütemben számolta fel a negyedszázad integratív hatásait, és alternatíva hiányában a hagyományos túlélési technikáknak nyitott teret. Fájdalommal hiányolom a cigány kutatás részéről a gazdasági és társadalompszichológiai visszarendezés, illetve az előző integrációs modell beépült és gyökeret vert elemeinek felmérését és ismertetését. Ez a hiátus is tág teret engedett Németh szövegében az egyszerűsítő „örök cigány" sztereotípiának, s a velejáró torzképek és a priorik burjánzásának.

AZ ÁLDOZATISÁG CSAPDÁJA

A cigány az a nép, melynek örök sorsa, hogy áldozat legyen, jelenti ki Németh írásának kezdeti mondatában provokatív premisszaként, s ezzel a görög tragédiába illő felütéssel, azonnal óvatosságra inti az olvasót. Vajon az „örök sors" fogalma kezelhető kategória-e társadalomtudományi megközelítésben? Ami az áldozati állapotot, tudatot illeti, az nem kizárólag a cigány nép attribútuma, sőt. Ha nem tévedek, a balsors zászlóra tűzése az „örök" magyar történelmi tudattól sem idegen. Komolyra fordítva a szót, az áldozatiság valóban a felelősségvállalás hárítása és az önsajnálat közismert eszköze, az ellenségkép mögé bújtatott önvizsgálat hiányának legitimálása, a sors mitikus fogalmának kritikátlan elfogadása. Az sem vitatható, hogy jellemző vonása ez a cigányság kollektív öntudatlanjának, ahogyan sok más marginális, gyarmatosított vagy elnyomást tapasztalt társadalmi csoportnak.

Több roma és gázsóangazsált értelmiségi és aktivista vitafórumáról publikált kötet olyan fontosságot tulajdonít az áldozatiság negatív szerepének a cigányság emancipációjának folyamatában, hogy publikációnk címében is szerepel. Ebben Nicolae Gheorghe, a nemrég elhunyt roma szociológus és aktivista, esszéje „belülről" fogalmazza meg – más roma értelmiségi álláspontjával ütköztetve – a roma mozgalom problematikáját. Illő szerénységgel Németh György figyelmébe ajánlom az ott megjelent írásokat, mivel látványosan és hitelesen cáfolják a változatlan cigány kultúráról és magatartásról közölt téziseit. Vitathatatlan, hogy a többszázados peremlét – akár saját döntésből, akár a többség magatartása miatt, de talán a kettő egymásra hatása okán – aránytalanságot okozott a cigánynak tartott csoportok társadalomszerkezeti és technológiai „elmaradottsága" és a környező gázsó társadalom fejlődési trendjei között. Szintén tény, hogy a sajátos identitását, gazdasági-társadalmi-kulturális autarchiáját megőrző kontinuum egyedülálló Európában. Tudtommal a cigányság történetéről szóló írásokban erről a különleges jellegzetességéről modern kutatási eredmények nem nagyon láttak napvilágot, így Németh erre vonatkozó fejtegetései a magyarázatok vitatott verzióját szolgálják. Ami engem illet, inkább a braudeli longue durée iskola vizsgálati eszközeit látnám alkalmasnak e komplex téma történészileg megalapozott elemzésére.

A CIGÁNY MUMUS

Visszatérve a cigányok törzsi rasszizmusára, amelyet a szerző hosszan ecsetel, felvázolva az abban rejlő veszélyeket a gázsó társadalomra nézve, szükségesnek tűnik a rasszizmusok kategóriái közötti különbségről szólni, ha egyáltalán ez adekvát elnevezése a tárgyalt esetnek. Egyenlőségi jegyet tenni a hatalom birtokában vagy annak hiányát megélő szereplőknek a másikról kialakult negatív véleménye, magatartása között, talán megfelel a formális logikának, a valóságnak biztosan nem. Némileg elhamarkodott párhuzammal élve: egyaránt egyenlőnek tekinteni a zsidók gójellenességét és a gyilkos náci rasszizmust, vajon komolyan vehető párhuzam-e? Ezért a cigány „nacionalizmust" – amely Németh szerint a gázsót lenézi, átveri,

leparasztozza, egyszóval alantasnak, valamint gyűlölt ellenségének tartja – törzsi vagy sima rasszizmusnak titulálni groteszk. Elfogadhatóbbnak látszik a banális magyarázat, mely szerint a gázsóellenesség az egyenlőtlen viszonyokból, a sorozatos – a romák számára sértő – megkülönböztetés elutasításából vezethető le, ahogyan az Amerika-ellenességet a mexikóiaknál, vagy a fehérellenességet az afrikaiaknál. Funkciója, mint minden ellenségképnek az is, hogy valamilyen módon visszaüssön, életben tartson egy önvédelmi, pozitív önképet a másik kárára, s így elégtételt vegyen. Nem tartanám cigányspecifikus jelenségnek.

Szerzőnk azonban továbblép, és így konkludál: A cigány lemondott saját Isten-gyermekségéről, hogy az ne legyen pszichés gátja a gázsók kizsákmányolására erősen építő megélhetési stratégiájának. Ezzel az obskurantista kijelentéssel Németh György túllépi a racionális érvelés elemi határát. Ha fentebb udvariasan igyekeztem vitatkozni a rasszizmus fogalmának részéről történt sajátos értelmezésével, most már nem hagy számomra választást: ez a mondat a rasszista konspirációs elmélet paroxizmusa. Írása a cigány (sic!) demonizálásával, tudatosan vagy sem, a jelenleg dúló idegengyűlölő kormánykommunikáció tudományos megalapozását szolgálja. Káros és veszélyes.

Új Egyenlítő, 2015, (3), 8–9, 46–47.

Kopátsy Sándor

A homogenitás a képzésben nem ördögtől való

A rendszerváltás hatványozottan sújtotta a cigányságot. Amíg a cigány lakosság foglalkoztatási rátája a rendszerváltás előtt 75 százalékos volt, a jelenlegi foglalkoztatásukat a szakértők 20 százalékosnak minősítik, de annyira titkos, hogy nem is mérik. Egy etnikum számára ennél nagyobb károkozást a társadalomtörténet aligha ismer.

FOGLALKOZTATÁS

A második világháború előtt ilyen elő sem fordulhatott, mert nem is tekintették őket állampolgároknak, akikről az államnak kötelessége gondoskodni. Úgy éltek, ahogyan tudtak.

A közép-európai cigány etnikum évszázadok óta a térségben élt, de szinte csak a társadalmon kívüli helyet kapott. Az átlagosnál sokkal magasabb halálozása és nyomora okán csekély számú maradt. Szinte csak rendészeti problémát jelentettek. Minthogy a társadalom támogatására nem számíthattak, néhány elhanyagolt társadalmi igény kielégítésére szakosodtak. A szórakozóhelyeken muzsikáltak, gyűjtögető kereskedelmet folytattak, vályogot vetettek, szeget kovácsoltak, teknőt vájtak.

A bolsevik rendszerben azonban munkaköteles állampolgárok lettek, akiket üldöztek a hatóságok, ha nem voltak valahol alkalmazásban. Arról, hogy a cigányok is keresett munkaerővé legyenek, gondoskodott az átlagbért ellenőrző rendszer. Nem számukra találták ki, de a foglalkoztatásukat megoldotta. Az átlagbér ugyanis csak akkor volt tartható, ha az alkalmazottak között volt elegendő alacsonybérű is. A vállalat csak akkor tudott jó munkaerőhöz jutni, ha megfizette. Megfizetni azonban csak úgy tudta, ha ugyanakkor felvett két-három átlagbérnél olcsóbb munkást.

Az sem vigasztalhat bennünket, hogy aligha lehet jobb a cigányság helyezte Szlovákiában, Románában és Bulgáriában. Néhány nálunk sokkal gazdagabb demokráciában is probléma a török vagy az arab etnikum foglalkoztatása, de a foglalkoztatási mutató közel sem olyan katasztrofális, mint a közép-európai cigányság esetében.

Nyomát sem találtam annak, hogy a magyar társadalomtudomány felvetette volna e problémát, vagyis hogyan kell egy társadalomnak viselni az olyan helyzetet, amikor egy etikumban a munkaerő az átlagnál lényegesen kevésbé hatékony.

Európa nyugati fele a háborút követő újjáépítés lázában a munkások millióit csábította a fejlett országba. Ezek többsége észak-afrikai mohamedán és balkáni nép volt, akik fél évszázad után is nehezen illeszkednek be a puritán nyugat-európai kultúrába, az asszimilációjuk sokkal lassabb és költségesebb, mint várták. Ott az arabok problémájával nemcsak a sajtó, de a politika is foglalkozik.

A bolsevik rendszerben már úgy látszott, hogy megindult a cigány etnikum asszimilációja.

A liberális rendszerváltás azonban megfordította a helyzetet. Az olcsó munkaerő feleslegessé, a cigányság nagy többsége reménytelen munkanélkülivé vált. Ugyanakkor a munkanélküli-segély és a családi pótlék lehetővé tette a munkátlan nyomorban élést, és a viszonylag sok gyerek vállalását. Minél reménytelenebb lett a cigányság helyzete, annál több gyermeket vállalnak, a létszámuk aránya a fogyatkozó többséghez viszonyítva gyorsan növekedett. Az új generációjuk már nem is találkozott a munkából való megélés lehetőségével. A foglalkoztatási arányuk javulás helyett romlott.

A kormányzat máig nem veszi tudomásul, hogy a munkátlan családokban munkára alkalmas generáció nem nőhet fel. Ez nagyobb társadalmi kárt okoz, mint amibe a foglalkoztatásuk kerülne. Tudomásul kell venni, hogy a jelenlegi foglalkoztatási áron és feltételek mellett a cigányság négyötöde nem foglalkoztatható. A foglalkoztatásuk érdekében olcsóbbá kell tenni a gyenge minőségű munkaerő árát, és könnyebbé tenni a felmondásukat.

Első lépésként, meghatározott időre, el kell engedni a bérük után fizetendő járulékot, és a munkaviszonyuk megszüntetését könnyűvé kell tenni.

Nincs akkora foglalkoztatásukkal járó kedvezmény, ami nem lényegesen kisebb, mint a tartós munkanélküliségből származó társadalmi kár.

ISKOLÁZTATÁS

Az olyan oktatási rendszer, ami a cigánygyerekeket a nem cigányokkal közös osztályokba kényszeríti, mindkét etnikum számára kártékony. Csak az olyan tanulócsoportok lehetnek sikeresek, amelyek azonos kultúrájú és képességű gyerekekből állnak. Heterogén összetételű tanulócsoportokat nem lehet sikeresen képezni. Vigyázat: a homogenitást nem etnikumok

köztinek, hanem képesség tekintetében kell érteni. A művészek és sportolók esetében nem zavaró az etnikai és kulturális különbség, mert azonos képességűekből áll a tanulócsoport. A bölcsődében és az óvodában még nem zavar sem az etnikai, sem a szülői háttér különbsége, hiszen egyformán kisgyerekek. Az iskolai oktatásnak azonban már az első négy évében el kell kezdeni a minél homogénebb tanulócsoportok alakítását.

A matematikai vagy a humán érzékkel megáldottak, és az arra érzéketlenek közös tanulócsoportban történő oktatása nem lehet eredményes. Ezt az elvet a művészek és a sportolók esetében következetesen, ezért sikerrel alkalmazzuk.

Minél alacsonyabb a képzési fok, annál fontosabb volna a képességek szempontjából homogén tanulócsoport alakítása. Ennek ellenére csak az egyetemeken, a főiskolákon és a szakmunkásképzésben alkalmazzuk a szakmaválasztás szempontjából szakosodott képzést, pedig minden képességfejlesztés csak akkor lehet igazán hatékony, ha minél korábban arra koncentrál a képzés.

Még nem írta le senki, hogy a cigányok részaránya és sikere a művészek és a sportolók oktatásában sokkal magasabb, mint a közoktatásban – pedig ezt nem erőltetjük. Minthogy ezt a művészek és a sportolók képzésében következetesen alkalmazzuk, ebben világszintű az eredményünk.

Valami összeesküvés sem találhatna fel jobb szabotálást az iskolarendszer lerontására annál, amit lelkesen erőltetünk.

Új Egyenlítő, 2015, (3), 10, 29–30.

Szuhay Péter

A cigányság nem volt nemzetiség, s mi lett azáltal, hogy azzá lett?

Három idézet, három dokumentumgyűjtemény. A Hajnáczky Tamás szerkesztette *Cigánypolitika dokumentumokban 1956–1989* című könyv „Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetőek nemzetiségnek" felkiáltással hirdeti magát, mely mondatot Kádár János 1961. június 20-án, az MSZMP KB Politikai Bizottságának ülésén mondta, amikor „A cigány lakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos feladatokról" tárgyaltak, s ez a mondat mond ítéletet egy korszak fölött (Gondolat Kiadó, 2015). A Nagy Pál válogatta és szerkesztette „Ugyanolyanok, mint mindenki más ember". Válogatás a Szabolcs-Szatmár megyei cigányság történetének forrásaiból (1951–1961)kötet (A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltár kiadványai II. Közlemények 40.) és az ugyancsak Nagy Pál által válogatott és jegyzetekkel ellátott „Nem szabad őket lenézni". A cigány népesség felmérései Szabolcs-Szatmár megyében az 1950-es években (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltára kiadványai II. Közlemények 45.). *A kötetek* címül választott idézetei mást akarnak jelezni. Amíg a „nem nemzetiség" a távoltartás, addig az „ugyanolyan", és „a nem szabad lenézni" a be- és elfogadás gesztusát szimbolizálja.

A CIGÁNYSÁG CSOPORTJAI – A POLITIKAI MEGKÖZELÍTÉS

A kádári korszak harminchárom éve alatt keletkezett cigánypolitikai dokumentumokat én egy folyamat darabjaiként olvasom, ahol egy negációtól („nem tekinthetőek nemzetiségnek") eljutunk odáig, hogy „a Politikai Bizottság hatálytalanítja 1961-es és 1979-es, cigányságról szóló határozatának azt a részét, amelyben a cigányságot etnikai csoportnak minősíti és elveti nemzetiségként való kezelésüket". (Ezen a PB ülésen Kádár János már nem vett részt.) A korszak több mint három évtizede a cigányprobléma megoldásának folyamatos keresésével telt. Egyáltalán nem lehet számon kérni a korszaktól, hogy a cigányokat nem tekintette „nemzetiségnek".

Mert mi volt a kezdő állapot? A II. világháborút követően a birtokszerkezet átalakítása, a parasztság likvidálása, majd a mezőgazdaság szocialista átszervezése következtében vészesen megváltoztak a mezőgazdasághoz kö-

tődő cigányok életlehetőségei. Az 50-es évek a cigányok széles tömegeire soha nem látott szegénységet hozott. A cigányok helyzete már a rendszer vallott értékeit kérdőjelezte meg, ezért az 1950-es évek második felében előbb a különféle minisztériumok szintjén, majd az MSZMP KB szintjén foglalkoztak a „cigánykérdéssel". A cigányság körében kibontakozódó politikai szerveződésnek és önszerveződésnek a gyökereit az 1950-es évekig vezethetjük vissza. 1957–61-ig a Művelődésügyi Minisztérium égisze alatt működött a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége (MCKSZ). E néhány fős apparátussal dolgozó szervezet egyfelől segített feltárni a cigányok nyomorúságos életkörülményeit, mellyel hozzájárult az 1961-es párthatározat előkészítéséhez, másfelől közreműködött kulturális öntevékeny csoportok szervezésében. Előbb vezetőjét, László Máriát bocsátották el, akinek jelentős szerepe volt ekkortájt több tudományos kiadvány és művészi munka létrejöttében, majd a párthatározattal egy időben magát a szövetséget is megszüntették.

A cigányokat egy sajátos helyzetben lévő szegény néprétegnek tekintették, s társadalmi beilleszkedésüket tűzték ki célul. Munkába állításuktól, iskoláztatásuktól és a lakáshelyzetük megváltoztatásától remélték társadalmi integrációjukat, vagyis a többség kispolgári és paraszti értékrendjéhez való alkalmazkodást várták el. Ebben az időben még mindennaposak a cigánytelepeken és iskolákban végrehajtott fertőtlenítési akciók. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961. június 20-ai határozata „A cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról" rendelkezik. A korszak szóhasználatával élve ebben az időben három cigány csoportot különböztettek meg. Számon tartották a beilleszkedő cigányokat – akik már valójában nem is cigányok, hiszen a beilleszkedéssel elvesztik korábbi szegény társadalmi státuszukat, s ezáltal a társadalom rendes tagjává válnak –, a beilleszkedés útjára lépett cigányokat és a be nem illeszkedő cigányokat. Az utóbbi csoport tagjaiban elsősorban a legszegényebb, valamint a „vándorló életmódot" legtovább fenntartó oláh cigányokat fedezhetjük fel, jóllehet a korszak a cigányokat nem etnikus alapon tartotta nyilván. Világosan látható tehát, hogy a hatalom és a közigazgatás logikájában a cigánykérdés egybemosódik a ki nem mondott szegénykérdéssel, illetve a devianciával. (Az 1950-es évek elején volt egy rövid időszak, amikor szovjet mintára a cigányokat etnikumként próbálták kezelni.) 1961-ben az MCKSZ megszűnésével létrejön az Országos Cigányügyi Bizottság, amelyet 1968-ban a kormány megszüntet, s létrehozza a Cigány Tárcaközi Koordinációs Bizottságot.

A CIGÁNYSÁG NYELVI ÉS ETNIKAI CSOPORTJAI – A TUDOMÁNYOS MEGKÖZELÍTÉS

Ha a tudományosság felől közelítünk, akkor azt kell kiemelni, hogy a magyarországi cigányság három nagyobb nyelvi és etnikai csoportra tagolódik. A cigánynak mondott népességnek az 1971-es, Kemény István vezette reprezentatív szociológiai felmérés szerint 71 százalékát tette ki a magyar anyanyelvű, magát muzsikusnak mondó magyar cigányság, megközelítőleg 21 százalékát a romani anyanyelvű, magát romnak, románák mondó oláh cigányság, s hozzávetőleg nyolc százalékát a román anyanyelvű, magát beásnak mondó teknővájó cigányság. (Nem érte el a cigányságon belül az egy százalékot a szinto vagy vend cigányok aránya.)

A cigány nyelvi és etnikai csoportokra mind a mai napig az endogámia jellemző, vagyis az egyes csoportokhoz tartozó egyének jellemzően csak saját csoportjukon belül házasodnak. Az etnikai, nyelvi csoportok további alcsoportokra tagolódnak. A magyar cigányok esetében kisebb a jelentősége a leszármazás számontartásának, inkább a lokalitás elve érvényesül, és a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely fontossága figyelhető meg. A muzsikus önelnevezés nem azt jelenti, hogy minden magát muzsikusnak mondó cigány ember felmenői között található muzsikus foglalkozású ős, hanem csak azt, hogy a muzsikusok mint a csoporton belül legmegbecsültebb foglalkozással bíró emberek megnevezése etnikus értelmezést kap. A ma is valóban muzsikálással foglalkozó muzsikusok így elhatárolódhatnak a nem muzsikálással foglalkozó szegényebb, más foglalkozású, de magukat muzsikusnak mondó cigányoktól.

A román anyanyelvű, magukat beásnak mondó cigányok is több alcsoportra oszthatók. Erdős Kamill még csak területi elv alapján osztályozott, az újabb kutatások azonban a Dél-Dunántúl területén élő beás cigányokat – éppen a beások körében élő önelnevezések alapján – árgyelánokra, tincsánokra és muncsánokra osztják fel. Az egyes etnikai alcsoportokhoz tartozó beás emberek magukat frátriák, nemzetségek alá sorolják be, vagyis erősen számon tartják a leszármazási elvet. A beás cigányok nyelve a nyelvújítás előtti román nyelv. Körükben a használt nyelvi dialektusok egymástól kevésbé eltérőek, és az egységesülő köznyelv is hamarabb kialakult, hiszen létrejött a beás nyelv intézményesülése, elsősorban az oktatásban való bevezetése révén. Az oláh cigány csoportok terminológiája az embereket, illetve csoportokat a következőképpen osztályozza: a mi csoport tagjai a romák. A mi csoporttal szemben állók a gádzsók, akik tovább oszthatók parasztokra és úriemberekre (azaz ellenséges érzületűekre és szolidárisakra), s köztes kategóriaként a romungrókra, vagyis magyar

cigányokra, akiket megnevezésük szerint már nem románák és még nem gádzsónak tartanak. A magyar cigányok hasonlóan osztják fel a világot, a mi csoportot muzsikusnak mondva, oláh cigánynak nevezve azokat, akiket a tudományos nyelv is annak mond, míg a nem cigányokat a cigány nyelvből átvett elnevezéssel illetik, úgy tartva számon őket, amint teszik azt az oláh cigányok.

A kérdés tehát az: értelmes lett volna 1961-ben nemzetiségről beszélni? Ha igen – s meggyőződésem, hogy igen –, akkor is nemzetiségekről kellett volna, kellene beszélni, az egymástól elkülönülő nyelvi és etnikai csoportokból nemzetiséggé váló közösségekről. 1992-ben, az 1993. évi LXXVII. törvény a Nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól előkészítő szakaszában már felmerült, mi lenne, ha az eltérő cigány nyelvi és etnikai csoportok önállóan definiálnák magukat, s küzdenének az egymástól független cigány, roma, beás státuszért. 1995-ben – bizonyos értelemben ennek kudarcaként is – egy *BUKSZ*-béli cikkben azt vizionáltam, hogy bekövetkezik a magyarországi cigány etnikai csoportok kulturális integrációja, és a nemzeti kultúra megalkotása. Vagyis az egyes cigány nyelvi csoportokon belül létrejön egy kulturális egységesülési folyamat, s az egyes etnikai csoportok közösen fogalmazzák meg a közös cigány nemzeti kultúra kereteit. Abban a pillanatban ennek még csak csíráit láttuk, ma azonban legalább annyi konfliktusát. Egy szélsőséges, ám annál emblematikusabb példát említve: van-e, volt-e, legyen-e „vajdarendszer". A cigány/roma nemzeti kultúra egyik oláh cigány identitású konstruktőre elkötelezetten küzd érte, mítoszokat épít is ennek érdekében, míg a társadalmi egyenlőségért küzdő magyar anyanyelvű „testvérei" bírálják ezt, s mi több, el is utasítják.

EGY TITKOS TANÁCSKOZÁS JEGYZŐKÖNYVE – ETNIKUM, DE NEM NEMZETISÉG

De visszatérve a dokumentumgyűjteményhez: az MSZMP KB Közoktatási és Kulturális Osztályának jelentése a Politikai Bizottságnak a magyarországi cigány lakosság helyzetéről (1979. április 18.) III. Határozatok pontja a következőt javasolja: „– A hazánkban élő cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek, hanem olyan etnikai csoportnak, amely fokozatosan beilleszkedik társadalmukba, illetve asszimilálódik. – A cigányok helyzetével való foglalkozásnak társadalompolitikai jelentősége van. Beilleszkedésük elősegítése fontos politikai, gazdasági és művelődési feladat, melynek megoldása feltételezi az érintett központi és helyi társadalmi állami szervek tevékenységének folyamatosságát, összehangolását" (270. oldal).

Ezt az előterjesztést a Politikai Bizottság május 18-án megtárgyalta. Ennek fennmaradt a jegyzőkönyve, ami a kötet talán legizgalmasabb fejezete. Az előterjesztő Kornidesz Mihály (elvtárs) volt, s hozzászóltak Németh Károly, Nemes Dezső, Óvári Miklós, Losonczi Pál, Fock Jenő, Győri Imre, Sarlós István, Brutyó János, Aczél György és Kádár János (elvtársak).

Ha figyelembe is vesszük, hogy egy jegyzőkönyv nem szükségszerűen az egyes résztvevők szó szerinti megszólalását tükrözi, de a mondanivalók és „a filozófiai kifogások" mindenesetre megragadhatók. Képzeljük el a PB-ülését, ahol egy nagy asztalt körbeülnek az elvtársak. Az említetteken kívül Apró Antal, Benke Valéria, Biszku Béla, Huszár István, Lázár György, Maróthy László, Borbély Sándor, Gyenes András, Havasi Ferenc, Korom Mihály és Méhes Lajos. A kötetben ez az egyetlen olyan forrásközlés (valószínűleg az egyetlen fennmaradt is), amely egy valódi és nem formális vitát tár elénk. Az alábbiakban ebből a többoldalas jegyzőkönyvből mazsolázok olyan mondatokat, illetve gondolatokat, amelyek éppen a kötet címének kiemelt problémáját világítják meg és járják körbe.

Nemes Dezső (elvtárs): *„Szó van arról, hogy a cigánykérdés nem nemzetiségi, nem etnikai, hanem szociálpolitikai kérdés; a cigányság nem tudott nemzetiséggé fejlődni, de miért nem mondhatjuk, hogy etnikai csoport? Ettől még lehetne ezt a kérdést szociálpolitikai kérdésként kezelni"* (uo. 253).

(Az 1970-es években részben a bontakozó cigány értelmiség, részben pedig a velük szolidáris társadalomkutatók munkássága nyomán körvonalazódik a cigányság előbb etnikumként, majd nemzetiségként való meghatározása is. Az első, magukat cigányként meghatározó művészek – Bari Károly, Lakatos Menyhért, Péli Tamás, Choli Daróczi József – mozgalmat indítottak a cigányság és a cigány kultúra elfogadtatásáért. Ennek egyik fontos segítője volt az akkori Népművelési Intézet, mely többek között szervezője lett a magyarországi autodidakta cigány képzőművészek első országos tárlatának.)

Kornidesz Mihály (elvtárs) erre azt válaszolta: *„Azért tekintjük társadalompolitikai ügynek mindenekelőtt, mert a feladatot abban látjuk, hogy a társadalom egészébe integrálódjanak be, a társadalom egészének életébe kapcsolódjanak be. Úgy tűnik, ennek kapcsán az etnikai jegyek is szűnőben vannak, legalábbis hosszabb perspektívában csökkenő tendenciájúak"* (uo. 253).

(A valóság persze az, hogy ebben a pillanatban már megjelentek irodalmi művek, formálódik a cigány irodalom, képzőművészet – Balázs János emblematikus művéssé lett –, egy éve muzsikál a Kalyi Jag, és Schiffer Pál filmjei erősen hatnak a roma közösségek öntudatára.)

Óvári Miklós (elvtárs) hozzászólásában ezt mondta: *„Nem volna célszerű, ha kimondanánk, hogy a cigányság etnikai csoport. Merevítené a beilleszkedésüket. Meg kell adni a lehetőséget, ha valaki szabadulni akar cigány voltából, szabadulni tudhasson. Vannak olyan, a társadalomba beilleszkedett cigányemberek, akik nem csak dolgoznak, hanem cigány mivoltuk is megszűnik"* (uo. 253).

(Több mint húsz évvel később Kőszegi Edittel *Kitagadottak* címmel dokumentumfilmet készítettünk egy olyan kiterjedt falusi munkáscsalád körében, ahol éppen a cigány stigma elől való menekülés határozta meg több generáción keresztül az emberek életét. Pedig akkor már létezett a kisebbségi önkormányzatiság is, s számosan voltak már ismert roma személyiségek, politikusok, művészek.)

Losonczi Pál (elvtárs): *„A jelentéssel és a tennivalókkal egyetértek. Csupán azért kértem szót, mert a tennivalók sorrendjét javaslom megváltoztatni. A tennivalók közül én az első helyre a tömegtájékoztatást (?), az oktatást és a műveltségi színvonal emelését tenném. Úgy képzelem, elsőként kellene az oktatás általánossá tételét célul kitűzni, mert azokat a cigányembereket már másképp tudjuk foglalkoztatni, akik tanulnak. A mellékletek is bizonyítják, hogy a bűnözés terén is azok vannak többségben, akik kevésbé iskolázottak, ugyanúgy, mint a magyarok között"* (uo. 254).

(Feltételezem, hogy Losonczi Pál olvasta az 1971-es kutatás jelentését, és átélte a *Mit csinálnak a cigánygyerekek?* dokumentumfilm szívszorító pillanatait. Érteni is vélem, hogy számára mi lehetett abban a pillanatban a fontos: a társadalmi integráció, s kevésbé a nemzetiségi elkülönülés.)

Fock Jenő (elvtárs) hosszan szólt a tanácskozáson. Felvetése közül az alábbit idézem: *„Nem tartom tragikusnak, hogy addig, amíg a cigánynők 31 százaléka dolgozik csak, a nem cigánynál 40 és valahány százalék. Ez a cigány lakosság helyzetével összefüggő dolog. Ha választani kell, amikor leépítések vannak napirenden, inkább a fiatalok munkába állítása a döntő, és nem a nőké. Inkább szociálpolitikai kérdésként kell kezelni azokat a cigányasz-*

szonyokat, akiket a férjük elhagyott, vagy börtönben van, és egyedül nevelik gyermekeiket." Az etnikai kérdésről szólva: *„Egyébként kik foglalkoznak ezzel a kérdéssel? Általában a cigány értelmiségiek csoportja foglalkozik vele."* *A lakáskérdéshez pedig a következőt javasolta: „Ha üresen álló házak vannak, ezzel a kérdéssel komolyan kell foglalkozni. Ha anyagi lehetőségük van, okosabb dolog a cigány lakosságot hozzájuttatni ezekhez, mintsem ezek üresen maradjanak"* (uo. 255).

(Fock Jenő talán naiv volt, mindenesetre jó szándékú. Ha meg is teremtődött volna a pénzügyi alapja annak, hogy egy központi forrásból üresen álló házakat kapjanak a cigány családok, a helyi tanácsok ezt megakadályozták volna. Elég utalni a felszámolt cigány- (nyomor-) telepek után létrejött újbóli szegregált, legfeljebb némileg modernizált cigánytelepekre, a falu- és városszéli egyforma Cs-lakások látványára.)

Sarlós István (elvtárs) hosszú és tartalmas hozzászólásából (majdhogynem előadásából) több elemre is utalnék. A lakáskérdéshez szólva a következőt mondta: *„A lakásprobléma megoldásánál van olyan gond is, egyrészt nem tudják a belépéshez szükséges összegeket előteremteni, másrészt nem találnak kivitelezőt. Az állami vállalat nem vállalja, magánépíttető pedig olyan összeget kér, amit nem tudnak megfizetni. Ahol komolyan foglalkoznak ezzel a kérdéssel, mint pl. Veszprém megyében, Szabolcsban, ahol szervezetten biztosítják, hogy a bontott anyagot a cigányok kaphassák meg, abból építkezhessenek, sokkal jobban tudják őket letelepíteni."* A Hazafias Népfront cigány bizottságairól a következőt fogalmazza meg: *„A bizottságoknak van egy általános hibája; a tárgyalásokon alig van jelen cigány. Nem egy helyen szóvá tettem már. Egyszerűen elfelejtették meghívni a cigányok képviselőjét. Úgy néz ki a dolog, hogy a társadalom egyik része akarja megoldani a táradalom másik részének a problémáját. Hatni kellene az értelmiséggé vált cigányokra, hogy ne szakadjanak el. Sokan szégyellik, hogy ők cigányok, s külső jegyeikben minden kapcsolatot meg akarnak szakítani. [...] Az etnikai kérdés: akár akarjuk, akár nem, a jelentés is etnikumnak kezeli a cigánylakosságot. Egyrészt: van egy elnevezésük, az egész világon cigánynak nevezik őket. Nem mondjuk arra az értelmiségre sem, aki pedig már letelepedett és egyetemen tanít, hogy magyar. A jelentés javasolja, hogy valamilyen formában tartsunk kapcsolatot a nemzetközi cigánybizottságokkal. Szerintem is szükség van erre a kapcsolatra. Márpedig ha szükségesnek tartjuk, hogy egy nemzetközi cigánybizottsággal tartsunk kapcsolatot, megint az derül ki, olyan etnikumként kezeljük a cigányságot, amely nem magyar, de magyarrá válik valamikor. Van magyar, román, oláh cigány. Aszerint, hogy a kulturáltság melyik fokára jutott; a legmagasabb fokú a magyar cigány, a legalacsonyabb az oláh. Háromszázezer cigány él Magyarországon, ez egy olyan csoport, amelynek nincs szervezete. Főként a nem cigányokból álló bizottságok, testületek foglalkoznak velük. Szervezett irányítás mellett kellene, hogy legyen olyan csoportjuk, amely szervezi a többiekkel való törődést"* (uo. 255–256).

(Sarlós István szavaiból a megértést és a szolidaritást olvasom ki. Egyaránt beszél a kiszolgáltatott építtetőkről, a cigány közösségeket elhagyó értelmiségivé válókról, a cigányok nélkül hozott, ám a cigányokat érintő döntéshozatali mechanizmusról, a nemzetközi cigány mozgalommal kapcsolatban pedig arról a dilemmáról, hogyha etnikumként (netán nemzetiségként) beszélnénk a cigányságról, mi lenne magyarságukkal. Nem tehetünk szemrehányást neki, hogy nem találta ki a Péli Tamás-i kettős kötődés vagy identitás „kettős aranypánt" metaforáját.)

Nemes Dezső (elvtárs) igazán pragmatikusan közelítette meg az etnikai csoport kérdését: tudjuk, hogy van, de nem kell annyit beszélni róla. *„Az etnikai csoport a beolvadási folyamat menetében zsugorodik. Az eredmények is mutatják, hogy ez a folyamat halad előre. Ugyanakkor a magas születési aránnyal ez pótlódik is. Tehát van zsugorodás is, és pótlás is. [...] Ismétlem, nem kell meghirdetnünk, de nem is kell kétségbe vonni, hogy a cigányság etnikai csoport. Nem szabad úgy tekinteni, hogy ez akadályozza a beilleszkedésüket"* (uo. 256).

Az előítélet kérdését többen is szóba hozták, de én itt csak egy mondatot, Aczél Györgyét emelem ki, amúgy rendkívül szűkszavú hozzászólásából. *„Nekem is az a véleményem, hogy az anyagban jobban meg kell fogalmazni saját párttagságunk felé, vezetőink felé követelményként állítani, hogy az előítéletek leküzdésében többet tegyünk"* (uo. 257).

(A problémát abban látom, hogy bármilyen bölcs és előrelátó határozatok is születtek, netán még a végrehajtás lépései is megfogalmazódtak, a helyi szinteken szinte mindent finoman elszabotáltak, érvénytelenné tettek. Aczél György pontosan látta, hogy az előítéletek ellen a „párttársaknak" is volna dolguk küzdeni, de a pártagok is oly előítéletesek voltak. Érvényes volt még ekkor – s az ma is – Kardos Ferenc 1972-ben készített tv-sorozata, a *Társadalmi előítéletek 2. Cigányok*.)

És ekkor következett Kádár János, aki két és fél oldalon foglalta össze a tanácskozás „eredményeit", s határozta meg, hogy mi legyen a határozatban. Egy korábbi, közvetett megjegyzéséből már jelét adta annak, hogy

„képben van", hiszen tudatta a többiekkel, hogy egy időben úgy hívták a cigányokat, hogy újmagyarok. Most az előterjesztés elfogadását javasolta, sőt, azt tanácsolta, hogy valamilyen szervezeten keresztül tegyék nyilvánossá az anyagot. Az 1961-ben kezdődő folyamat kapcsán azt mondta, „Meg kell mondani: megfelelő erőfeszítéseket kell tenni, hogy ez az egészséges folyamat folytatódjék. Megfelelő intézkedések, döntések vannak. Azok végrehajtása a társadalom feladata." A részleteket illetően az etnikum versus nemzetiség kérdéséről: „Nem nemzetiség, hanem etnikum, amely fokozatosan integrálódik a társadalomba és asszimilálódik." Fock Jenő indítványát erősítve pedig ezt mondta, „A népi írók sírnak, hogy a falvak elnéptelenednek, üresen maradnak a paraszti házak. Úgy gondolom, ezeket az üres házakat fel kellene használni arra, hogy oda cigányokat beköltöztessenek, legalábbis azokat, akiket lehet." A korábban idézett, már-már filozofikus gondolatmeneteket kerülve hétköznapi, kispadi bölcsességgel adta meg jóslatát: „Egyébként mindenkinek vannak személyes tapasztalatai. A termelőszövetkezet is sok mindenre jó. Még a nemzetiségi kérdésben is sokat segített. Száz éven át éltek emberek egy faluban egymás mellett, csak különböző nemzetiségűek voltak, akik nem házasodtak össze, nem is nagyon álltak szóba egymással; a termelőszövetkezet megoldotta ezt a problémát. Egy helyre kerültek, tisztviselők lettek, a fiatalok összeházasodtak, és mindjárt más a helyzet. Ugyanez vonatkozik a cigányokra is. A termelőszövetkezeteknek munkaerő gondjai voltak, a cigányok is akartak dolgozni, elmentek a termelőszövetkezetbe; ma már kitüntető oklevelet kapnak, jutalmakat. A termelőszövetkezet elősegítette az ő társadalmi előrehaladásukat is." És a végén a verdikt: „Nézzék át az anyagot, a tennivalókat is. Ami ideális és szép, ne írjuk be, mert nem tudjuk megcsinálni. Folytatni kell a munkát. Mindenféle közbülső formát igénybe kell venni, alkalmazni kell. A lakásnál is. Hirtelen megszüntetni a telepeket nem lehet. Igazítsanak egy kicsit az anyagon" (uo. 259–260).

APRÓ LÉPÉSEKBEN MÉGISCSAK NEMZETISÉG

Néhány évvel később, 1982. május 18-án készült el a Társadalomtudomány Koordinációs Bizottság ad hoc munkacsoportjának *A hazai cigányság helyzete és távlatai* című vitaanyaga. Ez a dokumentum úgy tekinthető, mint az 1979-es PB-határozat egyes pontjainak kritikai „felülvizsgálata". Ennek egyik egyértelmű igazolása a következő passzus. „A munkacsoport tagjainak többsége az asszimiláció lehetőségét (a teljes beolvadást) mint

egyedüli végcélt, kétségesnek tartja, mindamellett, hogy néhány évtized távlatában az társadalmilag sem reális, politikailag pedig a »késztetett« asszimiláció szocialista társadalmunknak a kisebbségekkel szemben tanúsított elvi politikájával is ellentétes. Úgy tűnik, hogy egy rugalmasabb politika, a cigányok véleményének fokozottabb feltárása, figyelembe vétele és öntevékenységének, önszervezésének felhasználása; a beilleszkedés folyamatában egyes csoportjegyek, csoportösszetartó erők megőrzésének a lehetősége a nemzeti egység keretein belül és ennek elfogadása a társadalom részéről kevesebb konfliktussal és több eredménnyel járhat, mint az eddigi – az elmúlt évtizedek fejlődési szakaszában lényegében indokolt – magatartás. A beilleszkedés a valóságban több úton és torz mozzanatokkal is keveredve folyik. Az asszimiláció útját járók gyakran feladják, megtagadják gyökereiket, s esetleg ennek ellenére előítéletekbe ütköznek. Más csoportok a befelé fordulást, s ezzel elmaradottságuk teljes (tudati és gyakorlati) vállalását »választották«. Az integrálódni kívánók kevéssé tudják cigány identitásukat pozitív alapokra építeni" (303).

1988. november 15-én a Politikai Bizottság az MSZMP KB Tudományos Közoktatási és Kulturális Osztályának javaslatot tett a nemzetiségi törvény irányelveire. Ebben olvasható: „A Politikai Bizottság hatálytalanítja 1961-es és 1979-es, cigányságról szóló határozatának azt a részét, amelyben a cigányságot etnikai csoportnak minősíti és elveti nemzetiségként való kezelésüket. Ez politikai oldalról lehetőséget ad arra, hogy a törvény életbe lépését követően, magukat cigánynak valló állampolgárok megbízásából szervezeteik kezdeményezhessék nemzetiséggé válásukat (ilyen kezdeményezés állampolgárok és szervezet részéről is történt)." Azaz a rendszerváltás hajnalán a Politikai Bizottságnak már az volt a szándéka, hogy szülessen Magyarországon nemzetiségi törvény, mely a cigányokat is a Magyarországon élő nemzetiségek közé sorolja. Ehhez képest az 1993. évi LXXVII. törvény a Nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól a cigányokat etnikai kisebbségnek tekinti, s majd csak a 2011. évi CLXXIX. törvény a Nemzetiségek jogairól tekinti a cigányokat nemzetiségnek.

Az, hogy a cigányok számára ténylegesen milyen előny származott a törvényből, az már sokuknak kérdéses. A törvény lényegében három fontos közösségi jogot nevezett meg, ezek: a kisebbségek művelődési és oktatási önigazgatása, nyelvhasználata, és a kisebbségek önkormányzatai. A valóság ezzel szemben az, hogy nincs művelődési és oktatási önigazgatás, nincs a vágyott és megfogalmazott intézményhálózat, és nem sikerült standardizálni a romani nyelvet sem. Mindössze a kisebbségi/nemzetiségi önkormányzatiság működik, az is számtalan kérdéssel. Egyfelől a nagy

önkormányzatok előszeretettel testálják a cigány vezetőkre a cigányok problémáinak megoldását, mondván, foglalkozzatok ti a fajtátokkal. Természetesen ehhez forrás nem társul, úgy kell hát foglalkozni a szociális problémákkal, hogy csak szimbolikus lehet a törődés. Valójában a helyi – ma már – roma önkormányzatok a szegénység etnicizálódásához statisztálnak. És rosszabb a helyzet, mint 1979-ben volt. De azért a cigányok is nemzetiség!

Új Egyenlítő, 2016, (4), 3, 53–58.

Lapzárta

Hogyan szűnjék meg *szépen* egy folyóirat?
Csak részben költői e kérdés, hiszen az alábbiakban konkrétan erről lesz szó.

Magyarországon egy-egy lap megszűnése előfordul *néha*, de ami engem illet, még soha nem láttam esztétikusan kimúlni folyóiratot. Mi több, bajtársaink is kifejezetten csúnya okok miatt tűnnek el egyik napról a másikra. Leginkább azért, mert életre hívóik belefáradnak a kalapozásba. Pontosabban abba, hogy egyszer csak teljesen üres már a kalap, amely persze tele sose volt, sőt még csak félig sem, márpedig üres kasszával esélytelen kaland egy újabb évnek nekivágni. Szóval rút anyagi nyavalyák ezek, semmi közük az esztétikumhoz, épp csak beléjük lehet halni.

Hogy miért üres a kalap? Sok oka van. Az egyik bizonyosan az, hogy a felelősséggel szerkesztett, komoly folyóiratok szellemi kínálata iránti érdeklődés jelentősen lecsökkent. A „régi" folyóirat-olvasók lassan meghalnak, az új nemzedékek olvasási szokásai pedig – ugyancsak sok okból – megváltoztak. A mi lapunknak nem kedvezett a politikai élet végleges megosztottsága és a nyilvánosság „szakadékos" szerkezete sem. Tudtuk induláskor is, hogy kamikáze-akcióra vállalkozunk, amikor nem politikai táborokban, hanem ország-problémákban gondolkodunk, s ezek nevében igyekszünk föléleszteni a lassan teljesen kivesző párbeszédet, egymás meghallgatását. Mert tudjuk: viták, ütközések, frissítő gondolatok nélkül a legszebb eszmék, nézetek is dogmává kövesülnek előbb-utóbb. Igaz, a harcban ilyen „kövekkel" könnyebb dobálózni. Részleges sikereket elértünk ugyan a hídépítésben, de a szakadék valósága erősebbnek bizonyult. A táborok nem kívántak szóba állni egymással. Magyarán: senkinek sem volt érdeke, hogy támogassa törekvéseinket. Kicsit úgy éreztük magunkat, mint aki a sivatagba életmentő, friss vizet visz, de senki sem vízre szomjas. Elkullogunk tömlőinkkel.

Szomorú históriánkkal nem fárasztanánk tovább a Hagyományos Olvasót, akinek ez úton is köszönjük, hogy a XXI. század elején, a Gutenberg-galaxis állítólagos végén is figyelmére méltatott minket. Mert a kiszámítható szponzoráció hiánya mellett, amíg működtünk, mást se hal-

lottunk, mint azt, hogy a nyomtatott sajtó ideje lejárt, agyő az évszázadokig jól bevált könyveknek, újságoknak. Nemigen hittünk, és ma sem hiszünk ebben, azt meg végképp nem értjük, ha így lenne is, miért kellene örülnünk neki? Különben is, – tapasztalataink szerint – a rivális galaxisok nagyon is jól megvannak egymás mellett.

„Technológiai forradalmak idején az emberek nagy részét elkapja a váltóláz. Gyengül a hagyomány immunrendszere, hajlamunk keletkezik rá, hogy végleg tablettában képzeljük el a bifszteket. Pedig ez tévedés. Az automobil sem váltotta le a kerékpárt, a repülő sem az autót, közös viszont bennük, hogy egyikkel sem lehet utolérni a fénysebességet. Léteznek tehát korlátaink, ezekbe rendre beleütközünk, és vannak eszközeink, melyeket butaság lecserélni. Így van ez a Gutenberg-galaxissal is.(...) Attól még, hogy valami új, nem szükségképpen jobb is. Csak más. Más a képernyő és más a papír. Egyik sem helyettesítheti mindenben a másikat. Okos ember tudja, hogy mi mire való."

2012 decemberében írtam le ezeket a szavakat, amikor régi lapgazdánk, a Napvilág Kiadó váratlanul megszüntette volna a papíralapú *Egyenlítőt*. Ekkor már – hála fő támogatónknak, a 2012 nyarán elhunyt Rózsa Andrásnak, a magyar gyógyszeripar egyik kiváló menedzserének – 2003 óta léteztünk a „korszerűtlenség" ékes bizonyítékaként: első számunk az év áprilisában jelent meg Fejtő Ferenc előszavával. Hitvallásunk szerint ökumenikus jellegű, kritikus és önkritikus szemléletű baloldali lapot akartunk szerkeszteni, amely a vajúdó világban sorjázó kritikátlan és irracionális szellemi attitűdöket pontos szövegekkel és igényes képekkel próbálja meg legalább valamelyest ellensúlyozni. Elkötelezett pontosság – ez volt a tíz évfolyamot megélt *Egyenlítő* krédója.

Gutenbergbe vetett bizodalmunkra támaszkodva, saját kiadót alapítva éppen tíz évvel később, 2013 áprilisában adtuk ki az *Új Egyenlítő* első nyomtatott számát, lapunkat. A kihívásoknak adózva, az interneten is megjelenítve, de mégsem online folyóiratként. S hogy mi változott? Legpontosabb az első szám beköszöntőjének egy részét ideidézni:

„Formailag kicsit módosítottunk, de most is a jól bevált szellemi iránytűt akarjuk követni. Nem a brancs-szellemet szeretjük, hanem a gondolatot. Olyan civil kíváncsiságot akarunk szolgálni, melynek az egész világ a horizontja. Amely egyszerre korszerűen nemzeti és öntudatosan európai. Amely egyszerre vonzódik modernséghez, tradícióhoz. Minőségi vitára szeretnénk ingerelni, pártbeszéd helyett mindenekelőtt a párbeszédet tartva szem előtt. Persze ha a közélet valóságigénye, valóságismerete jobbára csak a pártpolitikai köldöknézésre, egymás gyanús méregetésére korlátozódik, akkor ez nehéz feladat. Hiszen akkor a másik előítéletes elutasítása, azonnali agyonütése, sőt ami még rosszabb: agyonhallgatása a kölcsönösen alkalmazott módszer. A magunk részéről mi elhárítunk minden politikai szélsőséget, de szívesen fedezzük fel mindenkiben a minőséget – ha van. A színvonalas vitapartner, netán ellenfél minket is inspirál.

Más szóval: nem Széchenyi vagy Kossuth, hanem Kossuth és Széchenyi. Nem Kosztolányi vagy Ady, hanem Ady és Kosztolányi.

Megőrizzük, erősítjük társadalomkritikai szemléletünket. (...) Az elmúlt tíz évben a világ, hazánk és Európa sem lett jobb, nem lett élhetőbb. Külön-külön és egyenként is mindinkább kiérdemlik a kritikát. Társadalomkritika nélkül manapság talán semmiről sem lehet már érvényesen szólni. Nincs birtokunkban a Bölcsek Köve, ám a súlyosbodó problémákat lehetőségeinkhez képest minél pontosabban, s ha kell, a jó provokációtól sem visszariadva akarjuk feltérképezni: kultúrában, gazdaságban, politikában egyaránt.

Sajnálatos közép- és kelet-európai örökség, hogy közvetlen szomszédaink valóságát nem ismerjük eléggé, szinte egzotikusabbak számunkra, mint a távolabbi országok. (...) »Szomszédok« rovatunkkal enyhítenénk ezt az egzotikumot: szlávokkal, románokkal együtt, s persze a határainkon túl élő magyarokat honfitársi megkülönböztetéssel kezelve, otthonos régiónknak szeretnénk látni a Kárpát-medencét. (...)

Szívügyünk marad a szociográfia. »Magyar Ecset« című rovatunk a régi lap »Magyar Vidék«-ét viszi és tágítja tovább. Meggyőződésünk, hogy a gyűlölködésre fordított közéleti energiákból illenék kicsit már a honi valóság megismerésére is »pazarolni«, mert ilyen ismeretek híján hamis kép és kongó hang marad minden politika. (...)

Az Új Egyenlítőben is tudatosan törekszünk a generációs együttműködésre. Minden korosztályból számítunk szerzőkre és olvasókra, mert a pontos gondolkodás, írás és olvasás igénye korántsem életkor függvénye. (...) Önökön és rajtunk áll, hogy ez a generációs együttműködés, a minőségelvű, vitázó párbeszéd továbbra is megvalósulhasson."

Hogy aztán mindez akárcsak részben is megvalósult-e, azt már nem mi vagyunk hivatottak eldönteni. De azok, kik kézbe vették, netán veszik (avagy az interneten megkeresik) az *Új Egyenlítő* 2013 áprilisától 2016 decemberéig közreadott négy évfolyamát, joggal eldönthetik. Mi mindenesetre igyekeztünk ígéreteinket teljesíteni. 2014-ben, a negyedszázadot élt nevezetes *Holmi* megszűnésekor Várady Szabolcs rezignáltan megjegyezte: „Ez már nem a mi világunk." Mi is érezzük ezt, de nem akarjuk elhinni.

Ezzel a könyvvel még azt is kipróbáljuk, vajon lehetséges-e egy folyóiratnak *szépen* meghalnia.

*

Mégsem az *Új Egyenlítő* szarkofágja ez a könyv, ellenkezőleg, önálló, nyitott, remélhetően sokakat inspiráló mű, s talán kezdete – újrakezdete – is valaminek: például egy valóságelkötelezett könyvsorozatnak. Még csak hozzávetőleges áttekintést sem ad arról, mi mindennel foglalkoztunk éveken át – arról a kötet végén található repertórium tanúskodik, a címek szintjén –, a célzott válogatásnak egészen más célja van.

A fentiekből már kiderülhetett, hogy lapunk hasábjain nem az örökkévalóságot, hanem örökké a valóságot üldöztük, ami nem egészen ugyanaz. A könyv szerkezetét épp ezért igyekeztünk úgy kialakítani, hogy a lap tartalmának erről az egyik legfontosabb szegmenséről és egy lehetséges kezdet általunk javasolt irányairól is árulkodjon.

Szerzőinket látván, az olvasó számára bizonyára az is igazolható, hogy a minőségelvet és a generációs sokszínűséget mindenütt szem előtt tartottuk. A névsor jól mutatja, hogy a valóságismeret nélkülözhetetlenségét nemcsak azok vallják, akiknél ezt már egy egész életmű hitelesíti (Bíró András, Csepeli György, Ferge Zsuzsa, Kopátsy Sándor, Németh György, Tanács István és mások), hanem azok a fiatalabbak is (pl. Hajnáczky Tamás, Kiss Ambrus, Szabó Anna, Szügyi Jerne, Czipperer Zsófia) –, akik nemrégiben indultak el ezen a rögös felfedező úton. Nem kevesebbet jelent ez, mint hogy még van remény... Többen éppen lapunk hasábjain léptek először a nyilvánosság elé valóságfaggató írásaikkal. Köztük Hajnáczky Tamás, aki nemcsak a cigánysággal foglalkozó egyre tekintélyesebb munkásságával, de e könyv szerkesztésével is kivívta megbecsülésünket.

*

Itt a mi dolgunk véget ért. Az *Új Egyenlítő* immár a múlté, de hátha követhető nyomot hagyunk magunk után. Innentől a „terep" immár a legfontosabb szereplőé, az Olvasóé.

Meghalt a folyóirat, éljen a könyv!

Galló Béla
főszerkesztő

Új Egyenlítő

Repertórium 2013–2016

Rövidítések jegyzéke

C	cikk
D	dokumentum
E	esszé
I	interjú
J	jegyzet
K	kritika
KÜ	könyvek ürügyén
P	portré
R	riport
T	tanulmány
V	vita

1. ÉVFOLYAM, 2013

1.szám
„Mi szebb a békénél?"

Galló Béla: Pár(t)beszéd! [J] 2013, 1, 2.
Langer Ármin: Egy baloldali zsidó fiatal kérdései. [V-E] 2013, 1, 3–7.
Avar János: Az önmagához hű Obama. [C] 2013, 1, 8–11.
Kiss Endre: Kína ma. [T] 2013, 1, 12–17.
Balázs Gábor: A francia tea party születése. [T] 2013, 1, 18–21.
Eperjesi Zoltán: Gazdasági társadalmi és területi kohézió az Európai Unióban. [T] 2013, 1, 22–30.
Pétervári Zsolt: Mérsékelt közép: a képviselet nélküliek pólusa. [V-T] 2013, 1, 31–36.
Tanács István: Ne félj, a tél meg fog gyötörni. [R] 2013, 1, 37–39.
Szále László: Gyerekek „Indiából". [I] 2013, 1, 40–44.
Ungár Tamás: Pécsi buszok a dögsoron. [R] 2013, 1, 45–48.

Irházi János: A román ortodox egyház és a reformok. [C] 2013, 1, 49–51.
Niczky Margó: Paradigmaváltás(t)?! [C] 2013, 1, 52–53.
Tarján Tamás: GEO – Szirányi István kiállítása a Hadik Kávéházban. [K] 2013, 1, 54–56.

2–3. szám

„Nem igaz, hogy ellenfeleink egyben ellenségeink is.”

Romsics Ignác: Kosáry és a Teleki Intézet, 1941–1949. [T] 2013, 2–3, 2–7.
Hermann Róbert: A legnagyobbak kormánya. [T] 2013, 2–3, 8–14.
Sz. L. [Szále László]: Trianoni töredékek. [D] 2013, 2–3, 15–26.
LaknerZoltán: A közép keresése. [V-E] 2013, 2–3, 27–29.
Pétervári Zsolt: Az európai orbánizmus és az első számú kihívó. [V-E] 2013, 2–3, 30–32.
Kiss Endre: A helyzet viharai és a béke logikája. [V-E] 2013, 2–3, 33–35.
Tóth Pál Péter: Magyarország, 2011: 9937628 fő. [T] 2013, 2–3, 36–39.
Bíró Béla: Az autonómia kultúrája. [E] 2013, 2–3, 40–44.
Hegyi Gyula: A habozó oroszlán. [E] 2013, 2–3, 45–48.
Nemes Krisztina: Katalán függetlenség 2014? 1. [T] 2013, 2–3, 49–56.
Irházi János: Érdekbéke a paloták között. [C] 2013, 2–3, 57–59.
Pankovits József: A kompromisszumok művésze (Giulio Andreotti 1919–2013). [P] 2013, 2–3, 60–63.
Balázs Gábor: Meghalt a szélsőbaloldal, éljen az ultrabaloldal. [KÜ] 2013, 2–3, 64–73.
Kopátsy Sándor: Emléktöredékek ’53-ból és ’56-ból. [E] 2013, 2–3, 74–77.
Dalmáth Lajos [Mohai V. Lajos]: Weöres Sándor emlékezete. [P] 2013, 2–3, 78–79.
Tarján Tamás: Az este teste (Weöres Sándor: Walse triste). [E] 2013, 2–3, 80–83.
Mohai V. Lajos: Az élmények munkára fognak (A pozsonyi őrszem, Tőzsér Árpád). [P] 2013, 2–3, 84–85.
Tőzsér Árpád: Minden krétai hazudik (Naplójegyzetek 2033-ból). [E] 2013, 2–3, 86–89.
Klaniczay Gábor: Ellenkultúra plakátok. [K] 2013, 2–3, 90–92.

4. szám

„A szövetkezés erőforrás.”

Ferge Zsuzsa – Pásztor Béla: Párbeszéd: köthető-e feltételhez a szociális juttatás. [V] 2013, 4, 2–10.
Tanács István: Az aratás ideje – a jégesőtől a gabonatőzsdéig. [R] 2013, 4, 11–14.

Pétervári Zsolt: A szövetkezeti modell mint modernizációs erőforrás. 1. [T] 2013, 4, 15–23.
Langer Ármin: Külön 2014. (Gyomlálás a politikai kertben.) [E] 2013, 4, 24–28.
Kopátsy Sándor: Horn Gyula halálára. [P] 2013, 4, 29–31.
G. B. [Galló Béla]: Horn Gyula, a külpolitikus. [I] 2013, 4, 32–34.
Makai József: Áttörve a hallgatás falán. (A „szerb–magyar megbékélés” előzményei és nehézségei.) [C] 2013, 4., 35–38.
Szerbhorváth György: Kifelé a Balkánról? (Gyors reflexiók Horvátország EU-csatlakozásáról.) [C] 2013, 4, 39–43.
Nemes Krisztina: Katalán függetlenség? 2. [T] 2013, 4, 44–49.
Bíró Béla: A kizárólagosság kockázatai. [V] 2013, 4, 50–52.
Kassai Ferenc: Appendix két ünnephez. [C] 2013, 4, 53–55.
Budai Katalin: A sors olykor nem tudja, mit akar. (Széljegyzetek a Nemzeti Színház elmúlt öt évéről.) [E] 2013, 4, 56–60.

5. szám

„Megtaláljuk a vékonyka józan kivezető utat.”

Totyik Tamás: Látlelet a magyarországi szegénységről. [T] 2013, 5, 2–5.
Szále László: Quad és közjó. [I] 2013, 5, 6–10.
Németh György: Öregedés, gyermekvállalás, népesedéspolitika. [T] 2013, 5, 11–17.
Krómer István: Köthető-e feltételhez a szociális juttatás? (Reflexió a Ferge–Pásztor párbeszédre.) [V] 2013, 5, 18–20.
Forrás Pál: A földreform terve itthon született. (Tények Kopátsy Sándornak.) [V] 2013, 5, 21–22.
Kopátsy Sándor: Koncepció volt, csak erő nem volt hozzá. (Viszonválasz Forrás Pálnak.) [V] 2013, 5, 22.
Pétervári Zsolt: A szövetkezeti modell mint modernizációs erőforrás. 2. [T] 2013, 5, 23–28.
Szeredi Pál: Hiányok és talányok Szárszó kapcsán. [E] 2013, 5, 29–34.
Balázs Gábor: Miért a kommün? [E] 2013, 5, 35–43.
Irházi János: Tusvá(romá)nyos. [C] 2013, 5, 44–46.
Avar János: Kémek kéme. [Snowdenről.] [C] 2013, 5, 47–50.
Mohai V. Lajos: A kém, aki meglopta Angliát. (1963: Kim Philby átmegy a vasfüggönyön túlra.) [C] 2013, 5, 51–52.
Sz. L. [Szále László]: Nyolc és fél. (Juhász Ferenc 85. születésnapjára.) [P] 2013, 5, 53–54.
Vajna Tamás: A Sziget két évtizede. (Fesztiválegyenleg.) [E] 2013, 5, 55–60.
Bodnár Barbara: Magasfeszültség: *sziget*elés. [J] 2013, 5, 56–59.

6. szám

„Javítani mindig lehet, és kell is."

Sz. L. [Szále László]: Iskolarendszer a reformok sodrásában. (Új Egyenlítő – Interjú Gazsó Ferenc szociológussal.) [I] 2013, 6, 2–4.
Totyik Tamás: Neoreneszánsz és a „homo internetikusz"? [T] 2013, 6, 5–9.
Tanács István: Kiskapu a nagygazdaságoknak. [I] 2013, 6, 10–14.
Hajnáczky Tamás: Amikor nem volt tiszta víz a cigánytelepeken. (Történelemlecke mai törvényhozóknak.) [C] 2013, 6, 15–16.
Balogh Zoltán: Csak egy köpés. [Gilvánfa] [R] 2013, 6, 17–19.
Bíró Béla: Fül után, hamisan. [Tőkés Lászlóról.] [V] 2013, 6, 20–22.
Irházi János: Magyar szélsőségek Erdélyben. [C] 2013, 6, 23–25.
Pétervári Zsolt: Az újkaroling Európa és vazallus övezete. [T] 2013, 6, 26–32.
Sz. Bíró Zoltán: Távolodóban – az orosz–amerikai kapcsolatok új szakasza? [T] 2013, 6, 33–37.
Kiszelly Zoltán: Német választások: vihar előtti csend. [T] 2013, 6, 38–42.
Balázs Gábor: Az olasz autonómia. [T] 2013, 6, 43–46.
Kopátsy Sándor: A diplomás nők vállaljanak több gyermeket. [V] 2013, 6, 47.
Mohai V. Lajos: Az író, akit a balkáni világ nem tudott gyanúba keverni. (Mirko Kovač– 1938–2013.) [P] 2013, 6, 48–50.
Peterdi Nagy László: Szárszó – 70/12. [E] 2013, 6, 51–60.

7. szám

„Semmit a népről a nép feje felett."

Tarján Tamás: A hajóskapitányi sapka. [Illyés Gyuláról.] [E] 2013, 7, 2–6.
Szeredi Pál: A sátordemokrácia születése. [A Lakiteleki találkozóról.] [E] 2013, 7, 7–10.
Kiss Endre: Szabadság a szabadsághoz. (Két választás Magyarországon.) [E] 2013, 7, 11–13.
Langer Ármin: Iszlamofóbia a magyar médiában. [E] 2013, 7, 14–17.
Várnai Zsuzsa: A bizonytalanság mintha a rendszer része lenne. [Iskolarendszerről.] [V] 2013, 7, 18–21.
Krómer István: Oktatáspolitika, kényszerzubbony(ok)ban. [V] 2013, 7, 22–27.
Balogh Zoltán: Komló, végállomás. [R] 2013, 7, 28–31.
Irházi János: Történelmi magyar egyházak elrománosodása Erdélyben. [T] 2013, 7, 32–34.
Kiszelly Zoltán: Miről döntöttek a németek? [E] 2013, 7, 35–39.
Hammerstein Judit: Egy francia Magyarországon. [Aurélien Sauvageot-ról.] [KÜ] 2013, 7, 40–44.
Pétervári Zsolt: Egy olvasóbarát szakkönyvről. (Hollós János: Bevezetés a kommunikációelméletbe.) [KÜ] 2013, 7, 45–46.

Mohai V. Lajos: Egy város sebeiből, Kanizsa. [E] 2013, 7, 47–49.
Sz. L. [Szále László]: Magyar futball – állatorvosi ló. [Dr. Fenyvesi Mátéról.] [E] 2013, 7, 50–56.

8. szám

„Az autonómia nem ajándék. Jog."

Bíró Béla: Az 53 kilométeres közösségi idegsejt. [A nagy székelyföldi menetelésről.] [E] 2013, 8, 2–6.
Irházi János: Székely menetelési irányok. [C] 2013, 8, 7–9.
Hefty, Georg Paul: A zeitgeistban él a német. [E] 2013, 8, 10–17.
Balázs Gábor: Az internacionalista ész csele: Európa és a baloldal. [E] 2013, 8, 18–26.
Kollarik István: Gazdaságpolitikai baklövések. [T] 2013, 8, 27–32.
Sz. L. [Szále László]: A függvénypolitikus – egy árnyalt Kádár-kép felé. (Beszélgetés Huszár Tiborral.) [I] 2013, 8, 33–37.
Kopátsy Sándor: A legkevesebb bűnt elkövető államférfi. [Bethlen Istvánról.] [V] 2013, 8, 38–43.
(A Szerk.): Használati ajánlás. [Kopátsy Sándor írásához.] [J] 2013, 8, 42–43.
Miletics Péter: A szíriai válság geopolitikai tükörképe. [T] 2013, 8, 44–49.
Balogh Zoltán: A dzsinn, aki a lelkét követi. [Beszélgetés Nowrasteh Ghodratollah-val.] [I] 2013, 8, 50–51.
Tarján Tamás: Hatvanhárom éve íródó költemény. (Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról.) [E] 2013, 8, 52–57.
Kőháti Zsolt: Tamási Áron anyanyelvi hagyatéka. [E] 2013, 8, 58–64.

9. szám

„A gazdagoknak mintha hályog nőne a szemén."

Lakner Zoltán: Új kezdet vagy régi végzet. [E] 2013, 9, 2–6.
Kiszelly Zoltán: Időhorizontok és stratégiák a baloldalon. [E] 2013, 9, 7–11.
Tanács István: Egyszer kacsasültet enni. [R] 2013, 9, 12–15.
Hajnáczky Tamás: Barlanglakók. 1. [T] 2013, 9, 16–20.
Balázs Gábor: A roma-kérdésről. [T] 2013, 9, 21–28.
Szilvay Gergely: Ferenc pápa és a szegények. [E] 2013, 9, 29–32.
Sz. L. [Szále László]: Mit tehet egy ember, ha pápa? [Beszélgetés Vértesaljai Lászlóval.] [I] 2013, 9, 33–36.
Szentgyörgyi Zsuzsa: Változékony energetika – bizonytalan jövő. [T] 2013, 9, 37–44.
Sipos József: Bethlen István és a földreform. [V] 2013, 9, 45–49.

KRÓMER István: Népesedés, a nemzet lelki egészségének látlelete. [V] 2013, 9, 50–55.
MOHAI V. Lajos: Töredékek Hamletnek. [Tandori Dezső 75 éves.] [P] 2013, 9, 56–60.
KOVÁCS Dezső: A lélek háborúja. (Szász János: A nagy füzet.) [E] 2013, 9, 61–64.

2. ÉVFOLYAM, 2014

1.szám
„Új Széchenyire lenne szükség."

Sz. P. [Szeredi Pál]: A rendszerváltoztatás kronológiája 1989. január. [D] 2014, 1, 2–5.
KÁDÁR Béla: A mérleg nyelve. [E] 2014, 1, 6–11.
KELEN András: A gazdaság „nonprofit" átalakításának esélyei és veszélyei. [T] 2014, 1, 12–16.
Sz. L. [Szále László]: Nézz meg egy öreg japánt... [Interjú Magyar Zoltánnal.] [I] 2014, 1, 17–19.
HAJNÁCZKY Tamás: Barlanglakók 2. [T] 2014, 1, 20–25.
FEDINEC Csilla: Ukrajna nem társul. [T] 2014, 1, 26–31.
IRHÁZI János: Érdemrend(telenség). [Tőkés Lászlóról.] [C] 2014, 1, 32–34.
LANGER Ármin: A rettegtetés művészete és ipara. [Az antiszemitizmusról.] [E] 2014, 1, 35–38.
NÉMETH György: Mire kell a cigány? [V] 2014, 1, 39–44.
KOPÁTSY Sándor: Az Európai Unió úttévesztéséről. [C] 2014, 1, 45–47.
CSÓKÁS Máté: Önmagunkat emésztő. [Agárdi Péter József Attila-könyvéről.] [KÜ] 2014, 1, 48–50.
KOVÁCS Dezső: Határtalan színház. [E] 2014, 1, 51–54.
PETERDI Nagy László: „Cseresnyés." [E] 2014, 1, 55–60.

2. szám
„Az önvizsgálat kulcskérdése 1956."

Sz. P: [Szeredi Pál]: A magyar rendszerváltoztatás kronológiája 1989. február. [D] 2014, 2, 2–5.
G. B. – Sz. P. [Galló Béla – Szeredi Pál]: Akkor már a kész tények politikáját folytattam. [Interjú Pozsgay Imrével. 1.] [I] 2014, 2, 6–9.
GALLÓ Béla: Végjáték, régi ismerőssel. [A Gyurcsány-jelenségről.] [E] 2014, 2, 10–13.
SZŰGYI Jerne: Sodródás. 1. [R] 2014, 2, 14–20.

ANTAL Ildikó: Az eszköz szentesíti a célt. [Beszélgetés Mellár Tamással.] [I] 2014, 2, 21–24.
KASSAI Ferenc: Gondolatok az új uniós ciklus előtt. [C] 2014, 2, 25–27.
FEDINEC Csilla: Párhuzamos valóság – a krími tatár Medzslisz. [T] 2014, 2, 28–31.
BALOGH Zoltán: Takarékszövetkezetek présben. [Beszélgetés Szigeti Máriával.] [I] 2014, 2, 32–35.
ZONGOR Gábor: Mi kell a valódi önkormányzáshoz. [Bokros Lajos téziseihez.] [V] 2014, 2, 36–40.
GALI Máté: Bethlen István megítéléséről. [V] 2014, 2, 41–47.
TŐZSÉR Árpád: Zeugma. (Naplójegyzetek 2005-ből.) [E] 2014, 2, 48–51.
HAJDÚ Flórián: Balkáni panoptikum. [E] 2014, 2, 52–55.
PETERDI NAGY László: „Hol vannak a katonák?" [Mihályi Gábor: Két apa között c. könyvéről.] [KÜ] 2014, 2, 56–60.

3–4. szám
„A demokrácia sérülékeny rendszer."

TÓTH László: A magyar pártrendszer változásai az intézményes hatások tükrében 2010–2014. 1. [T] 2014, 3–4, 2–7.
KOLLARIK István: Gazdaságunk negyedszázada avagy az üres cilinder. 1. [T] 2014, 3–4, 8–12.
FEDINEC Csilla: „Jobb szektor." (Az ukrajnai ultrák és a jelen helyzet.) [T] 2014, 3–4, 13–19.
MILETICS Péter: Egy regionális válság vázlata. [Ukrajnáról.] [T] 2014, 3–4, 20–25.
SZŰGYI Jerne: Sodródás. 2. [R] 2014, 3–4, 26–33.
HAJNÁCZKY Tamás: A csenyétei ruhaosztásról – másképpen. [C] 2014, 3–4, 34–36.
TANÁCS István: A magyar piramis. [A közigazgatási reformról.] [R] 2014, 3–4, 37–41.
BOKROS Lajos: Szükség van-e hazánkban 3177 települési önkormányzatra? [V] 2014, 3 4, 42–44.
CSÓKÁS Máté: Történetírásunk kérdőjelei. [V] 2014, 3–4, 45–48.
IRHÁZI János: Kik viszik a koszorúkat? (Március Erdélyben.) [C] 2014, 3–4, 49–51.
BÍRÓ Béla: Kormányon az RMDSZ. [C] 2014, 3–4, 52–55.
KISS Endre: Herr Lóránt, a teljesítmény és a magyar lélek. [E] 2014, 3–4, 56–60.
KOPÁTSY Sándor: Az Európai Unió néhány gyengeségéről. [V] 2014, 3–4, 61–63.
Sz. P. [Szeredi Pál]: A magyar rendszerváltoztatás kronológiája 1989. március–április. [D] 2014, 3–4, 64–69.

G. B. – Sz. P. [Galló Béla – Szeredi Pál]: Vegyétek halálosan komolyan. [Interjú Pozsgay Imrével. 2.] [I] 2014, 3–4, 70–72.

Tóth Pál Péter: Megcselekedte. [Szeredi Pál: Kovács Imre élete és kora c. könyvéről.] [KÜ] 2014, 3–4, 73–76.

Balázs Gábor: Valóságérzék és lehetőségérzék. [Konok Péter: A baloldali radikalizmusokról c. könyvéről.] [KÜ] 2014, 3–4, 77–81.

M. V. L. [Mohai V. Lajos]: A film: kép. [Jancsó Miklósról.] [E] 2014, 3–4, 82–87.

Sz. L. [Szále László]: Bölcsek köre. [Jancsó Miklósról.] [P] 2014, 3–4, 88–89.

Kovács Dezső: A Pintér-művek. [E] 2014, 3–4, 90–93.

Mohai V. Lajos: Hrabal kék felöltője. [P] 2014, 3–4, 94–96.

5. szám

„Párbeszéd nélkül nincs kiút."

Tóth László: A magyar pártrendszer legfőbb jellemzői a választások tanulságai alapján. 2. [T] 2014, 5, 2–9.

G. B. [Galló Béla]: Párbeszéd nélkül nincs esélyünk. [Interjú Medgyessy Péterrel.] [I] 2014, 5, 10–13.

Nagy Sándor: Posztumusz gondolatok. [Az MSZP-ről.] [T] 2014, 5, 14–21.

Kopátsy Sándor: Hat jegyzetlap a választási naplómból. [C] 2014, 5, 22–25.

Bíró Béla: Választás és nemzeti kohézió. [C] 2014, 5, 26–29.

Irházi János: Morzsák a kormány asztaláról. (Az RMDSZ új szerepvállalása.) [C] 2014, 5, 30–32.

Kollarik István: Gazdaságunk negyedszázada. 2. [T] 2014, 5, 33–37.

Fedinec Csilla: Új szavak és kifejezések az Ukrajna-szótárunkba. [C] 2014, 5, 38–41.

Sz.P. [Szeredi Pál]: A magyar rendszerváltoztatás kronológiája 1989. május. [D] 2014, 5, 42–45.

Bánki Éva: Nyolcvanhét év magány véget ért. (Garcia Marquez halálhírére.) [P] 2014, 5, 46–47.

Peterdi Nagy László: „Hátha mégis úgy lehetne?" [A Bánk bánról.] [E] 2014, 5, 48–53.

Kelecsényi László: Helyzetjelentés – avagy mozgókép varázstalanítása. [E] 2014, 5, 54–57.

Mohai V. Lajos: Mándy-mozihommage. [E] 2014, 5, 54–55.

Kovács Dezső: Revizor, avagy a politikai színház. (Gogol a Vígszínházban.) [K] 2014, 5, 58–60.

6. szám

„A tiszta, világos beszéd."

Krómer István: A kétharmad, s ami mögötte van. [T] 2014, 6, 2–10.

Kiss Endre: A Semmi, a Véletlen, (mögöttük) a Valóság. [T] 2014, 6, 11–14.

Lakner Zoltán: Megint elölről. [T] 2014, 6, 15–19.

Kopátsy Sándor: Két jegyzetlap a választási naplómból. [V] 2014, 6, 20–22.

Tanács István: A jóllakottak földéhsége. [R] 2014, 6, 23–28.

Fedinec Csilla: Don(y)eck és vidéke. [T] 2014, 6, 29–33.

Balázs Gábor: Az ötödik hadoszlop. 1. [E] 2014, 6, 34–39.

Szále László: Több mint disport. [E] 2014, 6, 40–47.

Sz. P. [Szeredi Pál]: A magyar rendszerváltoztatás kronológiája 1989. június. [D] 2014, 6, 48–51.

Mohai V. Lajos: Az úttörők: Supka Géza és Radó György. [A könyvhétről.] [J] 2014, 6, 52–53.

Peterdi Nagy László: A „B terv". [E] 2014, 6, 54–60.

7–8. szám

„A háború közös szégyen."

Sz. L. [Szále László]: A Nagy Háború – mozaikkép mondatokból. [D] 2014, 7–8, 2–14.

Hammerstein Judit: Hadifogoly-memoárok az első világháború után. [T] 2014, 7–8, 15–19.

Sz. L. [Szále László]: Rövidtávú politikai osztalékok. [Beszélgetés Kádár Bélával.] [I] 2014, 7–8, 20–24.

Kollarik István: Ép ésszel előre. [T] 2014, 7–8, 25–31.

Wéber Attila: Még mindig hánykolódva. (A Fidesz és az EU.) [T] 2014, 7–8, 32–37.

Kassai Ferenc: Futunk-e megint a pénzünk után? [Az uniós források felhasználásáról.] [V] 2014, 7–8, 38–41.

Tanács István: Napszámosok. [R] 2014, 7–8, 42–46.

Bíró Béla: Többet-értés – szuverenitás és/vagy szubszidiaritás. [E] 2014, 7–8, 47–49.

Hajnáczky Tamás: Tiszteletet a törvényhozóknak? – avagy a miskolci gettóügy. [T] 2014, 7–8, 50–53.

Irházi János: Átalakuló román jobboldal. [C] 2014, 7–8, 54–56.

Fedinec Csilla: Reuma és forradalom. [C] 2014, 7–8, 57–60.

Balázs Gábor: Az ötödik hadoszlop. 2. (Az iszlamofóbia sötét titkai.) [E] 2014, 7–8, 61–65.

Kopátsy Sándor: Az én marxizmusom – avagy a társadalmak alépítménye. [V] 2014, 7–8, 66–69.

Sz. P. [Szeredi Pál]: A magyar rendszerváltoztatás kronológiája 1989. július–augusztus. [D] 2014, 7–8, 70–75.
Gyuricza Péter: Akik kimarad, lemarad. [Szűts Zoltán: A világháló metaforái c. könyvéről.] [KÜ] 2014, 7–8. 76–78.
Szeredi Pál: 75 éve alakult meg a Nemzeti Parasztpárt. [KÜ] 2014, 7–8, 79–85.
Kelecsényi László: Valóban földindulás? (Népi tematika a harmincas–negyvenes évek hazai filmjeiben.) [E] 2014, 7–8, 86–89.
Kovács Dezső: Az élet mint olyan. [Gorkij: Fényevők c. darabjáról.] [K] 2014, 7–8, 90–92.

9. szám
„Az eszmecsere önmérsékletre kényszerít."

Bíró Béla: Egy jubileum elmaradt tanulságai. [A bálványosi szabadegyetemről.] [C] 2014, 9, 2–6.
Lakner Zoltán: A tusványosi helyzet. [V] 2014, 9, 7–12.
Krómer István: Nemzet, közösség, demokrácia. [V] 2014, 9, 13–17.
Hegyi Gyula: Illiberalizmus vagy amit akartok. [V] 2014, 9, 18–21.
G. B. – Sz. L. [Galló Béla – Szále László]: Léc a magasban. [Beszélgetés Vitray Tamással.] [I] 2014, 9, 22–27.
Szeredi Pál: Harminc éve hunyt el Szabó Zoltán népi író. [T] 2014, 9, 28–36.
Hammerstein Judit: Hadifogoly-memoárok az első világháború után. 2. [T] 2014, 9, 37–43.
Balázs Gábor: A megvetés. [Nicolas Sarkozy-ról.] [C] 2014, 9, 44–47.
Kelen András: A marxizmus örök. [Kiss Endre: Marx lábnyomai és átváltozásai c. könyvéről.] [KÜ] 2014, 9, 48–50.
Kiss Endre: A modern társadalomtudományok szelíd megvilágításban... (Terestyéni Tamás: Kompország a Nyugat iskolájában c. könyvéről.) [KÜ] 2014, 9, 51–53.
Sz. P. [Szeredi Pál]: A magyar rendszerváltoztatás kronológiája 1989. szeptember. [D] 2014, 9, 54–57.
Mohai V. Lajos: Történetei a földön járnak. [Kelecsényi László könyveiről.] [KÜ] 2014, 9, 58–59.

10. szám
[illegible]

B. Nagy Éva: Iskolakezdés. [E] 2014, 10, 2–7.
Bíró Béla: A kölcsönösség esélye. [Kertész Imréről.] [E] 2014, 10, 8–9.
Sz. L. [Szále László]: Egyházügyek 25 éve – és ma. [Beszélgetés Platthy Ivánnal.] [I] 2014, 10, 10–14.

Fedinec Csilla: A szlávok nyelve Ukrajnában. [T] 2014, 10, 15–19.
Turányi József: Oroszországi önkéntesek Ukrajnában. [C] 2014, 10, 20–24.
Balázs Gábor: Lehet, hogy ez következik. [Christophe Guilluy: La France périphérique c. könyvéről.] [KÜ] 2014, 10, 25–29.
Németh György: A nyolcadik utas – az illiberalizmus. [V] 2014, 10, 30–36.
Hammerstein Judit: Hadifogoly-memoárok az első világháború után. 3. [T] 2014, 10, 37–41.
Sz. P. [Szeredi Pál]: A magyar rendszerváltoztatás kronológiája 1989. október. [D] 2014, 10, 42–45.
Szeredi Pál: A Látóhatár című folyóirat születése. (Emlékezés Borbándi Gyulára.) [P] 2014, 10, 46–48.
Kelecsényi László: Ér a neve. (Tolnay Klári első száz éve.) [P] 2014, 10, 49–50.
Peterdi Nagy László: Ki az a Szoljonij százados, és hogyan védekezzünk ellene? [Csehov-darabokról.] [E] 2014, 10, 51–57.
Kovács Dezső: Alföldi Újvidéken. [E] 2014, 10, 58–60.

11–12. szám
„Több vitát a valóságról."

Laki László – Szabó Andrea: Mi lehet a magyar fiatalok demokrácia-szkepszise mögött? [T] 2014, 11–12, 2–19.
G. B. [Galló Béla]: Lovat kell váltanunk nem lovast. [Beszélgetés Tóbiás Józseffel.] [I] 2014, 11–12, 20–22.
G. B. – Sz. L. [Galló Béla – Szále László]: Becsületes politika nem épülhet előítéletre és haragra. [Beszélgetés Schiffer Andrással.] [I] 2014, 11–12, 23–26.
Bíró Béla: Skót mértékletesség. [E] 2014, 11–12, 27–30.
Aczél Endre: Az „angol beteg". [E] 2014, 11–12, 31–33.
Kiss Endre: Elfogulatlanul. [A baloldaliságról.] [E] 2014, 11–12, 34–35.
Balázs Gábor: Marx, az „antiszemita". [E] 2014, 11–12, 36–39.
Giczy György: Ferenc pápa, „a bűnösök barátja"? [E] 2014, 11–12, 40–44.
Irházi János: A legrománabb német. [C] 2014, 11–12, 45–48.
Galló Béla: Utolsó mohikánok. [Szále László és Tanács István szociográfiáiról.] [KÜ] 2014, 11–12, 49–51.
Hammerstein Judit: Hadifogoly-memoárok az első világháború után. 4. [T] 2014, 11–12, 52–63.
Sz. P. [Szeredi Pál]: A magyar rendszerváltoztatás kronológiája 1989. november-december. [D] 2014, 11–12, 64–69.
Kopátsy Sándor: A kivándorlásról. [V] 2014, 11–12, 70–71.
Kelecsényi László: Zárt mű – nyitott mű. [E] 2014, 11–12, 72–75.
Várkonyi Tibor: Patrick Modiano mennybemenetele. [C] 2014, 11–12, 76–78.
Csókás Máté: „Magyar titok. De még beszélni fog!" (Juhász Gyula „Dózsa-ciklusa".) [E] 2014, 11–12, 79–85.
Mohai V. Lajos: Igyekszem bevárni a pillanatot. [E] 2014, 11–12, 86–88.

3. ÉVFOLYAM, 2015

1.szám

„Megnyílt egy politikai tér?"

TELEKESI-CZIPPERER Zsófia: Diszkrimináció és ageizmus – nyílik a generációs olló? [T] 2015, 1, 2–13.
SZABÓ Anna: A gyermekkori látássérülés és a mélyszegénység. [R] 2015, 1, 14–19.
HAJNÁCZKY Tamás – HÁMORI Ádám: Cigány fiatalok migrációja. [T] 2015, 1, 20–24.
NÉMETH Krisztina: Ételek és életek. (A volt uradalmi cselédek táplálkozástörténete.) [T] 2015, 1, 25–35.
PETERDI NAGY László: Gazdag szegények. [E] 2015, 1, 36–44.
LAKNER Zoltán: Majdnem remény. [E] 2015, 1, 45–48.
HEGYI Gyula: Párhuzamos életrajzok – Merkel és Putyin. [E] 2015, 1, 49–57.
IRHÁZI János: Nyomtakarítás – és megkövesedett kérdőjelek. [E] 2015, 1, 58–60.
KOPÁTSY Sándor: A magyar labdarúgás jövője. [V] 2015, 1, 61.
MOHAI V. Lajos: „Háború lesz." [Kosztolányi Dezső háborús naplóiról.] [E] 2015, 1, 62–64.

2–3. szám

„A háború földi pokol."

BÍRÓ Béla: Az illiberalizmus gubancai. [T] 2015, 2–3, 2–5.
PÉTERVÁRI Zsolt: Utánuk a vízözön. [A „posztkommunista maffiaállamról".] [E] 2015, 2–3, 6–18.
KISS Endre: A globalizáció hátországa. [E] 2015, 2–3, 19–23.
BALÁZS Gábor: A férfi mint a kapitalizmus neme. [E] 2015, 2–3, 24–30.
ŐRSZIGETHY Erzsébet: Akadémikus nő – a magyar viszonyok gyűrűjében. [E] 2015, 2–3, 31–37.
ANDOR László: Magyarország az EU-ban. (Tíz év után.) [T] 2015, 3–4, 38–41.
KOPÁTSY Sándor: Görögországban győzött az EU ellenzéke. [V] 2015, 2–3, 42–44.
FEDINEC Csilla: A háború, melyet ukrán válságnak neveznek. [C] 2015, 2–3, 45–48.
TURÁNYI József: Minszk után. Debalcevo előtt a susnyásban. [C] 2015. 2–3. 49–53.
IRHÁZI János: Se nélküle. [A 25 éves RMDSZ-ről.] [C] 2015, 2–3, 54–56.
BÍRÓ András: Nem igazam van, hanem véleményem. [A roma integrációról.] [V] 2015, 2–3, 57–60.
HAJNÁCZKY Tamás: Cigánypolitika dokumentumokban 1956–1989. [D] 2015, 2–3, 61–67.

HERMANN Róbert: A rendszerváltás 1848-ban. [T] 2015, 2–3, 68–73.
KOPÁTSY Sándor: Meghalt az emberiség legnagyobb jótevője. [Carl Djerassi-ról.] [P] 2015, 2–3, 74–75.
KELECSÉNYI László: Mindenki meghal egyszer. [Mohai V. Lajos: A bátyám hazavitte a halált c. könyvéről.] [KÜ] 2015, 2–3, 76–77.
VILLÁNYI Dániel: Egy amerikai pisztolyhős egy amerikai háborús hősről. [Clint Eastwood Amerikai mesterlövész c. filmjéről.] [E] 2015, 2–3, 78–80.

4. szám

„Európai New Deal kell."

ARTNER Annamária: A görög kérdés. [T] 2015, 4, 2–11.
KELEN András: Az „adománygazdaság" magyar világa. [T] 2015, 4, 12–17.
TÓTH H. László: A politikai hatalom korlátai. [T] 2015, 4, 18–25.
GALI Máté: Károlyi Mihály a viták kereszttüzében, [V] 2015, 4, 26–33.
TOTYIK Tamás: Kilenc osztályos alapképzést! De milyet? [T] 2015, 4, 34–37.
HUSZÁR Tibor: Iskola, rádió, Nyitnikék, fehér foltok… [D] 2015, 4, 38–46.
BÍRÓ Béla: Cluj és Los Angeles. [C] 2015, 4, 47–49.
AVAR János: A félelem bére. [Az izraeli választásokról.] [C] 2015, 4, 50–52.
GALLÓ Béla: Kürtszóra várva. [Peterdi Nagy László: Az orosz komédia c. könyvéről.] [KÜ] 2015, 4, 53–55.
ALBERTINI Béla: A búvópatak jelenség a magyar fotókultúrában. 1. [T] 2015, 4, 56–59.
KOVÁCS Dezső: Grecsó, könyvben és színpadon. [K] 2015, 4, 60–61.
VILLÁNYI Dániel: Egy snittben a feszültség. (Hitchcock és Birdman.) [E] 2015, 4, 62–64.

5. szám

„A nagy társadalmi különbségek veszélyesek."

G. B. [Galló Béla]: Görögországban Allende-pillanat van. [Beszélgetés Pogátsa Zoltánnal.] [I] 2015, 5, 2–5.
ZOLCSÁK Attila: A „szocializmus chilei útja" és bukása. [T] 2015, 5, 6–13.
NAGY Sándor: Politikai minimalizmus? [V] 2015, 5, 14–17.
VADÁSZ János: Volt egyszer egy kulturális alaptörvény. [V] 2015, 5, 18–23.
SZÁLE László: A szellem szelíd lázadása. (Hankiss Elemér emlékére.) [P] 2015, 5, 24–29.
HEGYI Gyula: Mexikó. [R] 2015, 5, 30–37.
BÍRÓ Béla: „A félelem – korunk alapérzése." [E] 2015, 5, 38–41.
IRHÁZI János: Radikalizálódó és megosztott muszlimok Romániában. [C] 2015, 5, 42–44.

Kopátsy Sándor: Mekkora az optimális infláció. [V] 2015, 5, 45–46.
Vári György: A figyelmes és felszabadító emlékezés művésze. (Günter Grass halálára.) [P] 2015, 5, 47–49.
Mohai V. Lajos: Majális a városerdőn: az Aranysárkány. [E] 2015, 5, 50–52.
Kelecsényi László: A tér dramaturgiája. [E] 2015, 5, 53–56.
Villányi Dániel: Egy hatvanéves nimfácska kalandjai a moziban. (A Lolita filmes adaptációiról.) [E] 2015, 5, 57–60.

6–7. szám
„Megállíthatatlan a népvándorlás."

Kollarik István: Világgazdasági válság a XXI. század elején. [T] 2015, 6–7, 2–10.
Sipos József: Nagy Imre, a földosztó miniszter. [T] 2015, 6–7, 11–16.
Hajnáczky Tamás: Cigánypolitikák egykor és ma. [V] 2015, 6–7, 17–21.
Németh György: Mi a cigány, és mi a baj a gázsókkal? [V] 2015, 6–7, 22–28.
Kassai Ferenc: Visszaköszönnek a régi bajok? [Az uniós források felhasználásáról.] [C] 2015, 6–7, 29–31.
Balogh Zoltán: A létig érő császárfa. [R] 2015, 6–7, 32–33.
Avar János: Balra húzott Hillary. [C] 2015, 6–7, 34–37.
Irházi János: Az RMDSZ és a korrupció. [C] 2015, 6–7, 38–40.
Szále László: A Vasas nem hagyta magát. [C] 2015, 6–7, 41–48.
Balázs Gábor: Egy lehordott zsúrnadrág. [Vila-Matas: Dublineszk c. könyvéről.] [KÜ] 2015, 6–7, 49–53.
Tóth Pál Péter: Népi, nemzetépítő demokratikus ellenzék. [Szeredi Pál: Nemzetépítő demokratikus ellenállás a Kádár-korban 1956–1987 c. könyvéről.] [KÜ] 2015, 6–7, 54–56.
Kopátsy Sándor: A több szintű nyugati unió. [V] 2015, 6–7, 57–59.
Mohai V. Lajos: A nem várt ünnep. (Krasznahorkai Lászlóról és a Sátántangóról.) [E] 2015, 6–7, 60–62.
Kovács Dezső: Vadkeleti rapszódia. (Végel László – Urbán András: Neoplanta.) [K] 2015, 6–7, 63–65.
Villányi Dániel: Száz éve ilyenkor, Anatóliában. (Filmek az örmény népirtásról.) [E] 2015, 6–7, 66–68.
Peterdi Nagy László: Nemzeti posztmodern. [A Nemzeti Színházról.] [E] 2015, 6–7, 69–75.
Tarján Balázs: Mit ivott Maigret felügyelő? [E] 2015, 6–7, 76–84.

8–9. szám
„A tehetetlenség érzete."

Tanács István: Porszem vagyok, porszemnyit tudok segíteni. [R] 2015, 8–9, 2–9.
Bíró Béla: Egymást gerjesztő szélsőségek. [E] 2015, 8–9, 10–13.
Tarján Balázs: Vasárnapi zárva tartás. [E] 2015, 8–9, 14–18.
Pétervári Zsolt: Deficitkontinens – avagy birodalom agyaglábakon… [T] 2015, 8–9, 19–22.
Mitrovits Miklós: Lengyelország válaszúton. [T] 2015, 8–9, 23–29.
Irházi János: A kommunizmus halogatott pere. [C] 2015, 8–9, 30–32.
Turányi József: Mi van, és ki áll a munkácsi lövöldözések hátterében. [C] 2015, 8–9, 33–39.
Koncz Gábor: Javaslatok kidumáláshoz – vállalásokkal. [V] 2015, 8–9, 40–41.
Csepeli György: Csoport határok nélkül. [V] 2015, 8–9, 42–45.
Bíró András: A cigány mumus. [V] 2015, 8–9, 46–47.
Marián Béla: Ha nem megy, változtatni kell. (Gondolatok az előválasztásról.) [V] 2015, 8–9, 48–52.
Peterdi Nagy László: Angyalföldi etűdök. [R] 2015, 8–9, 53–57.
Szeredi Pál: A népi emigráció és a magyar államvédelem. (Kovács Imre hazacsábítási terve.) [D] 2015, 8–9, 58–64.
Kopátsy Sándor: A túlértékelt Piketty. [KÜ] 2015, 8–9, 65–68.
M. V. L. [Mohai V. Lajos]: Ő volt Poszler György. [P] 2015, 8–9, 70–71.
Albertini Béla: A búvópatak jelenség. 2. (Edward Steichen inkognitóban Budapesten.) [T] 2015, 8–9, 72–77.
Mohai V. Lajos: Grendel, Végel, Tolnai, Szilágyi. (Magyar regények a „határon túlról".) [KÜ] 2015, 8–9, 78–81.
Balogh Zoltán: Háborítatlan háború. [R] 2015, 8–9, 82–83.

10. szám
„A szolidaritás közös érték."

G. B. [Galló Béla]: Jézus és Marx. (Vannak-e közös értékeink?) [V] 2015, 10, 2–5.
Bíró Béla: Politikai korrektség, vagy polírozott cenzúra. [E] 2015, 10, 6–9.
Kiss Endre: Hiányzó lényeglátás – túlfejlesztett magabiztosság – intézményes demokrácia. [E] 2015, 10, 10–15.
Szále László: Az életéből ennyi telt. (Göncz Árpád halálára.) [P] 2015, 10, 16–20.
Irházi János: A román migráció-politika színeváltozásai. [C] 2015, 10, 21–23.
Fedinec Csilla: Nyugat-Ukrajnában a helyzet rossz, de békés. [T] 2015, 10, 24–28.

Kopátsy Sándor: A homogenitás a képzésben nem ördögtől való. [V] 2015, 10, 29–30.
Sz. L. [Szále László]: Az önkormányzatiság negyedszázada. (Szemelvények a magyar önkormányzatok 25 éve c. könyvből) 1. [D] 2015, 10, 31–37.
Hammerstein Judit: Két kései első világháborús oroszországi hadifogoly-memoár: Lám Béla és Sík Endre. [T] 2015, 10, 38–47.
Kelecsényi László: „Ez a föld az angyalok földje." [R] 2015, 10, 48–51.
Peterdi Nagy László: Ács János 1949–2015. [P] 2015, 10, 52–55.

11. szám
„Csúszik le a vidéki Magyarország."

Mitrovits Miklós: Kaczyński visszatért. [A lengyel választásokról.] [C] 2015, 11, 2–6.
Avar János: A Donald „kacsa"? [C] 2015, 11, 7–10.
Balázs Gábor: „La France? Non, merci." (Franciaország és a menekültek.) [T] 2015, 11, 11–14.
Tanács István: A mezőhegyesi Ménesbirtoknak vesznie kell. [R] 2015, 11, 15–19.
Hajnáczky Tamás: „A meg nem evett dög nyomában." (Cigányok és dögevés a szocializmus hajnalán.) [T] 2015, 11, 20–23.
Turányi József: Mi rejlik a szavazófülkék mögött. (Ukrajnai helyhatósági választások.) [C] 2015, 11, 24–28.
Irházi János: Vallásoktatási kérdőjelek Romániában. [C] 2015, 11, 29–31.
Karácsony Eszter: Öt nő a dualizmus idején. 1. [Andrássy Katinkáról.] [T] 2015, 11, 32–39.
Tamás Pál: A puha cenzúra a „politikai korrektség" kudarca. [V] 2015, 11, 40–43.
Sz. L. [Szále László]: Az önkormányzatiság negyedszázada. (Szemelvények a magyar önkormányzatok 25 éve c. könyvből.) 2. [D] 2015, 11, 44–50.
Tarján Tamás: Egy vízóra-leolvasó emlékeiből. [E] 2015, 11, 51–55.
Peterdi Nagy László: Krisna-völgy. [E] 2015, 11, 56–63.

12. szám
„A magyar futballban még nincs világos."

Sz. L. [Szále László]: Csak az ember tud dekázni, a ló nem. [Beszélgetés dr. Mezey Györggyel.] [illegible] 2015, 12, 2–5.
Villányi Gergely: Az örök játék, a labdarúgás. [E] 2015, 12, 6–9.
Harvay Anna: Miért nincs „perifériális erőtér". [V] 2015, 12, 10–13.
Csókás Máté: A periféria felfedezése. [V] 2015, 12, 14–16.
Pétervári Zsolt: Megkérdőjelezhető-e a centrális erőtér? [V] 2015, 12, 17–20.
Kiss Endre: Drezdai beszélgetés a szocializmus állásáról. [E] 2015, 12, 21–23.

Platthy Iván: Ne oldalakban gondolkodjunk. [V] 2015, 12, 24–25.
Irházi János: Szakértői romtakarítás. [C] 2015, 12, 26–28.
Gyetvai Mária: Nem működik a Pax Americana Boszniában. [C] 2015, 12, 29–31.
Karácsony Eszter: Öt nő a dualizmus idején. 2. [M. Hrabovszky Júliáról, Jászai Mariról.] [T] 2015, 12, 32–40.
Udvarvölgyi Zsolt: „Weisz Manfréd muníciógyára egy háborús nebántsvirág." [Meskó Zoltánról.] [T] 2015, 12, 41–46.
Galló Béla: Hogyan érvényes ma az ezeréves minta. [Wéber Attila: Kompok országa c. könyvéről.] [KÜ] 2015, 12, 47–48.
Kopátsy Sándor: Piacosítsuk a gyermeknevelést. [V] 2015, 12, 49–50.
Peterdi Nagy László: Színház a határon. [A József Attila Színházról.] [E] 2015, 12, 51–57.
Bánki Éva: Test és identitás. [A bűnügyi regényről.] [E] 2015, 12, 58–60.

4. ÉVFOLYAM, 2016

1. szám
„Hatvan éve kezdődött. 1956."

Szále László: Kirekesztők és befogadók. [Beszélgetés Szelényi Ivánnal.] [I] 2016, 1, 2–7.
Tóth Pál Péter: Vándorlás (migráció) – népességcsökkenés? [T] 2016, 1, 8–14.
Karácsony Eszter: Öt nő a dualizmus idején. 3. [Gárdos Mariskáról, Berényi Andrásnéról.] [T] 2016, 1, 15–24.
Galló Bála: A mi Katink. [Szili Katalinról.] [E] 2016, 1, 25–29.
Harvay Anna: Nem rém-, valóságmese. [V] 2016, 1, 30–32.
Giczy György: A legsebezhetőbbekért. (Kiegészítések a „Jézus és Marx" kerekasztal beszélgetéshez.) [V] 2016, 1, 33–37.
Szeredi Pál: Egy népfelkelés anatómiája. [1956. január.] [E–D] 2016, 1, 38–41.
Kiss Endre: A jó ügy tényleg győz. [Radnóti Miklósné naplójáról.] [KÜ] 2016, 1, 42–45.
Takács László: Réz Pál bokáig pezsgőben. [KÜ] 2016, 1, 46–47.
Kopátsy Sándor: A nyugati unió felé. [V] 2016, 1, 48–50.
Mohai V. Lajos: Svéd irodalom Magyarországon – magyar irodalom Svédországban. [E] 2016, 1, 51–52.
[illegible] 2016, 1, 53–59.
Albertini Béla: A búvópatak jelenség. 2. (Edward Steichen inkognitóban Budapesten.) [jav. is.] [T] 2016, 1, 60–64.

2. szám
„A kapitalizmus rajongói tévednek."

POGÁTSA Zoltán: A Piketty jelenség. 2. [T] 2016, 2, 2–6.
KISS Ambrus: TAXI vs. UBER. (Beszéljünk a munkavállalói jogokról.) [T] 2016, 2, 7–10.
BODROGI László – SZÁLE László: Azt hittük, csak egy rossz álom. [A svábok kitelepítéséről.] [D] 2016, 2, 11–14.
BÍRÓ Béla: Kétségek közt hányódva. [E] 2016, 2, 15–19.
PETERDI NAGY László: Kik azok a humanisták, és hogyan kell védekezni ellenük? 1. [E] 2016, 2, 20–24.
FEDINEC Csilla: A „Győzelem napja" – orosz és ukrán interpretációk. [T] 2016, 2, 25–29.
IRHÁZI János: Áltestvériség a Prut két oldalán. [C] 2016, 2, 30–32.
CSÓKÁS Máté: „Hazánkfiai munkás polgárokká képeztessenek." [Agárdi Péter: Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847–2014 c. könyvéről.] [KÜ] 2016, 2, 33–36.
RIGÓ Béla: Hiányok. [Agárdi Péter: Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847–2014 c. könyvéről.] [KÜ] 2016, 2, 36–39.
SZEREDI Pál: Egy népfelkelés anatómiája. [1956. február.] [E–D] 2016, 2, 40–45.
KOPÁTSY Sándor: Világgazdasági várakozások 2016-ra. [V] 2016, 2, 46–48.
NÉMETH György: Az újraelosztásról. (Lehetségesek-e még szakpolitikai viták?) [V] 2016, 2, 49–50.
KOVÁCS Dezső: A Star Wars-szindróma. [J. J. Abrams: Star Wars – Az ébredő Erő c. filmjéről.] [E] 2016, 2, 51–53.
KELECSÉNYI László: Szóljatok Gézának! [Bereményi Gézáról.] [P] 2016, 2, 54–56.

3. szám
„A méltóság lázadása."

ÉBER Márk Áron: Miért nem zárkóztunk fel a Nyugathoz 1989 után? [T] 2016, 3, 2–6.
POGÁTSA Zoltán: Mi a profit? [T] 2016, 3, 7–10.
KISS Ambrus: Beszéljünk egy kicsit az idei bérekről. [T] 2016, 3, 11–14.
SZÁLE László: Csak az lehet embertelen, ami emberi. [A Saul fia c. filmről.] [E] 2016, 3, 15–17.
PETERDI NAGY László: Kik azok a humanisták és hogyan kell védekezni ellenük? 2. [E] 2016, 3, 18–23.
VILLÁNYI Gergely: „Vajon lehet-e forradalmat csinálni meccsnapon?" [E] 2016, 3, 24–29.
AVAR János: Lázadás két szélről. [E] 2016, 3, 30–32.

IRHÁZI János: Extrém performanszok Székelyföldön. [C] 2016, 3, 33–35.
SZEREDI Pál: Egy népfelkelés anatómiája. [1956. március.] [E–D] 2016, 3, 36–43.
KOPÁTSY Sándor: A minőség forradalma. [E] 2016, 3, 44–45.
MIKLÓSSY Endre: Experimentum. [Kiss Endre: A 20. század befejezetlen mondatai c. tanulmánykötetéről.] [KÜ] 2016, 3, 46–52.
SZUHAY Péter: A cigányság nem volt nemzetiség, s mi lett azáltal, hogy azzá lett? [Hajnáczky Tamás dokumentumgyűjteményéről.] [KÜ] 2016, 3, 53–58.
RATZKY RITA: Szendrey Júlia publikált elbeszéléseiről. [KÜ] 2016, 3, 59–64.

4. szám
„Ismerd meg önmagad."

KISS Ambrus: Miért nincs országos sztrájk? [T] 2016, 4, 2–6.
ÉBER Márk Áron: A homokóra közepe – a szűkülő középosztály nyomában. [T] 2016, 4, 7–12.
POGÁTSA Zoltán: A Piketty jelenség. 2. [T] 2016, 4, 13–15.
GICZY György: Magányos ország. [E] 2016, 4, 16–20.
PETERDI NAGY László: A barbárokra várva. [E] 2016, 4, 21–27.
BÍRÓ Béla: Hidak a józan észnek. [A szlovákiai választásokról.] [C] 2016, 4, 28–30.
IRHÁZI János: Politikai szakik a román kormányban. [C] 2016, 4, 31–33.
HAJNÁCZKY Tamás: A hatalom olvasatában. (A központi cigánypolitika végrehajtásának dokumentumai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1956–1989.) [D] 2016, 4, 34–39.
KOPÁTSY Sándor: A munkaerő túlkínálat és a profit. [V] 2016, 4, 40–41.
GALLÓ Béla: Pozsgay Imre – 1987–1990. [P] 2016, 4, 42–45.
SZEREDI Pál: Egy népfelkelés anatómiája. [1956. április.] [E–D] 2016, 4, 46–51.
SZÁLE László: Szerepbarátok. [Beszélgetés Huszti Péterrel Shakespeare-ről.] [I] 2016, 4, 52–57.
KOVÁCS Krisztina: Szigetekről álmodsz? [Kosztolányi Dezsőről.] [KÜ] 2016, 4, 58–61.
KELECSÉNYI László: A hallgatás. (Nemeskürty István – 1925–2015.) [P] 2016, 4, 62–64.

5. szám
„Mire elég a létminimum?"

KISS Ambrus: Dolgozói szegénység és létminimum. [T] 2016, 5, 2–6.
NÉMETH György: A feltétel nélküli alapjövedelemről. [T–V] 2016, 5, 7–11.
GYETVAI Mária: A Hágai Bíróság tündöklése és bukása. [E] 2016, 5, 12–15.

Kiss Endre: Értelmiség, média, politika. [Roger Willemsen-ről.] [P] 2016, 5, 16–19.
Posta Ákos István: Miért más a francia identitás, mint a magyar. [Beszélgetés Catherine Wihtol De Wenden-nel.] [I] 2016, 5, 20–21.
Fedinec Csilla: Az oszthatatlan Ukrajna. [C] 2016, 5, 22–24.
Turányi József: Az óvatos reformok kormánya. [Ukrajnáról.] [C] 2016, 5, 25–30.
Irházi János: Titkos szolgák Romániában. [C] 2016, 5, 31–33.
Kopátsy Sándor: Igazságosság vagy jólét. [V] 2016, 5, 34–35.
Szeredi Pál: Egye népfelkelés anatómiája. [1956. május.] [E–D] 2016, 5, 36–42.
Szále László: Nemzetőr madzagos puskával. [Szále János, 1956] [P] 2016, 5, 43–47.
Mohai V. Lajos: Bácska pusztuló világának látleleteihez. (Vázlat Kosztolányi regényvárosáról.) [E] 2016, 5, 48–52.
Kelecsényi László: Aki kétszer halt meg. [Krencsey Marianneról.] [P] 2016, 5, 53–56.

6. szám
„A politikát kellene újra feltalálnunk.”

Bíró-Nagy András: Mi foglalkoztatja a baloldalt Európában? [T] 2016, 6, 2–5.
Bíró Béla: Az „emancipáció” mintázatai. [E] 2016, 6, 6–10.
Éber Márk Áron: A hiba nem az ön készülékében van! [A kritikai pszichológiáról.] [E] 2016, 6, 11–15.
Kiss Ambrus: Nem lesz béke az oktatás körül. [T] 2016, 6, 16–20.
Villányi Gergely: Futball és számmisztika. [T] 2016, 6, 21–27.
Tanács István: Akinek korog a gyomra, nem válogathat. [R] 2016, 6, 28–33.
Tóth Ágnes: A múlt birtokbavétele – önmagunk megismerése. (A magyarországi németek kitelepítéséről.) [T] 2016, 6, 34–39.
Szeredi Pál: Egy népfelkelés anatómiája. [1956. június.] [E–D] 2016, 6, 40–48.
Szále László: Családi intelem: ne politizálj! [Kévés György, 1956] [P] 2016, 6, 49–53.
Takács László: Szent Mártonról. [E] 2016, 6, 54–55.
Laik Eszter: Gyilkos játszma. [Spiró György Diavolina c. regényéről.] [KÜ] 2016, 6, 56–58.
Kelecsényi László: Réz Pál ablaka. [P] 2016, 6, 59–60.

7–8. szám
„Igaz ügy örökre *veszve nem lehet.*”

Hermann Róbert: Görgei Artúr és a fegyverletétel. [T] 2016, 7–8, 2–13.
Fáber Ágoston: A tiltakozás és a kivonulás mint racionalitásparadoxon. [T] 2016, 7–8, 14–19.
Kiss Ambrus: A végén még ki is léphetünk az Európai Unióból? [T] 2016, 7–8, 20–23.
Pogátsa Zoltán: A Sziriza sztori. [T] 2016, 7–8, 24–27.
Turányi József: Miért nem valósulnak meg a minszki megállapodások. [C] 2016, 7–8, 28–31.
Irházi János: Helyben hatottak. [A román helyhatósági választásokról.] [C] 2016, 7–8, 32–34.
Éber Márk Áron: Mostantól fogva tőlük fogtok félni! [E] 2016, 7–8, 35–38.
Villányi Gergely: A kis csapatok Európa-bajnoksága. [E] 2016, 7–8, 39–43.
Bretter Zoltán: Az iránymutató Mussolini. [T] 2016, 7–8, 44–46.
Udvarvölgyi Zsolt: Vitaest a fasizmusról Budapesten. (1929) [T] 2016, 7–8, 47–49.
Szeredi Pál: Egy népfelkelés anatómiája. [1956. július.] [E–D] 2016, 7–8, 50–59.
Szále László: Nekem az orosz azt mondta, álljak balra. (Kopeczky Lajos, 1956] [P] 2016, 7–8, 60–63.
Kopátsy Sándor: A „felesleges” emberekről. [V] 2016, 7–8, 64–66.
Kemény Réka: Ismeret- és érzelemterjesztés. (A szigetújfalusi svábok kitelepítéséről.) [KÜ] 2016, 7–8, 67–68.
Mohai V. Lajos: Hivatása az urbanisztika. [Bajnai Lászlóról.] [KÜ] 2016, 7–8, 69–72.
Albertini Béla: A búvópatak jelenség a magyar fotókultúrában. 3. [T] 2016, 7–8, 73–77.
Laik Eszter: A könyvmutatványosok agendája. [E] 2016, 7–8, 78–80.
Kállai Katalin: Egész évünk április. (Színház és más.) [E] 2016, 7–8, 81–83.
Peterdi Nagy László: „Ki viszi át a szerelmet.” (Sirályok Marosvásárhelyről.) [E] 2016, 7–8, 84–88.
Kelecsényi László: Küzdelem a legjobbért. (A 60 éves Mohai V. Lajosnak.) [P] 2016, 7–8, 89.
Tarján Tamás: És a hajó megy. [Bánki Éva fordított idő c. könyvéről.] [KÜ] 2016, 7–8, 90–92.

9. szám
„*Migráció* volt, van és lesz.”

Őszi István: A menekültválság külpolitikai vonatkozásai. [T] 2016, 9, 2–8.
Árva László: A muzulmán bevándorlás színe és visszája. [T] 2016, 9, 9–15.

Avar János: Clinton célegyenesben. [C] 2016, 9, 16–18.
Éber Márk Áron: Mitől lennénk sportnemzet? [E] 2016, 9, 19–22.
Kiss Endre: Halhatatlan hadsereg. [E] 2016, 9, 23–25.
Szále László: Hegylakók. [R] 2016, 9, 26–32.
Irházi János: Románia és a menekültválság. [C] 2016, 9, 33–35.
Szeredi Pál: Egy népfelkelés anatómiája. [1956. szeptember.] [E–D] 2016, 9, 36–41.
Szále László: A lehető cselekvés a legjobb cselekvés. [Varga Gyula, 1956] [P] 2016, 9, 42–47.
Pogátsa Zoltán: Miért nem a baloldal erősödik meg? [Wolfgang Streeck Buying Time c. könyvéről.] [KÜ] 2016, 9, 48–49.
Tóth Pál Péter: Veres és Weis. [KÜ] 2016, 9, 50–54.
Bánki Éva: Anya, édes. (Bűnfogalom a klasszikus detektív történetekben.) [KÜ] 2016, 9, 55–56.
Peterdi Nagy László: Debrecen. [R] 2016, 9, 57–60.

10. szám
„Lázas ország."

Szále László: A „mologyec" – útban Nagy Imre halálos ítélete felé. [Beszélgetés Huszár Tiborral.] [I] 2016, 10, 2–7.
Kiss Sándor: A forradalom okai. [T] 2016, 10, 8–9.
Szeredi Pál: Egy népfelkelés anatómiája. [1956. október.] [E–D] 2016, 10, 10–17.
Borbándi Gyula: Forradalom vagy ellenforradalom? (A követelések és a programok.) [D] 2016, 10, 18–25.
Sz. P. [Szeredi Pál]: Zsukov és Szokolovszkij jelentése. [D] 2016, 10, 26.
Nagy Imre rádióbeszéde 1956. október 24. [D] 2016, 10, 27.
A Szovjetunió kormányának nyilatkozata 1956. október 30. [D] 2016, 10, 28–29.
Nagy Imre rádiószózata 1956. november 4. [D] 2016, 10, 30.
Zsukov jelentése a magyarországi helyzetről 1956. november 4. [D] 2016, 10, 31.
Néhány statisztikai adat a felkelésről. (A fegyveres harcok áldozatai.) [D] 2016, 10, 32–33.
Néhány statisztikai adat a megtorlásról. (Bírósági ítéletek.) [D] 2016, 10, 34–35.
Balogh-Ebner Márton: „Látta, amikor géppisztollyal lőtt a szovjetekre." (Cigányok az '56-os forradalomban.) [T] 2016, 10, 36–39.
[illegible]
György Sándor: A „lökhajtásos" úszó. [Tumpeck Györgyről.] [P] 2016, 10, 43–49.
Kiss Endre: Az aranycsapat és a Leviathán emlékezete. [T] 2016, 10, 50–56.
Kertész Imre: Az angol lobogó. (Részlet.) [E] 2016, 10, 57–58.
Mohai V. Lajos: Elhagyott ország. [Kertész Imréről.] [J] 2016, 10, 59–60.

11–12. szám
„A nép nem hülye."

Bíró Béla: Egyenlőség és azonosság. [E] 2016, 11–12, 2–4.
Éber Márk Áron: Alacsony fizetés, bizonytalan munka, a létbiztonság hiánya és bukása. [E] 2016, 11–12, 5–8.
Kiss Endre: Kilencéves '56. [E] 2016, 11–12, 9–13.
Szeredi Pál: Egy népfelkelés anatómiája. [1956. november–december.] [E–D] 2016, 11–12, 14–22.
Sz. P. [Szeredi Pál]: Feljegyzés az október 23-án kirobbant magyar forradalomról és következményeiről. [Az Írószövetség és a Petőfi Párt nyilatkozata.] [D] 2016, 11–12, 23–27.
Márai Sándor tudósítása a Szabad Európa Rádiónak New Yorkból 1956. november 4-én a szovjet agresszió amerikai fogadtatásáról. [D] 2016, 11–12, 28–29.
[Gromiko titkos távirata Andropovnak 1956. november 9-én.] [D] 2016, 11–12, 30–31.
Bibó István levele Nagy Imrének 1956. november 11-én. [D] 2016, 11–12, 32–33.
Szále László: Az ajtóban Veronika állt… [Csák János és Csák Jánosné Malju Veronika, 1956] [P] 2016, 11–12, 34–38.
Bíró Béla: A rokonszenv „vérbe fojtása" Romániában. [E] 2016, 11–12, 39–41.
Kelecsényi László: 56 – képes beszédek. [E] 2016, 11–12, 42–44.
Laik Eszter: Akár kacagni is. (Alternatív ötvenhatok az irodalomban.) [E] 2016, 11–12, 45–47.
Gyetvai Mária: Mit akarnak a törökök valójában. [T] 2016, 11–12, 48–51.
Irházi János: Korrupció a román parlamentben. [C] 2016, 11–12, 52–55.
Peterdi Nagy László: Másodjára… [Marina Sztyepnova: Lazar asszonyai c. könyvéről.] [KÜ] 2016, 11–12, 56–58.
Zachar Péter Krisztián: Horvátország kívül-belül. [Lőrinczné Bencze Edit: Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig c. könyvéről.] [KÜ] 2016, 11–12, 59–62.
Mohai V. Lajos: Bauer Júlia: És mégis. [KÜ] 2016, 11–12, 63–71.
Albertini Béla: A magyar fotográfia történetei 1919–1941. [T] 2016, 11–12, 72–79.
Takács László: Egy dedikáció nyomában. [E] 2016, 11–12, 80–82.
Mohai V. Lajos: Bolgár égbolt. [Marin Georgiev: Se Isten, se ördög c. könyvéről.] [KÜ] 2016, 11–12, 83–84.

Összeállította Hajnáczky Tamás – Szále László

Névmutató

X 269923

Milyen társadalom az, amely eltűri, hogy a megszülető gyerekek harmada kívül rekedjen az összetartozó társadalmon? • *Ferge Zsuzsa*

Lehet, hogy a cél nem szentesíti az eszközt, de akkor biztosan szentesíti, ha tanulásra késztet. • *Pásztor Béla*

Milliókat adnak a vállalkozónak, hogy adjon munkát azoknak, akik nem tudnak vállalkozni. De a gazdagabb ember éppen úgy föléli a költségvetési milliókat, ahogy a szegény ember gyereke megeszi az ingyen ebédet, aztán újra megéhezik. • *Tanács István*

A szegénység mást jelent a budai kerületekben és mást Ózdon, Tiszabőn. Egy viszont közös mindegyik helyen: a szegénység öröklődik, „újratermelődik". • *Totyik Tamás*

A munkátlan családokban munkára alkalmas generáció nem nőhet fel. Ez nagyobb társadalmi kárt okoz, mint amibe a foglalkoztatásuk kerülne. • *Kopátsy Sándor*

Nem lehet nem látni, hogy a romák lelki és társadalmi nyomora a többség nyomorának tükörképe. • *Csepeli György*

Valójában a helyi roma önkormányzatok a szegénység etnicizálásához statisztálnak. És rosszabb a helyzet, mint 1979-ben. De azért a cigányok is nemzetiség. • *Szuhay Péter*

Amíg nincs a politika szélkakas természetétől függetlenített, konszenzuson alapuló cigánypolitikája Magyarországnak, addig a cigányság helyzetében érdemi változás nem fog bekövetkezni. • *Hajnáczky Tamás*

A cigánykérdés privilegizált terepe az értelmiségi feudumok csatáinak. A vitát a címkézés helyettesíti. • *Bíró András*

X 269923
301.2
N38

ISBN 978 963 693 797 3

9 789636 937973
2950 FT

„Ne félj, a tél meg fog gyötörni"

Magyarország felfedezése

„Ne félj, a tél meg fog gyötörni"

Szerkesztette

HAJNÁCZKY TAMÁS ▪ SZÁLE LÁSZLÓ

VÁLOGATOTT ÍRÁSOK SZEGÉNYSÉGRŐL, CIGÁNYSÁGRÓL, KIREKESZTETTSÉGRŐL

Magyarország felfedezése